

Alexander Nybonn

FÖRBEREDELSEN I TVISTEMÅL

En jämförelse mellan Finland, Sverige och Norge

FÖRBEREDELSEN I TVISTEMÅL

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 354

PUBLIKATIONER AV SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS
Serien A Nr 354

Alexander Nybønn

FÖRBEREDELSEN I TVISTEMÅL

En jämförelse mellan Finland, Sverige och Norge

Akademisk avhandling som med tillstånd av juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet framläggs till offentlig granskning i Porthania sal III fredagen den 20 mars 2026 kl. 13.

TIIVISTELMÄ SUOMEKSI
WITH AN ENGLISH ABSTRACT

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS
HELSINKI • HELSINGFORS 2026

© 2026 Suomalainen Lakimiesyhdistys ry ja Alexander Nybonn

ISSN 0356-7206 (painettu)

ISSN 2814-8053 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-951-855-886-9 (kovakantinen)

ISBN 978-951-855-887-6 (PDF)

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

Oy Nord Print Ab, Helsinki 2026

Förord

Att skriva en doktorsavhandling har varit en upplevelse för mig. För det mesta har det varit en upplevelse som jag njutit av. En bidragande faktor till detta är att jag i grund och botten är en nyfiken person som gillar att ställa frågor både till mig själv och till andra. Jag ställer alla dessa frågor eftersom jag har ett botenlöst intresse av att lära mig nya saker eller fördjupa min förståelse för någonting. Av denna orsak har jag njutit av min tid som doktorand eftersom man verkligen lär sig ett och annat genom att skriva en avhandling. Samtidigt vill jag understryka att min tid som doktorand inte skulle ha varit närapå så givande utan alla de personer som jag har träffat och lärt känna. Nedan vill jag rikta ett tack till några av dessa personer. Jag börjar med mina tre handledare.

Först vill jag tacka Anna Nylund, utan din handledning skulle inte den här avhandlingen ha blivit vad den blev. Under våra handledningsträffar fick jag verkligen lära mig innebörden av ditt uttryck ”man måste skriva en massa dålig text innan man kan skriva bra text”. I tillägg till detta lärde jag mig ofantligt mycket och fick goda råd som hjälpte mig att fortsätta förbättra min text. Våra diskussioner om allehanda ting som inte gällde avhandlingen i kombination med lustiga kommentarer satte guldkant på våra träffar.

Ett stort tack vill jag också rikta till Dan Frände. Jag har verkligen njutit av våra träffar där vi diskuterat allt från hundskötsel till civilprocessrätt. Jag har lärt mig en hel del och dessutom fått förlänga mitt liv avsevärt tack vare alla goda skratt. Du har också en förmåga att lugna ner mig om jag har varit orolig över något men samtidigt lyckats förmedla att det bästa sättet att komma framåt med avhandlingsprojektet är att sätta sig ned och jobba målmedvetet vidare med full fart!

Nästa person som jag vill tacka är Dan Helenius. Dina skarpsinniga frågor och påpekanden har hjälpt mig att förbättra min avhandling och därtill utveckla mitt eget tänkande. Jag är även tacksam för alla råd du givit mig, både angående doktorsavhandlingen, vad som sker efter att tiden som doktorand är slut och livet överlag. Tack också för att du språkgranskat avhandlingsmanuskriptet och det engelskspråkiga abstraktet. I och med detta har du tyvärr blivit utsatt för mina superlånga meningar med alldeles för mycket information, tack och förlåt!

Jag vill också passa på att rikta ett stort tack till mina förhandsgranskare Eva Storskrubb och Timo Saranpää. Era kommentarer har hjälpt mig att ytterligare finslipa manuskriptet. Eva har även tagit sig an uppgiften att verka som min opponent, vilket jag är oerhört tacksam över. Jag är även tacksam för att Susanna Lindroos-Hovinheimo och Lena Engstrand har var vänliga nog att gå med i

projektets uppföljningsgrupp. Tack för givande diskussioner och all er uppmuntran! Kanske slutprodukten blev helt okej trots allt.

Juridiska fakulteten vid Helsingfors universitet har utgjort en trivsamt och stimulerande arbetsmiljö, särskilt för en speciell krabat som jag. Jag vill rikta ett tack till Heli Korkka-Knuts! Tack för roliga pratstunder om juridik och om så mycket annat. Dessa pratstunder var en bra paus från skrivandet under arbetsdagen. Under mina år på fakulteten har jag haft glädjen att dela arbetsrum med Esko Yli-Hemminki. Vi har delat många skratt vilka jag minns med värme. Jag har också haft tur att Esko verkar gilla mina sarkastiska kommentarer som jag har för vana att leverera med jämna mellanrum. Jag har vidare brukat gå omkring på fakulteten för att tala ditt och datt med mina härliga kolleger. Dessa lättsamma pratstunder har utgjort en utmärkt kontrast från arbetet med avhandlingen. Jag vill rikta ett särskilt tack till Iris Pitkänen, Veerle Platvoet, Saila Tuomala, Kati Nieminen, Kimmo Nuotio, Sofia Söderholm, Marcia Condoy Truyenque, Tahoor Heydari, Riikka Lönnblad, Otava Piha, Ville A Saarinen, Elena Ilia, Laura Sarasoja, Sean Morris, Frida Alizadeh Westerling, Johan Bärlund, Visa Kurki, Marta Paricio Montesinos, Sarah Ribeiro, Miriam Czarski och Esa Kolehmainen.

Ekonomiskt bidrag har jag erhållit av Eugen Schaumans fond och Kulturfonden för Finland och Norge. Suomalainen Lakimiesyhdistys har antagit boken i sin traditionsrika A-serie och Lea Purhonen har kunnigt sett till att manuskriptet kommit i tryck. Tack för detta!

Till sist vill jag tacka mina nära och kära. Ni förtjänar alla ett större och mera konkret tack än vad jag här kan uttrycka. Utan ert stöd hade den här avhandlingen aldrig blivit till. Ni har aldrig ifrågasatt mina val, utan ständigt uppmuntrat mig att söka mig framåt. Allt detta gäller särskilt min fru som jag vill rikta ett enormt stort tack till.

Borgå den 29 december 2025

Alexander Nybonn

Innehållsförteckning

1	INLEDNING.....	1
1.1	Upptakt: ett ineffektivt finskt underrättsförfarande	1
1.2	Avhandlingens frågeställning	4
1.2.1	Avhandlingens teoretiska fundament	4
1.2.2	En rättsjämförelse med den svenska och norska förberedelsen	10
1.2.3	Avhandlingens konkreta frågeställning	11
1.3	Metodologiska överväganden	13
1.3.1	Rättsanalytisk metod	13
1.3.2	Rättsjämförande metod	16
1.4	Begrepp, definitioner och avgränsningar	20
1.4.1	Begrepp och definitioner	20
1.4.2	Avgränsningar	24
1.5	Den fortsatta framställningen	24
2	TEORETISKA FUNDAMENT	27
2.1	Kapitlets upplägg	27
2.2	Huvudförhandlingsmodellen	28
2.2.1	Huvudförhandlingsmodellens framväxt	28
2.2.2	Den inledande fasen	31
2.2.3	Förberedelsen	31
2.2.4	Huvudförhandlingen	33
2.3	Förberedelsens roll inom huvudförhandlingsmodellen	35
2.3.1	Förberedelsens funktioner	35
2.3.2	Tillräckligt med tid och resurser ska allokeras till förberedelsen	36
2.3.3	Förberedelsens dimensioner	37
2.3.4	Förberedelsens formella dimension	38
2.3.5	Förberedelsens materiella dimension	48
2.3.6	Sammanfattning	60
2.4	Samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler	61
2.4.1	<i>Kooperationsmaxime</i> som inspirationskälla till samarbetsprincipens tankegoods	61
2.4.2	Europeiska tankar om samarbetet mellan domstolen och parterna	64

2.4.3	ELI/UNIDROIT:s projekt och reglerna om domarens, parternas och deras juridiska biträdens skyldigheter.....	66
2.4.4	En skyldighet att samarbeta för att uppfylla ett gemensamt ansvar	67
2.4.5	En allmän skyldighet och specifika skyldigheter att samarbeta.....	68
2.4.6	Parternas samarbete sinsemellan	70
2.4.7	En effektiv process förutsätter ett aktivt deltagande	72
2.5	Förberedelsens målsättning i Finland, Sverige och Norge	75
2.5.1	Avsnittets upplägg	75
2.5.2	Förberedelsens förberedande funktion	76
2.5.3	En godtagbar balans mellan snabb, billig och säker	80
2.5.4	Sammanfattning	86
2.6	Granskningsmodell för analysen av ländernas tillvägagångssätt vid förberedelsen	87
3	DEN SVENSKA FÖRBEREDELSEN.....	89
3.1	Statistisk överblick	89
3.2	Sammanhanget för den svenska förberedelsen.....	91
3.2.1	Historisk bakgrund	91
3.2.2	Förberedelsen innehar en viktig roll inom underrättsförfarandet	94
3.2.3	En balanserad betoning av materiella och formella frågor ...	95
3.2.4	En aktiv medverkan under domstolsförfarandet förväntas....	97
3.2.5	Förväntan om ett aktivt deltagande vid utformandet av förfarandets yttre förlopp.....	99
3.2.6	Förväntan om ett aktivt deltagande vid den materiella koncentrationen	101
3.3	Förberedelsens förlopp	103
3.3.1	Den inledande fasen	103
3.3.2	Val av handläggningsform.....	104
3.3.3	Fortsatt skriftväxling	105
3.3.4	Det muntliga förberedelsesammanträdet	106
3.3.5	Tidsplan för målets handläggning	109
3.3.6	Sammanställning av processmaterialet	112
3.3.7	Preklusion.....	116
3.4	Uppfylls kravbilden som förberedelsens målsättning ställer?.....	121
3.4.1	Handläggningens yttre förlopp: en kompakt helhet där målen framskrider smidigt	121
3.4.2	En effektiv materiell koncentration.....	124
3.4.3	Sammanfattning och karaktärsdrag	125

4	DEN NORSKA FÖRBEREDELSEN.....	127
4.1	Statistisk överblick	127
4.2	Sammanhanget för den norska förberedelsen.....	129
4.2.1	Historisk bakgrund	129
4.2.2	En fortsatt liten roll för förberedelsen.....	133
4.2.3	En betoning av formella frågor på bekostnad av de materiella	134
4.2.4	Ojämna förväntningar på ett aktivt deltagande	136
4.2.5	Förväntan om ett aktivt deltagande vid utformandet av förfarandets yttre förlopp.....	138
4.2.6	Aktiva parter och en tillbakadragen dirigerande domare ...	139
4.3	Förberedelsens förlopp	140
4.3.1	Parternas skyldigheter innan talan väcks.....	140
4.3.2	Den inledande fasen	142
4.3.3	Handläggningsformen för den norska förberedelsen	143
4.3.4	<i>Planmøtet</i>	144
4.3.5	Parternas skriftliga redogörelser.....	146
4.3.6	Tidpunkten för avslutandet av förberedelsen	147
4.3.7	Parternas slutinlägg	147
4.3.8	Preklusion.....	148
4.4	Uppfylls kravbilden som förberedelsens målsättning ställer?.....	150
4.4.1	Avsnittets upplägg	150
4.4.2	En större satsning på förberedelsen efterlyses	151
4.4.3	En starkare betoning av materiella frågor efterlyses.....	151
4.4.4	Stämningsansökningar, svaromål och parternas skriftliga inlagor tenderar vara omfattande.....	152
4.4.5	En större betoning av materiella frågor under <i>planmøtet</i> efterlyses	153
4.4.6	Fastställande av tidsfrister och preklusion	156
4.4.7	Summering och karaktärsdrag.....	158
5	DEN FINSKA FÖRBEREDELSEN.....	163
5.1	Statistisk överblick	163
5.2	Sammanhanget för den finska förberedelsen.....	166
5.2.1	Historisk bakgrund	166
5.2.2	Förberedelsen överbetonas på bekostnad av huvudförhandlingen.....	174
5.2.3	En betoning av materiella frågor på bekostnad av de formella. 174	
5.2.4	Ojämna förväntningar på ett aktivt deltagande	176
5.2.5	Avsaknad av ömsesidig aktivitet vid utformandet av förberedelsens yttre förlopp.....	177

5.2.6	Förväntan om ett aktivt deltagande vid den materiella koncentrationen	178
5.3	Förberedelsens förlopp	180
5.3.1	Den inledande fasen	180
5.3.2	Utformandet av handläggningen	182
5.3.3	Fortsatt skriftväxling efter att svaromålet inkommit	184
5.3.4	Det muntliga förberedelsesammanträdet	185
5.3.5	Avslutandet av förberedelsen	188
5.3.6	Sammanfattning av processmaterialet	189
5.3.7	Preklusion	192
5.4	Uppfylls kravbilden som förberedelsens målsättning ställer?	196
5.4.1	Handläggningens yttre förlopp: en löst åsittande helhet med långa väntetider	196
5.4.2	En ineffektiv materiell koncentration	202
5.4.3	Summering och karaktärsdrag	205
6	RÄTTSJÄMFÖRANDE ANALYS	207
6.1	Kapitlets disposition	207
6.2	Valet av betoningar	208
6.3	Tilldelas förberedelsen en stor roll inom underrättsförfarandet? ..	208
6.4	Förväntas domaren och parterna aktivt medverka?	210
6.5	Förberedelsens handlägningsform	213
6.6	Synen på användningen av verktygen	214
6.6.1	Planmässigt tillvägagångssätt och tidsplanen för handläggningen	214
6.6.2	Sammanfattningen av processmaterialet	217
6.7	Summering	219
7	SUMMERING AV DEN KRITISKA GRANSKNINGEN	
	OCH <i>DE LEGE FERENDA</i>	221
7.1	Kapitlets upplägg	221
7.2	Summering av insikterna från den kritiska granskningen	221
7.3	En alltför passiv lagstiftare	222
7.4	<i>De lege ferenda</i>	224
7.4.1	Vad kan göras bättre inom den befintliga lagstiftningen? ...	224
7.4.2	Införandet av en lagstadgad skyldighet att samarbeta och ett gemensamt ansvar	230
7.5	Avslutning	234

TIIVISTELMÄ	237
ABSTRACT	239
KÄLLFÖRTECKNING	241
FÖRKORTNINGAR	250
RÄTTSFALLSREGISTER	251
SAKORDSREGISTER	252

1 Inledning

1.1 UPPTAKT: ETT INEFFEKTIVT FINSKT UNDERRÄTTSFÖRFARANDE

Det nuvarande finska underrättsförfarandet för tvistemål härstammar från underrättsreformen år 1993. Det tidigare muntligt-protokollariska förfarandet var behäftat med flera problem. Det var bl.a. svårt för domaren och parterna att klarlägga vad parterna egentligen var oense om samt identifiera kärntvistefrågorna. Det var vidare svårt för domaren att utforma handläggningen till en ändamålsenlig helhet. Problemen resulterade i ett tungrott och ineffektivt förfarande.¹

Syftet med underrättsreformen var ett snabbare, billigare och säkrare domstolsförfarande.² Som medel för att uppnå syftet identifierades två grundläggande förändringar: 1) en uppdelning av förfarandet i förberedelse och huvudförhandling samt 2) införandet av tre grundläggande principer som framför allt skulle prägla huvudförhandlingen, nämligen: muntlighet, omedelbarhet och koncentration.³

Det nuvarande underrättsförfarandet bygger på tanken att under förberedelsen ska a) domaren och parterna få kännedom om vad tvisten handlar om, b) processmaterialet kokas ner till sin kärna samt det irrelevanta skalas bort och c) säkerställas att bevisningen och den juridiska argumentationen riktas till kärntvistefrågorna under huvudförhandlingen.⁴ Att processmaterialet klarläggs och komprimeras under förberedelsen möjliggör att parterna kan muntligt presentera ett tillförlitligt processmaterial omedelbart för den domstol som avgör målet under en huvudförhandling som genomförs i ett sammanhang.⁵ Tanken var att detta skulle resultera i ett säkert förfarande eftersom förutsättningarna att meddela ett riktigt avgörande förbättras då ett tillförlitligt och välstrukturerat processmaterial presenteras direkt för den domstol som avgör målet. Avsikten

¹ RP 15/1990 rd, s. 11–13 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

² RP 15/1990 rd, s. 1 och 6, RP 32/2001 rd, s. 6–7 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

³ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, RP 32/2001 rd, s. 5–7, Virolainen 1993, s. 12 och 74 ff, Leppänen 1998, s. 86–87 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁴ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, Virolainen 1993, s. 119–122 och 158–165, Lappalainen 1996, s. 410–411, Lappalainen 2002, s. 8–10 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2–3.

⁵ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–25, Lappalainen 2002, s. 8–10 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2–3.

var att snabbheten och billigheten även skulle uppfyllas eftersom förberedelsen skulle genomföras snabbt och huvudförhandlingen hållas i ett sammanhang vilket, skulle innebära att uppskov kunde undvikas.⁶

Dessvärre har syftet för det nya förfarandet inte uppnåtts till fullo. I Finland råder det bred konsensus om att domstolsförfarandet i tingsrätten i allmänhet tenderar vara alltför långsamt.⁷ Det råder även bred konsensus om att förfarandet i allmänhet tenderar vara alltför dyrt.⁸ För att få perspektiv på den finska kritiken kan ett bredare betraktelsesätt intas. Man kan t.ex. fråga sig om läget verkligen är så dåligt? Kanske har andra länder också samma problem? Möjligtvis kan de finska ståndpunkterna t.o.m. vara onödigt kritiska?

En jämförelse med Norge och Sverige på basis av statistik⁹ förbättrar emellertid inte lägesbilden för det finska underrättsförfarandet.

⁶ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6, 23–25 och 61–62, Virolainen 1993, s. 74–75, 90–93, 105–106 och 165–168, Leppänen 1998, s. 87, Lappalainen 2002, s. 8–10 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2–3.

⁷ Se t.ex. LaUB 31/2022 rd, s. 4, OM 2022:39, s. 38 ff, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26 ff, Virolainen – Launiala 2024, s. 35 ff och OM 2025:15, s. 20–21.

⁸ Se t.ex. Saarensola 2017, s. 4–5, Jokela 2019, s. 359 ff, Sarasoja – Carling 2020, OM 2021:16, s. 33 ff, OM 2023:1, s. 15 ff, Jokela 2024, s. 432 och OM 2025:15, s. 20–21.

⁹ Vid tolkningen av statistik från domstolsverken i Finland, Sverige och Norge är det viktigt att vara medveten om att statistiken inte ger en exakt lägesbild bl.a. pga. skillnader i hur mål blir kategoriserade. Därmed finns det skäl att vara försiktig med att dra slutsatser på basis av små skillnader eftersom de potentiellt kan förklaras genom en mängd olika faktorer. Jag anser emellertid att det kan argumenteras för att stora skillnader tyder på verkliga olikheter, särskilt om detaljerade tal nyttjas. Se Nylund 2022a, s. 20.

Framför allt finns det skäl att förhålla sig varsamt till statistik från CEPEJ (*European Commission for the Efficiency of Justice*). Statistik från CEPEJ har nämligen kritiserats för stora metodologiska svagheter. Många länder har en tendens att ”försköna” sina tal och vissa kan t.o.m. manipulera dem. Det är inte heller alltid möjligt att återföra de tal som staterna rapporterar till CEPEJ till den officiella nationella statistiken. Se Nylund 2022a, s. 20 och hänvisningarna där. Trots detta använder jag statistik från CEPEJ eftersom det svenska sättet att redovisa statistik gällande handläggningstiderna skiljer sig från Finland och Norge. I Sverige rapporteras i den nationella statistiken inte den genomsnittliga handläggningstiden som i Finland och Norge. I stället rapporteras handläggningstiderna vid 75:e percentilen vilket innebär att 75 procent av de avgjorda målen har en kortare handläggningstid än de tidsresultat som redovisas. De mål som tagit längst tid att handlägga, motsvarande 25 procent, skalas bort från statistiken. Se Domstolsstatistik 2023, s. 5.

Tabell 1 – Lägesbild för underrättsförfarandet i Finland, Sverige och Norge (Antalet mål/juristårsverk per 100 000 invånare¹⁰)

	Finland	Sverige	Norge
Anhängiggjorda tvistemål ¹¹ år 2024	14 020 ¹² (251)	75 306 ¹³ (715)	12 664 ¹⁴ (229)
Genomsnittlig handläggningstid år 2024	9,9 mån ¹⁵	5,5 mån ¹⁶	5,3 mån ¹⁷
Genomsnittlig handläggningstid år 2022 ¹⁸ (CEPEJ)	327 dagar	152 dagar	176 dagar
Juristårsverk ¹⁹ år 2024	716 ²⁰ (12,8)	1686 ²¹ (16,0)	504 ²² (9,1)
Antal tvistemål per juristårsverk år 2024	19,6	44,7	25,2

Såsom statistiken visar är läget för det finska tingsrättsförfarandet inte det bästa. I jämförelse med Sverige finns det betydligt färre tvistemål i domstolarna. Dock i jämförelse med Norge hade Finland år 2024 något fler mål i domstolarna. Finland har i jämförelse med Norge ett högre antal personer som utför

¹⁰ Invånarantalet per land har jag hämtat från världsbankens statistik.

¹¹ I statistiken har jag inte för Finlands del inkluderat de summariska tvistemålen som anhängiggörs genom en mindre omfattande stämningsansökan (se RB 5:3). Orsaken är att de mål som hör till de summariska tvistemålen i Finland inte handläggs i domstolarna i Sverige eller Norge. I Sverige är det t.ex. Kronofogden som har hand om betalningsförelägganden. Det ska också noteras att vid de summariska tvistemålen är det vanligtvis inte frågan om genuina rättstvister. Dessa mål handlar oftast om att svaranden av en eller annan anledning inte kan betala kändens fordran och att kändens behöver en utsökningsgrund från tingsrätten för att kunna driva in sin fordran. Svaranden bestrider vanligtvis inte kändens yrkande, vilket innebär att målet kan avgöras genom en tredsdom. Se Siro – Aaltonen 2019, s. 760.

¹² Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 41.

¹³ Årsredovisning 2024, s. 21. I beräkningen ingår fastighetsmål, FT mål, övriga familjemål och övriga tvistemål.

¹⁴ Årsstatistikk 2024, s. 1.

¹⁵ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 43. Notera att den genomsnittliga handläggningstiden för alla tvistemål inte är exakt 9,9 månader. Den genomsnittliga handläggningstiden är 9,9 månader för de så kallade omfattande tvistemålen (*laajat riita-asiat*) som anhängiggörs genom en så kallad omfattande stämningsansökan (se RB 5:2). Dock eftersom den överväldigande majoriteten av tvistemålen är de som anhängiggörs genom en omfattande stämningsansökan (13 652 av 14 020 år 2024) är den exakta handläggningstiden för alla tvistemålen väldigt nära 9,9 månader.

¹⁶ Årsredovisning 2024, s. 10 och 28. Observera dock att detta gäller handläggningstiderna vid 75:e percentilen.

¹⁷ Årsstatistikk 2024, s. 2.

¹⁸ CEPEJ Evaluation Report 2024 part 1, 2024, s. 118.

¹⁹ Med termen juristårsverk syftar jag på antalet personer inom tingsrätterna/tingretterna som sysslar med juridiskt arbete. Det är nämligen inte endast domare som sysslar med juridiskt arbete inom domstolarna. Också t.ex. tingsnotarier spelar en viktig roll. Utan tingsnotarier skulle det t.ex. vara oundvikligt att anställa långt fler domare.

²⁰ Statistiken finns inte tillgänglig på nätet. Jag har själv bett domstolsverket skicka statistiken åt mig. I juristårsverken har jag räknat med domare (570) assessorer (1) och tingsnotarier (145).

²¹ Årsredovisning 2024, s. 163. I beräkningen har jag inkluderat ordinarie domare, icke ordinarie domare, notarier och föredragare.

²² Statistiken finns inte tillgänglig på nätet. Jag har själv bett domstoladministrasjonen skicka statistiken åt mig. I juristårsverken har jag räknat med *dommere* (389) och *dommerfullmektiger* (115).

juridiskt arbete inom underrätterna. I jämförelse med Sverige är antalet dock lägre. Om man emellertid jämför ration antalet tvistemål per person som utför juridiskt arbete i underrätten, har Finland det lägsta antalet tvistemål per jurist. Trots detta är förfarandet i Finland betydligt långsammare än i Sverige och Norge. I ljuset av statistiken är det enligt mig svårt att argumentera för att resursbrister är den huvudsakliga förklaringen till det långsamma och dyra förfarandet. De egentliga orsakerna ligger troligtvis någon annanstans.

Frågan blir då var de egentliga orsakerna ligger. Jag anser att en central orsak går att finna i den finska förberedelsen. Två skäl till detta antagande kan anges. För det första framgick det ovan att förberedelsen är nyckeln till ett lyckat underrättsförfarande, bl.a. pga. att en muntlig, omedelbar och koncentrerad huvudförhandling inte är möjlig utan den. För det andra har kritiken inom den finska civilprocessrättsliga diskussionen främst riktat sig mot förberedelsen. Det råder konsensus om att den är behäftad med problematiska tendenser.²³

1.2 AVHANDLINGENS FRÅGESTÄLLNING

1.2.1 Avhandlingens teoretiska fundament

Temat för den här avhandlingen är förberedelsen i tvistemål i den första instansen. Jag har valt att inte endast diskutera temat i en finsk kontext. Ovan nämnades att det finns en konsensus inom den finska civilprocessrättsliga diskussionen om att förberedelsen är behäftad med problematiska tendenser. Eftersom det finska sättet att genomföra förberedelsen inte verkar optimalt anser jag att det är befogat att lyfta blicken från det egna systemet och analysera förberedelsen ur ett bredare perspektiv.

I den här avhandlingen analyserar jag förberedelsen inom ramverket för den så kallade huvudförhandlingsmodellen (*main hearing model of civil proceedings*). Under de senaste årtiondena har huvudförhandlingsmodellen blivit alltmer populär. Huvudförhandlingsmodellen utgör numera grunden för det civilprocessrättsliga förfarandet inom flera europeiska länder, exempelvis de nordiska länderna, Tyskland, England, Österrike och Spanien.²⁴ Förutom att många länder har anammat huvudförhandlingsmodellen, har modellen lyfts fram som en *best practice* i två internationella projekt. Nämligen ALI-UNIDROIT *Principles of*

²³ RP 32/2001 rd, s. 45–46, Lappalainen 2002, s. 16, KM 2003:3, s. 162–163 och 209–210, Sippo – Välimaa 2003, s. 5, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 16 och 18, Tapanila 2021, s. 6–7, 251–253 och 263–265, OM 2021:16, s. 88, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 992–993, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30 och 33–34 och Virolainen – Launiala 2024, s. 50–52 och 269–271.

²⁴ Nylund 2019b, s. 416 och Nylund 2022b, s. 59–60.

Transnational Civil Procedure och *ELI-UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure*.²⁵

Peter Westberg framhåller att det krävs ett utvecklingsperspektiv för att förstå rättskipningen. Detta eftersom varje tid har sin uppfattning om vad som kännetecknar en modern rättegång i betydelsen att den ska vara anpassad till de krav som för närvarande gör sig gällande i samhället.²⁶ Det finns skäl att notera att strävandet efter effektivitet inom domstolsförfarandet har blivit allt starkare. ”Det är i dagens statsfinansiella situation nödvändigt att ta till vara alla möjligheter att rationalisera och effektivisera domstolarnas verksamhet”.²⁷ Citatet utgör enligt mig en bra summering av å ena sidan de krav som sedan 1980-talet gjort sig gällande i samhället och å andra sidan det tankesätt inom civilprocessen som kraven har gett upphov till.²⁸

Effektivitet är ett ekonomiskt begrepp som har ”infiltrerat” rättsväsendet under inflytande av den nyliberala ideologin och *new public management* doktrinen, vilket har lett till en allmän översyn av statens ekonomi. Detta har resulterat i en allt starkare uppfattning om att eftersom rättsväsendets budget inte är obegränsad och medborgarnas resurser inte heller är obegränsade måste domstolsförfarandet vara effektivt.²⁹ Med domstolsförfarandets effektivitet avses ofta processens snabbhet och billighet.³⁰ Eric Bylander framför att sedan år 1997 kan effektivitet närmast betraktas som en processuell ledstjärna.³¹ Bylanders kommentar gäller visserligen endast den svenska civilprocessen men jag anser att kommentaren utgör en bra beskrivning av *zeitgeisten* inom den europeiska civilprocessen.

På ett allmänt plan kan man således konstatera att det finns ett universellt behov av ett domstolsförfarande som å ena sidan är effektivt och därmed kan svara på de allvarliga utmaningar som utgörs av höga kostnader och långa domstolsprocesser men som å andra sidan samtidigt ska kunna erbjuda materiellt riktiga avgöranden.³² Orsaken bakom huvudförhandlingsmodellens popularitet är att modellen anses erbjuda ett dylikt förfarande eftersom det förfarande som

²⁵ Nylund 2016a, s. 5–7, Nylund 2018, s. 13–14 och Nylund 2022b, s. 59–60.

²⁶ Westberg 2021, s. 117 och 121.

²⁷ Prop. 1982/83:126, s. 16.

²⁸ RP 15/1990 rd, s. 1, prop. 1999/2000:26, s. 1–2, NOU 2001:32, s. 81–82, RP 32/2001 rd, s. 1 och s. 6–7, prop. 2004/05:131, s. 1 och 78, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13, prop. 2015/16:39, s. 1, NOU 2020:11, s. 21–22 och 38 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 7. Se även Bylander 2006, s. 366–370, Bellander 2017, s. 130 ff, Nylund 2017, s. 209 och Westberg 2021, s. 121–125.

²⁹ Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 27–28.

³⁰ Se dock Bylander 2006, s. 366 ff som kritiserar tendensen att slå ihop kraven på snabbhet och billighet under effektivitetssynpunkter. Han förordar i stället att man i möjligaste mån skiljer ändamålen åt och använder sig av vedertagna och åtskilda mått på dessa.

³¹ Bylander 2006, s. 366.

³² Van Rhee – Yulin 2014, s. 7, Legg – Higgins 2016, s. 157–158, Uzelac 2017, s. 3 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 27.

förespråkas i modellen anses öka domstolsförfarandets effektivitet samt främja materiellt riktiga avgöranden.³³ För att uppnå detta förutsätter huvudförhandlingsmodellen emellertid att vissa krav på förfarandets uppbyggnad samt innehåll uppfylls. Exempelvis delas underrättsförfarandet in i tre delar. Dessa är: den inledande fasen, förberedelsen och huvudförhandlingen.³⁴

Målet anhängiggörs under den inledande fasen. Det är fråga om en kort fas. Den består endast av att stämningsansökan tillställs domstolen, delgivning av stämning åt svaranden och svaromålet. Syftet för den inledande fasen är att granska om målet överhuvudtaget kan handläggas i domstol. Det handlar om att granska processförutsättningar och om stämningsansökan behöver kompletteras.³⁵

Förberedelsen anses utgöra det viktigaste inslaget i huvudförhandlingsmodellen. Uppfattningen hör ihop med förberedelsens funktioner.³⁶ Förberedelsen anses för det första ha en förberedande funktion som går ut på att klarlägga och komprimera parternas processmaterial i syfte att göra materialet till en överskådlig samt hanterbar helhet inför huvudförhandlingen.³⁷ Förberedelsen anses för det andra ha en förlikningsfunktion, m.a.o. ska det under förberedelsen klarläggas om det finns förutsättningar för förlikning.³⁸ Förberedelsen kan för det tredje sägas ha en beslutsfunktion, dvs. under förberedelsen säkerställs det att endast tvistiga mål som förutsätter en egentlig rättegång går till huvudförhandling och att mål i övriga fall kan avgöras under förberedelsen.³⁹

Underrättsförfarandet kulminerar i huvudförhandlingen. Huvudförhandlingsmodellens underliggande tanke är att parterna ska muntligen presentera sitt komprimerade och välstrukturerade processmaterial omedelbart för den domstol som avgör målet under en huvudförhandling som genomförs i ett sammanhang. Tanken är att detta förfaringssätt är den optimala metoden för att säkerställa ett gott underlag för ett materiellt riktigt avgörande.⁴⁰ Förfaringssättet garanterar samtidigt huvudförhandlingsmodellens effektivitet eftersom parterna, deras juridiska biträden och domaren endast en gång behöver förbereda sig inför huvudförhandlingen och därmed inte behöver lägga tid och resurser på att förbereda sig inför upprepade sammanträden som genomförs under en lång tidshorisont.⁴¹

³³ Nylund 2016a, s. 6.

³⁴ Nylund 2016a, s. 6.

³⁵ Nylund 2016a, s. 6–7.

³⁶ Nylund 2016a, s. 6 och Nylund 2022b, s. 74.

³⁷ Nylund 2016a, s. 6, Nylund 2018, s. 21–25 och Nylund 2022b, s. 63 ff.

³⁸ Nylund 2016a, s. 6, Nylund 2018, s. 24 och Nylund 2022b, s. 64 och 69–71.

³⁹ Nylund 2016a, s. 6.

⁴⁰ Nylund 2016a, s. 6–8 och Nylund 2022b, s. 60–62.

⁴¹ Kramer 2014, s. 9 och Nylund 2016a, s. 7.

ELI/UNIDROIT:s modellregler för dispositiva⁴² tvistemål kan sägas utgöra den senaste stora utvecklingen inom huvudförhandlingsmodellen.⁴³ Modellreglerna är ämnade att *formulating best practices in the area of civil procedure*.⁴⁴ Det förfarande som målas upp i modellreglerna utgör m.a.o. en konkret manifestation av de senaste europeiska tankarna inom civilprocessen. Det tankegods som manifesteras i modellreglerna ger också indikationer om i vilken riktning civilprocessen är på väg att utvecklas. Modellreglerna kan därmed komma att fungera som en inspirationskälla för nationella reformer.⁴⁵

Särskilt intressant är den samarbetsprincip (*principle of co-operation*) som förespråkas i reglerna.⁴⁶ Speciellt med tanke på att en fråga som allt starkare betonas inom förberedelsen i huvudförhandlingsmodellen är hur domaren och parterna förmås att aktivt medverka i den verksamhet som sker under förberedelsen. Frågan hör ihop med strävandet efter en effektiv process.⁴⁷

Det ”nya” med samarbetsprincipen är inte att domaren och parterna förutsetts samarbeta under domstolsförfarandet. Snarare är det nya att hela förfarandet har konstruerats kring en huvudtanke om att alla som deltar i civilprocessrättsliga förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro och att deltagarna ska dela på ansvaret för en god rättskipning. Tanken manifesteras i regel 2 där det slås fast att parterna, deras juridiska biträden och domaren måste samarbeta för att främja en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten. Samarbetsprincipen kan i grund och botten kokas ner till följande: Domaren, parterna och deras juridiska biträden har 1) en skyldighet att samarbeta 2) för att uppfylla sitt gemensamma ansvar om att främja en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten.⁴⁸

Fokuset för de regler som gäller domarens, parternas och deras juridiska biträdens skyldigheter⁴⁹ under processen ligger framför allt på domstolsförfaran-

⁴² Punkt 23 i Preamble och regel 1 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁴³ Nylund 2022b, s. 57 och 60.

⁴⁴ Van Rhee 2018, s. 79. Se även punkt 9 och 10 i Preamble och s. iii i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Silvestri 2020 och Van Rhee 2022, s. 3.

⁴⁵ Strandberg 2023, s. 795–796. Se t.ex. NOU 2020:11 där lösningar från modellreglerna används för att begränsa handläggningens omfattning vid ändringssökande (Strandberg 2023, s. 795–796 och NOU 2020:11, s. 324).

⁴⁶ Se reglerna 2–4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁴⁷ Legg – Higgins 2016, s. 161, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 428 och Nylund 2022b, s. 62–63.

⁴⁸ Se regel 2–4 och kommentarerna till dessa i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁴⁹ Modellreglerna använder begreppet skyldighet i en vid bemärkelse. Begreppet omfattar både förpliktelser i en strikt mening och förpliktelser som endast sanktioneras indirekt. Domarens, parternas och deras juridiska biträdes skyldigheter kan vara antingen positiva eller negativa. En positiv skyldighet förutsätter att en handling vidtas för att bidra till en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten. Negativa skyldigheter är sådana som ålägger parterna att se till att de behandlar

dets effektivitet. Den underliggande tanken är att det bör finnas både adekvata medel och en vilja att säkerställa att alla skyldigheter under förfarandet genomförs på ett effektivt sätt.⁵⁰

Samarbetsprincipens kärnbudskap är enligt mig att en effektiv process förutsätter ett aktivt deltagande från domaren och parterna i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet. I modellreglerna säkerställs domarens och parternas aktiva deltagande genom att domaren och parterna tillskrivs en skyldighet att aktivt samarbeta under hela förfarandet för att uppfylla sitt gemensamma ansvar.⁵¹

Det ska understrykas att det inte räcker med ett passivt samarbete. Budskapet bakom samarbetsprincipen är att passiva deltagare som endast fokuserar på sitt eget intresse, t.ex. en part som endast fokuserar på utformandet av sin egen talan men som struntar i allt annat, utgör ett hinder för en effektiv process. Av denna orsak förutsätter samarbetsprincipen ett aktivt deltagande från domaren, parterna och deras juridiska biträden. Det aktiva deltagandet gäller både formandet av processens yttre förlopp och komprimerandet av parternas processmaterial.⁵²

En oundviklig men samtidigt fundamental fråga blir då: Hur tvingas parterna till att aktivt delta? En effektiv process måste ha ett bra svar på denna fråga. Modellreglernas budskap är entydigt: en effektiv process förutsätter slagkraftiga sanktioner som sporrar parterna att aktivt delta. Av denna orsak har domaren tilldelats en skyldighet att övervaka att parterna inom rätt tid fullföljer sina skyldigheter,⁵³ och ifall det visar sig vara nödvändigt, t.ex. om parterna inte presenterar sitt processmaterial inom rätt tid, sanktionera parterna.⁵⁴

Det är viktigt att tydliggöra att samarbetsprincipen inte innebär att domaren och parterna inte har tilldelats sina egna individuella uppgifter som de ansvarar för. Modellreglerna har en arbetsfördelning mellan domstolen och parterna. Arbetsfördelningen följer den traditionella uppdelningen. Exempelvis ska parterna presentera processmaterialet (se reglerna 3 (c), 24, 25 och 94) medan

andra deltagare i förfarandet rättvist, t.ex. skyldigheter att avstå från att handla i ond tro, särskilt genom att inte vidta åtgärder som otillbörligt försenar förfarandet eller som på annat sätt kan anses utgöra missbruk av förfarandet. Se Uzelac 2017, s. 12–13, Van Rhee 2018, s. 80 och Van Rhee 2020, s. 9–10.

⁵⁰ Uzelac 2017, s. 12–13, Van Rhee 2018, s. 80 och Van Rhee 2020, s. 9–10.

⁵¹ Se regel 2–4 och kommentarerna till dessa i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁵² Se regel 2–4 och kommentarerna till dessa i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Uzelac 2017, s. 5 och 14, Van Rhee 2018, s. 80, Van Rhee 2020, s. 10, Van Rhee 2022, s. 5 och Strandberg 2023, s. 798.

⁵³ Regel 2 kommentar 3, regel 4, 47–49 (2) och (4), 61(2) och (3), 64(4), och 92(1)) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure

⁵⁴ Regel 2 kommentar 3, regel 27, 54(3) och (4), 63(2), 64(4), 93, 99 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

domstolen ansvarar för rättstillämpningen (se regel 26) och ska avgöra målet (se regel 130). Tanken bakom samarbetsprincipen är snarare att samarbetet ska betjäna utförandet av de individuella uppgifterna. Det anses därmed att en effektiv process förutsätter att domaren och parterna inte ensamma och isolerade från varandra utför sina uppgifter i enlighet med den traditionella arbetsfördelningen. Den underliggande tankegången är att eftersom samarbetet leder till att de enskilda uppgifterna utförs effektivare leder det sammantaget till en effektivare process.

Ett exempel kan användas för att illustrera tankegången:

Det är domstolens uppgift att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp (regel 4, 49 och 61 (3)). Ett effektivt utförande av denna uppgift förutsätter emellertid att domaren kan räkna med parternas samarbete,⁵⁵ exempelvis att parterna förser domstolen med nödvändig och relevant information i god tid.⁵⁶ Av denna orsak har parterna tilldelats en skyldighet att samarbeta med domstolen, och även sinsemellan, gällande planerandet och utformandet av domstolsförfarandet. Denna skyldighet har både en negativ och en positiv dimension. Parterna ska avhålla sig från förhållningstaktik och andra former av processuellt missbruk. De ska även aktivt bidra till planerandet och utformandet av förfarandet och så snart som möjligt ta ställning till och lägga fram sina ståndpunkter beträffande domstolens och motpartens förslag.⁵⁷

Modellreglernas betoning på samarbete är ett viktigt steg bort från den traditionella uppdelningen mellan kontradiktoriska och inkvisitoriska uppfattningar om civilprocessen.⁵⁸ I modellreglerna är man mycket medveten om det faktum att det finns konkurrens mellan parterna. Tanken är dock att konkurrens behöver regler och måste ske inom ett effektivt ramverk av skyldigheter som kräver samarbete. Det anses vidare att skyldigheten att samarbeta i grund och botten å ena sidan ligger i parternas intresse men å andra sidan också i den bredare allmänhetens intresse eftersom bägge har att vinna på en effektiv förvaltning av rättssystemet.⁵⁹

⁵⁵ Van Rhee 2020, s. 17.

⁵⁶ Regel 47 kommentar 3 och regel 61 kommentar 4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁵⁷ Regel 2–4 och 47 kommentar 3 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Uzelac 2017, s. 8 och 16.

⁵⁸ Regel 2 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁵⁹ Regel 2 kommentar 7 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

1.2.2 En rättsjämförelse med den svenska och norska förberedelsen

I den här avhandlingen jämför jag den finska förberedelsen med förberedelsen i Sverige och Norge. Eftersom det finska sättet att genomföra förberedelsen inte verkar optimalt anser jag att det är befogat att lyfta blicken från det egna systemet och förutom den finska förberedelsen också analysera alternativa tillvägagångssätt vid förberedelsen.⁶⁰

Underrättsförfarandets uppbyggnad är den samma i dessa länder. I tillägg har lagbestämmelserna för underrättsförfarandet stora likheter. På en grundläggande nivå är uppfattningen om och förväntningarna på den verksamhet som sker under förfarandet också de samma.⁶¹ Trots dessa likheter erbjuder dessa länder en intressant palett av olika tillvägagångssätt vid förberedelsen som kan jämföras och vägas mot varandra. Det finns nämligen skäl att understryka faktumet att trots att målsättningen för förberedelsen är den samma i dessa länder och lagbestämmelserna för förberedelsen dessutom har stora likheter, finns det klara skillnader i hur förberedelsen genomförs i respektive land. Det är m.a.o. befogat att tala om tre alternativa tillvägagångssätt som dessutom har sina individuella för- och nackdelar.

Med tillvägagångssätt syftar jag för det första på det tankegods som är kopplat till förberedelsen. Tankegodset handlar bl.a. om tankarna som är förknippade med förberedelsen som rättegångsfas, vilka frågor som ska betonas under förberedelsen, de enskilda rättsreglerna samt förhållandet mellan olika regler. Tillvägagångssättet innefattar förutom tankegodset även rättsreglernas innehåll samt den vedertagna tolkningen av dessa.

Avsikten med rättsjämförelsen är:

- att ge perspektiv på det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen,
- att tydligare belysa problemen som präglar den finska förberedelsen och
- att hitta lösningar som kan avhjälpa problemen.

Därmed kan det konstateras att jag i den här avhandlingen jämför den finska förberedelsen med förberedelsen i Sverige och Norge. Jämförelsen sker inom ram-

⁶⁰ Per Henrik Lindblom (1990, s. 566) har bland annat konstaterat att rättsjämförelser kan leda till en bättre förståelse av den egna rätten. ”Den rättsvetenskapsman som avgränsar sig till att enbart forska pang på snåriga tillämpningsproblem riskerar att skriva sig blind. Faran minskar om perspektivet vidgas. Bakom snåret ligger rättshistorien, på sidorna den komparativa — jämförande — rätten och framför den rättspolitiska diskussionen *de lege ferenda*. De har alla ett egenvärde, men de får också aktuella tillämpningsfrågor *de lege lata* att framstå i ett klarare ljus. Det gäller inte minst den jämförande rätten.” Jag har tillagt kursiveringarna i citatet.

⁶¹ Prop. 1986/87: 89, s. 78, 191–193 och 210–211, RP 15/1990 rd, s. 22–23 och 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29, 45 och 54, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Nylund 2016a, s. 6 och 8, Ervo 2016, s. 28 och Nylund 2016b, s. 60–61.

verket för huvudförhandlingsmodellen. En viktig del av jämförelsen är att analysera ländernas tillvägagångssätt vid förberedelsen i ljuset av det budskap och tankegods som förespråkas av samarbetsprincipen. Eftersom det finska underrättsförfarandets grundläggande problem är dess ineffektivitet (långsamt och dyrt) är det intressant att analysera det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen ur ovanstående synvinkel. Analysen aktualiserar frågor av följande slag. Kan ineffektiviteten delvis bero på att både domaren och parterna inte förväntas att aktivt medverka i all den verksamhet som sker under förberedelsen? Förväntas exempelvis domaren och parterna tillsammans genom en aktiv diskussion planera och utforma domstolsförfarandets yttre förlopp eller faller uppgiften att utforma handläggningen till stor del på domaren medan parterna är alltför passiva? Finns det motsvarande problem i Sverige och Norge? Om inte, varför?

1.2.3 Avhandlingens konkreta frågeställning

Jag har formulerat avhandlingens övergripande forskningsfråga enligt följande.

- Vilka lärdomar kan man inom det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen dra från de svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen samt hur samarbetsprincipen används i modellreglerna?

I syfte att besvara den övergripande forskningsfrågan använder jag sex undergripande forskningsfrågor. Dessa presenteras nedan.

- Fråga 1: Vad är förberedelsens roll inom huvudförhandlingsmodellen?

Eftersom jämförelsen sker inom ramverket för huvudförhandlingsmodellen handlar den första undergripande forskningsfrågan om att analysera förberedelsens roll inom denna. Detta innefattar en analys av den verksamhet som sker under förberedelsen. Därtill redogör jag kort för den inledande fasen och huvudförhandlingen.

- Fråga 2: Hur används samarbetsprincipen i modellreglerna för att få domaren och parterna att aktivt medverka i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet?

Under denna fråga analyserar jag den roll som samarbetsprincipen har tilldelats i det förfarande som förespråkas i modellreglerna. Av särskilt intresse är hur samarbetsprincipen används för att få domaren och parterna att aktivt medverka i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet. Fråga 2 går inte

endast ut på att analysera samarbetsprincipen utifrån de konkreta reglerna. Jag analyserar därtill tankegångarna i modellreglerna kring samarbetet. Det handlar om att analysera vilka tankar som är kopplade till samarbetet samt vilka förväntningar som placeras på samarbetet.

- Fråga 3: Vad är förberedelsens målsättning i Finland, Sverige och Norge?

Vid den tredje frågan skiftas fokuset till länderna som jämförs sinsemellan. En naturlig startpunkt för en jämförelse är att analysera vad målsättningen är för det objekt som jämförs. Jag nämnde ovan att förberedelsens målsättning är den samma i Finland, Sverige och Norge. Den tredje undergripande forskningsfrågan går ut på att närmare analysera vad den är.

- Fråga 4: Hur har de finska, svenska och norska tillvägagångssätten utformats i syfte att uppnå förberedelsens målsättning?

Vid fråga 4 analyserar jag lagstiftningens innehåll och uppfattningarna om hur bestämmelserna ska tillämpas. Det ska klargöras att jag inte eftersträvar att ge en exakt empirisk beskrivning av hur underrätterna faktiskt tillämpar bestämmelserna i ”verkligheten”. En viktig del av fråga 4 är därtill att för respektive land analysera hur det tankegods som är kopplat till förberedelsen manifesterar sig under förberedelsens gång. Det handlar bl.a. om att analysera tankarna om vilka frågor (materiella och/eller formella) som det anses att ska betonas under förberedelsen, tankarna som är kopplade till enskilda rättsregler samt tankarna om förhållandet mellan olika regler.

En viktig del av analysen vid fråga 4 är att analysera ländernas tillvägagångssätt vid förberedelsen i ljuset av det budskap och tankegods som förespråkas i samarbetsprincipen. Det innebär att jag analyserar hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under förberedelsen. Exempelvis aktualiseras frågor av följande slag. Förväntas domaren och parterna tillsammans genom en aktiv diskussion planera och utforma förfarandets yttre förlopp? Förväntas domaren och parterna tillsammans genom en aktiv diskussion klarlägga och komprimera processmaterialet eller faller uppgiften att komprimera *de facto* till stor del på domaren medan parterna är alltför passiva?

- Fråga 5: Uppfyller de finska, svenska och norska tillvägagångssätten den kravbild som förberedelsens målsättning uppställer?

Vid fråga 5 utförs en evaluering av hur bra eller dåligt ländernas tillvägagångssätt uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning uppställer. En

evaluerings är ett ypperligt sätt att få djupare kännedom om det objekt som analyseras. Särskilt i de fall då objektet har utformats för att uppnå en viss målsättning. På basis av evalueringen är det möjligt att identifiera vilka för- och nackdelar som kan förknippas med respektive lands tillvägagångssätt. Dessa kan sedan jämföras sinsemellan.

- Fråga 6: Hur är det möjligt att förbättra det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen i ljuset av lärdomarna från rättsjämförelsen och hur samarbetsprincipen används i modellreglerna?

Evalueringen vid fråga 5 illustrerar hur dåligt det finska tillvägagångssättet uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. I ljuset av insikterna från evalueringen utförs en kritisk granskning av det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen. Fokuset ligger på att närmare belysa de orsaker som resulterar i att det finska tillvägagångssättet lyckas så dåligt med att uppnå kravbildens för förberedelsens målsättning. Efter att problemen har identifierats och klarlagts framför jag *de lege ferenda* mina egna förslag till hur det finska tillvägagångssättet kan förbättras så att det bättre klarar av att uppfylla kravbildens för förberedelsens målsättning. Både vid den kritiska granskningen och då jag framför mina *de lege ferenda* resonemang använder jag mig av lärdomarna från rättsjämförelsen och hur samarbetsprincipen används i modellreglerna.

1.3 METODOLOGISKA ÖVERVÄGANDEN

1.3.1 Rättsanalytisk metod

Den grundläggande metoden i den här avhandlingen är vad Claes Sandgren benämner som rättsanalytisk.⁶² Han skiljer denna metod från det han benämner som traditionell rättsdogmatik.⁶³ Enligt Sandgren har traditionella rättsdogmatiska arbeten sina vetenskapliga begränsningar eftersom målet är att ”fastställa gällande rätt”, inte att vara nytänkande eller att utföra en kritisk analys.⁶⁴ Det finns emellertid skäl att notera att även om rättsvetenskapliga arbeten är begränsade till juridiskt källmaterial kan de läggas upp på ett sätt som åsyftar en självständig bedömning av de problem som knyter an till rättsreglerna i fråga och dessutom möjliggöra en överprövning av reglerna och deras tillämpning.⁶⁵

⁶² Sandgren 2007, s. 403–404.

⁶³ Om Sandgrens kritik av termen ”rättsdogmatik” se Sandgren 2005.

⁶⁴ Sandgren 2007, s. 403.

⁶⁵ Agell 1997, s. 42–44. Enligt Raimo Siltala (2003, s. 141–145) kan en rättsvetares hållning vara antingen analytisk-deskriptiv eller normativ-kritisk, eller en kombination av de två. Med

Syftet för så kallade rättsanalytiska arbeten är enligt Sandgren att analysera rätten snarare än att ”fastställa gällande rätt”.⁶⁶ Dessa typer av arbeten kännetecknas av att det används en friare argumentation. Analysen utförs inte endast på basis av det traditionella rättskällematerialet. Analysen görs även på basis av t.ex. rättsprinciper och utländsk rätt. Analysen kan därtill ha stora inslag av kritisk granskning och resonemang *de lege ferenda*.⁶⁷

Den rättsanalytiska metoden kan enligt Sandgren användas för att kartlägga och systematisera, att analysera rätten snarare än att ”fastställa gällande rätt”, att sätta in rätten i sitt sammanhang, att bedöma konsekvenserna av olika lösningar, att kritiskt granska rätten och att utveckla den.⁶⁸ Sandgren framför vidare att doktorsavhandlingar av detta slag kan vara nyskapande tack vare sina inslag av generalisering och teoretisering. Argumentationen kan därtill bli klart mer djupgående och nyskapande, något som är betydelsefullt med tanke på att det i hög grad är argumentationen som utmärker rättsvetenskapliga arbeten.⁶⁹

I den här avhandlingen analyserar jag den finska, svenska och norska förberedelsen inom ramverket för huvudförhandlingsmodellen. En viktig komponent är att analysera ländernas tillvägagångssätt vid förberedelsen i ljuset av det budskap och tankegod som förespråkas i samarbetsprincipen. Genom analysen kartlägger och systematiserar jag Finlands, Sveriges och Norges tillvägagångssätt vid förberedelsen. I ljuset av lärdomarna från rättsjämförelsen och hur samarbetsprincipen används i modellreglerna utför jag en kritisk granskning av det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen.⁷⁰ Dessa lärdomar utnyttjas också då jag genom *de lege ferenda* resonemang försöker utveckla det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen.⁷¹

I föregående avsnitt nämndes att jag i den här avhandlingen utför evalueringar av Finlands, Sveriges och Norges tillvägagångssätt vid förberedelsen. En evaluering förutsätter emellertid en måttstock. Enligt Kaarlo Tuori kan vissa element inom rättssystemet utgöra en måttstock mot vilken man kan mäta den gällande rätten. Enligt Tuori är rätten indelad i tre nivåer: ytnivån, rättskulturen

rättsvetarens hållning avses det perspektiv som rättsvetaren anlägger på sitt forskningsobjekt. Ofta, eller till och med vanligtvis, finns det i en och samma rättsvetenskapliga studie inslag av både en analytisk-deskriptiv och normativ-kritisk hållning. Det innebär att rättsvetaren å ena sidan försöker att på ett målinriktat sätt beskriva innebörden av gällande rätt och å andra sidan ger personliga rekommendationer för tolkningen av den.

⁶⁶ Sandgren 2007, s. 403–404.

⁶⁷ Sandgren 2007, s. 403.

⁶⁸ Sandgren 2007, s. 404.

⁶⁹ Sandgren 2007, s. 404.

⁷⁰ Se t.ex. Linna 1987, s. 10, 34 och 66–67 och Markus 2023, s. 906 där det bl.a. framförs att det inte är möjligt att presentera förbättringsförslag i *de lege ferenda* ända innan det nuvarande läget har kartlagts noggrant.

⁷¹ Se t.ex. Linna 1987, s. 182–190 och Markus 2023, s. 907–913 där det redogörs för varifrån inspiration till lösningar till identifierade problem kan hittas, hur lösningarna kan testas och hur lösningarna kan rättfärdigas.

och djupstrukturen.⁷² Rättsordningens ytnivå består framför allt av lagar, domstolsavgöranden och rättsvetenskapens ställningstaganden. Rättskulturen kan sägas omfatta tre typers element: begreppsliga, normativa och metodologiska. De begreppsliga och de normativa elementen finns samlade i de olika rättsområdenas – civilrättens, straffrättens, civilprocessrättens osv. – allmänna läror, som väsentligen består av de allmänna rättsbegreppen och de allmänna rättsprinciperna inom området i fråga. Till de metodologiska elementen hör bl.a. rättskälleläran. Rättens djupstruktur kan också delas in i tre typers element: begreppsliga, normativa och metodologiska.⁷³

Enligt Tuori är det möjligt att mellan rättens olika nivåer särskilja förhållanden av följande slag: det sedimentära förhållandet, det konstitutiva förhållandet, det konkretiserande förhållandet, det avgränsande förhållandet, det justifierande (rättfärdigande) förhållandet och det kritikrelaterade förhållandet.⁷⁴ Av särskilt intresse i den här avhandlingen är det kritikrelaterade förhållandet. Enligt Tuori erbjuder de djupare rättsnivåerna icke-godtyckliga kriterier för att bedöma rättsligt material på ytnivån, såsom enskilda lagbestämmelser eller hur lagbestämmelserna tolkas samt tillämpas. Det kritikrelaterade förhållandet förklarar hur och inom vilka gränser kritisk rättsvetenskap är möjlig. Kritiken som riktas mot bestämmelser eller lagtillämpningar är inte godtycklig eller beroende av rättsvetarens personliga normativa preferenser. Det är frågan om måttstockar som rättsordningen själv erbjuder. Kritiken som framförs är m.a.o. rättsintern eftersom den utnyttjar en rättsordningsintern måttstock.⁷⁵

Måttstocken vid evalueringarna av ländernas tillvägagångssätt är förberedelsens målsättning. Det handlar m.a.o. om att evaluera hur bra eller dåligt ländernas respektive tillvägagångssätt uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning uppställer. På basis av evalueringarna kan sedan olika för- och nackdelar identifieras. Jag redogör för förberedelsens målsättning i kapitel 2. Det finns emellertid skäl att redan nu framföra att jag hävdar att förberedelsens målsättning är såpass vedertagen inom den finska, svenska och norska civilprocessen att den kan sägas tillhöra det som Tuori benämner som rättskulturen på civilprocessens område i respektive land. Därmed baserar sig evalueringarna på institutionella, rättsligt sett interna argument.

Eftersom en stor del av analyserna i avhandlingen utförs med hjälp av rättskomparationer redogör jag nedan för de metodologiska övervägandena gällande dessa.

⁷² Tuori 2017, s. 147. Jag tolkar dock Tuoris teori så att man även kan dela in rätten i två delar, ytnivån och rättskulturen. Rättskulturen kan sedan delas in i ytterligare två delar, rättskulturen och djupstrukturen. Oavsett hur många delar man delar in rätten i, är det centrala att i och med indelningen illustrera att rätten består av annat än ytnivån och att materialet under ytnivån spelar en väldigt central betydelse. Se Tuori 2017, s. 154 och Tuori 2021, s. 142.

⁷³ Tuori 2017, s. 154–196.

⁷⁴ Tuori 2017, s. 197–199.

⁷⁵ Tuori 2017, s. 304–322.

1.3.2 Rättsjämförande metod

De metodologiska kärnfrågor som är centrala för komparativ rätt är: Vad jämförs och hur görs det?⁷⁶ Jag börjar med att besvara den första frågan innan jag närmare redogör för vilken rättsjämförande metod jag har valt att använda i den här avhandlingen.

För att en jämförelse ska vara meningsfull måste de jämförda objekten ha åtminstone några gemensamma egenskaper eller kännetecken som utgör den gemensamma nämnaren för jämförelsen. Det handlar inte om likheten mellan de jämförda objekten utan om det faktum att vissa egenskaper jämförs från valda synvinklar. I grund och botten handlar det om ett gemensamt drag i en fråga som intresserar den som jämför.⁷⁷

Inom komparativ rätt används det latinska uttrycket *tertium comparationis* för att beskriva det gemensamma draget. *Tertium* är inte liktydigt med någon komparativ gemensam nämnare, utan är i stället en metodologisk term på en högre abstraktionsnivå som inte har något konkret samband med det jämförda objektet men som används som den gemensamma nämnare som gör jämförelsen möjlig. Den gemensamma nämnaren kan vara en delad egenskap eller en funktion med vars hjälp jämförelsen blir meningsfull. Den utvalda gemensamma nämnaren är inte på något sätt objektiv och inte heller särskilt vetenskaplig, men tack vare den blir en balanserad jämförelse möjlig. Det handlar i hög grad om den valda jämförande synvinkeln, som inte höjer rättsvetaren över sina kulturella fördomar, men som möjliggör ett visst epistemiskt avstånd till den egna rätten.⁷⁸

Tertium comparationis i den här avhandlingen är förberedelsen i dispositiva tvistemål inom huvudförhandlingsmodellen. Länderna som jämförs är Finland, Sverige och Norge. På en makro-/mikroskala⁷⁹ kan det konstateras att jämförelsen utförs på en mikroskala. Det innebär att fokuset är på rättsregler och tankegodset som är anknutet till dessa snarare än på att jämföra hela rättssystem med varandra.⁸⁰

Rättsjämförelsen utförs på basis av lagstiftning, förarbeten, rättspraxis, doktrin, myndighetsutredningar, andra typer av utredningar och rapporter. Det ska noteras att jag inte eftersträvar att ge en empirisk beskrivning av hur underrätterna faktiskt tillämpar bestämmelserna i ”verkligheten”. Enligt min mening är det möjligt att utföra jämförelsen på en godtagbar nivå på basis av ovanstående

⁷⁶ Husa 2023, s. 190.

⁷⁷ Husa 2023, s. 190.

⁷⁸ Husa 2023, s. 190–191.

⁷⁹ Se t.ex. Van Hoecke 2015, s. 21–22 och Husa 2023, s. 133 ff.

⁸⁰ Husa 2023, s. 133–135.

material utan att behöva tillgripa en empirisk metod.⁸¹ Detta eftersom materialet som analyseras innehåller detaljerade redogörelser för aspekterna som jag ämnar analysera.

Vid jämförelsen använder jag också statistik. Det ska dock noteras att den statistik som jag använder inte ger en exakt lägesbild bl.a. pga. skillnader i hur mätningarna utförs,⁸² och skillnader i hur mål blir kategoriserade. Av denna orsak finns det skäl att vara försiktig med att dra slutsatser på basis av små skillnader eftersom de potentiellt kan förklaras genom en mängd olika faktorer.

Med detta sagt anser jag ändå att det finns fördelar med att använda statistik. När en jämförelse utförs är det nämligen viktigt att lyfta fram skillnader mellan objekten som jämförs. Enligt mig kan statistiska jämförelser på ett tydligt sätt göra detta. Jag vill vidare framföra att trots att den statistik som jag använder inte ger en exakt lägesbild kan det ändå argumenteras för att stora skillnader mellan länderna, t.ex. gällande den genomsnittliga handläggningstiden, indikerar på verkliga skillnader. Vidare anser jag att den statistik som jag använder ger en god uppfattning om tillståndet för de ifrågavarande ländernas underrättsförfarande, t.ex. genom att granska hur många mål som anhängiggjorts under en tidsperiod får man en inblick i hur hög eller låg procesströskeln är och därigenom en indikation om domstolsförfarandet utgör ett attraktivt alternativ för att lösa tvister eller inte.

Det finns vidare skäl att konstatera att rättskomparationer är utmanande att utföra.⁸³ Under den komparativa forskningsprocessen är det i praktiken omöjligt att undvika misstag och feltolkningar: rättsvetaren gör intuitivt felaktiga antaganden som bygger på hans egen kulturellt betingade erfarenhet av juridik.⁸⁴ Jag är medveten om att dessa risker föreligger gällande min analys av de svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen. Jag har strävat till att minimera dessa risker genom att föra innehållsrika diskussioner med domare och akademiker i Sverige och Norge. Under diskussionerna har jag berättat om min uppfattning om det ifrågavarande landets tillvägagångssätt och uppmanat personen som jag har diskuterat med att anmärka på om jag har gjort feltolkningar. Jag anser vidare att diskussionerna har ökat min förståelse för Sveriges och Norges tillvägagångssätt vid förberedelsen.

⁸¹ Jag har visserligen fört innehållsrika diskussioner med domare och akademiker i varje land. Det är emellertid inte frågan om en empirisk metod. Diskussionerna har snarare hjälpt mig utföra min studie eftersom de har ökat min förståelse för respektive lands tillvägagångssätt.

⁸² Exempelvis i Sverige rapporteras i den nationella statistiken inte den genomsnittliga handläggningstiden som i Finland och Norge. I stället rapporteras handläggningstiderna vid 75:e percentilen vilket innebär att 75 procent av de avgjorda målen har en kortare handläggningstid än de tidsresultat som redovisas. De mål som tagit längst tid att handlägga, motsvarande 25 procent, skalkas bort från statistiken. Se Domstolsstatistik 2023, s. 5.

⁸³ Van Hoecke 2015, s. 3–5 och Husa 2023, s. 235 ff.

⁸⁴ Husa 2023, s. 236.

Nästa fråga att besvara är: Vilken metod används för att utföra jämförelsen? Denna fråga kan enkelt vålla huvudbry eftersom det inom komparativ rätt inte finns någon samstämmighet om vilken typ av metod som kan användas.⁸⁵ Mark Van Hoecke framför att det i grund och botten är studiens frågeställning som avgör vilken rättsjämförande metod som kan vara användbar.⁸⁶

I den här avhandlingen använder jag det som Van Hoecke benämner som den analytiska metoden (*the analytical method*).⁸⁷ En egentlig rättsjämförelse förutsätter att rättsvetaren strävar till att förstå och förklara. Det förutsätter i sin tur att rättsvetaren gör mer än att endast parallellt beskriva olika rättssystem för det egna landets rättsvetare.⁸⁸ För att kunna förstå och förklara varför Finland, Sverige och Norge har olika tillvägagångssätt vid förberedelsen förutsätts det att analysen inte endast gäller rättsreglernas innehåll.⁸⁹

Av denna orsak analyseras även det tankegods som är kopplat till förberedelsen. Det handlar om tankarna som är förknippade med förberedelsen som rättegångsfas, vilka frågor som ska betonas under förberedelsen, de enskilda rättsreglerna samt förhållandet mellan olika regler.⁹⁰ En analys av detta slag illustrerar att även om målsättningen för förberedelsen är den samma och lagbestämmelserna därtill har stora likheter, finns det klara skillnader i det tankegods som är kopplat till förberedelsen.

En viktig skiljelinje mellan ländernas tillvägagångssätt är tankarna om huruvida materiella och/eller formella frågor ska betonas under förberedelsen. På basis av en analys av skiljelinjen är det möjligt att kategorisera och systematisera ländernas respektive tillvägagångssätt enligt följande: A) en materiell förberedelse, B) en formell förberedelse och C) en förberedelse där bägge frågorna betonas, dvs. en balanserad förberedelse.⁹¹

Det finns skäl att notera att huruvida materiella och/eller formella frågor betonas har en stor inverkan på hur förberedelsen genomförs. Detta är fallet eftersom vilka frågor som betonas har en inverkan på hur flera centrala element inom förberedelsen används, exempelvis handläggningsformen för förberedelsen och de verktyg som tagits fram för att underlätta utförandet av domarens och parternas uppgifter. Vilka frågor som betonas har också en inverkan på hur dessa element samspelar under förberedelsen.

Genom att analysera huruvida materiella och/eller formella frågor betonas är det därmed möjligt att identifiera strukturer som döljer sig inom ländernas

⁸⁵ Van Hoecke 2015, s. 1.

⁸⁶ Van Hoecke 2015, s. 1 och 9.

⁸⁷ Van Hoecke 2015, s. 13–16.

⁸⁸ Husa 2023, s. 189. Se även Van Hoecke 2004, s. 165–167.

⁸⁹ Se Van Hoecke 2004, s. 165–167.

⁹⁰ Van Hoecke 2004, s. 174 ff och Van Hoecke 2015, s. 13–16.

⁹¹ Jfr. Husa 2023, s. 163.

tillvägagångssätt.⁹² Indelningen i en materiell förberedelse, en formell förberedelse och en balanserad förberedelse visar på ett tydligt sätt hur och varför ländernas tillvägagångssätt skiljer sig åt. Exempelvis tenderar en materiell förberedelse leda till en viss handläggningsform och att verktygen används på ett visst sätt. En formell förberedelse tenderar å sin sida leda till en annan handläggningsform och att verktygen används på ett annat sätt osv. Det ska dock understrykas att observationerna endast riktar sig till länderna som är föremål för studien. Jag hävdar inte att observationerna är av den generaliseringsgrad att de kan sägas gälla för något annat land, såsom t.ex. Danmark.

En analys av tankegodset förutsätter att historiska faktorer beaktas. De erbjuder en belysande kontext till tankegodset. Ett exempel kan användas för att illustrera tankegången.

Finland övergick först 1993 från ett muntligt-protokollariskt förfarande till ett förfarande som baserar sig på huvudförhandlingsmodellen. Det krävdes stora ändringar för att få den finska civilprocessen i linje med huvudförhandlingsmodellen. Det förutsattes bl.a. en fundamental ändring av domarens roll och uppgifter, förfarandets struktur och hur förfarandet genomfördes. I Norge moderniserades civilprocessen redan 1915 då *tvistemålsloven* trädde i kraft. Förfarandet innehöll en förberedelse och en huvudförhandling. Förberedelsens syfte var att säkerställa att målet vid huvudförhandlingen kunde behandlas i ett sammanhang. I praktiken var förberedelsen emellertid ofta väldigt begränsad eftersom förberedelsen endast bestod av att be svara den skriftliga anmälan om invändningar och grunderna för dem. M.a.o. fungerade förberedelsen i själva verket som den inledande fasen.⁹³ Den muntliga huvudförhandlingen var kärnan i rättegångsförfarandet. Huvudförhandlingens huvudsakliga syfte var att möjliggöra att parternas juridiska biträden kunde presentera och diskutera sina faktiska och rättsliga argument.⁹⁴ Därmed har Norge sedan 1915 haft en domstolskultur och en civilprocess som baserats på huvudförhandlingen. Det norska domstolsförfarandet blev dock helt i linje med det förfarande som förespråkas i huvudförhandlingsmodellen i och med att *tvisteloven* (Tvl) trädde i kraft 2008. Detta är fallet eftersom bl.a. förberedelsen först vid detta skede gavs en viktig roll inom förfarandet. Den egentliga övergången till huvudförhandlingsmodellen kan emellertid ses som en justering, snarare än en total revidering som var fallet för Finland.⁹⁵ Det är oundvikligt att dessa skillnader återspeglar sig i tankegodset. Därmed möjliggör en analys av historiska faktorer en djupare förståelse av skillnaderna mellan tillvägagångssätten genom att åskådliggöra de historiska orsakerna till skillnaderna.

Avslutningsvis ska några ord sägas om hur jag i den här avhandlingen använder lärdomarna från rättsjämförelsen. Jag använder lärdomarna både vid den

⁹² Jfr Samuel 2014, s. 81–82.

⁹³ Nylund 2016b, s. 59.

⁹⁴ Nylund 2016b, s. 75.

⁹⁵ Nylund 2016b, s. 59, 75 och 78.

kritiska granskningen av det finska tillvägagångssättet och då jag framför mina *de lege ferenda* resonemang gällande hur det finska tillvägagångssättet kan förbättras så att det bättre klarar av att uppfylla den kravbild som förberedelsens målsättning uppställer. Enligt mig kan lärdomarna användas på följande sätt.

- Lärdomarna ger perspektiv på det finska tillvägagångssättet och möjliggör att betrakta det i ett annat ljus. Saker som ses som självklarheter i det egna rättssystemet är inte nödvändigtvis så självklara i andra rättssystem.
- Lärdomarna används för att tydligare belysa de problem som präglar det finska tillvägagångssättet.
- Lärdomarna erbjuder intressanta idéer samt insikter om hur de problem som präglar det finska tillvägagångssättet kan avhjälpas.

1.4 BEGREPP, DEFINITIONER OCH AVGRÄNSNINGAR

1.4.1 Begrepp och definitioner

Syftet för det här avsnittet är för det första att förklara vad jag menar med begreppen formell⁹⁶ och materiell koncentration. För det andra är syftet att förtydliga vilka faser jag delar in underrättsförfarandet i, och för det tredje att motivera varför jag kallar samarbetsprincipen just samarbetsprincipen och inte något annat.

I den här avhandlingen använder jag begreppen materiell och formell koncentration.⁹⁷ Syftet för den materiella koncentrationen är att identifiera och betona den del av parternas processmaterial som är centralt. Att fokuset ska ligga på det centrala innebär samtidigt att den materiella koncentrationen därtill innefattar bortskalandet av irrelevant material. Den handlar också om att säkerställa att material som är av mindre betydelse får mindre uppmärksamhet, t.ex. rättsfaktum som visserligen är stridiga men som är av mindre relevans i målet.

Under förberedelsen sker en materiell koncentration av parternas processmaterial. Begreppet materiell koncentration beskriver i ett nötskal den verksamhet som äger rum under förberedelsen, dvs. målet förbereds inför huvudförhandlingen genom att processmaterialet materiellt koncentreras. Den materiella koncentrationen sker i två steg. Det första steget är att klargöra parternas processmaterial. Det innebär att det ska klarläggas parternas yrkanden och grunderna för dem, vad parterna är oense om, vilka bevis som parterna önskar lägga

⁹⁶ Jag vill tacka Eric Bylander som föreslog benämningen *formell* koncentration. Jag hade själv tänkt använda benämningen *processuell* koncentration.

⁹⁷ Användningen av begreppen är inte mitt påfund. Begreppen används även av Anna Nylund, se t.ex. Nylund 2016a, s. 8, Nylund 2019b, s. 416 och Nylund 2022b, s. 62–63.

fram och vad som ska styrkas med varje bevis (bevistema) och vilka lagrum som ska tillämpas på tvisten.⁹⁸

Steg två i den materiella koncentrationen under förberedelsen är att komprimera parternas processmaterial. Detta sker genom att först identifiera tvistens kärna, m.a.o. den centrala frågan/frågorna som parterna är oense om och som behöver lösas för att rättstvisten ska kunna avvecklas antingen genom ett avgörande eller förlikning. I och med identifikationen av kärntvistefrågan/frågorna blir det tydligt vad målet egentligen handlar om. Efter att kärntvistefrågan/frågorna identifierats är det viktigt att granska om någon omständighet i och med identifikationen inte längre är stridig. Nästa åtgärd är att säkerställa att huvuddelen av parternas bevis och juridiska argumentation under huvudförhandlingen kommer att rikta sig till de stridiga rättsfaktum som är centrala. Det innebär samtidigt att det också ska säkerställas att stridiga rättsfaktum som är av mindre relevans endast ska vara föremål för parternas bevisning och juridiska argumentation i en begränsad utsträckning. Det ska vidare säkerställas att bevis inte riktas till ostridiga faktum.⁹⁹

Det ska noteras att den materiella koncentrationen inte endast gäller förberedelsen. Syftet för den materiella koncentrationen under förberedelsen är att säkerställa att huvudförhandlingen är både materiellt och formellt koncentrerad. Med att huvudförhandlingen är materiellt koncentrerad menas att fokuset under huvudförhandlingen ligger på de centrala frågorna medan mindre relevanta frågor får mindre uppmärksamhet och irrelevanta frågor överhuvudtaget inte tas upp. Under huvudförhandlingen är m.a.o. huvuddelen av parternas bevisning och rättsliga argumentation riktade till de centrala stridiga rättsfaktumen medan bevisningen och den rättsliga argumentationen endast i en begränsad utsträckning är riktade till stridiga frågor som är mindre relevanta.

Med formell koncentration syftar jag på koncentration av genomförandet av förfarandet, alltså strävan till att processen genomförs tidsmässigt som en så kompakt helhet som möjligt. Ett exempel på formell koncentration är målsättningen att huvudförhandlingen ska genomföras i ett sammanhang. Här är målsättningen uttryckligen att huvudförhandlingen ska genomföras som en tidsmässigt så kompakt helhet som möjligt, helst under en dag eller två eller flera efterföljande dagar. Den formella koncentrationen är emellertid inte endast relevant vid huvudförhandlingen. Att t.ex. förberedelsen bedrivs utan onödiga dröjsmål är också av stort värde. Tankegången kan förklaras med ordspråket ”sen rättvisa är ingen rättvisa”. En formellt koncentrerad huvudförhandling är givetvis en klen tröst om resten av förfarandet varit väldigt långsamt.

⁹⁸ Eldjarn 2015, s. 93–94, Nylund 2016a, s. 7 och 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 430 ff och Nylund 2019a, s. 382–383.

⁹⁹ Eldjarn 2015, s. 153–156, Nylund 2016a, s. 7–9, Nylund 2019a, s. 382–383, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

I den här avhandlingen följer jag huvudförhandlingsmodellens uppdelning av förfarandet i tre delar, dvs. den inledande fasen, förberedelsen och huvudförhandlingen. I Finland, Sverige och Norge är den traditionella uppfattningen att domstolsförfarandet kan delas upp i två skarpt åtskilda delar: förberedelse och huvudförhandling.¹⁰⁰ Jag har valt huvudförhandlingsmodellens indelning eftersom jag anser att den tydligare framför vilken typ av verksamhet som sker under faserna. Syftet för den inledande fasen och förberedelsen är olika. Den inledande fasen går ut på att granska om målet kan behandlas i domstol. Förberedelsens grundläggande syfte är att förbereda målet inför huvudförhandlingen. Därmed är frågorna som aktualiseras under de olika skedena olika. Under den inledande fasen aktualiseras t.ex. frågor kring domstolens behörighet och *lis pendens*. Dessa frågor skiljer sig skarpt från att koka ner parternas processmaterial till sin kärna inför huvudförhandlingen.

En klassisk rättsteoretisk diskussion är diskussionen om skiljelinjen mellan regler och principer.¹⁰¹ Både reglerna och principerna uppfattas som rättsnormer. Dock delas reglerna och principerna in i två skilda grupper. Principer har främst uppfattats som rättsnormer som uppmanar att optimera den värdering som står bakom principen.¹⁰² Ifall en konfliktsituation uppstår mellan två principer vinner den princip som väger mera i det konkreta fallet.¹⁰³

¹⁰⁰ För Finlands del se t.ex. RP 15/1990 rd, s. 1, RP 32/2001 rd, s. 5 och 7 och Jokela 2024, s. 429. För Sveriges del se t.ex. Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 9, Westberg 2021, s. 198 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 31. För Norges del se Backer 2020, s. 180. Se dock Eldjarn 2015, s. 148 och Nylund 2016b, s. 60 ff.

¹⁰¹ Nylund 2006, s. 20. För en modell för indelningen i principer och regler se Tolonen 1989, s. 346. Kort sagt kan man konstatera att Hannu Tolonen (1989, s. 346) använder tre olika kriterier, nämligen validitet, relevans och systematisering, för att skilja mellan regler och principer. Tolonen påpekar också att enligt hans Åsikt vore det ändamålsenligt att sluta tala om kvalitativa skiljaktigheter och absoluta gränsdragningar mellan regler och principer. Samtidigt poängterar Tolonen att det finns flera olika kriterier och synvinklar, utifrån vilka man kan konstatera att regler och principer utgör två betydande skilda tillvägagångssätt för att granska rättsliga normer.

Aulis Aarnio (2006, s. 303–304) anser att man inte kan upprätthålla en stark ”avskiljningstest” mellan regler och principer. I stället föredrar Aarnio att placera skilda normtyper på en ”glidande skala”: a) regler b) principer som är lik regler c) regler som är lik principer och d) principer. Detta eftersom det inte går att urskilja entydiga och fullständiga skillnader mellan regler och principer.

Man kan även konstatera att frågan om kategoriseringen av rättsprinciperna har varit överraskande svår betraktat ur de rättsteoretiska grundbegreppens synvinkel (Mielityinen 2006, s. 63). Gällande svårigheterna att definiera rättsprinciperna och otydliga definitioner av rättsprinciperna se t.ex. Kavonius 2001, s. 19–20.

¹⁰² Nylund 2006, s. 20. Bl.a. Robert Alexy (1985, s. 75–77) talar om *Prinzipien als Optimierungsgebote* ”[d]aß, Prinzipien Normen sind, die gebieten, daß etwas in einem Relative auf die rechtlichen und tatsächlichen Möglichkeiten möglichst hohen Maße realisiert wird. Prinzipien sind demnach Optimierungsgebote, die dadurch charakterisiert sind, daß sie in unterschiedlichen Graden erfüllt werden können und daß gebotene Maß ihrer Erfüllung nicht nur von den tatsächlichen, sondern nach von den rechtlichen Möglichkeiten abhängt. Der Bereich der rechtlichen Möglichkeiten wird durch gegenläufige Prinzipien und Regeln bestimmt.”

¹⁰³ Alexy 1985, s. 75–77 och 78–87 och Aarnio 1989, s. 78.

Regler kan uppfattas som normer som antingen kan tillämpas eller inte tillämpas.¹⁰⁴ Enligt Ronald Dworkin är skillnaden mellan regler och principer logisk. Regler följs enligt devisen allt eller inget medan principer har en dimension av vikt.¹⁰⁵ Skillnaden mellan regler och principer framgår tydligast vid kollisionssituationer.¹⁰⁶ Ifall två regler står i konflikt med varandra kan endast en av reglerna tillämpas.¹⁰⁷ Vilken regel som ska tillämpas bestäms på basis av kollisionsnormerna.¹⁰⁸

Tuori har på senare tid gjort diskussionen om principernas karaktär mer mångfasetterad. Han anser nämligen numera att rättsprinciper kan karaktäriseras som:

- ”legal principles as norms applicable in judicial decision-making (decision principles),
- legal principles as summarising the normative contents of a branch of law or the normative legal order as a whole (general legal principles),
- legal principles as arguments employed in interpreting formal legal texts, such as laws (interpretative principles),
- legal principles as legal sources supporting legal norms (source principles)”.¹⁰⁹

Det är dock värt att observera att diskussionen om principernas karaktär inte har resulterat i ett schema eller test enligt vilket man kunde bestämma om någon bestämd företeelse är en princip.¹¹⁰

I ljuset av ovanstående redogörelse är det svårt att inom en finsk kontext argumentera för att samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler ska karaktäriseras som en rättsprincip. Det ska dock understrykas att författarna till modellreglerna har skrivit reglerna för en europeisk kontext, inte endast för en finsk. För enkelhetens skull *kallar* jag samarbetsprincipen för just samarbetsprincipen i den här avhandlingen. Jag gör det för att undvika missförstånd och oklarheter. Benämningen samarbetsprincip är också enkel och snabb att använda. Det ska dessutom framföras att jag *inte hävdar* att ELI/UNIDROIT:s samarbetsprincip är en princip inom den finska rätten. Därmed ser jag inget skäl att ändra på den benämning som författarna till modellreglerna har ansett vara lämplig inom en europeisk kontext.

¹⁰⁴ Alexy 1985, s. 76.

¹⁰⁵ Dworkin 1977, s. 24–27.

¹⁰⁶ Alexy 1985, s. 77.

¹⁰⁷ Alexy 1985, s. 76–78.

¹⁰⁸ Se t.ex. Peczenik 1995, s. 280–286.

¹⁰⁹ Tuori 2021, s. 175.

¹¹⁰ Se Nylund 2006, s. 20 och hänvisningarna där. Tuoris senaste bidrag till diskussionen kan enligt mig knappast ses som ett dylikt schema eller test.

1.4.2 Avgränsningar

I den här avhandlingen redogör jag endast för underrättsförfarandet. Fokuset ligger på förberedelsen. Redogörelsen berör därtill i en liten utsträckning också den inledande fasen och huvudförhandlingen. Det är vidare viktigt att klargöra att avhandlingen gäller den så kallade förberedande funktionen. Förlikningsfunktionen och beslutsfunktionen berörs endast stundtals. Jag har valt att göra dessa avgränsningar för att på ett tillfredsställande sätt kunna besvara avhandlingens frågeställning. Det finns en risk att avhandlingens redogörelse och budskap blir ottydligt om alltför många frågor behandlas.

Med samma motivering har jag valt att avgränsa bort de indispositiva målen. Det finns klara skillnader mellan förfarandet för dispositiva och indispositiva mål. Skillnaderna rör t.ex. åberopsbördan, preklusion och domarens materiella processledning. En redogörelse för både dispositiva och indispositiva mål skulle helt enkelt beröra alltför många frågor. Därmed kommer jag endast att fokusera på dispositiva tvistemål i den här avhandlingen.

I avhandlingen kommer jag inte att redogöra för handläggningen enligt reglerna för *småkravprocessen*¹¹¹ (se Tv1 10 kap.). Jag kommer inte heller att beröra handläggningen av tvistemål om mindre värden eller FT-mål (förenklade tvistemål).¹¹²

Utgångspunkten för avhandlingen är en traditionell rättegång med två parter. Jag tar inte upp frågor om kumulation eller intervention. Detsamma gäller yrkanden på interimistiska beslut och andra motsvarande yrkanden och mål. Utgångspunkten är alltså den traditionella typen av mål och ”vanliga” yrkanden. Slutligen kan det nämnas att jag inte heller tar upp alternativa tvistlösningsmetoder.

1.5 DEN FORTSATTA FRAMSTÄLLNINGEN

Jag övergår i följande kapitel (2) till att analysera avhandlingens teoretiska fundament. Kapitlet delas in i fem delar. Den första delen innefattar en redogörelse för huvudförhandlingsmodellen. Jag redogör översiktligt för huvudförhandlingsmodellens framväxt samt för den inledande fasen, förberedelsen och huvudförhandlingen. Under den andra delen analyserar jag förberedelsens roll inom huvudförhandlingsmodellen. Särskilt fokus ligger på att redogöra för den verksamhet som sker under förberedelsen genom att analysera förberedelsens

¹¹¹ Småkravprocessen er den ordinære behandlingsmåten for små krav i saker for tingretten, med særlig vekt på at behandlingen er tilpasset betydningen av tvisten (se Tv1 § 10–1 (1)).

¹¹² Med FT-mål avses dispositiva tvistemål där karendens yrkande uppenbart inte overstiger halva basbeloppet (se SvRB 1:3 d och 1:6 i lag om allmän försäkring).

formella och materiella dimension. I den tredje delen analyserar jag samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler. Av särskilt intresse är hur samarbetsprincipen används för att få domaren och parterna att aktivt medverka i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet.

Under den fjärde delen analyserar jag förberedelsens målsättning i Finland, Sverige och Norge. Jag anser att målsättningen är tudelad. Av denna orsak har jag valt att dela upp avsnittet i två delar. Under den första delen analyserar jag förberedelsens förberedande funktion. Under den andra delen analyserar jag hur kravet på att rättegången ska vara snabb, billig och säker ska tillämpas vid genomförandet av förberedelsen. Kapitlet avslutas med en kort redogörelse för den granskningsmodell som jag kommer att använda då jag analyserar de finska, svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen.

I kapitel 3 analyserar jag den svenska förberedelsen, i kapitel 4 den norska och i kapitel 5 den finska. Kapitlen innefattar en analys av a) hur det svenska/norska/finska tillvägagångssätten vid förberedelsen har utformats i syfte att uppnå förberedelsens målsättning och b) huruvida de svenska/norska/finska tillvägagångssätten uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.

I kapitel 6 utför jag en rättsjämförande analys. Fokuset ligger på att belysa en central orsak till varför förberedelsen genomförs på olika sätt i Finland, Sverige och Norge trots att målsättningen för förberedelsen är den samma och lagbestämmelserna för förberedelsen har stora likheter.

I avhandlingens avslutande kapitel (7) summerar jag de insikter som erhållits från den kritiska granskningen av det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen. Därtill framför jag mina *de lege ferenda* förslag till hur det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen kan förbättras så att det bättre klarar av att uppfylla den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Avhandlingen avslutas därefter genom att jag i huvuddrag summerar de lärdomar som man inom det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen kan dra från de svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen samt hur samarbetsprincipen används i modellreglerna.

2 Teoretiska fundament

2.1 KAPITLET'S UPPLÄGG

I det här kapitlet redogör jag för avhandlingens teoretiska fundament. Kapitlet är indelat i fem delar. I den första delen redogör jag för huvudförhandlingsmodellen. Jag beskriver huvudförhandlingsmodellens framväxt innan jag beskriver underrättsförfarandets uppbyggnad och innehåll inom huvudförhandlingsmodellen. I kapitlets andra del analyserar jag förberedelsens roll inom huvudförhandlingsmodellen. Särskilt fokus ligger på att redogöra för den verksamhet som sker under förberedelsen.

Det ska understrykas att den modell för underrättsförfarandet som presenteras i de två första delarna av kapitlet utgör en så kallad ideal modell (*ideal model*) och är inte specifik för något visst land. Syftet är i stället att redogöra för de senaste europeiska tankarna kring huvudförhandlingsmodellen. Av denna orsak hänvisar jag regelbundet till ELI/UNIDROIT:s modellregler. De kan nämligen sägas utgöra den senaste stora utvecklingen inom huvudförhandlingsmodellen och fungera som ett uttryck för de senaste idéerna som europeiska civilprocessforskare samlas kring.¹¹³ I syfte att ge en bred beskrivning av de europeiska tankarna använder jag mig också av europeiska doktrinkällor vid utmålet av den ideala modellen.

I kapitlets tredje del analyserar jag samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler. På ett allmänt plan kan man konstatera att det finns ett universellt behov av ett domstolsförfarande som å ena sidan är effektivt och därmed kan svara upp till de allvarliga utmaningar som utgörs av höga kostnader och långa domstolsprocesser men som å andra sidan samtidigt ska kunna erbjuda materiellt riktiga avgöranden.¹¹⁴ En fråga som börjat uppmärksammas allt starkare inom denna strävan är hur kan man förmå domaren och parterna att aktivt medverka i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet. Det handlar om hur domaren och parterna växelvis ska interagera (agera mot och med varandra) för att driva processen fram till en lösning av tvisten. Det handlar även om hur aktörernas makt och inflytande ska balanseras mot varandra och vilka ageranden som är oönskade och förbjudna. Tanken är att balansen ska förebygga och motverka rättskipningsfientliga strategier och processtaktiska utspel som

¹¹³ Nylund 2022b, s. 60–61.

¹¹⁴ Van Rhee – Yulin 2014, s. 7, Legg – Higgins 2016, s. 157–158, Uzelac 2017, s. 3 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023, s. 27.

förhindrar en effektiv process samt stävja missbruk av rättsliga och faktiska positioner och processrättsliga regler.¹¹⁵

Samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler kan enligt mig ses som en europeisk konsensus gällande de senaste tankarna inom denna tematik och därmed sägas utgöra en kulmination av utvecklingen. Innan jag analyserar samarbetsprincipen redogör jag i huvuddrag för utvecklingen fram till ELI/UNIDROIT:s modellregler. Särskilt fokus kommer att ligga på utvecklingen inom tankegodset i Tyskland. Detta eftersom tankegodset bakom samarbetsprincipen enligt mig kan spåras tillbaka till det som inom tysk rätt benämns som *Kooperationsmaxime*. Efter redogörelsen om Tyskland är nästa steg att ge en allmän beskrivning om uppfattningen om domarens och parternas samverkan inom en europeisk kontext.

I kapitlets fjärde del analyserar jag förberedelsens målsättning i Finland, Sverige och Norge. Som nämndes ovan anser jag att målsättningen är tudelad. Av denna orsak har jag valt att dela upp avsnittet i två delar. Under den första delen analyserar jag förberedelsens förberedande funktion. Under den andra delen analyserar jag hur kravet på att rättegången ska vara snabb, billig och säker ska tillämpas vid genomförandet av förberedelsen. Kapitlet avslutas med en kort redogörelse för den granskningsmodell som jag kommer att använda då jag analyserar de finska, svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen.

2.2 HUVUDFÖRHANDLINGSMODELLEN

2.2.1 Huvudförhandlingsmodellens framväxt

Traditionellt har länderna i Europa anammat en rad olika strukturer gällande uppbyggnaden av det civilprocessuella domstolsförfarandet.¹¹⁶ Åtminstone fyra typer av civilprocessuella system kan identifieras: civilrättsligt, *common law*, formellt kommunistiskt (eller socialistiskt) och nordiskt. Var och en av dessa grupper har haft en eller flera distinkta strukturer för sitt civilprocessrättsliga domstolsförfarande. Det ska emellertid understrykas att variationen inom varje grupp är betydande. Vissa länder kan t.o.m. ha en struktur som skiljer sig avsevärt från andra länder som tillhör samma grupp. Det ska vidare noteras att varje kategori är en ”idealtyp” eller en heuristisk modell, snarare än en beskrivning av ett specifikt system.¹¹⁷

¹¹⁵ Regel 2 kommentar 1 och 7 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Legg – Higgins 2016, s. 161, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 428 och Nylund 2022b, s. 62–63.

¹¹⁶ Nylund 2016a, s. 4–5 och Nylund 2018, s. 13 och 15–17.

¹¹⁷ Nylund 2018, s. 15.

Under de senaste decennierna har många länder genom en rad lagstiftningsreformer övergått från sin traditionella modell för domstolsförfarandet och anammat huvudförhandlingsmodellen. Detta innebär att ”ideal-typerna” långsamt har blivit beskrivningar av historiska modeller snarare än befintliga modeller.¹¹⁸

Tankegodset bakom huvudförhandlingsmodellen kan spåras tillbaka till Franz Kleins idéer i samband med reformerna av den österrikiska civilprocessen i slutet av 1800-talet.¹¹⁹ Lagstiftningsreformerna som introducerade huvudförhandlingsmodellen skedde dock först på 1970-talet. Dessa utgjordes av den tyska *Vereinfachungsnovelle* 1976 och en fransk lagstiftningsreform samma år. Reformerna resulterade i centrala förändringar i domstolsförfarandets uppbyggnad.¹²⁰ I den engelska reformen av civilprocessen 1998 förfinades och implementerades huvudförhandlingsmodellen inom en *common law*-kontext.¹²¹ Det tyska domstolsförfarandet reviderades igen 2001, varvid huvudförhandlingsmodellen stärktes.¹²²

Både de engelska och de tyska reglerna har fungerat som inspirationskällor vid flera reformer av det civilprocessrättsliga domstolsförfarandet inom en rad olika länder.¹²³ Huvudförhandlingsmodellen utgör numera grunden för det civilprocessrättsliga förfarandet inom flera europeiska länder, exempelvis de nordiska länderna, Österrike och Spanien.¹²⁴ Modellen har även bidragit till tendensen av konvergens mellan den kontinentala rätten och *common law* rätten.¹²⁵ Reformerna kan sägas utgöra ett exempel på en slags korsbefruktningsprocess, där reformer i varje land tydligt inspireras av och bygger vidare på reformer, eller reformplaner, i andra länder.¹²⁶ Det kan vidare noteras att huvudförhandlingsmodellen har lyfts fram som en *best practice* i två internationella projekt, nämligen

¹¹⁸ Nylund 2018, s. 15.

¹¹⁹ Nylund 2018, s. 20. Kleins idéer hade ett stort inflytande på den österrikiska civilprocesslagen från 1895. Klein förespråkade en aktiv roll för domaren under förfarandet. I och med lagrevideringen tilldelades domaren ett omfattande skön att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp. Orsaken var att man eftersträfvade ett mer flexibelt domstolsförfarande där domaren skulle anpassa handläggningen efter det ifrågavarande målets behov. Också domarens materiella processledning betonades. I lagrevideringen framhävdes domarens skyldighet att grundligt utreda saken och att värna om parternas materiell rättsliga intressen. Se Wassermann 1978, s. 52–58, Laukkanen 1995, s. 78–79 och Jokela 2005, s. 35.

¹²⁰ Nylund 2016a, s. 5 och Nylund 2018, s. 17.

¹²¹ Se Lord Woolf report 1996.

¹²² Nylund 2018, s. 17.

¹²³ Nylund 2016a, s. 6 och Nylund 2018, s. 17.

¹²⁴ Nylund 2019b, s. 416 och Nylund 2022b, s. 59–60.

¹²⁵ Stürner 2002 och Nylund 2016a, s. 6.

¹²⁶ Uzelac 2014 och Nylund 2018, s. 17.

ALI-UNIDROIT:s *Principles of Transnational Civil Procedure*,¹²⁷ och ELI-UNIDROIT:s *Model European rules of civil procedure*.¹²⁸

Ett grundläggande krav på domstolsförförandet inom huvudförhandlingsmodellen är att förfarandet ska vara snabbt, billigt och säkert. Kraven på en snabb och billig process behandlas ofta sammantagna under benämningar som ”effektivitet”. Med säker avses inte att domstolen ska sträva efter att uppnå den materiella sanningen i målet. I stället ska domstolens avgörande vara av hög kvalitet och förutsägbart. M.a.o. ska domstolen sträva efter att meddela ett avgörande av hög kvalitet i en rättegång där det åberopade händelseförloppet endast kan rekonstrueras i den grad som de i målet framställda bevisen erbjuder. Med förutsägbarhet avses att avgörandet ska falla inom de ramar som en resonlig jurist kan förvänta sig.¹²⁹

Huvudförhandlingsmodellen anses erbjuda ett domstolsförfarande som är både effektivt och främjar avgöranden som är av hög kvalitet och förutsägbara.¹³⁰ Detta är troligtvis en starkt bidragande faktor bakom modellens popularitet. Framför allt förfarandets effektivitet är en ”kommoditet” som betonas allt starkare i dagens samhällen eftersom de alla behöver svara upp till de allvarliga utmaningar som utgörs av höga kostnader och långa domstolsprocesser.¹³¹

För att uppnå det utlovade förutsätter huvudförhandlingsmodellen emellertid att vissa krav på förfarandets uppbyggnad och innehåll uppfylls. Gällande förfarandets uppbyggnad kan det konstateras att underrättsförfarandet delas in i tre delar. Den första delen är den så kallade inledande fasen där målet anhängiggörs och parterna nämner sina yrkanden, grunder och bevis. Den andra delen är förberedelsen där målet förbereds inför huvudförhandlingen genom att parternas processmaterial klarläggs och komprimeras. Underrättsförfarandet kulminerar under den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen där domaren avgör målet på basis av det processmaterial som parterna har presenterat under sammanträdet.¹³² Jag redogör i mer detalj för delarnas innehåll nedan.

¹²⁷ Princip 9 i ALI-UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure*. Se även kommentar P-9C, Stürner 2005, s. 223–225 och Nylund 2018, s. 14.

¹²⁸ Se punkt 26 i *Preamble* och regel 61 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT *Model European Rules of Civil Procedure*. I kommentar 1 till regel 61 framförs det att ”[t]he procedural model underlying these Rules consists of three phases: the written pleading phase, which is regulated by Rules 52 – 60, the interim phase designed to prepare the case for final determination, which is regulated by Rules 61 – 63, and the final phase, which is regulated by Rule 64 and ordinarily takes the form of a concentrated final hearing where the parties present evidence on such issue as remain to be determined by the court and make their concluding arguments. This structure is sufficiently flexible to meet the varying requirements of individual cases, and their specific procedural requirements.”. Se även Nylund 2022b, s. 60.

¹²⁹ Nylund 2016a, s. 10 och Nylund 2019a, s. 382.

¹³⁰ Nylund 2016a, s. 6.

¹³¹ Van Rhee – Yulin 2014, s. 7, Legg – Higgins 2016, s. 157–158, Uzelac 2017, s. 3 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023, s. 27.

¹³² Nylund 2016a, s. 6–8.

2.2.2 Den inledande fasen

Den inledande fasen är kort. Den består endast av att stämningsansökan tillställs domstolen, delgivning av stämning åt svaranden och svaromålet. Syftet för fasen är att granska om målet överhuvudtaget kan handläggas i domstol. Under fasen sker visserligen också en inledande kartläggning av parternas processmaterial.¹³³

Den inledande fasen börjar och målet blir anhängigt när stämningsansökan tillställs domstolen. I stämningsansökan anger kändanden sina yrkanden, de omständigheter som yrkandet grundar sig på och bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis. Domstolen kontrollerar att stämningsansökan är uppgjord enligt de individualiserade krav som gäller för den och uppmanar kändanden att komplettera den om stämningsansökan visar sig vara bristfällig eller oklar. Domstolen ska även granska att de absoluta processförutsättningarna är i sin ordning.¹³⁴

Svaromålets innehåll påminner till stor del om stämningsansökans. Svaranden ska ange om hen medger eller motsätter sig käromålet. Om kändandens yrkande bestrids ska svaranden ange grunden för detta med yttrande rörande de omständigheter som kändanden grundar sin talan på och med angivande av de omständigheter som svaranden vill anföra. Svaranden ska också meddela de bevis som svaranden åberopar och om vad som ska styrkas med varje bevis.¹³⁵

2.2.3 Förberedelsen

Efter den inledande fasen följer förberedelsen vars främsta funktion är den förberedande funktionen. Det går inte att förstå förberedelsens förberedande funktion utan en inblick i hur det är tänkt att huvudförhandlingen ska genomföras. Huvudförhandlingsmodellen bygger på antagandet att en materiellt och formellt koncentrerad huvudförhandling är den optimala metoden för att säkerställa ett gott underlag för ett avgörande som är av hög kvalitet och förutsägbart. Med att huvudförhandlingen är materiellt koncentrerad menas att fokuset under huvudförhandlingen ligger på de centrala frågorna medan mindre relevanta frågor får mindre uppmärksamhet och irrelevanta frågor tas överhuvudtaget inte upp. Under huvudförhandlingen är m.a.o. huvuddelen av parternas bevisning och rättsliga argumentation riktade till de centrala stridiga rättsfaktumen

¹³³ Nylund 2016a, s. 6–7 och Nylund 2018, s. 21.

¹³⁴ Regel 53 och kommentarerna till regeln i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 7, Nylund 2018, s. 21 och D'Alessandro 2023, s. 186–190.

¹³⁵ Regel 54 och kommentarerna till regeln i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 7, Nylund 2018, s. 21 och D'Alessandro 2023, s. 191–192.

medan bevisningen och den rättsliga argumentationen endast i en begränsad utsträckning är riktade till stridiga frågor som är mindre relevanta. Med att huvudförhandlingen är formellt koncentrerad menas att den kan genomföras som en tidsmässigt kompakt helhet, helst under en dag eller två eller flera efterföljande dagar.¹³⁶

Syftet för den förberedande funktionen är att målet ska förbereddas på ett sådant sätt att det är möjligt att hålla en materiellt och formellt koncentrerad huvudförhandling. För att huvudförhandlingen ska kunna genomföras på ovanstående vis förutsätts det att parternas processmaterial materiellt koncentreras under förberedelsen. Den materiella koncentrationen sker i två steg. Det första steget är att klargöra parternas processmaterial. Det innebär att det ska klarläggas parternas yrkanden och grunderna för dem, vad parterna är oense om, vilka bevis som parterna önskar lägga fram och vad som ska styrkas med varje bevis (bevistema) och vilka lagrum som ska tillämpas på tvisten.¹³⁷

Steg två i den materiella koncentrationen under förberedelsen är att komprimera parternas processmaterial. Detta sker genom att först identifiera tvistens kärna, m.a.o. den centrala frågan/frågorna som parterna är oense om och som behöver lösas för att rättstvisten ska kunna avvecklas antingen genom ett avgörande eller förlikning. I och med identifikationen av kärntvistefrågan/frågorna blir det tydligt vad målet egentligen handlar om. Efter att kärntvistefrågan/frågorna identifierats är det viktigt att granska om någon omständighet i och med identifikationen inte längre är stridig. Upptäckten av den springande punkten i målet kan nämligen avslöja gemensamma beröringspunkter mellan parterna. Detta kan medföra att en part drar tillbaka eller ändrar sitt yrkande eller avstår från bevisning gällande en omständighet som har blivit ostridig.¹³⁸ Efter att kärnan i tvisten har identifierats ska det säkerställas att huvuddelen av parternas bevis och juridiska argumentation under huvudförhandlingen kommer att rikta sig till de stridiga rättsfaktum som är centrala. Det innebär samtidigt att det också ska säkerställas att stridiga rättsfaktum som är av mindre relevans endast ska vara föremål för parternas bevisning och juridiska argumentation i en begränsad utsträckning. Det ska vidare säkerställas att bevis inte riktas till ostridiga faktum.¹³⁹

Om den materiella koncentrationen misslyckas under förberedelsen finns det klara nackdelar. En är att handläggningen drar ut på tiden och kostnaderna

¹³⁶ Regel 64 och kommentarerna till regeln i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 6–8, Nylund 2019b, s. 416, Nylund 2022b, s. 60–62 och Vallines García 2023, s. 356–359.

¹³⁷ Eldjarn 2015, s. 93–94, Nylund 2016a, s. 7 och 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 430 ff och Nylund 2019a, s. 382–383.

¹³⁸ Nylund 2016a, s. 7–9 och Nylund 2019a, s. 382–383.

¹³⁹ Eldjarn 2015, s. 153–156, Nylund 2016a, s. 7–9, Nylund 2019a, s. 382–383, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

ökar. Om den materiella koncentrationen misslyckas finns det nämligen en risk att parterna först vid slutet av förberedelsen eller under huvudförhandlingen identifierar målets kärntvistefrågor eller vilken bevisning och argumentation som egentligen är relevant. Den sena insikten leder sannolikt till att parterna vill ändra sina yrkanden, åberopa nya rättsfaktum och presentera ny bevisning. Ett sent införande av nytt processmaterial resulterar enkelt i att handläggningen drar ut på tiden, onödiga kostnader uppstår och domstolens resursbruk inte är effektivt. En misslyckad materiell koncentration kan alternativt resultera i att bevisningen och den juridiska argumentationen under huvudförhandlingen främst riktas till rättsfaktum som är av mindre relevans eller att själva argumenten och bevisningen inte tillför något till beslutsunderlaget. Därmed tvingas domstolen basera sitt avgörande på ett bristfälligt beslutsunderlag vilket samtidigt ökar risken för ett överklagande.¹⁴⁰

2.2.4 Huvudförhandlingen

Underrättsförfarandet kulminerar under huvudförhandlingen. Tack vare den materiella koncentrationen av parternas processmaterial som skett under förberedelsen kan parterna muntligen presentera ett väl strukturerat, kartlagt samt komprimerat processmaterial omedelbart för den domstol som avgör målet under en huvudförhandling som genomförs i ett sammanhang. En viktig tanke bakom huvudförhandlingsmodellen är att domstolens avgörande endast kan basera sig på det material som presenteras under huvudförhandlingen.¹⁴¹

Huvudförhandlingsmodellen bygger på antagandet att detta handlingssätt är den optimala metoden för att säkerställa ett gott underlag för domstolen att meddela ett avgörande som är av hög kvalitet och förutsägbart. Detta eftersom huvudförhandlingen är tidsmässigt kort och koncisk och fokuset under huvudförhandlingen är begränsad till relevanta juridiska argument, fakta och bevis.¹⁴² Den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen garanterar samtidigt huvudförhandlingsmodellens effektivitet eftersom parterna, deras juridiska biträden och domaren behöver endast en gång förbereda sig inför huvudförhandlingen och inte behöver lägga tid och resurser på att förbereda sig inför upprepade sammanträden som genomförs under en lång tidshorisont.¹⁴³

¹⁴⁰ Nylund 2016a, s. 10–11, Nylund 2019a, s. 378 och Nylund 2019b, s. 414–416.

¹⁴¹ Regel 64 och kommentarerna 1–3 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

¹⁴² Regel 64 och kommentarerna till regeln i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 8, Nylund 2022b, s. 60–62 och Vallines García 2023, s. 356–359.

¹⁴³ Kramer 2014, s. 9 och Nylund 2016a, s. 7.

Att den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen ger domaren goda möjligheter att meddela ett avgörande som är av hög kvalitet och förutsägbart befrämjar samtidigt ett annat syfte med huvudförhandlingsmodellen, nämligen att undanröja problemet med att underrättsförfarandet uppfattas som en ”generalrepetition” inför rättegången i den andra instansen. Det har nämligen varit möjligt att inom flera europeiska länder identifiera en problematisk tendens som går ut på att mål har prövats på nytt i den andra instansen eftersom parterna inte har kunnat reda ut målet under underrättsförfarandet.¹⁴⁴ Tanken är således att genom att betona den materiella koncentrationen under förberedelsen och därigenom noggrant klargöra och komprimera processmaterialet, kan rättegången i den första instansen uppfattas som den ”riktiga” rättegången. Detta betjänar även den andra instansens funktion, nämligen att fokusera på de omtvistade delarna av domen från den första instansen, inte att pröva hela målet igen.¹⁴⁵

Gällande själva huvudförhandlingen kan det noteras att den kan sägas ha fyra funktioner.¹⁴⁶ För det första ger den parterna en likvärdig och adekvat möjlighet att argumentera för sin talan genom att presentera sin (huvudsakliga) sak- och rättsliga argumentation till stöd för sina yrkanden.¹⁴⁷ Under huvudförhandlingen har domstolen möjlighet att ställa frågor till parterna om deras argument och på så sätt skapa ett forum för en dialog mellan domstolen och parterna.¹⁴⁸ För det andra uppträder vittnen, sakkunniga och parter omedelbart inför domstolen under huvudförhandlingen. Att bägge parterna tillåts ställa frågor till ett vittne anses i många länder vara en förutsättning för en rättvis rättegång.¹⁴⁹

För det tredje är huvudförhandlingen den fas under vilken den grundläggande rättigheten till en rättvis rättegång (rätten att bli hörd) huvudsakligen förverkligas. Genom att parternas sak- och rättsliga argumentation koncentreras till ett enda sammanträde ges parterna en möjlighet att effektivt argumentera för sin talan och bemöta de argument som motparten lägger fram.¹⁵⁰ Förutom att parterna argumenterar för sina mål kan de uppleva att domstolen ”hör” deras mål. Detta eftersom domaren lyssnar noga på deras argument och ställer frågor om förtydliganden när så är lämpligt.¹⁵¹ För det fjärde utgör huvudförhandlingen det stadium där rättvisa skipas offentligt, vilket är nödvändigt för

¹⁴⁴ Nylund 2016a, s. 10–11.

¹⁴⁵ Nylund 2016a, s. 10–11.

¹⁴⁶ Nylund 2022b, s. 62.

¹⁴⁷ Regel 11, 12 och 64 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Nylund 2022b, s. 62.

¹⁴⁸ Nylund 2022b, s. 62.

¹⁴⁹ Regel 64, 97 och 115 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2022b, s. 62 och Vallines García 2023, s. 356–357.

¹⁵⁰ Regel 11 och kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2022b, s. 60 och Bruns 2023, s. 62–63.

¹⁵¹ Nylund 2022b, s. 62.

att säkerställa allmänhetens förtroende för domstolarna. Det bidrar till att göra domare ansvariga och till att säkerställa att domstolarna fullgör sina offentliga funktioner.¹⁵²

2.3 FÖRBEREDELSENS ROLL INOM HUVUDFÖRHANDLINGSMODELLEN

2.3.1 Förberedelsens funktioner

Förberedelsen anses utgöra det viktigaste inslaget i huvudförhandlingsmodellen. Uppfattningen hör ihop med förberedelsens funktioner.¹⁵³ Förberedelsen har tre funktioner. Den främsta funktionen är den förberedande funktionen. Syftet för funktionen är att möjliggöra den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen. Klarläggandet och komprimerandet av parternas processmaterial under förberedelsen sker alltså för att uppnå den förberedande funktionen.¹⁵⁴

Förberedelsens andra funktion är den så kallade förlikningsfunktionen. Det innebär att det under förberedelsen ska klarläggas om det finns förutsättningar för förlikning. Domaren tilldelas en viktig roll inom förlikningssträvandet. Domaren ska nämligen verka för att parterna förliks om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter.¹⁵⁵

Det ska vidare noteras att den verksamhet (materiell koncentration) som sker under förberedelsen gör fasen väl lämpad för strävandet att få parterna att förlikas. Detta eftersom i och med den materiella koncentrationen kokas processmaterialet ner till sin kärna vilket i sin tur ger större klarhet i processmaterialet. Klarheten ger parterna en bättre uppfattning om vilka meningsskiljaktigheter de egentligen har. De får också en bättre möjlighet att kartlägga tvistens olika potentiella slutresultat vid ett tidigt skede vilket i sin tur gör det möjligt att bättre överväga fördelarna med en förlikning i jämförelse med att fortsätta rättegången.¹⁵⁶ Följande exempel kan användas för att illustrera tankegången.¹⁵⁷

¹⁵² Nylund 2022b, s. 62 och Vallines García 2023, s. 359.

¹⁵³ Nylund 2016a, s. 6 och Nylund 2022b, s. 74.

¹⁵⁴ Regel 61 (1) och (4) samt kommentarer 1 till regeln, regel 63 och kommentar 1 till regeln i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 6, Nylund 2018, s. 21–25, Nylund 2022b, s. 60 ff och Vallines García 2023, s. 342, 344–345 och 353.

¹⁵⁵ Regel 9(1), 10(1), 49(1) och 62(1) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Cadet – Amrani-Mekki 2023a, s. 23 och Vallines García 2023, s. 342.

¹⁵⁶ Bernt 2011, s. 101, Eldjarn 2015, s. 153–156, Nylund 2019a, s. 382, Backer 2020, s. 180 Lindell 2021, s. 372, Cadet – Amrani-Mekki 2023a, s. 23 och Vallines García 2023, s. 342 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 82.

¹⁵⁷ Exemplet är Anna Nylunds. Se Nylund 2019a, s. 382–383.

Parterna kan exempelvis vara oense gällande skadeståndsansvaret men kan vara av samma åsikt gällande den inträffade skadans ekonomiska värde. Vid detta fall har man lyckats identifiera målets kärntvistefråga och därigenom begränsa tvisten till skadans underliggande mekanismer. Detta kan få parterna att inse att en utredning av skadans underliggande mekanismer kan vara tidskrävande och dyrt. Av denna orsak kan de bestämma sig för att ingå förlikning för att undvika att spendera ytterligare pengar på sakkunniga i stället för att spendera pengarna på att täcka skadorna.

Förberedelsen kan för det tredje sägas ha en beslutsfunktion, dvs. under förberedelsen säkerställs det att endast tvistiga mål som förutsätter en egentlig rättegång går till huvudförhandling och att mål i övriga fall kan avgöras under förberedelsen. Beslutsfunktionen kopplas ihop med strävandet om att spara tid och resurser.¹⁵⁸

2.3.2 Tillräckligt med tid och resurser ska allokeras till förberedelsen

Ovan nämndes det att förberedelsen anses utgöra det viktigaste inslaget i huvudförhandlingsmodellen. För att det dock ska vara möjligt att uppnå förberedelsens funktioner förutsätts det att tillräckligt med tid och resurser allokeras till förberedelsen. Det finns nämligen en risk att den materiella koncentrationen av parternas processmaterial inte lyckas om tillräckligt med tid och resurser inte allokeras till förberedelsen utan tiden och resurserna i stället ensidigt mycket allokeras till huvudförhandlingen för att möjliggöra att parterna får mycket tid på sig att presentera sitt processmaterial, t.ex. genom muntlig uppläsning av skriftliga bevis. I dessa fall blir domstolsförfarandet alltför baktungt. Detta eftersom fokuset under förfarandet alltför mycket ligger på huvudförhandlingen.¹⁵⁹

På motsvarande vis är det av betydelse att förberedelsen uppfattas som ett viktigt arbetsled för domaren och parterna. Om förberedelsen nämligen ses som en viktig del av underrättsförfarandet är sannolikheten större att domaren faktiskt allokerar tillräckligt med tid och resurser till förberedelsen. Samma gäller för parterna. Om parterna anser att förberedelsen och den verksamhet som sker under fasen, exempelvis den materiella koncentrationen av deras processmaterial, är en viktig förutsättning för deras möjlighet att kunna driva sin talan med framgång under huvudförhandlingen, är sannolikheten större att parterna utför sin verksamhet med omsorg under förberedelsen och inte ser förberedelsen som ett onödigt ”farthinder” på deras väg till huvudförhandlingen.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Regel 65 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Vallines García 2023, s. 346 och 362 ff.

¹⁵⁹ Nylund 2016b, s. 76 och Nylund 2019a, s. 390 och 393.

¹⁶⁰ Nylund 2016b, s. 76 och Nylund 2019a, s. 390 och 393.

Det ska dock understrykas att det inte heller är lämpligt om fokuset under underrättsförfarandet alltför mycket ligger på förberedelsen. I dessa fall är förfarandet framtungt eftersom förberedelsen överbetonas på bekostnad av huvudförhandlingen. Problemet med att alltför mycket tid och resurser läggs på förberedelsen är att det finns en risk att detta leder till ett långsamt och dyrt domstolsförfarande, vilket i sin tur riskerar leda till en utveckling där process-tröskeln blir för hög, m.a.o. att domstolsförfarandet uppfattas som ett oattraktivt alternativ för medborgare att lösa sina meningsskiljaktigheter.¹⁶¹ Därmed är det viktigt med ett balanserat domstolsförfarande, varken förberedelsen eller huvudförhandlingen ska överbetonas på bekostnad av den andra.

2.3.3 Förberedelsens dimensioner

Förberedelsen har både en materiell och en formell dimension.¹⁶² Den materiella dimensionen går ut på att materiellt koncentrera parternas processmaterial i syfte att uppnå den förberedande funktionen. Det handlar m.a.o. om att under förberedelsen materiellt koncentrera parternas processmaterial till den graden att processmaterialet utgör en överskådlig samt hanterbar helhet vid huvudförhandlingen. Det innebär å ena sidan att under förberedelsen ska det klarläggas parternas yrkanden och grunderna för dem, vad parterna är oense om, vilka bevis som parterna önskar lägga fram och vad som ska styrkas med varje bevis (bevistema) och vilka lagrum som ska tillämpas på tvisten. Å andra sidan ska parternas processmaterial komprimeras genom att identifiera tvistens kärna och därefter säkerställa att huvuddelen av parternas bevisning och rättsliga argumentation riktas till kärntvistefrågorna under huvudförhandlingen och att frågor av mindre relevans endast uppmärksammas i en begränsad utsträckning.¹⁶³

Den formella dimensionen handlar om hur domstolsförfarandets yttre förlopp ska utformas. Det är domarens uppgift att besluta om dessa frågor. Domaren gör detta genom att utöva formell processledning. Utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp handlar både om hur domstolsförfarandet som sådant ska struktureras och om administrering av tidsramen för förfarandet. Frågor som hör till den formella dimensionen är t.ex. när förberedelsen ska avslutas och när huvudförhandlingen ska hållas, val av handläggningsform under förberedelsen, om handläggningen av målet ska delas upp och beslut i frågor

¹⁶¹ Nylund 2016b, s. 76 och Nylund 2019a, s. 386 och 393.

¹⁶² Nylund 2019a, s. 383–384 och Nylund 2022b, s. 63.

¹⁶³ Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 427–428 och s. 431 ff, Nylund 2019a, s. 382 och Nylund 2022b, s. 62–63.

som rör bevisning såsom t.ex. utnämning av sakkunniga och om ett bevis ska tillåtas eller inte.¹⁶⁴

Bägge dimensionerna är av en fundamental betydelse. En lyckad förberedelse är inte möjlig om någondera av dimensionerna misslyckas. Därmed förutsätts det att bägge dimensionerna betonas under förberedelsen, inte endast den ena på bekostnad av den andra. Det ska föreligga en balans. Det är även viktigt att notera att de materiella och formella frågorna växelverkar med varandra, vilket kommer att framgå nedan.¹⁶⁵

Under förberedelsen förväntas domaren och parterna samarbeta. Samarbetet gäller både materiella och formella frågor. Uppmaningen om samarbete innebär inte att domaren och parterna har ett gemensamt solidariskt ansvar. Tvärtom har domaren och parterna tilldelats sina egna individuella uppgifter som de ansvarar för. Tanken är snarare att samarbetet ska betjäna utförandet av de individuella uppgifterna.¹⁶⁶

2.3.4 Förberedelsens formella dimension

2.3.4.1 Ett proportionerligt domstolsförfarande

Proportionalitetsprincipen och därigenom kravet om domstolsförfarandets proportionalitet betonas starkt inom dagens europeiska civilprocessrätt. Detta hör ihop med strävandet efter effektivitet. Proportionalitet är nämligen en förutsättning för effektivitet och därmed måste domstolsförfarandet vara proportionerligt för att vara effektivt.¹⁶⁷

Proportion är ett lika förhållande mellan två storlekar. Storlekarna är lika stora eller överensstämmer; det föreligger m.a.o. en balans. Inom civilprocessuella sammanhang innebär proportionalitetsprincipen att det ska finnas ett rimligt förhållande mellan betydelsen av en rättstvist och de resurser som används för att lösa den. Det finns således två vågskålar. I den ena vågskålen ligger resursanvändningen. Med resurser avses både tid och pengar. I den andra vågskålen ligger tvisten.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Regel 4, 49, 61(3) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 440–442, Nylund 2019a, s. 381, Van Rhee 2020, s. 17, Nylund 2022b, s. 60–61 och 63 och Vallines García 2023, s. 341, 343 och 346–348.

¹⁶⁵ Regel 49 kommentar 2 och 3 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 6–7 och Nylund 2019b, s. 417.

¹⁶⁶ Reglerna 2–4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Legg – Higgins 2016, s. 161, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 428 och Nylund 2022b, s. 62–63.

¹⁶⁷ Se t.ex. regel 5–8 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och rule 1.1 i den engelska CPR. Se även Legg – Higgins 2016, s. 157 ff, Nylund 2022b, s. 63 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 27 ff.

¹⁶⁸ Eldjarn 2015, s. 102–105.

För att uppnå proportionerliga förfaranden måste domaren för varje mål skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp enligt det ifrågavarande målets behov. Det innebär att handläggningen ska uppfylla en balansgång. Det ska nämligen finnas ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Noteras bör att det är tillräckligt med ett rimligt förhållande mellan de två vågskålarna. Det förutsätts m.a.o. inte en optimal balans.¹⁶⁹ Vidare ska det nämnas att skraddarsydda förfaranden förutsätter lagbestämmelser som ger domaren skön att skraddarsy handläggningen enligt de ovan nämnda föreskrifterna.¹⁷⁰

Kravet på domstolsförfarandets proportionalitet innebär således att större resurser ska allokeras till handläggningen av ett mål där målets betydelse för en eller bägge parterna är stor, än till handläggningen av ett mål där målets betydelse inte är särskilt stor för någondera av parterna. Exempel på mål som har stor betydelse för en part är om målet handlar om uppsägningen av ett arbetsavtal, en stor summa pengar med beaktande av partens ekonomiska situation eller om tvisten gäller en fråga som för ett företag är aktuell för majoriteten av dess kundförhållanden. Det är vidare klart att större resurser ska allokeras till handläggningen av ett mål som har ett omfattande processmaterial med flera stridiga frågor, än till handläggningen av ett mindre omfattande mål.¹⁷¹ Följande exempel kan användas för att illustrera tankegången.

Det finns en uppfattning om att den skriftliga handläggningsformen i allmänhet är snabbare och billigare än den muntliga.¹⁷² Samtidigt anses den muntliga handläggningsformen i allmänhet erbjuda bättre möjligheter att materiellt koncentrera parternas processmaterial.¹⁷³ Därmed kan domaren gällande ett mål (mål 1) välja följande handläggning vid förberedelsen. Käranden uppmanas att skicka in en skriftlig utsaga där käranden besvarar en specifik fråga. Sedan följer ett muntligt förberedelsesammanträde. Efter sammanträdet får båda parterna inkomma med kompletteringar gällande bevisuppgifterna. Sedan avslutas förberedelsen. Vid ett annat mål (mål 2) kan domaren bestämma att det inte behöver ordnas ett muntligt förberedelsesammanträde. I stäl-

¹⁶⁹ Regel 5 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och rule 1.1 i den engelska *civil procedure rules*. Se även Eldjarn 2015, s. 102 ff, Nylund 2016a, s. 10 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 27–31.

¹⁷⁰ Punkt 27 i *Preamble* i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 10, Nylund 2022b, s. 63 och Van Rhee 2022, s. 3–4 och 6.

¹⁷¹ Regel 5 och kommentarerna till regeln i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Eldjarn 2015, s. 102 ff, Nylund 2016a, s. 10 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 27–31.

¹⁷² Eldjarn 2015, s. 157 och Skoghøy 2022, s. 644.

¹⁷³ Eldjarn 2015, s. 157, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125, Renfors 2016, s. 324, Lindell 2021, s. 359 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

let kan förberedelsen genomföras med att vardera parten skickar in två skriftliga inlagor till domstolen där de besvarar specifika frågor. Orsaken varför handläggningen skiljer sig mellan mål 1 och 2 är att processmaterialet är mer omfattande och den rättsliga frågan mer komplex i mål 1 än i mål 2. Därmed ska större resurser allokeras till handläggningen av mål 1, exempelvis genom att ordna ett muntligt förberedelsesammanträde och därigenom ge bättre möjligheter att materiellt koncentrera parternas processmaterial.

2.3.4.2 Ett planmässigt tillvägagångssätt

En av de viktigaste reformtrenderna inom civilprocessen under de senaste två decennierna har varit att betona vikten av ett planmässigt tillvägagångssätt.¹⁷⁴ Med ett planmässigt tillvägagångssätt avser jag att utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp sker genom en omsorgsfull planering, med eftertanke och engagemang, att resurser (tid och pengar) allokeras till denna verksamhet och att det finns en uppfattning om att det är viktigt att utformandet sker på detta vis eftersom det finns en medvetenhet om att ett välplanerat domstolsförfarande är en viktig förutsättning för att kunna uppnå ett lyckat domstolsförfarande.

Även betoningen av ett planmässigt tillvägagångssätt hör ihop med strävandet efter effektivitet. Tanken är att om förfarandet är välplanerat är sannolikheten större att den skraddarsydda handläggningen erbjuder goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet. Förhoppningen är vidare att ett välplanerat förfarande också ökar sannolikheten att inga onödiga åtgärder vidtas (varje processhandling kostar pengar och förutsätter tid) under processen vilket i sin tur betjänar strävandet om att uppnå ett snabbt och kostnadseffektivt förfarande.¹⁷⁵

Tanken är att det planmässiga tillvägagångssättet medför att domaren med större sannolikhet lyckas skraddarsy målets handläggning enligt de behov som det ifrågavarande målet har vilket innebär att under handläggningen vidtas rätt åtgärder vid rätt tillfälle och i rätt ordningsföljd.¹⁷⁶ Det ska dock noteras att det är betungande, t.o.m. riskabelt, att skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp utan en god överblick över processmaterialet. Detta är fallet eftersom en god överblick ger en bättre uppfattning om vilka frågor som ska klaras ut under handläggningen och vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande. Om en god överblick saknas finns det en risk att domaren utformar en handläggning som är dåligt lämpad för att effektivt utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet. Att framgångsrikt utforma handläggningen efter målets behov underlättas därmed betydligt om domaren har en god uppfattning om processmaterialet.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Uzelac 2017, s. 16.

¹⁷⁵ Nylund 2016a, s. 10 och Uzelac 2017, s. 16.

¹⁷⁶ Nylund 2016a, s. 10 och Uzelac 2017, s. 16.

¹⁷⁷ Nylund 2016a, s. 10 och Nylund 2019a, s. 383–384.

Exempelvis kan domaren efter att ha bekantat sig med målet på basis av stämningsansökan och svaromålet anse att för att klara av förberedelsen med endast ett muntligt förberedelsesammanträde förutsätts att processmaterialet är tillräckligt klarlagt innan sammanträdet. Av denna orsak kan domaren uppmana parterna att innan sammanträdet tillställa domstolen var sin skriftlig utsaga där de besvarar specifika frågor.

Trots att det är domarens uppgift att skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp ska domaren inte utföra denna uppgift ensam. Domaren ska snarare samarbeta med parterna, m.a.o. inkludera parterna i denna verksamhet. Planeringen av ett tvistemål ska nämligen ske i samråd med parterna. Det innebär att domaren ska ge parterna en faktisk möjlighet att framföra sina kommentarer och önskemål om hur domstolsförfarandets yttre förlopp ska utformas. Därtill förväntas domaren förhålla sig öppen till parternas kommentarer och önskemål. Domaren ska fatta sina beslut efter att ha diskuterat ärendet med parterna. Det finns vidare skäl att understryka faktumet att det är parterna som bäst känner till tvisten och dess omständigheter. Därmed kan parternas input gällande målets handläggning vara hjälpsam.¹⁷⁸

Det ska därtill noteras att förväntningar också riktar sig till parterna. De förväntas aktivt medverka i planerandet och utformandet av det yttre förloppet. Ett halvdant och oengagerat deltagande är inte i linje med hur de förväntas driva sin talan. I stället ska parterna i god tid förse domaren med sådan information som är nödvändig och relevant gällande utformandet av det yttre förloppet. De ska m.a.o. så snart som möjligt lägga fram sina egna ståndpunkter och önskemål beträffande målets handläggning och utan dröjsmål ta ställning till domstolens och motpartens förslag.¹⁷⁹

Slutligen ska det nämnas att beskrivningen nedan om den omfattande tidsplanen, sanktioner för att sporra parterna att tidsenligt utföra sina förpliktelser och diskussionen om bevisfrågor, utgör en fortsättning på beskrivningen av det planmässiga tillvägagångssättet.

2.3.4.3 Tidsplan för målets handläggning

Det finns olika typer av tidsplaner. En typ är den snäva tidsplanen. Den utgörs av domarens ungefärliga uppskattning av hur målets handläggning troligtvis kommer att framskrida och som inte förpliktar vare sig domaren eller parterna att följa den. Domaren kan exempelvis i början av förberedelsen meddela parterna att om parterna inte förlikas under förberedelsen kan ett muntligt förberedelsesammanträde hållas i augusti eller september och om allt går väl kan en

¹⁷⁸ Nylund 2016a, s. 10, Uzelac 2017, s. 8 och Vallines García 2023, s. 341.

¹⁷⁹ Regel 2–4 och 47 kommentar 3 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Nylund 2016a, s. 10, Uzelac 2017, s. 8 och Vallines García 2023, s. 341.

huvudförhandling kanske hållas i oktober eller november. Syftet för denna typ av tidsplan är att löst administrera handläggningens tidsram och att förmedla information till parterna om prövningen av deras mål.

En annan typ av tidsplan är den omfattande tidsplanen. Denna typ av tidsplan uppfattas och används som en ”handläggningsplan/processplan” där domstolsförfarandets konkreta innehåll, struktur och tidsram slås fast i form av ett kronologiskt schema över vad som ska hända vid vilken tidpunkt. Den uppgörs genom en omsorgsfull planering. Det ska vidare noteras att både domaren och parterna är förpliktade att följa tidsplanen.¹⁸⁰

Den omfattande tidsplanen är ett verktyg som har kopplats ihop med det planmässiga tillvägagångssättet. Denna typ av tidsplan anses nämligen utgöra ett lämpligt verktyg för att underlätta planerandet och utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp till en helhet som å ena sidan erbjuder goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet och som samtidigt å andra sidan betjänar strävandet om att uppnå ett snabbt och kostnadseffektivt förfarande.¹⁸¹ Nedan beskriver jag i mer detalj den omfattande tidsplanen och varför denna typ av tidsplan uppfattas som ett lämpligt verktyg.

Den omfattande tidsplanen ska uppfattas och användas som ett gemensamt planeringsverktyg. Utstakandet av tidsplanens innehåll sker m.a.o. genom en omsorgsfull planering och diskussion där också parterna, inte endast domaren, aktivt medverkar genom att utan dröjsmål lägga fram sina egna ståndpunkter och önskemål beträffande målets handläggning och också utan dröjsmål tar ställning till domstolens och motpartens förslag. Det anses exempelvis viktigt att fastställandet av tidsfristerna i tidsplanen sker i samråd med parterna. Tidsfristerna kan sedan anpassas till den enskilde aktörens kalender. Vidare förväntas parterna lojalt följa tidsplanen eftersom de har varit med och utarbetat den.¹⁸²

Tanken är att om utformandet av tidsplanen utförs omsorgsfullt, med baktanke och engagemang, ger verksamheten incitament åt både domaren och parterna att redan vid ett tidigt skede av domstolsförfarandet tänka igenom vilka frågor som ska klaras ut under handläggningen och vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande. Det är av vikt att även materiella frågor diskuteras när det yttre förloppet planeras och utformas. Domaren ska t.ex. ta upp till diskussion vilka materiella frågor som parterna ser som centrala och vilken bevisning som krävs för dessa frågor. Tanken är således att den omsorgsfulla planeringsverksamheten ska ge domaren och parterna en god

¹⁸⁰ Regel 47 kommentar 3, regel 49 (4) och 61 (3) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 10, Huber 2023, s. 170 och Vallines García 2023, s. 343–344.

¹⁸¹ Regel 47 kommentar 3, regel 49 (4) och 61 (3) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 10, Huber 2023, s. 170 och Vallines García 2023, s. 343–344.

¹⁸² Regel 47 kommentar 3, regel 49 (4) och 61 (3) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 10, Huber 2023, s. 170 och Vallines García 2023, s. 343–344.

överblick över processen, vilket i sin tur ökar sannolikheten att målet kommer in på rätt spår redan från början och att inga onödiga eller överflödiga åtgärder vidtas under domstolsförfarandet.¹⁸³

Det ska noteras att tidsplanen inte är ”huggen i sten”. Domaren kan m.a.o. komplettera och ändra tidsplanen under förberedelsens förlopp efter att ha diskuterat frågan med parterna. Även om domaren ska vara öppen för att göra ändringar i tidsplanen ska domaren samtidigt vara försiktig med att alltför enkelt tillåta undantag från planen, exempelvis när en part begär anstånd med att komma in med en skrift. Samma gäller när en part vill skjuta på ett sammanträde för att få mer betänketid eller för att undersöka om det kan finnas mer information att samla in. En alltför stor eftergivenhet gentemot parternas önskemål kan nämligen ha en skadlig inverkan på domstolsförfarandets effektivitet. Domaren har sista ordet när det gäller förfarandets gång, och tidsfrister måste följas för att förfarandet ska vara effektivt.¹⁸⁴

Vidare ska det tydliggöras att det kan göras fler planer än en. Det är nämligen ändamålsenligt att göra upp skilda planer för skilda ändamål. Utöver en tidsplan kan det exempelvis upprättas ett skilt ”körschema” för det muntliga förberedelsesammanträdet och ett skilt körschema för huvudförhandlingen. Till skillnad från tidsplanen utgör körschemat en plan för hur det muntliga förberedelsesammanträdet och huvudförhandlingen ska genomföras, m.a.o. vilka frågor som kommer att behandlas, hur de ska behandlas och i vilken ordning de ska behandlas.¹⁸⁵

Följande exempel kan användas för att förklara tankegången.

- I *tidsplanen* kan det bestämmas att Penningbolaget Ab ska senast den 5 september komma in med uppgift om a) vid vilken tidpunkt uppdragsbegränsningen från Tjänstebolaget Ab mottogs samt b) vilka handlingar som var bilagda bekräftelsen då den översändes.
- Vidare kan det slås fast i *tidsplanen* att ett muntligt förberedelsesammanträde hålls den 20 september.
- Domstolen upprättar ett skilt *körschema för det muntliga förberedelsesammanträdet (körschema 1)* där det beskrivs vilka frågor som ska diskuteras under sammanträdet och i vilken ordning. I *tidsplanen* bestäms det att *körschema 1* skickas till parterna senast den 12 september.
- I *tidsplanen* bestäms det vidare att Tjänstebolaget Ab ska senast den 12 oktober inkomma med slutlig och samlad bevisuppgift med besked om beviseterna och i förekommande fall förhörstema för vart och ett av de

¹⁸³ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 135 ff, Wallin 2016, s. 331 och Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18.

¹⁸⁴ Nylund 2016a, s. 10, Wallin 2016, s. 339, Nylund 2019a, s. 381 och Westberg 2021, s. 227.

¹⁸⁵ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125–126 och 195.

- åberopade bevisen. Penningbolaget Ab ska senast den 25 oktober inkomma med slutlig och samlad bevisuppgift med besked om bevisstema och i förekommande fall förhörstema för vart och ett av de åberopade bevisen.
- I *tidsplanen* slås det fast att förberedelsen ska anses vara avslutad den 5 november.
 - I *tidsplanen* bestäms det att den 7 november ska parterna skicka sina förslag till *körschema för huvudförhandlingen (körschema 2)*. Domstolen upprättar den slutliga versionen av *körschema 2* och skickar det senast den 14 november till parterna.
 - I *tidsplanen* bestäms det slutligen att huvudförhandling hålls den 27 november.

2.3.4.4 Sanktioner för att sporra parterna att utföra sina förpliktelser tidsenligt

För att kunna uppnå en snabb och kostnadseffektiv process är det viktigt att parterna tidsenligt utför sina skyldigheter under domstolsförfarandet. Om parterna inte gör det finns det en risk för förseningar, vilket också kan leda till ökade kostnader. Hot om sanktioner är ett sätt att ge parterna incitament att utföra sina förpliktelser tidsenligt.¹⁸⁶

Upprättandet av den omfattande tidsplanen är ett lämpligt tillfälle för domaren att ta upp till diskussion med parterna frågan om sanktioner, m.a.o. vilka sanktioner som följer om parterna inte agerar i enlighet med sina skyldigheter under domstolsförfarandet. Det är nämligen viktigt för en effektiv process att sanktioner tydligt kopplas ihop med parternas förpliktelser under domstolsförfarandet, som i tidsplanen har stakats ut i form av ett kronologiskt schema över vilken förpliktelse som ska utföras vid vilken tidpunkt. Ihopkopplandet görs i syfte att få parterna att ta sina åtaganden på allvar. Tanken är alltså att hotet om sanktioner ska sporra parterna att faktiskt följa de åtaganden som slagits fast i tidsplanen. Av denna orsak är det av vikt att domaren gör det klart för parterna att domaren kommer att omsorgsfullt övervaka att parterna inom rätt tid fullföljer de skyldigheter som följer av tidsplanen och ifall det visar sig vara nödvändigt kommer domaren att sanktionera parterna.¹⁸⁷

Ett exempel på en sanktion som kan användas är preklusion.¹⁸⁸ Preklusion innebär att en part förlorar rätten att utföra en processhandling, exempelvis

¹⁸⁶ Van Rhee 2020, s. 14 och Van Rhee 2022, s. 9.

¹⁸⁷ Regel 2 kommentar 3, regel 4, 27, 47–49(2) och (4), 54(3) och (4), 61(2) och (3), 63(2), 64(4), 92(1)), 93 och 99 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Nylund 2016a, s. 10 och Van Rhee 2022, s. 9.

¹⁸⁸ Regel 27 (1), 49 (4), 63 samt kommentar 4 till regeln och regel 64 (4) och kommentar 4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Cadet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

åberopa ett nytt rättsfaktum eller bevis, om processhandlingen inte utförs inom en viss tidsfrist. Efter tidsfristen kan parten endast utföra processhandlingar under vissa förutsättningar, t.ex. att parten ska göra det sannolikt att det funnits en giltig orsak varför parten inte åberopat rättsfaktumet innan tidsfristen.

Det ska noteras att det finns olika typer av preklusion. Det finns två huvudgrupper. En typ av preklusion är den som följer automatiskt vid en viss tidpunkt och vars innehåll alltid är det samma. Exempelvis en preklusion som följer efter att förberedelsen har avslutats och som gäller både nya rättsfaktum och nya bevis.¹⁸⁹

En annan typ av preklusion är de så kallade preklusionsföreläggandena. Det finns skäl att observera att preklusionsförelägganden utgör ett mer flexibelt verktyg. Denna preklusionsform följer inte automatiskt efter en viss tidpunkt. Istället är det domaren som bestämmer om ett preklusionsföreläggande ska utfärdas eller inte. Domaren kan också bestämma efter vilken tidpunkt föreläggandet börjar gälla.¹⁹⁰

Det ska vidare noteras att alla preklusionsförelägganden inte är exakt lika. Det finns de förelägganden vars innehåll alltid är det samma,¹⁹¹ och de förelägganden där domaren kan bestämma om föreläggandets innehåll, dvs. ska föreläggandet endast gälla nya bevis men inte nya rättsfaktum, nya rättsfaktum men inte nya bevis eller ska föreläggandet gälla både nya bevis och nya rättsfaktum.¹⁹² Förutsättningarna för att kunna utfärda ett föreläggande varierar också.¹⁹³

Strävandet efter en snabb och kostnadseffektiv process främjas om användningen av verktygen den omfattande tidsplanen och preklusionen synkroniseras. Domaren kan nämligen använda preklusionen för att få parterna att ange sitt processmaterial under förberedelsen, vilket möjliggör att materialet kan materiellt koncentreras och huvudförhandlingen därigenom kan hållas vid den tidpunkt som slagits fast i tidsplanen.¹⁹⁴

Det ska vidare noteras att det mest flexibla preklusionsverktyget utgörs av de preklusionsförelägganden som möjliggör att domaren själv kan bestämma vid vilken tidpunkt preklusionen börjar gälla och där domaren dessutom kan utforma föreläggandets innehåll.¹⁹⁵ Dyliga preklusionsförelägganden gör det möjligt för domaren att med större precision få parterna att inom rätt tid utföra de specifika förpliktelser som slagits fast i tidsplanen. Två exempel kan anges för att förklara tankegången.

¹⁸⁹ Se regel 63 samt kommentar 4 till regeln och regel 64 (4) och kommentar 4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

¹⁹⁰ Se t.ex. RB 5:22 och SvRB 42:15 och 42:15 a.

¹⁹¹ Se t.ex. SvRB 42:15 a.

¹⁹² Se t.ex. RB 5:22 och SvRB 42:15.

¹⁹³ Jämför t.ex. RB 5:22 med SvRB 42:15 a.

¹⁹⁴ Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

¹⁹⁵ Se t.ex. RB 5:22.

Domaren kan utfärda ett dylikt preklusionsföreläggande i syfte att få en part eller bägge parterna att inom rätt tid utföra en specifik förpliktelse (t.ex. skicka in en skriftlig utsaga till domstolen vid ett visst datum) som slagits fast i tidsplanen.

Domaren kan i tidsplanen med hjälp av ett dylikt preklusionsföreläggande bestämma att parterna inte efter det muntliga förberedelsesammanträdet får introducera nya rättsfaktum om inte parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak. Vidare kan det bestämmas att vid ett visst datum efter sammanträdet ska parterna inkomma med kompletteringar gällande en del av bevisuppgifterna. Med hjälp av ett preklusionsföreläggande kan det bestämmas att parterna efter tidpunkten inte får presentera nya bevis om inte parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak.

En preklusion som automatiskt börjar gälla efter att förberedelsen har avslutats och som alltid har samma innehåll möjliggör inte samma precision som de preklusionsförelägganden som nyss beskrevs. De exempel som ovan angavs för hur preklusionsförelägganden kan användas kan möjligtvis uppfattas som alltför stränga. Jag vill dock påminna om att parterna själva har varit med och utarbetat den omfattande tidsplan där det i detalj bestäms vad som ska ske vid vilken tidpunkt under domstolsförfarandet. Vidare har den omfattande tidsplanen i en skälig utsträckning anpassats enligt parternas egna kalendrar vilket innebär att parterna därmed borde ha goda förutsättningar att kunna handla i enlighet med de tidsfrister som slagits fast i tidsplanen. Därmed har arbetet med själva tidsplanen tydliggjort för parterna vilka förpliktelser de har under förfarandet, när dessa förpliktelser ska utföras och vad följderna är om parterna inte utför förpliktelserna tidsenligt. Om parterna inte sedan utför sina förpliktelser tidsenligt såsom det har överenskommit är det enligt mig helt naturligt att de får stå för sitt kast. Vidare ska det noteras att preklusionen inte är absolut. Parterna kan nämligen utföra en ”försenad” processhandling om parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak.

Slutligen ska det konstateras att fördelningen av rättegångskostnaderna är en annan sanktionsform som kan användas för att få parterna att tidsenligt utföra sina förpliktelser under domstolsförfarandet, m.a.o. att domaren gör det klart för parterna att domaren kommer att beakta parternas agerande under processen när domaren fördelar rättegångskostnaderna.¹⁹⁶ Exempelvis kan domaren tydliggöra tankegången för parterna genom följande exempel.

Parterna kan lägga fram sitt processmaterial i enlighet med tidsplanen. Det är också möjligt att parterna introducerar sitt processmaterial långsamt på ett förhållande sätt som leder till förseningar i förfarandet. Domaren ska nämna att denne kommer att ta hänsyn till dylika faktorer och förklara att syftet med denna sanktionsform är att ge incitament till parterna att följa sina förpliktel-

¹⁹⁶ Regel 241 (2) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

ser under domstolsförfarandet och därigenom bidra till ett effektivt genomförande av förfarandet.¹⁹⁷

2.3.4.5 Bevisfrågor

Domaren och parterna ska under förberedelsen diskutera frågor som gäller bevisningen i målet. Innan redogörelsen börjar ska det dock konstateras att jag också kommer att redogöra för bevisfrågor nedan i avsnitt 2.3.5.2 och 2.3.5.3. Det finns skäl att understryka att trots att parterna ska presentera sin bevisning först under huvudförhandlingen är det viktigt för möjligheten att uppnå ett välplanerat domstolsförfarande att domaren och parterna redan under förberedelsen diskuterar frågor som rör bevisningen i målet.¹⁹⁸ Det är bl.a. viktigt att parternas bevis slås fast under förberedelsen eftersom det underlättar planeringen av huvudförhandlingen. Exempelvis om det i ett mål kommer att presenteras omfattande muntlig bevisning kan flera huvudförhandlingsdagar behöva bokas in. Domstolen hamnar inte heller i tidsnöd när det gäller att skicka kallelser till de personer som ska höras i målet.¹⁹⁹

Det är viktigt att domaren och parterna under förberedelsen diskuterar huruvida sakkunnigbevisning kommer att aktualiseras i målet, huruvida det kommer att förrättas syn och huruvida editionsföreläggande kommer att bli aktuellt i målet.²⁰⁰ Sakkunnigbevisning kan tas som ett exempel på varför det är viktigt att bevisfrågor diskuteras omsorgsfullt redan under förberedelsen.

En sakkunnig kan i vissa länder utses för att behandla antingen en sak- eller rättsfråga. Det är dock betydligt vanligare att den sakkunnige tar ställning till en sakfråga.²⁰¹ Vidare ska det noteras att sakkunnigbevisning inte behövs i alla mål. Faktum är ändå att sakkunnigbevisning ofta är viktig bevisning i flera mål.²⁰² Detta är fallet eftersom rättstvister har blivit alltmer komplexa, vilket innebär att det finns ett allt större behov av en sakkunnig att bedöma en omständighet som inte kan tolkas eller utvärderas korrekt utan spetskompetens inom området i fråga. Exempelvis kan medicinsk expertis vara avgörande i en försäkrings-tvist som gäller ersättning för en personskada som skett vid en trafikolycka.²⁰³

Det är vidare möjligt att det finns fler än en omständighet som behöver sakkunnigbevisning. Exempelvis ett mål där det hävdas att en personskada uppstått till följd av en produkts felaktighet kan kräva en viss typ av expertis för att avgöra om produkten hade ett fel, och en annan typ av expertis för att utvärdera

¹⁹⁷ Regel 241 kommentar 6 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

¹⁹⁸ Wallin 2016, s. 338 och Nylund 2019a, s. 383.

¹⁹⁹ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 47.

²⁰⁰ Wallin 2016, s. 338 och Nylund 2019a, s. 383.

²⁰¹ Strandberg 2025, s. 219.

²⁰² Wallin 2016, s. 338 och Strandberg 2025, s. 217–218.

²⁰³ Strandberg 2025, s. 217–218.

om den skadelidande verkligen har lidit den påstådda skadan, om skadan var en följd av produkten och hur skadan kommer att utvecklas i framtiden.²⁰⁴

Det ska noteras att sakkunnigutlåtanden ofta är tidskrävande att få fram. Av denna orsak är det problematiskt för efterlevnaden av den omfattande tidsplanen för förfarandet om det t.ex. under slutet av förberedelsen kommer fram att käranden vill presentera ett sakkunnigutlåtande under huvudförhandlingen, vilket i sin tur sannolikt innebär att också svaranden vill ta in ett eget sakkunnigutlåtande. Av denna orsak är det ändamålsenligt att om spörsmålet inte annars har kommit upp och domaren utifrån omständigheterna i målet bedömer att sakkunnigbevisning möjligtvis kan komma att aktualiseras, att domaren under ett tidigt skede av processen tar upp frågan till diskussion med parterna huruvida sakkunnigbevisning kommer att bli aktuellt i målet eller inte.²⁰⁵

Under diskussionen är det viktigt att diskutera vem som ska utse den sakkunnige. Är det domaren, kan parterna enas om att de tillsammans utser en sakkunnig eller så kan parterna anse att de vill utse var sin egen sakkunnig. Vidare ska det diskuteras hur många omständigheter som behöver sakkunnigbevisning. Är det bara en eller finns det flera?²⁰⁶ Med tanke på strävandet efter ett snabbt och billigt förfarande och att sakkunnigbevisning kan vara dyrt och tidskrävande att få fram, är det viktigt att domaren och parterna enligt sin bästa förmåga försöker säkerställa att sakkunnigbevisningen riktas till en omständighet som är central för avgörandet av målet och inte till en omständighet som är av ringa relevans eller t.o.m. ostridig. Detta förutsätter i sin tur att domaren och parterna har en god insyn i vilka målets kärntvistefrågor är.²⁰⁷

2.3.5 Förberedelsens materiella dimension

2.3.5.1 Ett samtal om processmaterialet

Kort sagt går förberedelsens materiella dimension ut på att materiellt koncentrera parternas processmaterial i syfte att uppnå förberedelsens förberedande funktion. Ett sätt att beskriva denna verksamhet är föreställa sig att den materiella koncentrationen sker genom ett samtal om processmaterialet där både parterna och domaren deltar. På motsvarande sätt som vid utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp tilldelas parterna och domaren skilda uppgifter.²⁰⁸

²⁰⁴ Strandberg 2025, s. 227.

²⁰⁵ Wallin 2016, s. 338 och Nylund 2019a, s. 383.

²⁰⁶ Strandberg 2025, s. 222 ff.

²⁰⁷ Nylund 2019a, s. 383.

²⁰⁸ Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 427–428 och s. 431 ff, Nylund 2022b, s. 63 ff, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 48–49 och Vallines García 2023, s. 344.

Det är parternas uppgift att bestämma om innehållet för samtalet. Parternas uppgift är m.a.o. att besluta om rättegångens omfattning och syfte eftersom de har ensamrätt att besluta om yrkandena och att lägga fram fakta samt bevis. Det ska noteras att parterna redan har påbörjat denna verksamhet (under den inledande fasen) i stämningsansökan respektive svaromålet. Processmaterialet som angetts i dessa dokument utgör nämligen grunden för den fortsatta handläggningen under förberedelsen och huvudförhandlingen. Vidare ska det noteras att parterna ännu under förberedelsen kan tillägga nytt material, göra ändringar i och begränsa det material som angetts i stämningsansökan och svaromålet. Enligt huvudregeln är det först under huvudförhandlingen som möjligheten att göra ändringar i processmaterialet inte längre finns.²⁰⁹

Domarens uppgift är att verka för att parternas processmaterial blir klarlagt och komprimerat inför huvudförhandlingen genom att utöva materiell processledning. Med materiell processledning avses domarens verksamhet för att berika eller begränsa processmaterialet. Den riktas m.a.o. till parternas yrkanden, rättsfaktum och bevisuppgifter men den kan även gälla rättstillämpningen. Processledningen sker genom att domaren ställer frågor till parterna eller gör påpekanden som är riktade till parterna.²¹⁰

Domaren ska utöva en aktiv framom en passiv materiell processledning. Det ska dock tydliggöras att en aktiv materiell processledning inte förutsätter en inquisitorisk domare som tillsammans med parterna utformar processmaterialet. I stället handlar det om att domaren bara griper in om det finns skäl för det. Domaren ska klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden och hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga om parterna har svårigheter med detta. På motsvarande sätt ska domaren, om parterna har svårigheter med detta, hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka, återigen om parterna inte själva har förstått det, vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är stridiga.²¹¹

Några exempel kan ges för att förklara tankegången. Domaren griper t.ex. bara in där det är oklart om en part har åberopat ett visst rättsfaktum, bevisfaktum eller bevis, eller där det är oklart hur motparten förhåller sig till åberopandet och om motparten bestrider ett rättsfaktum eller bevisfaktum, om motparten bestrider själva frågan eller om motparten menar att vissa omständigheter gör att frågan måste bedömas faktiskt eller rättsligt på ett annat sätt. Om en part

²⁰⁹ Regel 3 (c), 24 och 25 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Griss 2014, s. 181, Nylund 2016a, s. 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 425–426, Strandberg 2023, s. 798–799 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 47 ff.

²¹⁰ Regel 24(1), 25(3), 26(2), 48 och 61(4) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Griss 2014, s. 180–181, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 426 och 431 ff, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 48–49 och Vallines García 2023, s. 344–346.

²¹¹ Nylund 2016a, s. 7 och 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 430 ff och Nylund 2019a, s. 382–383.

vidare åberopar en omständighet som tycks sakna betydelse i målet ska domaren fråga varför åberopandet görs. Möjligtvis frånfaller parten då åberopandet. Om en part vill presentera ett bevis om en omständighet som är ostridig kan domaren påpeka att omständigheten är ostridig.²¹²

Det ska vidare noteras att domarens incitament till parterna att ändra på yrkanden eller åberopanden inte står i konflikt med dispositionsprincipen²¹³. Detta eftersom parten kan välja om denne vill göra ändringen eller inte. Domaren kan m.a.o. inte genom sin processledning tvinga parterna att processa om mera eller annat än vad de själva vill. Tanken är snarare att dispositionsprincipen uppfylls först i sin fulla utsträckning när parterna är medvetna om vad de har rätt att disponera över.²¹⁴

På motsvarande sätt som vid utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp ska den materiella processledningen inte utövas på exakt samma sätt i olika mål. Domaren ska i stället ta hänsyn till det enskilda målets och den enskilda situationens behov. Exempelvis kan behovet av materiell processledning särskilt komma att aktualiseras i omfattande och komplicerade mål samt i mål där ena eller bägge parterna inte har ett juridiskt biträde. Samma kan gälla i en tvist mellan ett stort företag och en konsument. Läget kan emellertid vara det motsatta om båda parterna företräds av skickliga juridiska biträden som dessutom innan målet anhängiggjordes fört ingående förhandlingar sinsemellan. I dessa mål kan det vara att domaren inte alls behöver utöva någon materiell processledning. Det ska dock noteras att domaren har ett relativt stort utrymme att efter eget omdöme avgöra behovet av materiell processledning.²¹⁵

Slutligen ska det nämnas att en alltför aktiv vägledning från domarens sida resulterar i att domaren blir partisk²¹⁶. Gränsen för hur aktiv domarens processledning

²¹² Nylund 2016a, s. 7 och 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 430 ff, Nylund 2019a, s. 382–383 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 58.

²¹³ Dispositionsprincipen är knuten till parternas civilrättsliga förfoganderätt. Principen har starka band till de civilrättsliga principerna om privatautonomi och avtalsfrihet, vilka tryggar individens rätt att själv bestämma om vad som är bäst för hen i varje enskilt fall. Med dispositionsprincipen avses att parterna kan vidta processhandlingar gällande processmaterialet som får bindande verkan för domstolen. Dispositionsprincipen innebär att det är parterna och inte domstolen som drar upp ramen för den enskilda processen genom att framställa ett yrkande i sak och åberopa omständigheter till stöd för yrkandet. Partens valfrihet och dispositionsfrihet över det egna rättsläget balanseras av att parten får bära bördan av risken för egen försummelse och egna felbedömningar. Se Andersson 1999, s. 169–170, Ekelöf – Edelstam 2002, s. 58, Prosessioikeus/ Virolainen – Vuorenmaa 2021, s. 195, Lindell 2021, Kuuliala – Linna – Saranmaa 2022, s. 193, Päivärinne 2022, s. 405–406 och Skoghøy 2022, s. 570–571.

²¹⁴ Eldjarn 2015, s. 93–94, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 15, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 425–426, Nylund 2019b, s. 417, Lindell 2021, s. 361 ff och Virolainen – Launiala 2024, s. 265 ff.

²¹⁵ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 111–112 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 58.

²¹⁶ Att vara partisk innebär att man avsiktligt gynnar någon på bekostnad av en annan (Lindell 1988, s. 22).

får vara är emellertid svår att dra. Domaren ska i alla fall inte bedriva materiell rådgivning. Domaren ska inte heller bedriva efterforskningar gällande huruvida det finns ytterligare relevanta omständigheter som parterna kan åberopa. Exempelvis ska domaren inte i en tvist om fel i vara förhåra sig om det förelegat något dröjsmål eller om avtalet kan vara ogiltigt av någon annan anledning.²¹⁷

Dock kan det finnas situationer där domarens materiella processledning kan leda till att en ny omständighet åberopas.²¹⁸

Exempelvis då ena parten vid beskrivningen av tvistens bakgrund omnämnt eller som bevisfaktum anfört en omständighet som enligt domaren har civilrättslig betydelse som rättsfaktum i målet. T.ex. om en köpare gentemot säljarens krav på betalning invänder att varan bara levererats på prov och att köparen inte velat behålla denna, eftersom den inte alls hade de egenskaper som säljaren påstått. Om det sistnämnda vore fallet kan köparen ha rätt att hålla inne betalningen helt eller delvis även om köpet inte varit villkorat av att köparen skulle få pröva varan. I denna situation kan domaren fråga köparen: ”Om jag har förstått er rätt så åberopar ni som grund för ert bestridande bara att köpet skett på prov och inte dessutom att varans egenskaper inte stämmer med vad säljaren uppgav före köpet?” Det kan då visa sig att köparen inte ens själv gjort klart för sig vad som avsågs med uttalandet.²¹⁹

2.3.5.2 *Klargörandet av parternas processmaterial*

Som det har nämnts tidigare sker den materiella koncentrationen av parternas processmaterial i två steg. Det första steget är att klarlägga parternas processmaterial. Kort sagt handlar det om att klarlägga parternas yrkanden och vilka rättsfaktum som parterna grundar dem på, vad parterna är oense om och vilka bevis parterna önskar lägga fram under huvudförhandlingen och vad som ska styrkas med varje bevis (bevistema) och vilka lagrum som ska tillämpas på tvisten.²²⁰

Gällande klagörandet av parternas processmaterial kan det först och främst nämnas att under förberedelsen ska parternas yrkanden vid behov preciseras. I och för sig förutsätts det redan i stämningsansökan att käranden i sitt yrkande med tydlighet och i tillräcklig detalj redogör för det eftersträfvade domslutet och att det beträffande svarandens yrkande framgår tillräckligt tydligt i vilken mån käromålet medges eller bestrids. Trots detta kan det hända att en parts talan framstår som otydlig i något avseende, möjligtvis efter en invändning från motparten.²²¹

²¹⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 110, Nylund 2019a, s. 383. och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 62–63.

²¹⁸ Eldjarn 2015, s. 100, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 109 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 62.

²¹⁹ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 62.

²²⁰ Eldjarn 2015, s. 93–94, Nylund 2016a, s. 7 och 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 430 ff och Nylund 2019a, s. 382–383.

²²¹ Eldjarn 2015, s. 33, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 101 och 109 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 59.

Materiell processledning kan bli aktuell t.ex. när käranden yrkat på hävning av köpet pga. fel i vara men däremot inte alternativt prisavdrag, trots att det kan ifrågasättas om avtalsbrottet är av väsentlig betydelse för käranden. Med tanke på att domens rättskraft möjligtvis hindrar käranden från att driva en ny talan om prisavdraget och kärandens begränsade möjlighet att ändra på yrkandet under rättegången i den andra instansen, kan materiell processledning från domarens sida vara motiverad i dessa situationer.²²²

Gällande klargörandet av parternas processmaterial är det särskilt viktigt att klarlägga parternas åberopade rättsfaktum och fastställa parternas inställning till dessa, närmare bestämt huruvida motpartens åberopade rättsfaktum erkänns eller förnekas.²²³ För att underlätta denna verksamhet har parterna tilldelats en skyldighet att klart ange huruvida ett visst rättsfaktum erkänns eller förnekas. Exempelvis om käranden till grund för sitt yrkande har åberopat att ett till förman för svaranden upprättat testamente är ogiltigt pga. att testamentsvittnena inte varit samtidigt närvarande då testator skrev under testamentshandlingen, måste svaranden ange huruvida denne erkänner eller förnekar samtidig vittnesnärvaro. Genom parternas skyldighet att ta ställning till motpartens åberopade rättsfaktum kan det klarläggas vilka rättsfaktum som är stridiga respektive ostridiga och därigenom framgår det vilka rättsfaktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen.²²⁴

Domarens materiella processledning gällande rättsfaktumen kan aktualiseras av olika anledningar. En anledning är de situationer då en part inte på eget initiativ uttalar sig om ett av motpartens åberopade rättsfaktum. Domaren ska då fråga om rättsfaktumet erkänns eller förnekas och om parten själv har tänkt åberopa något angående detta. Vidare aktualiseras processledningen om en parts åberopande är otydligt. Domarens processledning aktualiseras också då en parts åberopande är ofullständigt på så vis att parten utelämnat något relevant rekvisitmoment. Exempelvis kan käranden i en tvist om äganderätten till en fastighet ha åberopat att den person som svaranden köpte fastigheten av inte var rätt ägare. Käranden har dock inte åberopat något om svarandens onda tro vid förvärvet.²²⁵

Vid detta skede av redogörelsen ska tydliggöras att en part har fler alternativ än att endast erkänna eller förneka ett av motparten åberopat rättsfaktum. Svaranden kan t.ex. i det ovan angivna exemplet om testamentet, i stället för att erkänna eller bestrida kärandens åberopade rättsfaktum, göra en rättsinvändning, t.ex. att vittnenas samtidiga närvaro saknar betydelse för testamentets giltighet.

²²² Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 60. Se också Eldjarn 2015, s. 24–26.

²²³ Nylund 2016a, s. 7 och 9, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 431–432 och Nylund 2019a, s. 382–383.

²²⁴ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 99–101.

²²⁵ Eldjarn 2015, s. 93–94, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 108–109, Nylund 2019a, s. 382–383 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 60–61.

Svaranden kan även åberopa nya omständigheter (motfakta), t.ex. att kâranden väckt talan senare än sex månader efter att kâranden erhö   del av testamentet. Om svaranden åberopar ett motfaktum är det kârandens tur att ta ställning, t.ex. måste kâranden ange huruvida kâranden erkänner eller förnekar att kâranden fått del av testamentet mer än sex månader innan talan väcktes. K  randen kan i detta skede ha anledning att åberopa nya omständigheter, t.ex. att k  randen faktiskt fått del av testamentet mer än sex månader innan talan väcktes men att k  randen formellt delgetts testamentet mindre än sex månader innan talan väcktes. Sedan   r det svarandens tur att ta ställning till detta åberopande.²²⁶

Det ska vidare noteras att om det inte annars klart framgår hur parten förhåller sig till ett rättsfaktum som har åberopats av motparten ska domaren klargöra partens inställning. Erkänns eller förnekas rättsfaktumet? Erkänner parten det åberopade rättsfaktumet men vill parten göra en r  ttsinv  ndning? Eller åberopar parten ett motfaktum?²²⁷

Efter att det klargjorts vilka rättsfaktum parterna åberopar och vilka av dem som   r stridiga respektive ostridiga ska fokuset riktas till parternas bevisning. Under förberedelsen   r det viktigt att säkerställa att bevis inte riktas till ostridiga rättsfaktum under huvudförhandlingen. H  r innehar domarens processledning en viktig roll. Exempelvis om en part inte själv noterar att ett bevis är riktat till ett ostridigt rättsfaktum kan domaren påpeka f  r parten att omständigheten   r ostridig. Det finns vidare skäl att notera att domaren kan i viss utsträckning avvisa bevis.²²⁸ Ett exempel på en situation där domaren kan avvisa ett bevis   r då beviset gäller en omständighet som är ostridig. Därmed kan domaren i det ovan angivna exemplet, om parten inte vill frånfalla beviset trots domarens påpekande att omständigheten   r ostridig, i sista hand avvisa beviset.²²⁹

Under förberedelsen ska det vidare säkerställas att parternas bevistemata   r preciserade. Domaren ska aktivt verka för att detta sker. Om en parts bevistema   r alltför allmänt formulerat,   ligger det domaren att begära precisering, oavsett om motparten kräver det. Gällande ett bevistemas formulering räcker det t.ex. inte med att ange att vittnen ska uttala sig om hur det gick till vid skadegörelsen eller vad som förekommit under avtalsförhandlingarna.²³⁰

Det finns flera fördelar med preciserade bevisteman. En part har lättare att förbereda sin motbevisning om hen känner till vilket av motparten åberopade

²²⁶ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 101.

²²⁷ Nylund 2016a, s. 7 och 9, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 108–109, Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 431–432 och Nylund 2019a, s. 382–383 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 60–61.

²²⁸ Nylund 2016a, s. 7 och 9 Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 431 ff och Nylund 2019a, s. 382–383.

²²⁹ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 58.

²³⁰ Nylund 2016a, s. 7 och 9, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 110–111, Nylund 2019a, s. 382–383 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 65.

rättsfakta eller vilken del av ett sådant som motparten avser styrka. Vidare kan en part inse vad som vore smart att åberopa som rättsfaktum först då hen tänkt igenom vad hen kan bevisa i målet. Att parterna tvingas precisera sina bevisstemat kan därför medföra att de modifierar sina rättsfaktum, något som annars kanske skulle ske först efter att bevisen tagits upp under huvudförhandlingen. Det är även möjligt att när ett bevisstema preciseras så visar det sig att temat egentligen är ostridigt eller irrelevant i målet.²³¹

Efter att det har klargjorts vilka omständigheter som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen är nästa steg att fastslå hur omständigheterna ska bevisas. När det gäller parternas bevismedel ska domaren genom sin processledning försöka förmå parterna att välja det/de bästa möjliga bevismedlet/bevismedlen, dvs. det bevismedel som medför den bästa (säkraste) bevisningen. Exempelvis om det framgår av parternas yttranden att en utomstående person varit närvarande under det omtvistade händelseförloppet, men parterna endast avser att höra sig själva under huvudförhandlingen, ska domaren fråga parterna om någon av dem vill höra den utomstående personen. Om svaranden vidare genom vittnesbevisning vill bevisa att svaranden har betalat skulden till käranden innan förfallodagen ska domaren fråga om det finns något skriftligt bevis t.ex. en banktransaktion gällande händelsen och om svaranden i stället kan tänka sig att bevisa omständigheten på detta sätt.²³²

2.3.5.3 *Komprimerandet av parternas processmaterial*

Steg två i den materiella koncentrationen är komprimerandet av parternas processmaterial. Den första åtgärden är att identifiera tvistens kärntvistefråga eller frågor, m.a.o. den centrala frågan eller frågorna som parterna är oense om och som behöver lösas för att rättstvisten ska kunna avvecklas. Idealt vore det om parterna själva sinsemellan lyckades identifiera kärntvistefrågan redan innan stämningsansökan lämnas in till domstolen. I själva verket behöver parterna ofta hjälp med att identifiera tvistens kärna eftersom parterna har en tendens att tala förbi varandra och fokusera på att enbart berätta sin egen version av tvisten i stället för att faktiskt ta ställning till vad motparten anför.²³³

Under förberedelsen ska domaren således vid behov hjälpa parterna att identifiera kärntvistefrågan, dvs. om parterna inte själva har lyckats göra det.²³⁴ Exempelvis kan domaren genom frågor och påpekanden försöka upplysa parterna

²³¹ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 110–111 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 49–50 och 65.

²³² Skoghøy 2022, s. 564–565 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 58 och 65.

²³³ Nylund 2016a, s. 7–9 och Nylund 2019a, s. 382–383.

²³⁴ Strandberg 2011, s. 178–179, Nylund 2016a, s. 7–9, Reusch 2016, s. 173, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125, Renfors 2016, s. 324 och Nylund 2019a, s. 382–383.

om att tvistens kärna är att de är av samma åsikt gällande att det skett ett avtalsbrott men att de är av olika åsikt gällande hur stor kompensationen för avtalsbrottet ska vara och inom vilken tidsram den ska betalas.

I och med identifikationen av kärntvistefrågan blir det tydligt vad målet egentligen handlar om. Kärntvistefrågan ger också en bättre överblick över processmaterialet och kan leda till att det sker förändringar i det. Identifikationen kan t.ex. leda till att parterna drar tillbaka eller ändrar sitt yrkande. Exempelvis kan den fördjupade insikten som identifikationen medför leda till att käranden inser att det är tillräckligt att endast yrka på kompensation för direkt skada och att käranden därmed kan dra tillbaka sitt yrkande om kompensation för indirekt skada.²³⁵

Efter att kärntvistefrågan/-frågorna identifierats är det viktigt att granska om någon omständighet i och med identifikationen inte längre är stridig. Upptäckten av den springande punkten i målet kan nämligen avslöja gemensamma beröringspunkter mellan parterna, vilket i sin tur kan resultera i att någon fråga blir ostridig eller av mindre relevans. Exempelvis kan upptäckten resultera i att parterna avstår från bevisning om en omständighet som har blivit ostridig. Det ska vidare konstateras att om parterna inte själva noterar att en omständighet inte längre är stridig, ska domaren genom frågor eller påpekanden hjälpa parterna att notera detta.²³⁶

Det finns skäl att understryka att den materiella koncentrationen främjar strävandet om att få parterna att ingå förlikning. Detta är fallet eftersom den ökade klarheten i processmaterialet ger parterna en bättre uppfattning om vilka meningsskiljaktigheter de egentligen har, vilket ger parterna en bättre möjlighet att kartlägga tvistens olika potentiella slutresultat, vilket i sin tur gör det möjligt för dem att bättre överväga fördelarna med en förlikning i jämförelse med att fortsätta rättegången. Identifikationen av kärntvistefrågan kan exempelvis resultera i att parterna upptäcker gemensamma beröringspunkter, vilket kan leda till att hela målet eller delar av det avskrivs pga. att yrkanden har avståtts från eller en förlikning har träffats. Om parterna ingår förlikning i en del av målet underlättas handläggningen av resten av målet eftersom målets omfattning i och med förlikningen har reducerats.²³⁷

Identifikationen av kärntvistefrågan kan också underlätta fastställandet av det omtvistade beloppets storlek vilket i sin tur klargör målets verkliga värde.²³⁸ Denna information underlättar parternas beslut gällande hur mycket resurser de

²³⁵ Nylund 2016a, s. 7–9 och Nylund 2019a, s. 382–383.

²³⁶ Nylund 2016a, s. 7–9 och Nylund 2019a, s. 382–383.

²³⁷ En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 54, Eldjarn 2015, s. 153–156, Nylund 2016a, s. 7–9, Nylund 2019a, s. 382–383, Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 23 och Val-lines García 2023, s. 342.

²³⁸ Nylund 2019a, s. 383–384.

är villiga att investera på tvisten. Följande exempel²³⁹ kan användas för att förklara tankegången.

Exempelvis kan varornas värde visserligen vara 800 000 €, medan det omtvistade beloppet är 50 000 €. I ett dylikt mål gäller tvisten 50 000 €, inte 800 000 €. Det faktiska omtvistade beloppets storlek kommer sannolikt att påverka hur stora resurser parterna är villiga att använda på tvisten.

Efter att kärnan i tvisten har identifierats är nästa åtgärd att säkerställa att fokuset under huvudförhandlingen kommer att ligga på det centrala i tvisten. M.a.o. gäller det att fastställa att huvuddelen av parternas bevis och juridiska argumentation under huvudförhandlingen kommer att rikta sig till de stridiga rättsfaktum som är centrala. Det innebär samtidigt att det också ska säkerställas att stridiga rättsfaktum som är av mindre relevans endast ska vara föremål för parternas bevisning och juridiska argumentation i en begränsad utsträckning. Det ska vidare fastställas att bevis inte riktas till ostridiga faktum.²⁴⁰

Kravet på att fokuset under huvudförhandlingen ska ligga på det centrala i tvisten kommer från målsättningen om att huvudförhandlingen ska vara formellt och materiellt koncentrerad. Om parternas processmaterial vid huvudförhandlingen inte är välstrukturerat och nedkokad till sin kärna blir det svårt att genomföra huvudförhandlingen på det sätt som det är tänkt inom huvudförhandlingsmodellen, dvs. att parterna muntligt presenterar ett klart och välstrukturerat processmaterial omedelbart inför den domstol som avgör målet under en huvudförhandling som genomförs i ett sammanhang.²⁴¹ Om parternas bevisning och juridiska argumentation främst riktar sig till omständigheter som är av mindre relevans eller själva argumenten och bevisningen inte tillför något till beslutsunderlaget, tvingas domstolen basera sitt avgörande på ett bristfälligt beslutsunderlag.²⁴²

Det ska vidare noteras att det inte räcker att parternas bevisning riktas till ”rätt” omständighet under huvudförhandlingen. Därtill ska bevisningen som parterna presenterar under huvudförhandlingen helst vara proportionerlig. Tanken är att en part inte ska presentera en obegränsad mängd bevis under huvudförhandlingen. Det ska snarare finnas ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna, den i målet aktuella frågans samhällseliga betydelse och å andra sidan bevisningens

²³⁹ Se Nylund 2019a, s. 384.

²⁴⁰ Eldjarn 2015, s. 153–156, Nylund 2016a, s. 7–9, Nylund 2019a, s. 382–383, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

²⁴¹ Eldjarn 2015, s. 153–154, Reusch 2016, s. 173, Westberg 2021, s. 198, 225–227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

²⁴² Nylund 2019a, s. 378.

omfattning. Små och enklare mål ska alltså helst inte ha en lika omfattande bevisföring som omfattande och komplicerade mål.²⁴³

Det finns vidare skäl att notera att saken inte nödvändigtvis belyses bättre ju fler bevis som presenteras. Bevisens styrka som helhet ökar normalt inte linjärt med antalet vittnen, dokumentbevis etc. Ökningen är normalt avtagande. I de fall där bevisföringen gällande ett bevisstema redan är omfattande, särskilt i de fall bevisningen är entydig, tillför ytterligare bevisföring inte nödvändigtvis något.²⁴⁴

Som det nämndes ovan kan domaren visserligen i viss utsträckning avvisa bevis. Domaren ska exempelvis avvisa bevisning som gäller en omständighet som inte inverkar på saken, annars inte behövs, kan ersättas med bevisning som kan föras med väsentligt mindre kostnader eller besvär, eller kan ersättas med bevisning som är väsentligt mer tillförlitlig.²⁴⁵

I praktiken är det emellertid krävande för domaren att sätta en gräns för bevisningens omfattning. Det är parterna som känner till tvisten och den tillbudsstående bevisningen bäst. Under förberedelsen är det därmed svårt för domaren att uppskatta hur mycket eller lite ett bevis kan bidra till beslutsunderlaget. Av denna orsak är det lämpligare om parterna själv stryker ”överflödiga” bevis på basis av en diskussion med domaren. Det värt att notera att detta också är något som gagnar parterna eftersom bevisföring är dyrt och tidskrävande. Därför är en proportionerlig bevisföring även i parternas intresse. Tanken är därmed att parterna på basis av en öppen dialog med domaren framför allt ska stryka bevis som inte nämnvärt stärker beslutsunderlaget och bevis som parterna inte lyckas klargöra relevansen av.²⁴⁶

2.3.5.4 Sammanfattning av processmaterialet

Ett verktyg som tagits fram för att underlätta utförandet av den materiella koncentrationen av processmaterialet är en skriftlig sammanfattning av parternas processmaterial. Det finns skäl att notera att sammanfattningens innehåll och omfattning varierar. I regel innehåller dokumentet dock en sammanfattning av parternas yrkanden och återopade rättsfaktum och en lista på parternas bevis där det framgår bevisstemat för varje bevis. En sammanfattning kan emellertid också innehålla en sammanfattning av de viktigaste rättsliga frågorna och en

²⁴³ Todistelu prosessinjohtoon kannalta 2008, s. 5 ff, Reusch 2016, s. 176, Backer 2020, s. 328 och Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023, s. 74.

²⁴⁴ Todistelu prosessinjohtoon kannalta 2008, s. 5 ff, Reusch 2016, s. 176 och NOU 2020:11, s. 271–272.

²⁴⁵ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 58.

²⁴⁶ Todistelu prosessinjohtoon kannalta 2008, s. 5 ff, NOU 2020:11, s. 273, Backer 2020, s. 327–328, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023, s. 74 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 58.

ostridig bakgrund vars syfte är att underlätta läsningen av dokumentet genom att placera tvisten i sin kontext.²⁴⁷

Det ska vidare noteras att sammanfattningen kan uppgöras av antingen domaren eller parterna. Om parterna upprättar sammanfattningen tenderar det gå till så att parterna skickar in var sin sammanfattning där de redogör för sina yrkanden, grunderna för dem, de rättsregler som åberopas och de bevis som de vill presentera under huvudförhandlingen.²⁴⁸

Trots att arbetet med att upprätta en sammanfattning är resurs- och tidskrävande har sammanfattningen ändå många fördelar. Sammanfattningen bidrar till att effektivisera den materiella koncentrationen. Dokumentet ger parterna och domaren en bättre uppfattning om processmaterialet eftersom sammanfattningen utgör en nedkokad version av tvisten där det relevanta processmaterialet presenteras i en logisk ordning. Sammanfattningen kan användas för att underlätta identifikationen av kärntvistefrågan och tydliggöra vilka faktum som är stridiga respektive ostridiga och därigenom klargöra vilka faktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen. Därmed underlättar sammanfattningen verksamheten med att säkerställa att huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation riktas till de centrala stridiga faktumen under huvudförhandlingen. Sammanfattningen skapar således bättre förutsättningar för en materiellt och formellt koncentrerad huvudförhandling.²⁴⁹

Det ska noteras att en sammanfattning kan upprättas vid olika tidpunkter. Den kan upprättas i ett tidigt skede av processen t.ex. efter att svaromålet kommit in, vid slutskedet av förberedelsen eller t.om. efter att förberedelsen har avslutats. För att till fullo uppnå fördelarna med en sammanfattning är det i de flesta fall ändamålsenligt om arbetet med sammanfattningen inleds i ett tidigt skede av processen.²⁵⁰ Om sammanfattningen görs sedan svaromålet kommit in kan det säkerställas att parterna och domaren hela tiden är ense om hur målet ser ut och utvecklas och att de vid ett tidigt skede får en god överblick över processmaterialet. Därmed kan resten av förberedelsen bättre utnyttjas till att reda ut oklarheter och andra frågor som domaren eller parterna kan ha.²⁵¹ Sammanfattningen ska vidare uppdateras successivt under förberedelsens gång.²⁵² Detta

²⁴⁷ Wallin 2016, s. 332–333, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 20, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 221–222 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

²⁴⁸ Se t.ex. TvI § 9–10 (2). Se vidare Nylund 2016b, s. 68 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avslutett saksförberedelse. Sluttinnlegg, Hva et sluttinnlegg skal inneholde.

²⁴⁹ Wallin 2016, s. 333, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008, Lindell 2021, s. 371, Virolainen – Launiala 2024, s. 275 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

²⁵⁰ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 13, Wallin 2016, s. 335 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008.

²⁵¹ Wallin 2016, s. 335, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 19 och 142–143 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008.

²⁵² Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 19 och 142–143, Wallin 2016, s. 335 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

handlingssätt ökar sannolikheten att förberedelsen redan från början kommer in på rätt spår och därmed minskar även risken att det företas omfattande förberedelse i frågor som i realiteten inte är relevanta, vilket i sin tur leder till tids- och kostnadsbesparingar.²⁵³

Görs sammanfattningen däremot kort innan huvudförhandlingen finns det en risk att det visar sig att det fortfarande finns oklarheter och otydligheter i processmaterialet. Vid detta skede kan det dock vara för sent att reda ut oklarheterna och otydligheterna utan att huvudförhandlingen riskeras ställas in. Otydligheterna och oklarheterna kan vidare ge upphov till ett intensivt skriftväxlande kort innan huvudförhandlingen i syfte att klargöra respektive parts talan. Det finns vidare en risk att parterna eventuellt vill åberopa ny bevisning eller nya omständigheter, vilket i sin tur riskerar leda till ytterligare förseningar.²⁵⁴

2.3.5.5 Preklusion

Preklusion anses utgöra ytterligare ett verktyg som befrämjar utförandet av den materiella koncentrationen. Preklusionsreglerna tenderar vara utformade på så vis att de förhindrar parterna från att presentera nytt material vid huvudförhandlingen.²⁵⁵ Preklusionen ger därmed parterna starka incitament att ange sitt processmaterial under förberedelsen. Tanken är vidare att preklusionshotet ska få parterna att ta den materiella koncentrationen som sker under förberedelsen på allvar. Detta eftersom parterna är medvetna om att de endast har en chans att finslipa sitt processmaterial inför huvudförhandlingen. Förhoppningen är att detta ska få parterna att noggrant förbereda sig inför domstolsförfarandet så att de kan ange och precisera sitt material under förberedelsen innan preklusionen börjar gälla. Tanken är därmed att hotet om preklusion ska avhålla parterna från att göra sina närmare studier av målet först i samband med att huvudförhandlingen närmar sig.²⁵⁶

Preklusionen säkerställer även att huvudförhandlingen är materiellt och formellt koncentrerad. Detta eftersom preklusionen hindrar parterna från att ominstegöra den materiella koncentrationen som utförts under förberedelsen genom att presentera nytt material under huvudförhandlingen. I och med preklusionen kan således målets faktagrund slås fast under förberedelsen. Tack vare preklusionen vet parterna och domaren därmed vilka rättsfaktum och bevis som

²⁵³ Wallin 2016, s. 335, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 19 och 142–143 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008.

²⁵⁴ Wallin 2016, s. 335.

²⁵⁵ Se t.ex. regel 27 (1), 49 (4), 63 och 64 (4) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

²⁵⁶ Regel 27 (1), 49 (4), 63 samt kommentar 4 till regeln och regel 64 (4) och kommentar 4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 9–10, Cadet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

kommer att presenteras under huvudförhandlingen. Preklusionsreglerna utgör även skydd mot illojal processföring. Preklusionen hindrar nämligen parterna från att överrumpla varandra under huvudförhandlingen genom att presentera ett nytt rättsfaktum eller bevis.²⁵⁷

2.3.6 Sammanfattning

Förberedelsens roll inom huvudförhandlingsmodellen är att skapa förutsättningar för ett underrättsförfarande som å ena sidan är snabbt och billigt och som å andra sidan erbjuder avgöranden som är av hög kvalitet och förutsägbara. Nyckeln till detta är den materiella koncentrationen av processmaterialet under förberedelsen. Ett materiellt koncentrerat processmaterial är nämligen en absolut förutsättning för den muntliga, omedelbara och koncentrerade huvudförhandlingen som erbjuder domaren goda möjligheter att kunna meddela ett avgörande som är av hög kvalitet och förutsägbart. För att domstolsförfarandet ska vara snabbt och billigt måste den materiella koncentrationen ske effektivt. Detta i sin tur ställer vissa krav på den verksamhet som sker under förberedelsen.

Närmare bestämt förutsätts det samarbete mellan domstolen och parterna, en aktiv formell och materiell processledning samt en ändamålsenlig användning av de verktyg (omfattande tidsplan, sammanfattning av processmaterialet och preklusion) som betjänar utförandet av parternas och domarens uppgifter.

Det är viktigt att både materiella och formella frågor betonas under förberedelsen. Vidare ska växelverkan mellan de materiella och formella dimensionerna ske smidigt. Ett effektivt utförande av den materiella koncentrationen förutsätter en handläggning som har skraddarsyts för detta ändamål med beaktande av de särskilda behov som det ifrågavarande målet har. Att skraddarsy förfarandet är emellertid betungande, t.o.m. riskabelt, om det inte finns en insyn i processmaterialet och kärntvistefrågorna. Att framgångsrikt utforma handläggningen efter målets behov underlättas betydligt om det finns en god uppfattning om processmaterialet och kärntvistefrågorna.

²⁵⁷ Regel 27 (1), 49 (4), 63 samt kommentar 4 till regeln och regel 64 (4) och kommentar 4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Nylund 2016a, s. 9–10, Cadet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

2.4 SAMARBETSPRINCIPEN I ELI/UNIDROIT:S MODELLREGLER

2.4.1 *Kooperationsmaxime* som inspirationskälla till samarbetsprincipens tankegods

Kooperationsmaximes framväxt kan ses som en kritik av den liberala processuppfattningens tolkning av arbetsfördelningen mellan domstolen och parterna. Nedan återges en kort historisk redogörelse för utvecklingen fram till *Kooperationsmaximes* introduktion. Syftet är att redogörelsen ska tydliggöra *Kooperationsmaximes* budskap och tankegods.

Den liberala²⁵⁸ processuppfattningen dominerade den tyska civilprocessen under en lång tid. Den fick fotfäste redan under 1800-talet och började ifrågasättas i en större utsträckning först efter andra världskriget.²⁵⁹ Enligt den liberala processuppfattningen är civilprocessen en privatangelägenhet mellan parterna som statsmakten, representerad av domstolen, endast i liten utsträckning får blanda sig i. Kravet på rättskydd är uppfyllt så länge medborgarna har en teoretisk (formell) möjlighet att föra sin talan vid en domstol. Medborgarnas faktiska förutsättningar och förmåga att ge denna formella rätt ett reellt innehåll betonas inte. Parternas formella likställdhet är tillräcklig. Den liberala processuppfattningen sätter stor tilltro till individens förmåga att på bästa sätt ta tillvara sina intressen och lägger ett personligt ansvar på parterna för att genomföra rättegången.²⁶⁰

Den liberala processuppfattningens tolkning av dispositions- (*Dispositionsmaxime*) och förhandlingsprincipen (*Verhandlungsmaxime*) innebar att parterna dominerade processen. Problemet ur *Kooperationsmaximes* synvinkel var inte att parterna hade en rätt och en skyldighet att disponera över föremålet för processen och att de drog upp tvistens yttre ram genom sina yrkanden och åberopanden av faktaförhållanden. Problemet var att domaren skulle ta denna ram för given och förhålla sig passiv till de aspekter som hörde till parternas ansvarsområde eftersom domstolen inte ansågs ha rätt att inkräkta på området som hör till parternas frihetskrets. Civilprocessen sågs som en kamp mellan parterna, en kamp som domaren inte skulle blanda sig i. Domaren fick m.a.o. inte ingripa i hur parterna drev sina mål oavsett hur bra eller dåligt parterna klarade av

²⁵⁸ Inom liberala värderingar och tankesätt ligger betoningen på individen och individens ansvar för sina privata angelägenheter. Varje individ ska ha en krets där hen är fri från statlig inblandning. Rättigheterna anknyts till enskilda individer. Se Lindblom 1989, s. 4 och Westberg 2021, s. 139.

²⁵⁹ Lindblom 1989, s. 5.

²⁶⁰ Lindblom 1989, s. 4, Laukkanen 1995, s. 58–60, Ervo 2005, s. 98–99 och Westberg 2021, s. 139.

de krav som rättegången ställde på dem. Inom den liberala processuppfattningen realiserade domstolens passivitet domstolens objektivitet och parternas likställdhet. En aktiv domare ansågs därmed äventyra domarens objektivitet och parternas likställdhet.²⁶¹

Under 1950-talet påbörjades en diskussion i Tyskland om civilprocessens syften och målsättningar. Diskussionen gällde framför allt domarens roll och förhållandet mellan domaren och parterna. Under denna tid lyftes den sociala processuppfattningen fram.²⁶² Inom den sociala processuppfattningen riktas kritik mot den liberala processuppfattningen. Den sociala processuppfattningen betonar rättskipningens faktiska tillgänglighet, inte endast parternas formella tillgång till domstolen. En annan central aspekt är att trygga parternas faktiska likställdhet. Den sociala processuppfattningen ville ersätta den liberala synen på civilprocessen som en kamp mellan parterna. I stället ansågs det att rättegångsförfarandet kan karaktäriseras som ett multidimensionellt samspel där den centrala figuren är den aktiva domaren som leder processen.²⁶³ Domarens enda uppgift ansågs m.a.o. inte längre vara att avgöra tvisten mellan parterna. Domaren skulle i stället utöva en aktiv materiell processledning i syfte att förverkliga den materiella lagstiftningens ändamål och parternas faktiska likställdhet.²⁶⁴

Karl August Bettermann introducerade 1972 begreppet *Kooperationsmaxime*. Till *Kooperationsmaxime* sammankopplade Bettermann den sociala processuppfattningen. Betterman förespråkade ett aktivt samarbete mellan domaren och parterna.²⁶⁵ *Kooperationsmaxime* knöts till diskussionen som följde på revideringen av den tyska civilprocesslagen år 1976. Revideringen innebar att *Kooperationsmaxime* fick en fästpunkt inom den gällande lagstiftningen.²⁶⁶ I själva rättegången kom *Kooperationsmaxime* till konkret uttryck genom domarens materiella processledning. Syftet för processledningen var att på basis av ett samtal med parterna utreda målets omständigheter så fullständigt som möjligt.²⁶⁷

Så småningom formades en inriktning som kallades den alternativa skolan. Den fortsatte att utveckla *Kooperationsmaximen* och rikta kritik mot den traditionella liberala synen på arbetsfördelningen, som fortsättningsvis hade

²⁶¹ Wassermann 1978, s. 35–37, Westberg 1988, s. 29–30, Lindblom 1989, s. 4–5, Virolainen 1995, s. 274–275, Laukkanen 1995, s. 36–37 och 61–62, Lappalainen 1995, s. 91, Jokela 2005, s. 34, Ervo 2005, s. 99, Westberg 2010, s. 67, Strandberg 2011, s. 168–169 och Prosessioikeus/Virolainen – Vuorenää 2021, s. 193.

²⁶² Laukkanen 1995, s. 89.

²⁶³ Laukkanen 1995, s. 69–71, Virolainen 1995, s. 276, Lappalainen 1995, s. 92, Ervo 2005, s. 100 och Prosessioikeus/Virolainen – Vuorenää 2021, s. 193.

²⁶⁴ Pieper 1978, s. 467 och Laukkanen 1995, s. 89–90.

²⁶⁵ Bettermann 1972, s. 63, Bettermann 1978, s. 391 och Laukkanen 1995, s. 92.

²⁶⁶ Laukkanen 1995, s. 92.

²⁶⁷ Laukkanen 1995, s. 207–208.

ett stort inflytande. Inriktningens standardverk blev Rudolf Wassermanns bok (*Der Soziale Zivilprozeß*) från 1978.²⁶⁸ Wassermann menade att de samhälleliga strukturer som den liberala processuppfattningen hade baserats på hade förändrats under ett tidsspänn på hundra år och att revideringarna av civilprocesslagen (ZPO) hade smulat sönder dispositions- och förhandlingsprincipens värdegrund.²⁶⁹ Den traditionella principsystematiken ansågs inte längre motsvara det reviderade rättegångsförfarandet.²⁷⁰

Den alternativa skolan försökte påvisa att den traditionella arbetsfördelningen där domstolen å ena sidan skulle förhålla sig passiv till de aspekter som hörde till parternas ansvarsområde och å andra sidan hade monopol på rättsfrågorna, var lagstridig.²⁷¹ I den tyska grundlagens (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*) 103 § stadgas om den för medborgarna grundläggande rätten att bli hörd i en rättegång (*Recht auf rechtliches Gehör*). Den alternativa skolan ansåg att *Recht auf rechtliches Gehör* förutsatte samarbete mellan domstolen och parterna. Ur denna grundläggande rättighet härledde den alternativa skolan domstolens skyldighet att forma målets faktagrunder och rättsfrågor i samarbete med parterna.²⁷²

Den liberala processuppfattningens inflytande är fortfarande tydligt inom den tyska civilprocessen. Enligt dispositionsprincipen har parterna en rätt och en skyldighet att disponera över föremålet för processen. Enligt förhandlingsprincipen har parterna en rätt och en skyldighet att disponera över den del av processmaterialet som gäller omständigheterna. Förespråkarna för en *Kooperationsmaxime* har dock fått gehör för sina tankar. Uppfattningen om samarbetet mellan domstolen och parterna har utvecklats i en riktning mot en skyldighet att samarbeta. Exempelvis anses domaren numera ha en skyldighet att genom sin materiella processledning tillsammans med parterna forma målets faktagrunder och rättsfrågor.²⁷³

Kontexten för samarbetet har också blivit bredare. Syftet för samarbetet är inte endast att utreda målets omständigheter. Man har alltmer börjat anse att alla

²⁶⁸ Laukkanen 1995, s. 92–93.

²⁶⁹ Wassermann 1978, s. 35–37, 49–63 och Laukkanen 1995, s. 93.

²⁷⁰ Wassermann 1978, s. 86–89 och Laukkanen 1995, s. 93.

²⁷¹ Laukkanen 1995, s. 94.

²⁷² Laukkanen 1995, s. 201–202.

²⁷³ Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 425 ff. ”Geltung und Berechtigung des Verhandlungsgrundsatzes werden teilweise grundsätzlich bestritten. (...) Das geltende Recht kenne eine Mitverantwortung des Gerichts nach § 139 I ZPO an der Sachverhaltserklärung. (...) Die Befugnisse des Gerichts zur materiellen Prozessleitung berühren aber nicht den Kern des Verhandlungsgrundsatzes. Denn das Gericht darf keinen neuen Sachverhalt von Amts wegen in den Prozess einführen und die Beweiserhebung von Amts wegen setzt beweisbedürftigen, streitigen Sachvortrag der Parteien voraus. (...) Denn die Parteien tragen danach den relevanten Prozessstoff zwar in eigener Verantwortung vor, sind aber verpflichtet ihn konzentriert vorzutragen (§§ 282, 296) und auf Hinweise des Gerichts (§ 139) zu reagieren.“ (Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 428).

som deltar i civilprocessuella förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro för att främja en effektiv process. Den vedertagna tolkningen av *Kooperationsmaxime* är nämligen numera.

”Da auch das Gericht das Verfahren zu fördern hat (§§ 139, 272 I, 273), müssen Parteien und Gericht zum Zwecke einer effektiven, raschen Streiterledigung zusammenarbeiten. Man kann daher durchaus von der Geltung einer „Kooperationsmaxime“ sprechen. Diese modifiziert den Beibringungsgrundsatz, tritt aber nicht an seine Stelle (...) Letztlich trägt danach weiterhin jede Partei die Eigenverantwortung für ihr Vorbringen, aber eine rein egoistische Prozessführung ist ihr verwehrt.“²⁷⁴

2.4.2 Europeiska tankar om samarbetet mellan domstolen och parterna

Det är inte endast inom Tyskland som en aktiv roll för domaren har förespråkats. Exempelvis Europarådet har betonat vikten av en aktiv roll för domaren.²⁷⁵ I en rekommendation från 1984, utsade artikel 3:

”The court should, at least during the preliminary hearing but if possible throughout the proceedings, play an active role in ensuring the rapid progress of the proceedings, while respecting the rights of the parties, including the right to equal treatment.”²⁷⁶

När det gäller frågan om en mer aktiv roll för domaren hänvisas det ofta till den så kallade Lord Woolf-reformen. Reformen trädde i kraft i England och Wales år 1999 och fick mycket uppmärksamhet inom den europeiska civilprocessrättsliga doktrinen.²⁷⁷ Reformen innebar en genomgripande ändring av den engelska civilprocessen i underrätterna.²⁷⁸ Den gamla civilprocessen i England ansågs vara alltför långsam, dyr och komplex. En av orsakerna ansågs vara att domstolsförfarandet präglades av en passiv domare och aktiva parter.²⁷⁹

I och med reformen introducerades en ny princip om processledning (*case management*). Detta innebär en klar överflyttning av processkontrollen från

²⁷⁴ Rosenberg – Schwab – Gottwald 2018, s. 428 ff.

²⁷⁵ Van Rhee 2018, s. 78.

²⁷⁶ Recommendation No. R (84) 5 of the Committee of Ministers to Member States on the Principles of Civil Procedure designed to Improve the Functioning of Justice, s. 2.

²⁷⁷ Van Rhee 2018, s. 68.

²⁷⁸ Storskrubb 2000, s. 391.

²⁷⁹ Michalik 1999, s. 126–129 och 143–145 och Storskrubb 2000, s. 391–392.

parterna till domstolen.²⁸⁰ Processledningen introducerades för att de övergripande målen (*the overriding objectives*) för CPR skulle förverkligas.²⁸¹

Trots att domstolen fick ett större inflytande och en aktiv roll vid domstolsförfarandet ville Lord Woolf inte att parterna skulle inta domstolens tidigare roll, dvs. att vara passiva under domstolsförfarandet.²⁸² I stället eftersträvades en aktiv samverkan mellan domstolen och parterna. Reglerna förutsatte uttryckligen att parterna samarbetar med domstolen och med varandra för att förverkliga de övergripande målen (se reglerna 1.2, 1.3 och 1.4 i CPR).²⁸³

Domarens processledning är även närvarande i princip 14 inom ALI/UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure*. Dessa publicerades år 2006. I princip 14.1 anges:

“Commencing as early as practicable, the court should actively manage the proceeding, exercising discretion to achieve disposition of the dispute fairly, efficiently, and with reasonable speed.”²⁸⁴

Det ska noteras att denna processledning utövas inom en kontext där inte endast domstolen men också parterna har ett ansvar gentemot processen.²⁸⁵ I ALI/UNIDROIT har nämligen domstolen och parterna tilldelats ett gemensamt ansvar. I princip 11.2 föreskrivs det att:

”The parties share with the court the responsibility to promote a fair, efficient, and reasonably speedy resolution of the proceeding.”²⁸⁶

I ALI/UNIDROIT betonas också parternas samarbete med domstolen. I princip 7.2 stadgas det att:

”The parties have a duty to cooperate and a right of reasonable consultation concerning scheduling.”²⁸⁷

Redogörelserna i det föregående avsnittet (2.4.1) och detta avsnitt (2.4.2) visar att uppfattningen i Europa om samarbetet mellan domstolen och parterna har utvecklats i en riktning mot att dessa aktörer har en skyldighet att samarbeta med varandra under domstolsförfarandet. Uppfattningen har m.a.o. allt mer

²⁸⁰ Lord Woolf report 1996, s. 14 ff och Storskrubb 2000, s. 395.

²⁸¹ Storskrubb 2000, s. 395.

²⁸² Storskrubb 2000, s. 402.

²⁸³ Storskrubb 2000, s. 402.

²⁸⁴ Princip 14.1 i ALI/UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure*.

²⁸⁵ Van Rhee 2018, s. 78.

²⁸⁶ Princip 11.2 i ALI/UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure*.

²⁸⁷ Princip 7.2 i ALI/UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure*.

gått i den riktningen att alla som deltar i civilrättsliga förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro för att främja en effektiv process. Numera talar man inte endast om en aktiv roll för domaren genom processledning (både formell och materiell). I stället anser man att domarens verksamhet ska förstås inom en bredare kontext, dvs. att domarens verksamhet faller innanför skyldigheten att samarbeta. Enligt C.H Van Rhee är det inom denna kontext som domarens processledning ska förstås inom flera europeiska länder.²⁸⁸ Det finns vidare skäl att understryka att också parterna ska verka inom denna kontext, m.a.o. en kontext där de innehar skyldigheter gentemot processen och att *eine rein egoistische Prozessführung ist ihr verwehrt*.

2.4.3 ELI/UNIDROIT:s projekt och reglerna om domarens, parternas och deras juridiska biträdens skyldigheter

ELI/UNIDROIT började 2014 sitt projekt vars mål var att forma *Model European Rules of Civil Procedure*. Den slutliga texten publicerades 2021. Modellreglerna är uppgjorda för dispositiva tvistemål vilket innebär att indispositiva mål faller utanför (se regel 1).²⁸⁹ Reglerna är ämnade att *formulating best practices in the area of civil procedure*.²⁹⁰ Modellreglerna är *soft law*. De är m.a.o. varken folkrättsligt eller statsförfattningsrättsligt bindande.²⁹¹

Modellreglernas inflytande kommer förmodligen att vara som störst då modellreglerna fungerar som en inspirationskälla för nationella reformer. Ett exempel på detta återfinns i NOU 2020:11, där lösningar från modellreglerna används för att begränsa handläggningens omfattning vid ändringssökande.²⁹² Det är också möjligt att reglerna kommer att påverka tolkningen av befintlig nationell lagstiftning.²⁹³ Det ska dock framhållas att modellreglerna inte är ett fullt utvecklat regelverk i linje med nationella processrättslagar. Författarna till modellreglerna utgår från att nationella eller europeiska reformer måste fylla i ett antal detaljer som måste anpassas till det sammanhang de ska ingå i.²⁹⁴ Det ska vidare noteras att reglerna är omfattande. Modellreglerna gäller hela rättegångsförfarandet.

²⁸⁸ Van Rhee 2018, s. 77–78. Se även Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 17–20.

²⁸⁹ Punkt 23 i Preamble och regel 1 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

²⁹⁰ Van Rhee 2018, s. 79. Se även punkt 9 och 10 i Preamble och s. iii i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Silvestri 2020 och Van Rhee 2022, s. 3.

²⁹¹ Strandberg 2023, s. 795–796.

²⁹² NOU 2020:11, s. 324 och Strandberg 2023, s. 795–796.

²⁹³ Strandberg 2023, s. 795–796.

²⁹⁴ Strandberg 2023, s. 795–796.

Nedan fokuserar jag på reglerna om domarens, parternas och deras juridiska biträdens skyldigheter²⁹⁵ (*obligations*). Dessa regler har utarbetats av en arbetsgrupp. De är baserade på en mängd olika källor.²⁹⁶ Det finns skäl att notera att fokuset för reglerna framför allt ligger på domstolsförfarandets effektivitet. Den underliggande tanken är att det bör finnas både adekvata medel och en vilja att säkerställa att alla skyldigheter under förfarandet genomförs på ett effektivt sätt eftersom detta i sin tur främjar domstolsförfarandets effektivitet.²⁹⁷

Arbetsgruppen ansåg att det var viktigt att skapa regler som har ett balanse- rat tillvägagångssätt gällande domstolens och parternas dispositionsrätt. Tan- ken är att det balanserade tillvägagångssättet ska ge upphov till en miljö som uppmuntrar till samarbete mellan domaren och parterna. Reglerna har även ut- formats så att de beaktar å ena sidan parternas privata intressen och å andra si- dan samhälleliga intressen för civilprocessen.²⁹⁸

2.4.4 En skyldighet att samarbeta för att uppfylla ett gemensamt ansvar

Den främsta skyldigheten som domaren, parterna och deras juridiska biträden tilldelas i modellreglerna är skyldigheten att samarbeta.

²⁹⁵ Modellreglerna använder begreppet skyldighet i en vid bemärkelse. Begreppet omfattar både förpliktelser i en strikt mening (*Plichten*) och förpliktelser som endast sanktioneras indirekt (*Lasten*). Domarens, parternas och deras juridiska biträdens skyldigheter kan vara antingen positiva eller negativa. En positiv skyldighet förutsätter att en handling vidtas för att bidra till en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten (se regel 2). Negativa skyldigheter är sådana som ålägger parterna att se till att de behandlar andra deltagare i förfarandet rättvist, t.ex. skyldigheter att avstå från att handla i ond tro, särskilt genom att inte vidta åtgärder som otillbörligt försenar förfaran- det eller som på annat sätt kan anses utgöra missbruk av förfarandet. Se Uzelac 2017, s. 12–13, Van Rhee 2018, s. 80 och Van Rhee 2020, s. 9–10.

²⁹⁶ Van Rhee 2018, s. 83 och Van Rhee 2020, s. 9. Utgångspunkten är den ovan nämnda ALI/ UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure*, särskilt (men inte endast) princip 11 och 14. Följande källor har också beaktats:

Europarådets rekommendationer (särskilt *Recommendation No. R (84) 5 on civil procedure*), Europeiska unionens domstols och Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheternas rätts- praxis, *Storme Project on the Approximation of Judiciary Law in the European Union*, modell- regler som exempelvis *Codigo modelo Iberico-americano*, de nationella lagarna i Europeiska unionens medlemsstater och olika *professional codes of conduct*. Arbetsgruppen har även bekan- tat sig med Europas gemensamma processrättsliga rättshistoria. Se Uzelac 2017, s. 4–5, Van Rhee 2018, s. 83 och Van Rhee 2020, s. 9.

²⁹⁷ Uzelac 2017, s. 12–13, Van Rhee 2018, s. 80 och Van Rhee 2020, s. 9–10.

²⁹⁸ Van Rhee 2018, s. 80 och Van Rhee 2022, s. 4–5. Det kan även nämnas att arbetsgruppen vil- le medvetet undvika att formulera mycket exakta och tekniska regler. Reglerna är utformade på ett sätt som garanterar flexibilitet och en viss grad av generalisering. Arbetsgruppen ansåg näm- ligen att tydliga och allmänna idéer har varit en viktig faktor vid framgångsrika europeiska refor- mer av det civilprocessrättsliga förfarandet. Det ansågs vidare att reglernas huvudsakliga avsikter inte blir lika tydliga om reglerna är mycket detaljerade och formaliserade. Se Uzelac 2017, s. 14.

“A number of overarching procedural duties that are imposed upon the court, parties and their lawyers (...) [t]he most significant of these duties are the duty of co-operation, which is understood in these Rules to be of fundamental importance to the effective and proper administration of justice”.²⁹⁹

Det är viktigt att notera att hela förfarandet i modellreglerna har konstruerats kring en grundpremiss om att alla som deltar i civilprocessuella förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro och att deltagarna ska dela på ansvaret för en god rättskipning.³⁰⁰ För att förverkliga denna grundpremiss innehåller modellreglerna en princip om samarbete. Samarbetsprincipen ger domaren, parterna och deras juridiska biträden en allmän skyldighet att samarbeta under domstolsförfarandet. Om detta föreskrivs i regel 2.

“Parties, their lawyers and the court must co-operate to promote the fair, efficient and speedy resolution of the dispute.”

Utöver den allmänna skyldigheten att samarbeta framgår det också i regel 2 att domaren, parterna och deras juridiska biträden har ett gemensamt ansvar att främja en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten. Detta kan åstadkommas antingen genom ett avgörande i saken eller genom en förlikning. Domaren, parterna och deras juridiska biträden har således 1) en skyldighet att samarbeta 2) för att uppfylla sitt gemensamma ansvar.³⁰¹

Det ska tydliggöras att skyldigheten att samarbeta inte innebär att domaren och parterna inte har tilldelats sina egna individuella uppgifter som de ansvarar för. Modellreglerna följer den traditionella arbetsfördelningen som innebär att det är parternas uppgift att presentera processmaterialet (se reglerna 3 (c), 24, 25 och 94) medan domstolen ansvarar för rättstillämpningen (se regel 26) och ska avgöra målet (se regel 130).

2.4.5 En allmän skyldighet och specifika skyldigheter att samarbeta

Skyldigheten att samarbeta delas i modellreglerna in i två delar. Det finns den 1) ovannämnda allmänna skyldigheten att samarbeta och 2) specifika skyldigheter att samarbeta. De specifika skyldigheterna härleds ur den allmänna skyld-

²⁹⁹ Kommentar 2 under part I – General provisions i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³⁰⁰ Uzelac 2017, s. 14, Strandberg 2023, s. 798 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 20.

³⁰¹ Uzelac 2017, s. 5, Van Rhee 2018, s. 80, Van Rhee 2020, s. 10 och Van Rhee 2022, s. 5.

igheten.³⁰² De specifika skyldigheterna att samarbeta framgår ur regel 3, 4 och vissa specifika regler som reglerar hur domstolsförfarandet ska genomföras.³⁰³ I regel 2 ges domaren och parterna alltså en allmän skyldighet att samarbeta under domstolsförfarandet. Ur den allmänna skyldigheten framgår det emellertid inte vad domaren och parterna ska samarbeta om. Detta framgår ur de specifika skyldigheterna.³⁰⁴ I regel 3 och 4 slås de allmänna utgångspunkterna för de specifika skyldigheterna fast. I regel 3 föreskrivs det att:

”Parties and their lawyers must:

- A) take reasonable and appropriate steps to settle disputes amicably;
- B) contribute to the proper management of the proceedings;
- C) present facts and evidence;
- D) assist the court in the determination of the facts and the applicable law;
- E) act in good faith and avoid procedural abuse when dealing with the court and other parties.”

I regel 4 föreskrivs det att:

“The court is responsible for active and effective case management. The court must ensure that parties enjoy equal treatment. Throughout proceedings it shall monitor whether parties and their lawyers comply with their responsibilities under these Rules.”

Det ska noteras att de specifika skyldigheterna att samarbeta är sammankopplade med de flesta (inte alla) av domarens och parternas uppgifter under domstolsförfarandet. Ett sätt att beskriva detta förhållande är att föreställa sig att de specifika skyldigheterna är ”inbakade” i vissa av de uppgifter som domaren och parterna ska utföra under domstolsförfarandet. M.a.o. ingår det i utförandet av dessa uppgifter att samarbeta. Det innebär att ett korrekt utförande av dessa uppgifter förutsätter samarbete. Ett exempel ska ges för att förklara tankegången.³⁰⁵

Det är parternas uppgift att presentera processmaterialet under domstolsförfarandet.³⁰⁶ ”Inbakat” i denna uppgift finns de specifika skyldigheterna att å ena sidan presentera processmaterialet vid ett tidigt skede av proces-

³⁰² Regel 2 kommentar 1 och regel 3 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³⁰³ Se t.ex. regel 24, 25 och 26.

³⁰⁴ Regel 2 kommentar 1, 3, 4, 8 och 9 och regel 3 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³⁰⁵ Se även de övriga exemplen nedan. Notera dock att jag i de nedanstående exemplen inte längre använder ordet ”inbakat”.

³⁰⁶ Regel 3 (c), 24, 25 och 94 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

sen,³⁰⁷ och å andra sidan att göra det i enlighet med den tidsplan för förfarandet som de tillsammans med domstolen har arbetat fram.³⁰⁸ Framläggandet av processmaterialet enligt dessa föreskrifter bidrar till parternas allmänna skyldighet att samarbeta för att främja en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten. En av domarens uppgifter under domstolsförfarandet är att utöva materiell processledning.³⁰⁹ Inbakat i domarens skyldighet att utöva materiell processledning är en specifik skyldighet att samarbeta med parterna. Domaren ska i sin processledning verka för att parternas processmaterial blir klarlagt och komprimerat. Domaren griper dock bara in om det finns skäl för det. Det innebär att domaren ska klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden och hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga om parterna har svårigheter med detta. På motsvarande sätt ska domaren, om parterna har svårigheter med detta, hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka, återigen om parterna inte själva har förstått det, vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är stridiga.³¹⁰

2.4.6 Parternas samarbete sinsemellan

Det finns skäl att notera att i parternas allmänna skyldighet att samarbeta ingår skyldigheten att samarbeta med varandra.³¹¹ Den allmänna skyldigheten konkretiseras i ett antal specifika skyldigheter att samarbeta. Jag ger två exempel nedan.

Parternas rätt att få tillgång³¹² till bevis är ett exempel på en specifik skyldighet. I modellreglerna är utgångspunkten att varje part ska ha tillgång till al-

³⁰⁷ Regel 2 kommentar 8, regel 47 och 94 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Uzelac 2017, s. 9 och Van Rhee 2020, s. 21–22.

³⁰⁸ Regel 2 kommentar 8, regel 47 kommentar 3, regel 49(4), 50(1), och 92(1)) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Uzelac 2017, s. 8 och Vallines García 2023, s. 341–344.

³⁰⁹ Regel 4, 24(1), 25(3), 26(2), 48 och 61(4) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Cadet – Amrani-Mekki 2023b, s. 48–49 och Vallines García 2023, s. 344–346.

³¹⁰ Regel 2 kommentar 4, regel 4, 24(1), 25(3), 26(2), 48 och 61(4) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Uzelac 2017, s. 8, Cadet – Amrani-Mekki 2023b, s. 48–49, Vallines García 2023, s. 344–346 och Strandberg 2023, s. 798–800.

³¹¹ Regel 2 kommentar 6 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Van Rhee 2018, s. 80–81, Van Rhee 2022, s. 4–5 och Cadet – Amrani-Mekki 2023a, s. 25.

³¹² I modellreglerna understryks det att tillgången till bevis ska ske på ett sätt som *is very different from US-style discovery*. Se regel 100 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Gascón – Stürner 2019, s. 29 och Strandberg 2023, s. 807–808. En viktig målsättning för reglerna var att skapa en *European way to discovery*. Se Gascón – Stürner 2019, s. 29 och Strandberg 2023, s. 807–808. I modellreglerna vill man undvika att bevisstillgångsförfarandena ger upphov till sådana kostnadskrävande förfaranden som den amerikanska modellen är känd för. Tanken är att kriterierna som förutsatts för att en ansökan om bevisstillgång ska bifallas, ska säkerställa att detta inte sker. Dessa kriterier återfinns i regel 102. Se Strandberg 2023, s. 809–810.

la former av relevant och icke-sekretessbelagd bevisning.³¹³ Parterna förut-sätts på eget initiativ eller på begäran av motparten ge varandra tillgång till relevant och icke-sekretessbelagd bevisning som det inte rimligen kan antas att den andra parten redan har tillgång till. Domstolen ska endast förordna om tillgång till bevis om en part inte kan få tillgång till beviset på egen hand och parterna inte är överens i frågan om tillgång till beviset.³¹⁴ M.a.o. förut-sätts det i modellreglerna att parterna först försöker lösa frågor om bevisåtkomst på egen hand innan de vänder sig till domstolen med en ansökan om att få tillgång till bevis.³¹⁵

Ytterligare ett exempel på en specifik skyldighet att samarbeta sinsemellan återfinns i parternas skyldigheter innan domstolsförfarandet har inletts. Regel 51 ger parterna en skyldighet att innan ett domstolsförfarande inleds samarbeta med varandra för att undvika onödiga tvister och kostnader, för att underlätta en tidig samförståndslösning och om en sådan lösning inte är möjlig, en proportionerlig handläggning av deras rättstvist vid en domstol. Parterna ska sinsemellan bl.a. påbörja den materiella koncentrationen av processmaterialet, överväga en möjlig tidsplan för ett kommande domstolsförfarande och uppskatta de potentiella kostnaderna för förfarandet.

Arbetsgruppen som har utformat reglerna om domarens och parternas skyldigheter har velat betona parternas samarbete sinsemellan.³¹⁶ Detta hör ihop med tanken om att en effektiv process förutsätter mer än en aktiv domare. Arbetsgruppen anser nämligen att en effektiv process förutsätter att också parterna aktivt medverkar i den verksamhet som sker under ett domstolsförfarande.³¹⁷

Att parterna har tilldelats en skyldighet att samarbeta sinsemellan ska inte tolkas som att författarna bakom modellreglerna inte skulle vara medvetna om det grundläggande faktum att det i en rättstvist finns konkurrens mellan parterna. Tanken i modellreglerna är snarare att konkurrens behöver regler och måste ske inom ett effektivt ramverk av skyldigheter som kräver samarbete. Det anses vidare att skyldigheten att samarbeta i grund och botten å ena sidan ligger i parternas intresse men å andra sidan också i den bredare allmänhetens intresse eftersom bägge har att vinna på en effektiv förvaltning av rättssystemet.³¹⁸

Slutligen ska det nämnas att arbetsgruppen också har velat betona parternas juridiska biträdes skyldigheter under domstolsförfarandet.³¹⁹ Tillvägagångssättet i många europeiska processlagar är att endast tilldela parterna skyldigheter. Hänvisningar till parternas juridiska biträdes skyldigheter sker endast inom

³¹³ Regel 25 (2) och 100 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³¹⁴ Regel 100–102 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Strandberg 2023, s. 808–809.

³¹⁵ Strandberg 2023, s. 808–809.

³¹⁶ Van Rhee 2018, s. 80–81 och Van Rhee 2022, s. 4–5

³¹⁷ Silvestri 2020, s. 203.

³¹⁸ Regel 2 kommentar 7 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 20.

³¹⁹ Uzelac 2017, s. 13. Se även Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 22–23.

ramen för advokat kårens självreglering.³²⁰ Att också inkludera juridiska biträden i samarbetsplikten, gör det tydligare att även biträden, inte endast parterna, har en skyldighet att samarbeta med motparten och domstolen. Arbetsgruppen ansåg att detta var viktigt eftersom det i praktiken är de juridiska biträdena som utför de uppgifter som tillskrivs parterna under domstolsförfarandet. Därmed är en stor del av en god rättskipning i praktiken beroende av biträdenas agerande under processen. Av denna orsak ansågs det logiskt att de juridiska biträdena har samma samarbetsplikt som parterna.³²¹

2.4.7 En effektiv process förutsätter ett aktivt deltagande

Enligt mig är samarbetsprincipens kärnbudskap att en effektiv process förutsätter ett aktivt deltagande från domaren och parterna i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet.³²² En naturlig fråga blir då: Hur förmås domaren och parterna att aktivt delta i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet? I modellreglerna säkerställs det aktiva deltagandet genom att tillskriva domaren och parterna den ovan beskrivna skyldigheten om att aktivt samarbeta under hela förfarandet för att uppfylla sitt gemensamma ansvar.

Nästa fråga är: Hur säkerställs det att domarens och parternas aktiva deltagande faktiskt betjänar processens effektivitet? Det finns nämligen skäl att notera att ett aktivt deltagande inte automatiskt resulterar i en effektiv process. Ett aktivt deltagande kan t.o.m. i vissa fall utgöra ett hinder för ett dylikt förfarande. Det är t.ex. svårt att argumentera för att det främjar en effektiv process om en part på eget initiativ upprepade gånger under förberedelsen skickar skriftliga inlagor till domstolen där hen i detalj redogör för innehållet i den bevisning som hen ämnar presentera under huvudförhandlingen.

Lösningen i modellreglerna är för det första att ”baka in” specifika skyldigheter att samarbeta i vissa av de uppgifter som domstolen och parterna ska utföra under förfarandet. Aktörernas aktiva medverkan (som sker genom att samarbeta) ska alltså gälla något som är påkallat under processen. För det andra har det i modellreglerna föreskrivits om en tydlig målsättning för parternas och domstolens aktiva medverkan. Det är således inte tillräckligt att domaren och parterna samarbetar när de utför sina uppgifter. Samarbetet sker m.a.o. inte

³²⁰ Regel 3 kommentar 7 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Uzelac 2017, s. 13.

³²¹ Uzelac 2017, s. 13, Strandberg 2023, s. 801–802 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 22–23. Se även Regel 3 kommentar 7 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³²² Kommentar 2 under part I – General provisions, regel 2 kommentar 1, 6 och 7 samt regel 47 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Uzelac 2017, s. 12–13, Van Rhee 2018, s. 80, Van Rhee 2020, s. 9–10 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 20–21.

för samarbetets skull, utan för att främja en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten. Uppgifterna (och därmed också samarbetet vid utförandet av uppgifterna) ska utföras på ett sätt som främjar en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten. I och med detta säkerställs det i modellreglerna att domarens och parternas aktiva deltagande faktiskt betjänar verksamheten som sker under domstolsförfarandet.

Sett i ljuset av ovanstående redogörelse är logiken bakom budskapet att en effektiv process förutsätter ett aktivt deltagande från domaren och parterna rätt enkel att förstå. Tanken är i grund och botten att verksamheten under domstolsförfarandet sker effektivare när domaren och parterna samarbetar. Detta eftersom samarbetet anses betjäna utförandet av domarens och parternas individuella uppgifter. Eftersom samarbetet leder till att de enskilda uppgifterna utförs effektivare leder det sammantaget till en effektivare process.³²³

Två exempel kan användas för att illustrera tankegången.

Ett effektivt utförande av den materiella koncentrationen under förberedelsen förutsätter att domaren och parterna aktivt samarbetar. Det är parternas uppgift att presentera processmaterialet under domstolsförfarandet. En effektiv materiell koncentration förutsätter att parterna introducerar sitt processmaterial under ett tidigt skede av förfarandet. I modellreglerna åläggs parterna att lägga fram sitt processmaterial under ett tidigt skede av processen,³²⁴ och att göra det i enlighet med den tidsplan för förfarandet som de tillsammans med domstolen har arbetat fram.³²⁵ En framgångsrik materiell koncentration förutsätter emellertid också ofta en aktiv materiell processledning. Detta eftersom parterna ofta behöver hjälp med att identifiera kärntvistefrågorna och att rikta huvuddelen av sin bevisning och juridiska argumentation till kärntvistefrågorna inför huvudförhandlingen. Av denna orsak åläggs domaren i modellreglerna att utöva en aktiv materiell processledning för att vid behov tillsammans med parterna å ena sidan klargöra parternas processmaterial och å andra sidan koka ner målet till sin kärna genom att identifiera kärntvistefrågorna och därefter rikta huvuddelen av sin bevisning och juridiska argumentation till kärntvistefrågorna inför huvudförhandlingen samt skala bort material som inte är relevant.³²⁶

³²³ Kommentar 2 under part I – General provisions, regel 2 kommentar 1, 6 och 7 samt regel 47 kommentar 1 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Uzelac 2017, s. 12–13, Van Rhee 2018, s. 80, Van Rhee 2020, s. 9–10 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 20–21.

³²⁴ Regel 2 kommentar 8, regel 47 och 94 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Uzelac 2017, s. 9 och Van Rhee 2020, s. 21–22.

³²⁵ Regel 2 kommentar 8, regel 47 kommentar 3, regel 49(4), 50(1), och 92(1)) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Uzelac 2017, s. 8 och Vallines García 2023, s. 341–344.

³²⁶ Regel 2 kommentar 4, regel 4, 24(1), 25(3), 26(2), 48 och 61(4) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Uzelac 2017, s. 8, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 48–49, Vallines García 2023, s. 344–346 och Strandberg 2023, s. 798–800.

Det är domarens uppgift att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp.³²⁷ Ett effektivt utförande av denna uppgift förutsätter emellertid att domaren kan räkna med parternas samarbete.³²⁸ Exempelvis för att omfattande tidsplaner³²⁹ ska vara effektiva förutsätts det att parterna förser domaren med nödvändig och relevant information i god tid.³³⁰ Av denna orsak har parterna tilldelats en skyldighet att samarbeta med domstolen, och även sinsemellan, gällande planerandet och utformandet av domstolsförfarandet samt gällande förfarandets tidsplan. Denna skyldighet har både en negativ och en positiv dimension. Parterna ska avhålla sig från förhållningstaktik och andra former av processuellt missbruk. De ska även aktivt bidra till planerandet och utformandet av domstolsförfarandet och så snart som möjligt ta ställning till och lägga fram sina ståndpunkter beträffande domstolens och motpartens förslag.³³¹

En fråga återstår emellertid att besvara. Hur tvingas parterna till att aktivt delta? Modellreglernas budskap är entydigt: en effektiv process förutsätter slagkraftiga sanktioner som sporrar parterna att aktivt delta.³³² Av denna orsak har domaren tilldelats en skyldighet att övervaka att parterna inom rätt tid fullföljer sina skyldigheter,³³³ och ifall det visar sig vara nödvändigt, sanktionera parterna.³³⁴ Modellreglerna ger därtill domaren befogenheter att vidta åtgärder direkt mot juridiska biträden som inte följer reglerna. Domstolen kan m.a.o. tilldela parternas juridiska biträden sanktioner.³³⁵

Preklusion ses som en viktig sanktion för att ge parterna incitament att presentera sitt processmaterial i ett tidigt skede av processen. Därmed får parterna även incitament att förbereda sig noggrant inför domstolsförfarandet så att de kan presentera sitt material innan preklusionen börjar gälla. Preklusionen hindrar också parterna från att ointetgöra den materiella koncentrationen genom att presentera nytt material under huvudförhandlingen.³³⁶

³²⁷ Regel 4, 49 och 61 (3) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Van Rhee 2020, s. 17 och Vallines García 2023, s. 341, 343 och 346–348.

³²⁸ Van Rhee 2020, s. 17 och Vallines García 2023, s. 341.

³²⁹ Se avsnitt 2.3.4.3 ovan.

³³⁰ Regel 47 kommentar 3, regel 49 (4) och 61 (3) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Huber 2023, s. 170 och Vallines García 2023, s. 343–344.

³³¹ Regel 2–4 och 47 kommentar 3 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Uzelac 2017, s. 8 och 16.

³³² Van Rhee 2020, s. 14.

³³³ Regel 2 kommentar 3, regel 4, 47–49(2) och (4), 61(2) och (3), 64(4), och 92(1)) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure. Se även Van Rhee 2022, s. 9.

³³⁴ Regel 2 kommentar 3, regel 27, 54 (3) och (4), 63 (2), 64 (4), 93, 99 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³³⁵ Regel 3 kommentar 7, regel 9(2), 27(3) 51, 99, 104 och 110 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 22–23.

³³⁶ Regel 27 (1), 49 (4), 63 samt kommentar 4 till regeln och regel 64 (4) och kommentar 4 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure, Cadiet – Amrani-Mekki 2023b, s. 57 och Vallines García 2023, s. 353–354.

Domaren kan också beakta parternas agerande under processen när domaren fördelar rättegångskostnaderna. Domaren kan särskilt beakta om och i vilken utsträckning parterna handlat i god tro och bidragit till en rättvis, effektiv och snabb lösning av tvisten.³³⁷ I kommentarerna till modellreglerna ges följande exempel.

Parterna kan lägga fram sitt processmaterial i enlighet med tidsplanen för förfarandet i ett tidigt skede av processen och därmed i hög grad bidra till att processen genomförs effektivt. Det är också möjligt att parterna introducerar sitt processmaterial långsamt steg för steg eller på ett förhållande sätt som leder till förseningar i förfarandet. Att ta hänsyn till dylika faktorer är inte bara ett rättvist sätt att i efterhand fördela rättegångskostnaderna, utan det är också ett viktigt sätt att ge incitament till parterna att uppträda på ett sätt som bidrar till ett effektivt genomförande av förfarandet.³³⁸

2.5 FÖRBEREDELSENS MÅLSÄTTNING I FINLAND, SVERIGE OCH NORGE

2.5.1 Avsnittets upplägg

I det här avsnittet redogör jag för förberedelsens målsättning i Finland, Sverige och Norge. Enligt mig är målsättningen för förberedelsen den samma i dessa länder. Jag anser att målsättningen är tudelad. Av denna orsak har jag valt att redogöra för den i två delar, dvs. i avsnitt 2.5.2 och 2.5.3.

I linje med huvudförhandlingsmodellen har förberedelsen i Finland, Sverige och Norge tre funktioner. Den främsta funktionen är förberedelsens förberedande funktion.³³⁹ Förberedelsen har också en förlikningsfunktion (se RB 5:19, SvRB 42:6 st. 2 p. 5 och Tvl § 8–1). Domaren ska verka för att parterna förlikas om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter (se RB 5:26.1, SvRB 42:17 st. 1 och Tvl §§ 8–1, 8–2 och 9–4 (2) punkt a).³⁴⁰ Förberedelsen kan också sägas ha en beslutsfunktion, dvs. under

³³⁷ Regel 241 (2) i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³³⁸ Regel 241 kommentar 6 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

³³⁹ Prop. 1986/87:89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20.

³⁴⁰ Domstolens försök att få parterna att ingå förlikning under rättegången ska särskiljas från medling. I Finland finns den så kallade domstolsanknutna medlingen som avser medling som sker under en domares ledning men som inte har en koppling till den pågående rättegången. Domstolsanknutna medling utgör ett från rättegången fristående förfarande. Den domstolsanknutna medlingen sker vid de allmänna domstolarna. Se 2 kap i lagen om medling i tvistemål och stadfästelse av förlikning i allmänna domstolar och Prosessioikeus/ Hietanen-Kunwald– Koulu 2021, s. 1341.

I Sverige brukar begreppet ”medling” reserveras för de situationer där det är någon annan än den domare som handlägger målet som leder förlikningsdiskussionerna (Ekelöf – Bellander –

förberedelsen säkerställs det att endast tvistiga mål som förutsätter en egentlig rättegång går till huvudförhandling och att mål i övriga fall kan avgöras under förberedelsen.³⁴¹

I avsnitt 2.5.2 redogör jag endast för den förberedande funktionen. Det är frågan om en kort redogörelse. Orsaken är att både innehållet och det tankegods som är kopplat till den förberedande funktionen är det samma i såväl Finland, Sverige och Norge som inom huvudförhandlingsmodellen. För att undvika upprepningar redogör jag endast i huvuddrag för den förberedande funktionen.

Den andra delen av förberedelsens målsättning hör ihop med det grundläggande kravet på att rättegången ska vara snabb, billig och säker. Dessa tre ändamål³⁴² har traditionellt ansetts utgöra huvudkraven på en god rättskipning.³⁴³ I avsnitt 2.5.3 analyserar jag detta krav och hur kravet ska tillämpas vid genomförandet av förberedelsen.

2.5.2 Förberedelsens förberedande funktion

I linje med huvudförhandlingsmodellen utgör förberedelsens förberedande funktion den främsta funktionen för förberedelsen i Finland, Sverige och Norge. Syftet för funktionen är att möjliggöra den formellt och materiellt koncentrerade huvudförhandlingen. Detta sker genom att parternas processmaterial under förberedelsen materiellt koncentreras till en överskådlig samt hanterbar helhet inför huvudförhandlingen (se RB 5:17.1 och 5:19, SvRB 42:6 st. 2 och Tvl § 9–4 (1)).³⁴⁴

Det ska understrykas att målsättningen för den materiella koncentrationen av processmaterialet under förberedelsen inte är att uppnå det bästa möjliga

Edelstam – Pauli 2024, s. 80). Enligt SvRB 42:17 st. 2 får domstolen i ett mål där förlikning om saken är tillåten, besluta om särskild medling, om parterna samtycker till det. I sådant fall ska domstolen förelägga parterna att inställa sig till ett sammanträde inför medlare som förordnas av domstolen och ange inom vilken tid medlingen senast ska vara slutförd.

I Norge används begreppet *rettsmekling* för den medling som företas avskilt från den pågående rättegången. I Tvl §§ 8-3 - 8-7 stadgas det om *rettsmekling*. Ofta företas *rettsmeklingen* av en annan domare än domaren som leder förberedelsen. En domare som har *rettsmeklet* kan normalt inte döma i målet (se § 8-7 (2) i Tvl). Se Backer 2020, s. 182–183.

³⁴¹ Prop. 1986/87:89, s. 210–211, RP 15/1990 rd, s. 22–23, RP 32/2001 rd, s. 54, Leppänen 1998, s. 99–100 och 105 ff, Nylund 2016b, s. 64–65, Ervo 2016, s. 28, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973–974 och 1011 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 91.

³⁴² Per Henrik Lindblom talar i stället om ”ledstjärnor”. Se Lindblom 2000, s. 123–124. Benämningen har blivit inflytelserik och har använts av flera rättsvetare. Se t.ex. Nylund 2006 och Bylander 2006.

³⁴³ Se Tvl § 1–1 (1). Se även prop.1931:80 s. 83, prop. 1942:5 s. 314, RP 1990:15 rd, s. 6, RP 32/2001 rd, s. 6 och NOU 2001:32, s. 89 och 125.

³⁴⁴ Prop. 1986/87:89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20.

beslutsunderlaget för domstolen att basera sitt avgörande på under huvudförhandlingen.³⁴⁵ Följande exempel kan användas för att illustrera hur domaren inte ska handla under förberedelsen.

Exempelvis att förberedelsen inte avslutas innan det å ena sidan helt säkert råder fullständig klarhet i det processmaterial som parterna har angivit under den inledande fasen och förberedelsen och å andra sidan att parterna faktiskt har åberopat allt det processmaterial som de kan tänkas vilja presentera under huvudförhandlingen. T.ex. att ett nytt muntligt förberedelsesammanträde ordnas en månad efter det första i syfte att säkerställa att det ännu helt säkert råder fullständig klarhet i det processmaterial som parterna har angivit och att granska om parterna under tiden mellan förberedelsesammanträdena har kommit på något nytt processmaterial att ange.

Det eftersträvas m.a.o. inte att processmaterialet ska vara perfekt. Det räcker med att processmaterialet (beslutsunderlaget under huvudförhandlingen) är tillräckligt bra, dvs. att det råder tillräcklig klarhet (inte helt säkert fullständig klarhet) i det processmaterial som parterna ämnar presentera under huvudförhandlingen och att parterna har fått en adekvat och faktisk möjlighet (inte erbjuds en väldigt lång tidsrymd för att fundera om de ännu vill åberopa något) att ange allt som de vill åberopa i målet.³⁴⁶

Exempelvis om det efter det första muntliga förberedelsesammanträdet råder klarhet i processmaterialet och domaren anser att parterna under processen har fått en adekvat och faktisk möjlighet ange allt som de vill åberopa i målet ska inte ett nytt muntligt förberedelsesammanträde ordnas för att faktiskt säkerställa att det ännu råder fullständig klarhet i det processmaterial som parterna har angivit och att granska om parterna under tiden mellan förberedelsesammanträdena har kommit på något nytt processmaterial att ange.

Målsättningen för processmaterialets kvalitetsnivå (tillräckligt bra) hör ihop med uppfattningen om att den materiella koncentrationen under förberedelsen inte får räcka för länge eller ge upphov till alltför höga kostnader. Den materiella koncentrationen under förberedelsen ska m.a.o. inte leda till ett överförbere-

³⁴⁵ Prop. 1986/87:89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Backer 2020, s. 180, Westberg 2021, s. 198, 225–227, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

³⁴⁶ Prop. 1986/87:89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Backer 2020, s. 180, Westberg 2021, s. 198, 225–227, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

dande där tröskeln för att avsluta förberedelsen och gå över till huvudförhandlingen blir för hög.³⁴⁷

Enligt mig beskriver den norska *forsvarlighetsprinsippens* krav på processmaterialet på ett ypperligt sätt det ovan beskrivna förhållningssättet till processmaterialets kvalitetsnivå. *Forsvarlighetsprinsipp* har en lagstiftningsmässig förankring i Tvl § 1–1 (1).³⁴⁸ I ett nötskal kräver *forsvarlighetsprinsipp* att processen ska ge ett betryggande beslutsunderlag (inte det bästa möjliga) och samtidigt att domstolsförfarandet är snabbt, inte för dyrt och hänsynsfullt gentemot parterna.³⁴⁹

I Finland och Sverige finns det inte någon försvarlighetsprincip. Det finns inte heller ett lika tydligt lagstiftningsförankrat krav på processmaterialets och därigenom beslutsunderlagets kvalitetsnivå. Trots detta anser jag ändå att den norska *forsvarlighetsprinsippens* krav på processmaterialets kvalitetsnivå på ett ypperligt sätt beskriver de finska och svenska tankegångarna kring processmaterialets kvalitetsnivå, dvs. att det räcker med ett tillräckligt bra processmaterial och därigenom beslutsunderlag för domstolen att under huvudförhandlingen basera sitt avgörande på eftersom domstolsförfarandet förutom att vara säkert också ska vara snabbt och billigt.³⁵⁰

Under förberedelsen sker den materiella koncentrationen av parternas processmaterial i två steg. Det första steget är att klargöra parternas processmaterial. Det innebär att det ska klarläggas parternas yrkanden och grunderna för dem, vad parterna är oense om, vilka bevis som parterna önskar lägga fram och vad som ska styrkas med varje bevis (bevisterna) och vilka lagrum som ska tillämpas på tvisten.³⁵¹ Steg två i den materiella koncentrationen är att komprimera parternas processmaterial. Detta sker genom att först identifiera tvistens kärna. Efter att kärnan i tvisten har identifierats ska det säkerställas att huvuddelen av parternas bevis och juridiska argumentation under huvudförhandlingen kommer att rikta sig till de stridiga rättsfaktum som är centrala. Det innebär samtidigt att det också ska säkerställas att stridiga rättsfaktum som är av mindre

³⁴⁷ Prop. 1986/87: 89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Backer 2020, s. 180, Westberg 2021, s. 198, 225–227, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

³⁴⁸ Skoghøy 2022, s. 540.

³⁴⁹ Eldjarn 2015, s. 83. Se även NOU 2001:32, s. 172 och Skoghøy 2022, s. 540–541.

³⁵⁰ SOU 1926:31 s. 17, prop. 1931:80 s. 83–84, prop. 1986/87: 89, s. 78 och 191–193, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 6–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 1, 78 och 123 och prop. 2015/16:39, s. 1.

³⁵¹ Prop. 1986/87: 89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även SOU 1982:26, s. 128, Leppänen 1998, s. 97 och 100 ff, Backer 2020, s. 180, Westberg 2021, s. 226 och Jokela 2024, s. 430.

relevans endast ska vara föremål för parternas bevisning och juridiska argumentation i en begränsad utsträckning. Det ska vidare säkerställas att bevis inte riktas till ostridiga faktum.³⁵²

Uppfattningen är att om den förberedande funktionen uppnås kan parterna muntligt presentera ett klart och välstrukturerat processmaterial omedelbart inför den domstol som avgör målet under en huvudförhandling som genomförs i ett sammanhang. Eftersom huvudförhandlingen är tidsmässigt kort och fokuset under huvudförhandlingen ligger på de centrala delarna av parternas processmaterial får domaren ett gott underlag för att meddela sitt avgörande. Den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen garanterar samtidigt att parterna och domaren endast en gång behöver förbereda sig inför huvudförhandlingen och inte behöver lägga tid och resurser på att förbereda sig inför upprepade sammanträden som genomförs under en lång tidshorisont.³⁵³

På motsvarande sätt som inom huvudförhandlingsmodellen är uppfattningen i Finland, Sverige och Norge att det finns klara nackdelar med en misslyckad materiell koncentration under förberedelsen. En nackdel är att handläggningen drar ut på tiden och kostnaderna ökar. Om den materiella koncentrationen misslyckas finns det nämligen en risk att parterna först vid slutet av förberedelsen eller under huvudförhandlingen identifierar målets kärntvistefrågor eller vilken bevisning och argumentation som egentligen är relevant. Den sena insikten leder sannolikt till att parterna vill ändra sina yrkanden, åberopa nya rättsfaktum och presentera ny bevisning. En misslyckad materiell koncentration kan alternativt resultera i att bevisningen och den juridiska argumentationen under huvudförhandlingen främst riktas till rättsfaktum som är av mindre relevans eller att själva argumenten och bevisningen inte tillför något till beslutsunderlaget. Därmed tvingas domstolen basera sitt avgörande på ett bristfälligt beslutsunderlag vilket samtidigt ökar risken för ett överklagande.³⁵⁴

³⁵² Prop. 1986/87: 89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Eldjarn 2015, s. 153–156, Nylund 2016a, s. 7–9, Nylund 2019a, s. 382–383 och Nylund 2019b, s. 417–418, Westberg 2021, s. 198, 225–227, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 220–221, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023, s. 74 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

³⁵³ Prop. 1986/87: 89, s. 78 och 191–192, RP 15/1990 rd, s. 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Backer 2020, s. 180, Westberg 2021, s. 198, 225–227, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

³⁵⁴ Lindell 1988, s. 22, Nylund 2016a, s. 10–11, Nylund 2019a, s. 378, Nylund 2019b, s. 414–416, och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 57 ff.

2.5.3 En godtagbar balans mellan snabb, billig och säker

2.5.3.1 Säker

Traditionellt har kravet på säkerhet uppfattats som att domstolen ska sträva efter att uppnå den materiella sanningen i målet och att den ska tillämpa lagen rätt.³⁵⁵ På senare tid har emellertid möjligheterna att – oavsett ansträngningarnas omfattning – alls kunna nå fram till något sådant som den materiella sanningen kommit att ifrågasättas.³⁵⁶ Det har bl.a. hänvisats till att parternas dispositionsrätt kan få återverkningar på vad som blir föremål för prövning och därmed hur prövningen ter sig.³⁵⁷ Det är t.ex. möjligt att parterna disponerar över rättsläget så att en handling blir en annan, t.ex. så att ett köp blir en gåva.³⁵⁸ Därtill kan preklusionen utgöra ett effektivt hinder mot att utreda sanningen.³⁵⁹ Det är vidare inte alltid möjligt att bevisa en viss omständighet i en rättegång. Exempelvis kan bevisen ha förstörts eller så kan det vara svårt att bevisa existensen av ett muntligt avtal.³⁶⁰ Vidare ska det tydliggöras att kravet på processmaterialets och därigenom beslutsunderlagets kvalitet, dvs. att det räcker med ett tillräckligt bra beslutsunderlag, inverkar på möjligheten att nå fram till något sådant som den materiella sanningen.

I ljuset av kritiken mot strävan om att uppnå den materiella sanningen har så småningom uppfattningen om kravet på säkerhet förändrats. Uppfattningen har utvecklats i en riktning om att domstolens avgörande ska vara av hög kvalitet och förutsägbart.³⁶¹ Tanken är numera att domstolen ska sträva efter att meddela ett avgörande av hög kvalitet på basis av ett tillräckligt bra (inte det bästa möjliga) beslutsunderlag, dvs. på basis av ett beslutsunderlag som består av det händelseförlopp som utgörs av de rättsfaktum som parterna åberopar under huvudförhandlingen och som endast kan rekonstrueras i den grad som de i målet framställda bevisen erbjuder.³⁶² Med förutsägbarhet avses att avgörandet ska falla inom de ramar som en resonlig jurist kan förvänta sig.³⁶³ Om en

³⁵⁵ Prop. 1931:80 s. 82, RP 15/1990 rd, s. 24 och 104–105 och NOU 2001:32, s. 127, 133 och 650. Se även Tirkkonen 1933, s. 14 ff, Bylander 2006, s. 332 ff, Nylund 2006, s. 125, Saranpää 2010, s. 24, Strandberg 2011, s. 171 och Bellander 2017, s. 118 ff.

³⁵⁶ Prop. 1983/84:78 s. 35, Virolainen 2000, s. 677, Bylander 2006, s. 335, Nylund 2006, s. 125–126, Saranpää 2010, s. 25 ff, Strandberg 2011, s. 171 ff och Bellander 2017, s. 130 ff.

³⁵⁷ Bylander 2006, s. 336, Nylund 2006, s. 125 och Strandberg 2011, s. 174–175.

³⁵⁸ Andersson 1999, s. 169 och Nylund 2006, s. 125.

³⁵⁹ Prop. 1983/84:78 s. 35 och Nylund 2006, s. 125.

³⁶⁰ Nylund 2006, s. 125–126.

³⁶¹ Prop. 1992/93:216, s. 29 och NOU 2020:11, s. 38. Se även Lindblom 2000, s. 123, Bylander 2006, s. 339, Nylund 2006, s. 125–127, Bellander 2017, s. 133 ff, Nylund 2019a, s. 382.

³⁶² Prop. 1992/93:216, s. 29 och NOU 2020:11, s. 38. Se även Bylander 2006, s. 339, Nylund 2006, s. 125, Saranpää 2010, s. 25 ff, Strandberg 2011, s. 171 ff, Bellander 2017, s. 133 ff och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 40–41 och 120 fotnot 118.

³⁶³ Nylund 2019a, s. 382.

ersättning för t.ex. sveda och värk avviker kraftigt från tidigare rättspraxis utan att det funnits särskilda omständigheter för det kan utgången i målet anses vara oförutsägbar.³⁶⁴

2.5.3.2 *Snabb*

En vedertagen uppfattning inom civilprocessen är att en förkortad tid för att avsluta ett domstolsförfarande, åtminstone allt annat lika, är entydigt fördelaktig.³⁶⁵ I linje med detta är en allmän uppfattning att domstolarna ska avgöra mål tillräckligt snabbt för att det ska vara någon nytta för en part att inleda ett domstolsförfarande.³⁶⁶ Av denna orsak ska ett snabbt avgörande av målet prioriteras.³⁶⁷ Ett måls komplexitet påverkar dock hur skyndsamhetskravet tillämpas. M.a.o. finns det en medvetenhet om att mer invecklade och större mål förutsätter en längre tid att handlägga.³⁶⁸

Tidigare ansågs kravet på snabbhet främst ligga i parternas intresse. Numera betonas också det allmännas intresse av en snabb handläggning allt starkare.³⁶⁹ Jag redogör för denna utvecklingslinje i mer detalj nedan. Här kan det kortfattat konstateras att den starkare betoningen hör ihop med faktumet att domstolarnas resurser har minskat under de senaste decennierna som en följd av att staternas budgeter har kommit under en allt större press. Detta har i sin tur resulterat i en allt större betoning på domstolsförfarandets effektivitet.³⁷⁰

2.5.3.3 *Billig*

Med att processen ska vara billig avses en minimering av de kostnader (mätta i pengar) processen för med sig.³⁷¹ Det anses att en god rättegångsordning ska garantera rättsskipningens billighet, alltså process till lågt pris.³⁷² I och med *access to justice*-debatten har det kommit att allt starkare betonas att om domstolsförfarandet ska utgöra ett reellt tvistlösningsalternativ som vanliga medborgare är villiga att vända sig till måste det finnas goda garantier för att förfarandet inte föranleder alltför höga kostnader.³⁷³

³⁶⁴ Nylund 2006, s. 126–127.

³⁶⁵ Bylander 2006, s. 352 och Backer 2020, s. 199.

³⁶⁶ SOU 1926:31 s. 17, prop. 1931:80 s. 83, Nylund 2006, s. 122, Bylander 2006, s. 357 och Backer 2020, s. 199.

³⁶⁷ Prop. 1986/87: 89, s. 193, NOU 2001:32, s. 133 och RP 32/2001 rd, s. 6 och 45.

³⁶⁸ Göransson 2020, s. 294 och Skoghøy 2022, s. 578–579.

³⁶⁹ Bellander 2017, s. 130 ff, NOU 2020:11, s. 38, Westberg 2021, s. 227 och Virolainen – Launiala 2024, s. 3.

³⁷⁰ Bylander 2006, s. 366–370, Bellander 2017, s. 130 ff och Nylund 2017, s. 209.

³⁷¹ Bylander 2006, s. 364.

³⁷² SOU 1926:31 s. 17, prop. 1931:80 s. 83–84, RP 15/1990 rd, s. 6, RP 32/2001 rd, s. 6–7 och Ot.prp. nr. 74 (2005–2006), s. 45.

³⁷³ Jokela 2019, s. 359 ff.

Med att processen ska vara billig avsågs tidigare främst parternas kostnader.³⁷⁴ På motsvarande sätt som för ändamålet snabb har de allt stramare samhällsekonomiska förhållandena föranlett att det allmännas kostnader allt starkare kommit att betonas inom civilprocessen. Vidare accentueras det allt oftare numera att processen ska vara kostnadseffektiv. Verksamheten under domstolsförfarandet ska m.a.o. drivas med hög produktivitet och onödiga utgifter ska undvikas. Strävandet kan sammanfattas med orden mesta möjliga måluppfyllelse för nedlagda pengar. Även denna strävan kan underordnas slagordet ”effektivitet”.³⁷⁵

2.5.3.4 Effektivitetssynpunkter ställs mot rättssäkerhetssynpunkter

Bylander framför att sedan år 1997 kan effektivitet betraktas närmast som en processuell ledstjärna.³⁷⁶ Bylanders kommentar gäller visserligen endast den svenska civilprocessen men jag anser att den också väl beskriver tankegången i Finland och Norge. En vedertagen uppfattningen i Finland, Sverige och Norge är numera att domstolarnas verksamhet ska bedrivas med hög produktivitet och att de mål som staten har satt upp ska nås i så hög grad som möjligt inom ramen för tillgängliga resurser.³⁷⁷ Med processens effektivitet avses ofta processens snabbhet och billighet. Kraven behandlas allt oftare sammantagna under benämningar som ”effektivitet”, ”effektivitetssynpunkter” och dylikt.³⁷⁸

Som det redan framgått ovan kan kraven på snabb, säker och billig stå i konflikt med varandra. Dock är detta inte alltid fallet.³⁷⁹ Den konfliktsituation som oftast anses uppstå är då kravet på säkerhet står i konflikt med kraven på snabbhet och billighet.³⁸⁰ Gällande ändamålets inbördes ”rangordning” är den traditionella uppfattningen att kravet på säkerhet tydligt ska framhållas framom

³⁷⁴ Bylander 2006, s. 369.

³⁷⁵ RP 32/2001 rd, s. 1 och s. 6–7, prop. 2004/05:131, s. 1 och 78, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13, prop. 2015/16:39, s. 1 och NOU 2020:11, s. 21–22 och 38. Se även Bylander 2006, s. 366–370, Bellander 2017, s. 130 ff och Nylund 2017, s. 209.

³⁷⁶ Bylander 2006, s. 366.

³⁷⁷ I Tvl § 1–1 (1) stadgas att *loven skal legge til rette for en effektiv behandling av rettstvister*. I den svenska budgetlagens 1:3 stadgas att i statens (domstolarnas) verksamhet ska hög effektivitet eftersträvas och god hushållning iakttas. Se också RP 15/1990 rd, s. 1, prop. 1999/2000:26, s. 1–2, NOU 2001:32, s. 81–82, RP 32/2001 rd, s. 1 och s. 6–7, prop. 2004/05:131, s. 1 och 78, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13, prop. 2015/16:39, s. 1, NOU 2020:11, s. 21–22 och 38 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 7.

³⁷⁸ Se dock Bylander 2006, s. 366 ff som kritiserar tendensen att slå ihop kraven på snabbhet och billighet under effektivitetssynpunkter. Han förordar i stället att man i möjligaste mån skiljer ändamålen åt och använder sig av vedertagna och åtskilda mått på dessa.

³⁷⁹ Lindblom 2000, s. 124, Bylander 2006, s. 332, Skoghøy 2022, s. 537–538 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 41.

³⁸⁰ Prop. 1983/84:78 s. 34–35, RP 32/2001 rd, s. 6, NOU 2001:32, s. 650 och Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13.

kraven på att rättsskipningen ska vara billig och snabb.³⁸¹ Dock såsom redogörelsen ovan har indikerat har det skett en förändring i tankesättet. I och med den allt starkare betoningen på rättsskipningens effektivitet har ändamålen snabbhet och billighet fått en allt större betydelse. Säkerheten kan fortfarande anses vara det viktigaste ändamålet. Ändamålet kan emellertid inte längre tillåtas bli uppnåeligt till vilket ”pris” som helst. Ändamålen om en snabb och billig process ses numera alltmer som konkurrerande — eller är det kanske kompletterande — ändamål.³⁸²

Trots att kraven på snabbhet och billighet numera allt oftare underordnas benämningen effektivitetssynpunkter har det enligt mig inte skett en fundamental ändring i jämförelse med tidigare. I grund och botten är det fortfarande frågan om samma avvägningar. Nu precis som tidigare handlar det om att hitta en godtagbar balans mellan intressena av en snabb och billig process och intresset av att domstolens avgörande i möjligaste mån håller en hög kvalitet. Skillnaden mellan nu och då är att balansen (vikten) mellan ändamålen har ändrat.

Samtidigt är det viktigt att notera att samspelet mellan ändamålen inte alltid är så enkel som det ovan getts intryck av. Även om exempelvis tid och pengar hör ihop innebär inte alltid en kort tidsåtgång låga kostnader eller vice versa. Vidare ska det framhållas att ökad snabbhet och större säkerhet kan båda, till en viss gräns, erhållas genom ökade resurser, dvs. minskad billighet. Ett säkert förfarande förutsätter emellertid en materiell koncentration av processmaterialet under förberedelsen vilket i sin tur kräver en viss tidsmässig omfattning (hur mycket beror på målets komplexitet och omfång) som inte kan förkortas hur mycket som helst ens om de tillgängliga insatserna kan göras mycket omfattande.³⁸³

Att växelverkansförhållandet mellan ändamålen inte alltid är så enkelspårigt innebär emellertid inte enligt mig att benämningen ”effektivitet” mister sin användbarhet. Jag anser att benämningen är ett bra sätt att kortfattat beskriva en verksamhet som sker med hög produktivitet. En verksamhet som sker med hög produktivitet torde i de allra flesta fall leda till en snabbare och billigare process. Om t.ex. den materiella koncentrationen under förberedelsen sålunda sker effektivare än tidigare pga. att domaren och parterna börjat delta aktivare i klarläggandet och komprimerandet av processmaterialet, torde det resultera i en snabbare och billigare förberedelse, vilket i förlängningen innebär en snabbare och billigare process.

³⁸¹ SOU 1926:31 s. 17, prop. 1931:80 s. 82, RP 1990:15 rd, s. 6 och Bellander 2017, s. 118 ff.

³⁸² Prop. 1986/87: 89, s. 193, RP 32/2001 rd, s. 6, NOU 2001:32, s. 650, prop. 2004/05:131, s. 1 och 78 och NOU 2020:11, s. 21–22 och 38. Se även Mellqvist 2016, s. 278 ff, Bellander 2017, s. 130 ff och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 40–41.

³⁸³ Bylander 2006, s. 368–369.

2.5.3.5 En godtagbar balans under förberedelsen

De föreskrifter som redogjorts för ovan gäller också för förberedelsen. En vedertagen uppfattning i Finland, Sverige och Norge är att förberedelsen ska vara snabb, billig och säker.³⁸⁴ Den förberedande funktionen och ändamålet säker kan sägas gå hand i hand. Om den förberedande funktionen uppfylls kan huvudförhandlingen genomföras som en materiellt och formellt koncentrerad helhet, vilket i sin tur ger domaren goda möjligheter att meddela ett avgörande som är av hög kvalitet och förutsägbart.³⁸⁵ Vidare ska genomförandet av förberedelsen inte ge upphov till alltför höga kostnader.³⁸⁶ Därtill får genomförandet av förberedelsen inte ske alltför långsamt. I stället betonas det att förberedelsen ska genomföras utan dröjsmål (se RB 5:17.3, SvRB 42:6 st. 3 och Tvl § 9–4 (1)).³⁸⁷ Förberedelsens snabbhet och billighet kopplas ofta ihop. Det anses att det är enklare att hålla rättegångskostnaderna på en godtagbar nivå om förberedelsen varit snabb.³⁸⁸

Samtidigt finns det en medvetenhet om att ändamålen inte kan förverkligas fullt ut samtidigt. Av denna orsak eftersträvas en godtagbar balans mellan ändamålen. Också gällande förberedelsen har den allt starkare betoningen på rättsskipningens effektivitet lett till att ändamålen snabbhet och billighet fått en allt större betydelse. Det innebär att trots att förberedelsens förberedande funktion uppnås kan förberedelsen inte anses vara lyckad om den varit långsam och dyr. Detta hör ihop med faktumet att domstolsförfarandet som en helhet inte kan anses vara snabbt och billigt, om förberedelsen varit långsam och dyr. Dock kan genomförandet av förberedelsen inte anses vara lyckat om den förberedande funktionen inte uppnås. Detta är fallet även om förberedelsen varit snabb och billig. Därmed är en vedertagen uppfattning i Finland, Sverige och Norge att genomförandet av förberedelsen ska upprätthålla en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker. Annars kan förberedelsen inte anses vara lyckad.³⁸⁹

Det står klart att om genomförandet av förberedelsen ska upprätthålla en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker ska domaren eftersträva att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp enligt denna kravbild. En relevant

³⁸⁴ RP 1990:15 rd, s. 6, RP 32/2001 rd, s. 6–7, NOU 2001:32, s. 114 och 132, prop. 2004/05:131, s. 123, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 392 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19.

³⁸⁵ Prop. 1986/87:89, s. 191–193, RP 32/2001 rd, s. 45, prop. 2004/05:131, s. 123, NOU 2020:11, s. 278 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20. Se även Backer 2020, s. 180, Göransson 2020, s. 293 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973.

³⁸⁶ RP 32/2001 rd, s. 45, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 51–59, Strandberg 2011, s. 178, Göransson 2020, s. 292 och Backer 2020, s. 523.

³⁸⁷ Prop. 1986/87: 89, s. 193, RP 32/2001 rd, s. 45, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 392 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19. Se även Hjort 2016, s. 84 och Backer 2020, s. 199.

³⁸⁸ RP 32/2001 rd, s. 45, Strandberg 2011, s. 179, Eldjarn 2015, s. 102–103, Göransson 2020, s. 292 och Skoghøy 2022, s. 578.

³⁸⁹ RP 1990:15 rd, s. 6, RP 32/2001 rd, s. 6–7, NOU 2001:32, s. 114 och 132, prop. 2004/05:131, s. 123, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 392 och Prop. 34 L (2022–2023), s. 19.

fråga blir då finns det någon tydlig ledstjärna som domaren kan följa för att uppnå detta krav? Enligt mig utgör den norska *proportjonalitetsprinsipp*³⁹⁰ och därigenom kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande en dylik ledstjärna eftersom kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande bra fångar upp den ovan beskrivna balansgången som ska iakttas vid utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. Jag anser vidare att de norska tankarna kring *proportjonalitetsprinsipp* och ett proportionerligt domstolsförfarande står i samklang med de senaste europeiska tankarna inom huvudförhandlingsmodellen kring denna tematik.³⁹¹

Det norska tankegodset kring ett proportionerligt domstolsförfarande handlar om att det ska finnas ett rimligt förhållande mellan betydelsen av en rättstvist och de resurser som ska används för att lösa den. Detta är något som betonas i Tvl § 1–1. För att uppnå proportionerliga förfaranden ska domaren för varje mål skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp enligt det ifrågavarande målets behov. Det innebär att handläggningen ska uppfylla en balansgång. Det ska finnas ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Notera att det är tillräckligt med ett rimligt förhållande mellan de två vågskålarna. Det förutsätts m.a.o. inte en optimal balans.³⁹²

Enligt mig hjälper kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande domaren att utöva sin formella processledning. Kravet hjälper domaren att inse att domaren inte ska känna sig tvungen att allokera alltför stora resurser till handläggningen av ett mål i syfte att uppnå en handläggning som erbjuder de bästa möjliga förutsättningarna att utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet. I stället ska domstolsförfarandet vara proportionerligt. Exempelvis för att domstolsförfarandet ska vara proportionerligt ska domaren inte ordna två muntliga förberedelsesammanträden om det räcker med ett för att kunna materiellt koncentrera processmaterialet till en tillräckligt bra nivå. Därmed hjälper kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande domaren att utforma en process som upprätthåller en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker.

Ett lika tydligt krav på ett proportionerligt domstolsförfarande och en lika omfattande diskussion om denna tematik finns inte i Finland och Sverige. Trots

³⁹⁰ *Proportjonalitetsprinsipp* är nära besläktad med *forsvarlighetsprinsipp*, och kan närmast sägas vara en sida av *forsvarlighetsprinsipp* i vid mening. Principen finner också delar av sin motivering i samma krav på legitimitet som *forsvarlighetsprinsipp* (Eldjarn 2015, s. 103).

³⁹¹ Se avsnitt 2.3.4.1 ovan och regel 5–8 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure och rule 1.1 i den engelska CPR. Se även Legg – Higgins 2016, s. 157 ff, Nylund 2022b, s. 63 och Cadiet – Amrani-Mekki 2023a, s. 27 ff.

³⁹² NOU 2001:32, s. 114, 116 och 131–133, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13–15 och 35, Strandberg 2011, s. 179, Eldjarn 2015, s. 102–105, Hjort 2016, s. 86 och Skoghøy 2022, s. 578.

detta anser jag ändå att det i Finland och Sverige finns ett motsvarande krav och att de finska och svenska tankegångarna motsvarar de norska. En skillnad är dock att kravet på ett proportionerligt domstolsförfarande inte betonas lika starkt i Finland och Sverige som i Norge. Med detta sagt finns det ändå enligt mig stora likheter i tankegodset. Också i Finland och Sverige ska domaren skräddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp enligt målets behov. Vidare finns det i det finska och svenska tankegodset en klar tanke om att det skräddarsydda domstolsförfarandet ska upprätthålla ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som ska allokeras till målets handläggning. Den nyss nämnda formuleringen om ett rimligt förhållande mellan de två vågskålarorna används inte men formuleringens innebörd och innehåll motsvarar ändå enligt mig det finska och svenska tankegodset. Exempelvis finns det en väldigt klar tankegång i Finland och Sverige att större resurser (tid och pengar) ska allokeras till handläggningen av stora, svåra och viktiga mål än till mindre omfattande och relativt enkla mål.³⁹³

De finska och svenska kraven kan spåras tillbaka till målsättningen om att processen ska vara snabb, billig och säker. Därmed måste också förberedelsen upprätthålla en godtagbar balans mellan dessa ändamål. Orsaken varför jag lyfter upp den norska *proporsjonalitetsprinsippet* och kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande är att det norska kravet är tydligare än de finska och svenska kraven. Det norska kravet, även om betoningen av kravet inte måste vara lika starkt som i Norge, kan därmed bättre tydliggöra för domaren vad domaren ska sträva till att uppnå då domaren utformar domstolsförfarandets yttre förlopp.

2.5.4 Sammanfattning

Förberedelsens målsättning i Finland, Sverige och Norge är tudelad. För det första ska förberedelsens förberedande funktion uppnås. Det innebär att under förberedelsen ska parternas processmaterial materiellt koncentreras till den grad att huvudförhandlingen kan genomföras som en materiellt och formellt koncentrerad helhet. För det andra ska förberedelsen genomföras på ett sådant sätt att den upprätthåller en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker. Bägge delarna behövs för en lyckad förberedelse. Det räcker exempelvis inte att den förberedande funktionen uppnås samtidigt som genomförandet av förberedelsen är långsamt och ger upphov till höga kostnader. Motsvarande gäller om förberedelsen varit snabb och billig men förberedelsefunktionen inte har uppnåtts.

³⁹³ Prop. 1986/87: 89, s. 191–193, RP 1990:15 rd, s. 6, RP 32/2001 rd, s. 6–7 och 45 och prop. 2004/05:131, s. 123.

2.6 GRANSKNINGSMODELL FÖR ANALYSEN AV LÄNDERNAS TILLVÄGAGÅNGSSÄTT VID FÖRBEREDELSEN

Under detta avsnitt presenterar jag kort den granskningsmodell som jag ämnar använda vid analysen av de finska, svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen. Syftet för presentationen är att ange de frågor som jag kommer att fästa särskild uppmärksamhet vid under analysen. Varje land tillägnas ett eget kapitel där jag analyserar det ifrågavarande landets tillvägagångssätt vid förberedelsen. I kapitel 3 analyserar jag den svenska förberedelsen, i kapitel 4 den norska och i kapitel 5 den finska. För varje tillvägagångssätt kommer jag att analysera två övergripande frågor:

- hur det svenska/norska/finska tillvägagångssättet vid förberedelsen har utformats i syfte att uppnå förberedelsens målsättning och
- huruvida det svenska/norska/finska tillvägagångssättet uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.

Vid analysen av ländernas tillvägagångssätt kommer jag att fästa särskild uppmärksamhet vid följande frågor:

- huruvida förberedelsen innehar en viktig roll inom underrättsförfarandet,
- huruvida materiella och/eller formella frågor betonas under förberedelsen,
- hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under förberedelsen,
- vilken handlägningsform (muntlig eller skriftlig) som betonas under förberedelsen,
- huruvida ett planmässigt tillvägagångssätt används vid förberedelsen,
- hur tidsplanen för förfarandet används,
- hur sammanfattningen av processmaterialet används och
- hur preklusionen används.

Orsaken varför jag har valt att närmare analysera dessa frågor är för det första att förhållningssättet inom respektive land till dessa frågor (tankegoods) och deras tillämpning under förberedelsen ger en god inblick i hur landets tillvägagångssätt vid förberedelsen har utformats i syfte att uppnå förberedelsens målsättning. För det andra har förhållningssättet inom respektive land till dessa frågor (tankegoods) och deras tillämpning under förberedelsen enligt mig en stor inverkan på om landets tillvägagångssätt vid förberedelsen kan sägas uppfylla den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.

Varje kapitel kommer att följa samma struktur. Kapitlet börjar med en statistisk överblick som ger en uppfattning om tillståndet för det ifrågavarande landets underrättsförfarande. Efter det redogör jag för det sammanhang som dagens svenska/norska/finska förberedelse verkar inom. Avsnittet börjar med en redogörelse för den historiska bakgrunden till dagens underrättsförfarande. Därefter analyserar jag det tankegods som är kopplat till förberedelsen och uppfattningen om hur verksamheten under förberedelsen ska utföras. Sedan följer en redogörelse om förberedelsens förlopp där jag redogör för lagstiftningens innehåll och uppfattningarna om hur bestämmelserna ska tillämpas. Jag analyserar hur det tankegods som är kopplat till förberedelsen manifesterar sig under förberedelsens gång bl.a. genom att analysera hur tankegodset påverkar hur bestämmelserna tillämpas. Under kapitlens sista del tar jag ställning till huruvida det svenska/norska/finska tillvägagångssättet vid förberedelsen uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.

3 Den svenska förberedelsen

3.1 STATISTISK ÖVERBLICK

I tabellen nedan redovisas statistik om anhängiggjorda tvistemål och genomsnittlig handläggningstid för tvistemål under tidsperioden 2020–2024.

Tabell 2 – Lägesbild för underrättsförfarandet i Sverige (Antalet mål per 100 000 invånare³⁹⁴)

	2024	2023	2022	2021	2020
Anhängiggjorda tvistemål ³⁹⁵	75 306 ³⁹⁶ (715)	69 017 ³⁹⁷ (655)	62 121 ³⁹⁸ (590)	65 639 ³⁹⁹ (623)	64 245 ⁴⁰⁰ (610)
Genomsnittlig handläggningstid vid 75:e percentilen	5,5 mån ⁴⁰¹	5,9 mån ⁴⁰²	6,5 mån ⁴⁰³	6,6 mån ⁴⁰⁴	7 mån ⁴⁰⁵

I jämförelse med Finland och Norge har Sverige klart fler tvistemål i domstolarna.⁴⁰⁶ I Sveriges domstolars årsredovisning 2023 och 2024 anges det att det skett en målökning sedan 2016 med undantag för 2022 då antalet mål minskade marginellt. Under 2024 ökade antalet inkomna mål till nya högsta nivåer.⁴⁰⁷ I rapporterna från 2023 och 2024 anges det att det fortsatt ansträngda ekonomiska läget i landet sannolikt är en bidragande orsak till ökningen av antalet

³⁹⁴ Invånarantalet har jag hämtat från världsbankens statistik.

³⁹⁵ I beräkningen ingår fastighetsmål, FT mål, övriga familjemål och övriga tvistemål.

³⁹⁶ Årsredovisning 2024, s. 21.

³⁹⁷ Domstolsstatistik 2023, s. 8.

³⁹⁸ Domstolsstatistik 2023, s. 8.

³⁹⁹ Domstolsstatistik 2023, s. 8.

⁴⁰⁰ Domstolsstatistik 2023, s. 8.

⁴⁰¹ Årsredovisning 2024, s. 10 och 28.

⁴⁰² Årsredovisning 2023, s. 10 och 30.

⁴⁰³ Årsredovisning 2023, s. 10 och 30.

⁴⁰⁴ Årsredovisning 2023, s. 10 och 30.

⁴⁰⁵ Årsredovisning 2022, s. 10.

⁴⁰⁶ Se tabell 1 i avsnitt 1.1. Jämför också med tabell 3 i avsnitten 4.1 och tabell 4 i avsnitt 5.1.

⁴⁰⁷ Årsredovisning 2023, s. 20 och årsredovisning 2024, s. 20. Även antalet avgjorda mål ökade och var klart över snittet för femårsperioden. Antalet avgjorda mål var något färre än de inkomna, vilket gav en fortsatt ökning av tingsrätternas balanserade mål. Se årsredovisning 2024, s. 20.

inkomna tvistemål.⁴⁰⁸ Det anges vidare i rapporten från 2024 att familjemålen fortsatte att vara på låga nivåer.⁴⁰⁹

I Sverige sätter regeringen verksamhetsmål för tingsrätternas handläggningstid.⁴¹⁰ Dessa verksamhetsmål mäts som omloppstid (handläggningstid) för avgjorda mål och mäter 75 percentilen. Det innebär att 75 procent av de avgjorda målen ska ha tagit så lång tid att handlägga eller kortare. Man skalar bort de mål som tagit längst tid att handlägga, motsvarande 25 procent.⁴¹¹ Regeringens verksamhetsmål för tingsrätterna gällande tvistemål är att 75 procent av målen ska ta högst sju månader att avgöra.⁴¹² Omloppstiderna vid 75:e percentilen uppgick till 5,5 månader för tvistemål 2024,⁴¹³ vilket innebar att omloppstiderna var de kortaste under hela 2000-talet.⁴¹⁴

I årsredovisningen 2024 anges att för tvistemål varierade omloppstiderna mellan 2,9 och 8,5 månader mellan landets tingsrätter vilket innebar en något mindre spridning jämfört med föregående år.⁴¹⁵ År 2023 var spridningen mellan 3,5 och 9,5 månader vilket innebar en mindre spridning jämfört med 2022 då den var mellan 3,4 och 10,7 månader.⁴¹⁶ 44 av 48 tingsrätter uppnådde 2024 regeringens verksamhetsmål att jämföra med 38 år 2023 och 31 år 2022.⁴¹⁷

⁴⁰⁸ Årsredovisning 2023, s. 21 och årsredovisning 2024, s. 21. En del av ökningen stod de så kallade flygmålen för. Dessa mål förekommer i relativt stor omfattning vid tingsrätter som har en större flygplats i sin domsaga. Se årsredovisning 2023, s. 21 och årsredovisning 2024, s. 21.

⁴⁰⁹ I rapporten spekuleras det att den lag som kom 2022 om informationssamtal och ett krav på att föräldrar, som huvudregel, ska ha deltagit i ett sådant samtal hos socialnämnden innan de framställer ett tvistigt yrkande om vårdnad, boende eller umgänge i domstol, kan vara en orsak till detta. Vidare anges att en annan faktor är de vikande talen för giftermål och skilsmässor som syns de senaste åren. Se årsredovisning 2024, s. 21.

⁴¹⁰ Domstolsstatistik 2023, s. 5.

⁴¹¹ Domstolsstatistik 2023, s. 5.

⁴¹² Se t.ex. årsredovisning 2023, s. 30 och årsredovisning 2024, s. 28.

⁴¹³ Det innebär att 75 procent av de avgjorda målen har en kortare omloppstid än 5,5 månader.

⁴¹⁴ Årsredovisning 2024, s. 28.

⁴¹⁵ Årsredovisning 2024, s. 29.

⁴¹⁶ Årsredovisning 2022, s. 29 och årsredovisning 2023, s. 30.

⁴¹⁷ Årsredovisning 2023, s. 30 och årsredovisning 2024, s. 29. Domstolsverket har i en enkät till domstolarna efterfrågat vilka orsaker som bidragit till att verksamhetsmålen nås respektive inte nås. De tingsrätter som inte nådde verksamhetsmålet nämner främst vakanser som orsak. De orsaker som var vanligast förekommande till att tingsrätterna i stället uppnådde verksamhetsmålen var i hög grad interna faktorer. Domstolens personal lyfts av flertalet domstolar; lojalitet, kompetens, bra samarbete och att personalen arbetar hårt. Vidare nämndes domstolens organisering och arbetssätt med nyttjande av digitalisering, delegation, långt driven beredningsorganisation, kontinuerlig uppföljning samt verksamhetsutveckling och aktivt arbete med rekrytering som viktiga aspekter. Vidare betonades frånvaron av vakanser, utökningen av personalstyrkan, vikten av att tingsrätten har tillgång till tillfällig personal genom Förstärkningsstyrkan och pensionerade domare samt förändrad målsammansättning och lägre balanser som faktorer som bidragit till att verksamhetsmålen uppnåddes. Se årsredovisning 2024, s. 31. Se även årsredovisning 2023, s. 32 och årsredovisning 2022, s. 30 där motiveringarna är långt de samma. I årsredovisningen 2024 anges vidare att eftersom det numera är så få tingsrätter som inte når målsättningen, menar ett flertal domstolar att verksamhetsmålet på 7 månader bör ses över. Se årsredovisning 2024, s. 31.

År 2024 inkom fler mål än någonsin tidigare. I rapporten anges emellertid att de möttes av en ny högsta nivå av antal avgjorda mål. Det framförs vidare att arbetsproduktiviteten, definierad som antalet avgjorda mål per årsarbetskraft, förbättrades jämfört med 2022 och 2023, från 72 till 76 mål.⁴¹⁸ Därtill anges att kostnadsproduktiviteten, definierad som kostnader för avgjorda mål, förbättrades under 2024. Styckkostnaderna 2024 för ett genomsnittligt avgjort tvistemål minskade med drygt sju procent i jämförelse med 2023.⁴¹⁹ Beräkningen⁴²⁰ av styckkostnader syftar till att visa verksamhetens kostnader i förhållande till prestationer, dvs. avgjorda mål. Den totala styckkostnaden påverkas i störst utsträckning av tingsrätternas produktivitet, då domstolsslaget svarar för närmare hälften av verksamhetens kostnader.⁴²¹ Olyckligtvis har jag inte hittat någon statistik gällande parternas rättegångskostnader i Sverige. Därmed går det inte att ta ställning till förfarandets billighet eftersom parternas kostnader är en viktig del av denna bedömning.

Jag anser att tillståndet för det svenska underrättsförfarandet överlag verkar vara rätt bra. Antalet mål i domstolarna är enligt mig på en lämplig nivå, i alla fall betraktat ur ett finskt perspektiv. Detta kan tolkas som ett tecken på att vanliga medborgare i alla fall i en viss utsträckning är villiga att vända sig till domstolarna för att lösa sina tvister. Vidare verkar man i Sverige överlag förhålla sig försiktigt positivt till handläggningstiderna. En stor kritik verkar i alla fall inte förekomma, varken i myndighetsrapporter eller inom doktrinen. Enligt mig är den svenska förberedelsen tillräckligt snabb. I alla fall sett ur ett finskt perspektiv där motsvarande inte kan sägas vara fallet.

Redogörelsen i det här avsnittet räcker emellertid inte ensam till att svara på frågan huruvida det svenska tillvägagångssättet vid förberedelsen uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. För det behövs en djupare analys, som jag ämnar utföra nedan.

3.2 SAMMANHANGET FÖR DEN SVENSKA FÖRBEREDELSEN

3.2.1 Historisk bakgrund

Den nu gällande SvRB trädde i kraft 1948. SvRB ersatte sin äldre motsvarighet (den äldre rättegångsbalken) från 1734. Under den äldre rättegångsbalken

⁴¹⁸ Årsredovisning 2023, s. 33 och årsredovisning 2024, s. 32. Observera att detta inte endast gäller tvistemål utan alla mål i tingsrätterna.

⁴¹⁹ Årsredovisning 2024, s. 32 och 158.

⁴²⁰ Verksamhetens kostnader fördelas schablonmässigt, främst utifrån tidredovisning på domstol. Se årsredovisning 2024, s. 157.

⁴²¹ Årsredovisning 2024, s. 157.

präglades domstolsförfarandet av ett muntligt-protokollariskt system.⁴²² Det innebar att handläggningen skedde vid flera likvärdiga rättegångstillfällen med ett par veckors mellanrum. Parterna kunde under hela handläggningen åberopa rättsfakta och lägga fram bevisning. Detta gjorde det svårt för domaren och parterna att få en överblick över processmaterialet. Det innebar vidare att eftersom processmaterialet formades under ett långt tidsspänn var det svårt för domstolens ledamöter att hålla materialet i minnet. Parterna kunde visserligen utföra sin talan muntligen men till grund för domen fick i princip endast läggas det som blivit antecknat i protokollet över handläggningen. De allvarligaste problemen med den muntligt-protokollariska handläggningen ansågs vara processens långsamhet och bristande säkerhet för materiellt riktiga avgöranden som uppstod eftersom domstolen tvingades döma på basis av ett bristfälligt material.⁴²³

Ett huvudsyfte för processreformen var att anpassa handläggningsformer till den fria bevisföringen och bevisprövningen. Tanken var att detta arrangemang skulle leda till en förbättrad säkerhet.⁴²⁴ För att kunna utföra den fria bevisprövningen och bevisvärderingen intogs tre grundprinciper: muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Principerna skulle framför allt prägla huvudförhandlingen. En muntlig, omedelbar och koncentrerad huvudförhandling förutsatte emellertid en förberedelsefas där målet omsorgsfullt skulle förberedas genom en materiell koncentration av processmaterialet.⁴²⁵

Inledningsvis medgav SvRB ytterst få avsteg från principerna om koncentration, muntlighet och omedelbarhet. Syftet var att få principerna att slå igenom och åstadkomma en kulturförändring från det gamla protokollariska systemet.⁴²⁶ I prop. 1986/87:89 framförs det att det torde råda en bred enighet om att man i det stora hela har nått de syften som låg bakom 1948 års rättegångsreform. Det konstateras vidare att SvRB:s system enligt en allmänt utbredd uppfattning ger starka garantier för att domstolarnas avgöranden grundas på ett gott underlag. I nästa andetag framförs det dock att faktumet att principerna har genomförts med stor stränghet har lett till flera negativa verkningar. Förfarandet ansågs i flera hänseenden vara onödigt tungrott och formaliserat. Utrymmet för att skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp till

⁴²² Bylander 2006, s. 81–83, Bellander 2017, s. 118–119 och Ekelöf – Bellander – Edlestam – Pauli 2024, s. 14.

⁴²³ SOU 1926:31 s. 17–18 och 28 och prop. 1931:80 s 32–33. Se också Hellner 1916, s. 5 ff, Bylander 2006, s. 81–83, Bellander 2017, s. 118–119 och Ekelöf – Bellander – Edlestam – Pauli 2024, s. 14.

⁴²⁴ SOU 1926:31, s. 28, Bylander 2006, s. 83, Mellqvist 2016, s. 270–271, Bellander 2017, s. 118 ff och Lindell 2021, s. 53.

⁴²⁵ SOU 1926:31 s. 28 och SOU 1926:33, s. 20. Se även Hellner 1916, s. 9, Bylander 2006, s. 83, Mellqvist 2016, s. 270–271 och Lindell 2021, s. 53 och 155–157.

⁴²⁶ Prop. 1986/87:89, s. 63. Se även SOU 2001:103, s. 78 och Bylander 2006, s. 84.

förhållandena i det enskilda målet var också förhållandevis litet. Kritik framfördes därtill att rättsväsendets resurser inte utnyttjades på bästa sätt.⁴²⁷

I syfte att korrigera dessa problem började det betonas starkare att domaren ska ha en faktisk möjlighet att kunna skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp i enlighet med det ifrågavarande målets enskilda behov.⁴²⁸ Det kan noteras att denna betoning blivit allt starkare under årens gång. Inom denna nya utvecklingslinje anses principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration fortfarande i allmänhet erbjuda den bästa garantin för en fri bevisvärdering och de bästa förutsättningarna för avgöranden av hög kvalitet. Förändringen i tankesättet är uppfattningen om att om domaren ska ha en faktisk möjlighet att utforma handläggningen enligt det ifrågavarande målets enskilda behov förutsätter det att principerna inte längre kan tillämpas fullt ut. I stället behövs en uppmjukning. Förändringen motiveras med att kraven på målets handläggning numera är helt andra än de krav som ställdes tidigare. Målen har generellt sett ökat i komplexitet och omfattning vilket i sin tur förutsätter att domaren har en bättre möjlighet att kunna skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp i enlighet med målets enskilda behov. Detta åstadkoms bl.a. genom allmänt utformade processbestämmelser som ger domaren ett omfattande skön att skraddarsy handläggningen.⁴²⁹

Exempel på uppmjukningar som genomfördes var större valfrihet mellan muntlighet och skriftlighet under domstolsförfarandets olika stadier, ökade möjligheter att avgöra mål utan att hålla huvudförhandling och att förebringa skriftlig bevisning utan att läsa upp den.⁴³⁰ I och med EMR-reformen (En modernare rättegång) 2008, eftersträvades det att skapa en modernare rättegång i allmän domstol genom att modern teknik skulle utnyttjas bättre.⁴³¹ Anpassningen av processreglerna till modern teknik innebar bl.a. att det infördes en möjlighet att delta i sammanträden via ljud- och bildöverföring och att berättelser som vittnen och andra lämnar i bevissyfte dokumenteras med videoteknik.⁴³²

En annan utvecklingslinje är betoningen av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Här innehar tidsplanen för handläggningen en viktig roll. Möjligheterna att upprätta en tidsplan fick en uttrycklig reglering i SvRB genom en reform som skedde år 2000.⁴³³ I EMR-reformen 2008 skärptes bestämmelsen om upprättande av tidsplanen.⁴³⁴ Syftet för uppgörandet av tidsplanen är att

⁴²⁷ Prop. 1986/87:89, s. 63 och 65. Se även SOU 1982:26, s. 33 ff.

⁴²⁸ Prop. 1986/87:89, s. 1.

⁴²⁹ Prop. 1986/87:89, s. 260–261, prop. 1999/2000:26, s. 2 och prop. 2004/05:131 s. 1, 81–82 och 132–133. Se också SOU 2001:103, s. 80–82.

⁴³⁰ Prop. 1986/87:89, s. 1, prop. 2004/05:131, s. 1 och 78 och Levén – Wersäll 2011, s. 18.

⁴³¹ Prop. 2004/05:131, s. 1 och 78 och Levén – Wersäll 2011, s. 18.

⁴³² Prop. 2004/05:131, s. 1 och prop. 2015/16:39, s. 21. Se även Levén – Wersäll 2011, s. 18 och Lindell 2021, s. 55.

⁴³³ Prop. 1999/2000:26, s. 66–68.

⁴³⁴ Prop. 2004/05:131, s. 132–133.

skapa en effektivare handläggning.⁴³⁵ Tanken är att en god handläggningsplan i kombination med det allt hårdare kravet om att domstolen ska driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande ska resultera i en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna.⁴³⁶ Det planmässiga tillvägagångssättet vid förberedelsen har således kopplingar till strävan efter ett effektivt domstolsförfarande.⁴³⁷

Sammantaget kan det konstateras att Sverige under en lång tid (sedan 1948) har haft en processkultur och en civilprocess som baserats på huvudförhandlingsmodellen. Trots att lagstiftaren till en början efter SvRB:s ikraftträdande var långsam med att göra stora revideringar av tingsrättsförfarandet har inställningen på senare tid ändrat.⁴³⁸ Revideringar har genomförts för att anpassa domstolsförfarandet efter tidens rådande behov. Särskilt på senare tid har lagstiftaren varit öppen för nya förhållningssätt och möjligheter och inte låtit sig bindas av gamla uppfattningar. Lagstiftaren utför också med rätt hög frekvens utvärderingar av genomförda lagrevideringar för att följa upp om revideringarnas syften har förverkligats i praktiken. Om de inte har gjort det är lagstiftaren inte långsam eller tveksam att göra ytterligare justeringar för att uppnå det eftersträfvade syftena.⁴³⁹ Lagstiftarens aktiva inställning att göra revideringar, följa upp dem och vid behov göra finjusteringar för att uppnå revideringarnas syften har enligt mig möjliggjort en smidig utveckling av underrättsförfarandet.

3.2.2 Förberedelsen innehar en viktig roll inom underrättsförfarandet

Förberedelsen tillmäts en viktig roll inom det svenska tingsrättsförfarandet. Uppfattningen är att det inte är möjligt att genomföra ett lyckat domstolsförfarande om förberedelsen misslyckas. Det finns en djupt rotad insikt om att en undermåttlig materiell koncentrationen av processmaterialet gör det till en svår uppgift att genomföra en materiellt och formellt koncentrerad huvudförhandling. Det finns en medvetenhet om att en väl genomförd förberedelse förutsätter tids- och resurs-

⁴³⁵ Prop. 1999/2000:26, s. 67, prop. 2004/05:131, s. 132–133, Wallin 2016, s. 337 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

⁴³⁶ Prop. 1999/2000:26, s. 67–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 103–104 och Wallin 2016, s. 331 och 337.

⁴³⁷ För en mer detaljerad redogörelse om denna strävan se avsnitt 2.5.3 ovan.

⁴³⁸ Se t.ex. prop. 1986/87:89, s. 1 och prop. 2004/05:131, s. 1.

⁴³⁹ Som exempel kan tas bestämmelsen om domstolens skyldighet att göra en skriftlig sammanställning av parternas processmaterial och bestämmelsen om upprättandet av en tidsplan för handläggningen. Gällande den skriftliga sammanställningen se prop. 1986/87: 89, s. 85–86 och 206, prop. 2004/05:131, s. 129–132, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105 ff och prop. 2015/16:39, s. 1 och 42–45. Gällande tidsplaner se prop. 1999/2000:26, s. 66–68 och prop. 2004/05:131, s. 132–134.

investeringar i början av ett måls handläggning. Uppfattningen är dock att dessa tids- och resursinvesteringar lönar sig att göra eftersom en väl genomförd förberedelse i det långa loppet ger goda förutsättningar att skapa ett effektivt domstolsförfarande som sannolikt leder till ett kvalitativt högtstående avgörande som kan meddelas inom en godtagbar tidsram och till ett acceptabelt pris.⁴⁴⁰ Det finns dock skäl att notera att den förberedande funktionen inte överbetonas. Den tillåts m.a.o. inte uppnås till vilket pris som helst. Tvärtom finns det en djupt förankrad uppfattning om att den materiella koncentrationen inte får räcka för länge. Den ska ske skyndsamt. Det är inte en rekommendation utan en uppmaning.⁴⁴¹

Även om förberedelsen innehar en viktig roll kan det enligt mig inte sägas att den överbetonas på bekostnad av huvudförhandlingen. Det kan inte heller sägas att förberedelsen faller i skymundan av huvudförhandlingen, dvs. att det skulle finnas en motvilja att investera tillräckligt med ansträngningar, tid och resurser på förberedelsen. Därmed verkar det enligt mig på det hela taget föreligga en balans mellan betoningarna på förberedelsen och huvudförhandlingen.⁴⁴²

3.2.3 En balanserad betoning av materiella och formella frågor

Materiella frågor betonas under den svenska förberedelsen. Tids- och resursinvesteringar görs för att säkerställa att den materiella koncentrationen under förberedelsen ska ha goda förutsättningar att lyckas.⁴⁴³ Betoningen av materiella frågor har en koppling till synen på domarens roll under förberedelsen. Domaren förväntas inta en aktiv roll gällande de materiella frågorna genom att utöva en aktiv materiell processledning för att säkerställa att den materiella koncentrationen får goda förutsättningar att lyckas.⁴⁴⁴ Därtill har betoningen av materiella frågor en koppling till varför domarens sammanställning av processmaterialet tilldelas en viktig ställning under förberedelsen trots att upprättandet av dem är resurs- och tidskrävande.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ Prop. 1986/87:89, s. 77–79 och 191–192 och prop. 2004/05:131, s. 123. Se även SOU 1982:26, s. 82–85, Westberg 2021, s. 198, 225–227, Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

⁴⁴¹ Prop. 1986/87: 89, s. 193, prop. 1999/2000:26, s. 67, prop. 2004/05:131, s. 133, Göransson 2020, s. 292–293 och Westberg 2021, s. 227.

⁴⁴² SOU 1982:26, s. 82–85, prop. 1986/87:89, s. 77–79 och prop. 2004/05:131, s. 123.

⁴⁴³ Prop. 1986/87: 89, s. 77–79 och 191–192 och prop. 2004/05:131, s. 123. Se även Olsson 1964, s. 85 ff, Ervo 2016, s. 28–29, Westberg 2021, s. 198, 225–227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 14, 18 och 32.

⁴⁴⁴ SOU 1982:26, s. 101 ff, prop. 1986/87:89, s. 106, Westberg 1988, s. 649, Brodin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 15, Lindell 2021, s. 361 ff och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 56 ff.

⁴⁴⁵ Prop. 2004/05:131, s. 130 och prop. 2015/16:39, s. 43–44. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105, Lindell 2021, s. 371 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

Betoningen av materiella frågor har också kopplingar till synen på den muntliga handläggningsformen och i förlängningen även till den centrala roll som det muntliga sammanträdet innehar under förberedelsen. I Sverige anses den muntliga kommunikationsformen, i jämförelse med den skriftliga, erbjuda bättre samt effektivare möjligheter att utföra den materiella koncentrationen. Motsvarande gäller domarens materiella processledning. Muntlig processledning i jämförelse med skriftlig processledning anses erbjuda domaren bättre möjligheter att säkerställa att samtalet med parterna om processmaterialet innehållsmässigt gäller rätt aspekter och löper smidigt.⁴⁴⁶ Det ska dock tilläggas att en annan orsak varför det muntliga sammanträdet innehar en central roll under förberedelsen är uppfattningen om att det är enklare att klarlägga om det finns förutsättningar för förlikning och för domaren att verka för att parterna förlikas under ett muntligt sammanträde än genom en skriftlig kommunikation.⁴⁴⁷

Inställningen till handläggningsformerna återspeglas i förberedelsens struktur. Den skriftliga förberedelsen anses utgöra en ”förförberedelse” innan den ”egentliga förberedelsen” som äger rum vid det muntliga sammanträdet där målsättningen är att fastställa processmaterialet inför huvudförhandlingen i en så hög grad som möjligt.⁴⁴⁸ I linje med kravet om en snabb och kostnadseffektiv förberedelse är målsättningen att endast ett sammanträde ska hållas.⁴⁴⁹

Det ska noteras att det under förberedelsen inte förekommer en ensidig betoning av materiella frågor. Det finns nämligen en insikt om att formella frågor är en viktig del av en god process. Därmed accentueras också formella frågor under förberedelsen. Betoningen hör ihop med det planmässiga tillvägagångssättet vid förberedelsen och den viktiga roll som tidsplanerna för handläggningen har tilldelats. Förhoppningen är att en omsorgsfullt upprättad tidsplan ger såväl parterna som domstolen en god överblick över processen. Tanken är att arbetet med tidsplanen ska ge domaren och parterna starka incitament att redan i ett tidigt skede av handläggningen tänka igenom vad som ska klaras ut samt vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande. Förväntningen är att arbetet ska leda till en uttrycklig dialog mellan domstolen och parterna i syfte att föra processen framåt. Uppfattningen är att de kostnader som utarbetandet av en god handläggningsplan medför är nödvändiga

⁴⁴⁶ Prop. 1986/87:89, s. 79–80. Se även SOU 1982:26, s. 85–88, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125, Renfors 2016, s. 324, Lindell 2021, s. 359 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

⁴⁴⁷ Prop. 1986/87:89, s. 79–80 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 82.

⁴⁴⁸ SOU 1982:26, s. 86, prop. 1986/87:89, s. 79–81, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 118–119, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 237 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 16, 19 och 70.

⁴⁴⁹ SOU 1982:26, s. 86 och prop. 1986/87:89, s. 81 och 199.

eftersom tidsplanen i det långa loppet ger goda förutsättningar att skapa en effektiv handläggning.⁴⁵⁰

3.2.4 En aktiv medverkan under domstolsförfarandet förväntas

I Sverige är målsättningen och strukturen för samarbetet mellan domstolen och parterna inte lika tydlig som inom modellreglarna. Skyldigheter för domaren och parterna att samarbeta framträder, ett exempel är tidsplanen för målets handläggning. Det ska dock noteras att skyldigheterna att samarbeta inte är sammankopplade till ett koherent ramverk med en klar målsättning. I Sverige finns det inte en motsvarande allmän skyldighet om att domaren och parterna måste samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning av tvisten.⁴⁵¹ Därmed finns det inte heller en motsvarande övergripande ledstjärna (skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar) som vägleder domaren och parterna i utförandet av deras uppgifter och hur de växelvis ska interagera (agera mot och med varandra) under processen.

I motsats till det förfarande som förespråkas i modellreglarna har inte hela domstolsförfarandet i Sverige konstruerats kring en tydlig huvudtanke om att alla som deltar i civilrättsliga förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro och att deltagarna ska dela på ansvaret för en god rättskipning. Traditionellt har ansvaret för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten främst riktats till domaren.⁴⁵² Fortfarande kan domaren sägas inneha huvudansvaret. På senare tid har emellertid parternas ansvar kommit att betonas i en större utsträckning. Lagstiftaren har t.ex. ansett det viktigt att parternas ansvar för att målet ska kunna avgöras inom rimlig tid uttrycks tydligt. Ett lämpligt sätt att göra det ansågs vara att knyta an till tidsplanen.⁴⁵³

Trots ovanstående skillnader ska det noteras att synen i Sverige på kopplingarna mellan samarbete och strävandet efter en effektiv process har mycket gemensamt med modellreglarnas uppfattning. En orsak varför samarbetet uppmuntras i Sverige är föreställningen om att samarbetet effektiviserar parternas och domarens verksamhet under domstolsförfarandet vilket i sin tur resulterar i en effektivare process. Uppfattningen är t.ex. att den materiella koncentrationen

⁴⁵⁰ Prop. 1999/2000:26, s. 67–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 103–104 och Wallin 2016, s. 331 och 337 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

⁴⁵¹ Jämför med regel 2 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁴⁵² Prop. 1986/87: 89, s. 193, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 89 och Westberg 2021, s. 225–226.

⁴⁵³ Prop. 2004/05:131, s. 133–134, Lindell 2021, s. 369 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

blir effektivare om domaren och parterna tillsammans utför den. Motsvarande tankegång finns gällande utformandet av förfarandets yttre förlopp.

Av denna orsak är det inte överraskande att domaren och parterna förväntas aktivt medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under förberedelsen. En aktiv medverkan förväntas gällande både materiella och formella frågor. Att förväntningen om den aktiva medverkan utsträcker sig till bägge frågorna kan spåras tillbaka till att det inom den svenska förberedelsen anses viktigt att betona både materiella och formella frågor.

Domaren och parterna förväntas genom en aktiv diskussion planera och utforma domstolsförfarandets yttre förlopp. Här innehar tidsplanen för handläggningen en viktig betydelse. Domstolen och parterna har ett gemensamt ansvar för att fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas.⁴⁵⁴ Därtill förväntas parterna och domaren tillsammans genom ett samtal om processmaterialet utföra den materiella koncentrationen. Parterna ska noggrant klargöra sin egen ståndpunkt i målet och bekanta sig med motpartens material och tänka igenom vilka spörsmål detta material föranleder samt beträffande varje rättsfaktum som motparten åberopat, ange huruvida rättsfaktumet erkänns eller förnekas.⁴⁵⁵ Domaren ska verka för att parternas processmaterial blir klarlagt och komprimerat och att parterna anger allt som de vill åberopa i målet genom att klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden, hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga om parterna har svårigheter med detta och om parterna har svårigheter med detta, hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka, återigen om parterna inte själva har förstått det, vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är stridiga.⁴⁵⁶

I Sverige finns det också en medvetenhet om att sanktioner har en viktig roll för att säkerställa att parterna aktivt deltar i verksamheten under processen. Domaren förväntas inskräpa hos parterna vikten av att de sköter sin processföring i linje med den uppgjorda tidsplanen. Parterna ska m.a.o. göras medvetna om att deras processmaterial måste introduceras senast inom utsatta tidsfrister, med risken att parterna därefter inte får föra in nytt material (preklusion).⁴⁵⁷ Om en part har försummat att anmäla eventuella hinder mot att tidsplanen kan hållas och motparten till följd av detta orsakas extra kostnader kan detta beaktas vid

⁴⁵⁴ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

⁴⁵⁵ SOU 1938:44, s. 432, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 100–101 och Westberg 2021, s. 144.

⁴⁵⁶ Westberg 2021, s. 197–198.

⁴⁵⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 100 och Westberg 2021, s. 227–228.

fördelningen av rättegångskostnaderna.⁴⁵⁸ En dylik försummelse kan också påverka bedömningen av preklusionsfrågor.⁴⁵⁹

3.2.5 Förväntan om ett aktivt deltagande vid utformandet av förfarandets yttre förlopp

I Sverige förväntas domarens verksamhet kännetecknas av ett planmässigt tillvägagångssätt.⁴⁶⁰ Domaren ska eftersträva att redan från början ta tag i tvisten och att vara engagerad, målmedveten och lyhörd till parternas synpunkter.⁴⁶¹ Domaren ska bekanta sig med målet på basis av stämningsansökan och svaromålet och därefter skraddarsy domstolsförfarandet enligt det ifrågavarande målets behov.⁴⁶²

Det förväntas att domaren ska utforma målets handläggning så att det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Ovan⁴⁶³ nämndes det att den nyss nämnda formuleringen om ett rimligt förhållande mellan de två vågskållarna inte används inom den svenska civilprocessen men formuleringens innebörd och innehåll motsvarar ändå enligt mig det svenska tankegodset. Det innebär kort sagt att större resurser (tid och pengar) ska allokeras till handläggningen av stora, svåra och viktigt mål än till mindre omfattande och relativt enkla mål. På senare tid har det även börjat betonas allt starkare att vid utformandet av förfarandet ska domaren hålla i minnet lagstiftarens uppmaning om att domstolen ska driva förberedelsen med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Domaren ska alltså säkerställa att målets handläggning fortskrider och inte stannar upp.⁴⁶⁴

Trots att domaren avgör frågor som hör till målets tidsram och utformandet av handläggningen *ex officio*, innehar parterna en viktig roll vid utformandet av förfarandets yttre förlopp. Planeringen av ett tvistemål ska nämligen ske i samråd med parterna.⁴⁶⁵ Domaren ska lyssna på parternas behov och fråga var-

⁴⁵⁸ Prop. 2004/05:131, s. 241, Lindell 2021, s. 369 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55–56.

⁴⁵⁹ Prop. 2004/05:131, s. 241, Lindell 2021, s. 369 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55–56.

⁴⁶⁰ Westberg 2021, s. 227. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 58–59.

⁴⁶¹ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 136–138. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 58–59.

⁴⁶² Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 56.

⁴⁶³ Se avsnitt 2.5.3.5.

⁴⁶⁴ Prop. 1986/87: 89, s. 193 och Westberg 2021, s. 227.

⁴⁶⁵ Prop. 1986/87:89, s. 193 och 195 och Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 136.

för den ena eller andra åtgärden är nödvändig. Domaren ska fråga tills domaren förstår varför parten eller partens juridiska biträde har ett visst behov. Det är också viktigt att domaren diskuterar och arbetar fram lösningar med parterna.⁴⁶⁶

Tidsplanen för förfarandet har tilldelats en viktig roll vid utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. Domstolen och parterna har ett gemensamt ansvar för att fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas.⁴⁶⁷ Detta hör ihop med att lagstiftaren har ansett det viktigt att parternas ansvar för att målet ska kunna avgöras inom rimlig tid uttrycks tydligt.⁴⁶⁸

Tidsplanen ses som ett gemensamt planeringsverktyg. Domaren och parterna förväntas diskutera och arbeta fram en tidsplan som beaktar parternas och de juridiska biträdenas olika behov och intressen. Det anses som fördelaktigt att också materiella frågor diskuteras när tidsplanen upprättas, t.ex. vilka frågor som respektive part ser som centrala och vilken bevisning som krävs för dessa frågor. Genom att också diskutera materiella frågor ökar sannolikheten för att målet kommer in på rätt spår redan från början och att inga onödiga åtgärder vidtas, t.ex. omfattande förberedelse av frågor som egentligen inte är tvistiga eller relevanta.⁴⁶⁹ Uppfattningen är alltså att en tidsplan kan skapa en bättre arbetsgemenskap mellan domstolen och parterna. Tanken är att om domstolen och parterna gemensamt har varit med och tagit fram och enats om en tidplan är det enklare att undvika syrliga inlagor eller irriterade kommentarer från domstolen och/eller parterna när tider inte kan hållas eller dagar för sammanträden eller huvudförhandlingen inte hittas.⁴⁷⁰

Förhoppningen är att en omsorgsfullt upprättad tidsplan ger såväl parterna som domstolen en god överblick över processen. Tanken är att arbetet med tidsplanen ska ge domaren och parterna starka incitament att redan i ett tidigt skede av handläggningen tänka igenom vad som ska klaras ut samt vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande.⁴⁷¹ Förväntningen är att arbetet ska leda till en uttrycklig dialog mellan domstolen och parterna i syfte att föra processen framåt. Härigenom mejslas en väg fram till huvudförhandlingen som alla inblandade kan acceptera. Arbetet förväntas också tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för att föra processen framåt. Tanken är att detta i kombination med domarens pådrivande verksamhet ska leda till en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna.⁴⁷²

⁴⁶⁶ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 136.

⁴⁶⁷ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

⁴⁶⁸ Prop. 2004/05:131, s. 133–134 och Lindell 2021, s. 369.

⁴⁶⁹ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 136.

⁴⁷⁰ Wallin 2016, s. 337.

⁴⁷¹ Prop. 2004/05:131, s. 133, SOU 1982:26, s. 495 och Lindell 2021, s. 368.

⁴⁷² Prop. 1999/2000:26, s. 67–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 103–104 och Wallin 2016, s. 331 och 337.

3.2.6 Förväntan om ett aktivt deltagande vid den materiella koncentrationen

Under förberedelsen utförs den materiella koncentrationen genom ett samtal om processmaterialet. Domaren och parterna förväntas aktivt delta i samtalet. I syfte att ge den materiella koncentrationen goda förutsättningar att lyckas har både domaren och parterna tilldelats en skyldighet att vid ett tidigt skede noggrant sätta sig in i saken.⁴⁷³ Detta hänger ihop med uppfattningen om att det inte kan godtas att parterna gör sina närmare studier av målet först i samband med att huvudförhandlingen närmar sig.⁴⁷⁴

Parterna har under samtalet en skyldighet att beträffande varje rättsfaktum som motparten åberopat ange huruvida rättsfaktumet erkänns eller förnekas, vilket klarlägger vilka rättsfaktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen.⁴⁷⁵ Den part som inte medverkar i denna verksamhet torde riskera ett preklusionsföreläggande.⁴⁷⁶ Det anses som fördelaktigt att parterna också anger vilka bevisfakta de stöder sig på. Detta gäller särskilt bevisfakta som har ett mera betydande bevisvärde. Det ska även klarläggas huruvida de är stridiga eller ostridiga. Parterna har även en skyldighet att ange exakta bevisteman för åberopad bevisning. Dessa förväntas ofta vara konkretiserade till ett visst bevisfaktum.⁴⁷⁷

Domaren förväntas utöva en aktiv materiell processledning under förberedelsen. Domaren ska verka för att parterna anger allt som de vill åberopa i målet och för att parternas processmaterial blir klarlagt och komprimerat inför huvudförhandlingen. Domaren ska klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden och hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga om parterna har svårigheter med detta. På motsvarande sätt ska domaren, om parterna har svårigheter med detta, hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka, återigen om parterna inte själva har förstått det, vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är stridiga.⁴⁷⁸

Ett viktigt verktyg är domarens sammanställning av processmaterialet. Arbetet med sammanställningen anses gynna den materiella koncentrationen eftersom den ger starka incitament åt både domaren och parterna att materiellt

⁴⁷³ Prop. 1986/87:89, s. 205–206 och Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 126–127.

⁴⁷⁴ Prop. 1999/2000:26, s. 71.

⁴⁷⁵ SOU 1938:44, s. 432 och Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 100–101.

⁴⁷⁶ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 100.

⁴⁷⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 102.

⁴⁷⁸ SOU 1982:26, s. 101 ff, prop. 1986/87:89, s. 106, Westberg 1988, s. 649, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 15, Westberg 2021, s. 197–198, Lindell 2021, s. 361 ff och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 56 ff.

koncentrera processmaterialet.⁴⁷⁹ Domaren tvingas materiellt koncentrera processmaterialet för att kunna återge informationen i sammanställningen i en komprimerad samt strukturerad form. Parterna å sin sida förväntas ta ställning till sammanställningens innehåll och korrigera eventuella missuppfattningar. En positiv aspekt med sammanställningen är att den ger parterna och domaren en bättre uppfattning om processmaterialet. Sammanställningen kan t.ex. användas för att underlätta identifikationen av kärntvistefrågan och tydliggöra vilka faktum som är stridiga respektive ostridiga och därigenom klargöra vilka faktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen.⁴⁸⁰ Tanken är vidare att eftersom sammanställningen ger större klarhet i processmaterialet är sannolikheten större att målet kommer in på rätt spår redan vid ett tidigt skede av processen och därmed minskar även risken att det företas omfattande förberedelse i frågor som i realiteten inte är stridiga eller relevanta, vilket i sin tur leder till tids- och kostnadsbesparingar.⁴⁸¹

Ett viktigt forum för den materiella koncentrationen är det muntliga förberedelsesammanträdet där den muntliga kommunikationsformen anses möjliggöra en smidig diskussion mellan domaren och parterna om processmaterialet.⁴⁸² Sammanträdet kan sägas ha en dubbel funktion. Fastställandet av processmaterialet under sammanträdet säkerställer den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen. Den ökade klarheten i processmaterialet ökar också sannolikheten att tvisten kan avvecklas genom en förlikning eller att parterna förlikas om en viss del av målet.⁴⁸³ Det är domarens uppgift att säkerställa att sammanträdets funktioner faktiskt uppnås.⁴⁸⁴ Under sammanträdet ska domaren genom sin materiella processledning se till att fokuset under dialogen om processmaterialet ligger på att klargöra processmaterialet, att koka ner målet till sin kärna och att huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation riktas till kärntvistefrågorna inför huvudförhandlingen.⁴⁸⁵

⁴⁷⁹ Prop. 2004/05:131, s. 130 och prop. 2015/16:39, s. 43–44. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105, Lindell 2021, s. 371 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁴⁸⁰ Prop. 2004/05:131, s. 130 och prop. 2015/16:39, s. 43. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105, Westberg 2021, s. 227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁴⁸¹ Prop. 2015/16:39, s. 44.

⁴⁸² SOU 1982:26, s. 128–129, prop. 1986/87:89, s. 80, Westberg 1988, s. 660, Renfors 2016, s. 324 och 330, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 227 och 234 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

⁴⁸³ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 82. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 54.

⁴⁸⁴ Westberg 2021, s. 237 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

⁴⁸⁵ Prop. 1986/87:89, s. 80, Brodin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 130–133, Renfors 2016, s. 324, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19, 77 och 82.

Till domarens uppgifter hör vidare att domaren ska använda preklusionsförelägganden för att inskräpa hos parterna vikten av att de sköter processföringen i linje med den uppgjorda tidsplanen. Parterna ska m.a.o. göras medvetna om att deras ställningstaganden i tvisten måste presenteras senast i enlighet med de utsatta tidsfristerna, med risk att de därefter inte får föra in nytt processmaterial. Syftet med preklusionsföreläggandena är att tvinga parterna att färdigställa sin talan i god tid innan huvudförhandlingen och i och med detta minska risken för att huvudförhandlingen måste ställas in och att avgörandet drar ut på tiden.⁴⁸⁶

3.3 FÖRBEREDELSENS FÖRLOPP

3.3.1 Den inledande fasen

Ur SvRB 42:1 framgår att den som vill inleda en rättegång mot någon ska hos domstolen skriftligen ansöka om stämning. I SvRB 42:2 stadgas om innehållet i stämningsansökan. Ur första stycket framgår att en ansökan om stämning ska innehålla 1) ett bestämt yrkande, 2) en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet, 3) uppgift om de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis samt 4) uppgift om sådana omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår av vad som anförs i övrigt. Har käranden några önskemål om hur målet ska handläggas, bör hen ange dessa i ansökningen (42:2 st. 2). De skriftliga bevis som åberopas ska ges in tillsammans med ansökningen (42:2 st. 4).

I SvRB 42:3 stadgas att om stämningsansökningen inte uppfyller föreskrifterna i 2 § eller i övrigt är ofullständig, ska domstolen förelägga käranden att avhjälpa bristen. I 42:5 st. 1 föreskrivs det att avvisas ej ansökningen, ska domstolen utfärda stämning på svaranden att svara på käromålet. Huvudregeln är skriftligt svaromål.⁴⁸⁷ I doktrinen anges det att ibland är det möjligt att förutse att ett skriftligt svaromål inte har några fördelar för handläggningen. I dessa fall är att ett muntligt svaromål lämpligast.⁴⁸⁸

Om svaromålets innehåll stadgas i SvRB 42:7. I svaromålet ska anges 1) de invändningar om rättegångshinder som svaranden vill göra, 2) i vad mån kärandens yrkande medges eller bestrids, 3) om kärandens yrkande bestrids, grunden

⁴⁸⁶ Prop. 1999/2000:26, s. 70–71, Gentile 2015, s. 299 och 329 och Westberg 2021, s. 227–228.

⁴⁸⁷ Prop. 1986/87:89, s. 197 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 70.

⁴⁸⁸ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 70. Om det exempelvis handlar om från Kronofogdemyndigheten hänskjutna betalningsförelägganden kan gäldenären redan i sitt där angivna svar ha redogjort för invändningarna mot betalningsyrkandet. I dessa fall kan det vara onödigt att belasta handläggningen genom ett skriftligt svaromål (Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 70).

för detta med yttrande rörande de omständigheter, som käranden grundar sin talan på, och med angivande av de omständigheter som svaranden vill anföra samt 4) uppgift om de bevis som svaranden åberopar och om vad som ska styrkas med varje bevis. I 42:7 st. 2 stadgas det att de skriftliga bevis som åberopas bör ges in samtidigt som svaromålet avges.

3.3.2 Val av handläggningsform

I SvRB 42:9 st. 1 stadgas att förberedelsen sker vid sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt, får olika former av förberedelse förenas. På basis av stämningsansökan och svaromålet får domstolen ett material som utgör underlag när beslut ska fattas om hur förberedelsen ska handläggas.⁴⁸⁹

Det står domaren fritt att kombinera ovanstående handläggningsformer med varandra, allt efter målets beskaffenhet och den aktuella situationen i det konkreta målet. Domaren ges m.a.o. utrymme att skraddarsy handläggningen enligt det ifrågavarande målets enskilda behov. Det är också något som domaren förväntas göra. Domaren ska eftersträva att utforma målets handläggning så att det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Det innebär kort sagt att större resurser (tid och pengar) ska allokeras till handläggningen av stora, svåra och viktiga mål än till mindre omfattande och relativt enkla mål.⁴⁹⁰ Exempelvis finns det en stark presumtion om att endast ordna ett muntligt förberedelsesammanträde under förberedelsen (se SvRB 42:9 st. 4).⁴⁹¹ Om det dock är frågan om ett stort och komplicerat mål kan domaren bestämma att ordna ytterligare ett sammanträde.⁴⁹²

Betoningen av materiella frågor under förberedelsen inverkar på inställningen till handläggningsformerna och förberedelsens struktur. I doktrinen anges det att förberedelsen i praktiken innehåller i regel både skriftliga och muntliga element.⁴⁹³ Som det kommer att framgå i mer detalj nedan anses den skriftliga förberedelsen utgöra en ”förförberedelse” innan den ”egentliga förberedelsen” som äger rum vid det muntliga sammanträdet där målsättningen

⁴⁸⁹ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 70.

⁴⁹⁰ Prop. 1986/87:89, s. 196–197 och Westberg 2021, s. 226.

⁴⁹¹ Prop. 1986/87:89, s. 199.

⁴⁹² Prop. 1986/87:89, s. 199, Lindell 2021, s. 358 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁴⁹³ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 18.

är att fastställa processmaterialet inför huvudförhandlingen i en så hög grad som möjligt.⁴⁹⁴

3.3.3 Fortsatt skriftväxling

I SvRB 42:9 st. 3 stadgas att när ett skriftligt svaromål har kommit in till domstolen, ska sammanträde hållas så snart som möjligt, om det inte med hänsyn till målets beskaffenhet är lämpligare med fortsatt skriftväxling. Uppfattningen är att i många fall kan en viss fortsatt skriftväxling vara ändamålsenlig. Tanke sättet hör ihop med målsättningen om att endast ett muntligt sammanträde ska hållas under förberedelsen (se SvRB 42:9 st. 4).⁴⁹⁵ För att klara av förberedelsen med endast ett sammanträde förutsätts det nämligen att processmaterialet är tillräckligt klarlagt innan sammanträdet. Under den fortsatta skriftväxlingen ska domaren sträva till att uppnå detta genom att ställa precisa frågor till parterna.⁴⁹⁶ För att inte förlora tid kan domstolen bestämma att sammanträdet hålls t.ex. om tre månader och under tiden fram till sammanträdet förordna om skriftväxling enligt en med parterna uppgjord plan.⁴⁹⁷

I SvRB 42:14 st. 1 föreskrivs att om det är till fördel för utredningen i målet, bör domstolen före sammanträde eller fortsatt skriftväxling tillställa parterna en förteckning över de frågor som bör tas upp under den fortsatta handläggningen. Frågeförteckningen görs av domstolen enligt domstolens uppfattning om vad som är viktigt.⁴⁹⁸ I doktrinen anges det att i praktiken är det sällsynt att en dylik frågeförteckning upprättas annat än inför muntlig förberedelse i stora och komplicerade mål.⁴⁹⁹ Det framförs vidare att om det är frågan om ett stort och komplicerat mål kan det vara lämpligt att först upprätta en förteckning över övergripande frågor gällande de väsentliga tvistefrågorna för att sedan göra ytterligare en förteckning med mer detaljerade frågor.⁵⁰⁰ Exempel på frågor som kan tas upp i en frågeförteckning är: om grunden för käromålet behöver preciseras i visst hänseende; om svaranden inte klart har redovisat om ett av motparten åberopat rättsfaktum erkänns eller förnekas; om käranden inte har redovisat

⁴⁹⁴ SOU 1982:26, s. 86, prop. 1986/87:89, s. 79–81, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 118–119, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 237 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 16, 19 och 70.

⁴⁹⁵ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 118–119.

⁴⁹⁶ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 118–119.

⁴⁹⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 119. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 52–53.

⁴⁹⁸ Lindell 2021, s. 370.

⁴⁹⁹ Lindell 2021, s. 369 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 76–77.

⁵⁰⁰ Lindell 2021, s. 370.

sin inställning till ett av svaranden återopat motfaktum eller om ett bevisstema är alltför allmänt formulerat.⁵⁰¹

3.3.4 Det muntliga förberedelsesammanträdet

Sammanträdet tilldelas en viktig roll inom förberedelsen.⁵⁰² Det kan sägas ha en dubbel funktion. Sammanträdet främjar inte endast den materiella och formella koncentrationen av huvudförhandlingen utan medverkar också till att tvisten kan avvecklas genom en förlikning.⁵⁰³ Den viktiga rollen och de höga förväntningarna som placeras på sammanträdet hör ihop med den positiva synen på den muntliga handläggningsformen vilket i sin tur härstammar från uppfattningen om att den materiella koncentrationen sker effektivare under ett sammanträde i jämförelse med skriftföring.⁵⁰⁴ Uppfattningen är vidare att det är enklare att klarlägga om det finns förutsättningar för förlikning och för domaren att verka för att parterna förliks genom en muntlig kommunikationsform än genom en skriftlig.⁵⁰⁵

Vid skriftväxling anses det nämligen föreligga en risk för att parterna skriver förbi varandra och undviker att egentligen svara på motpartens eller domstolens frågor.⁵⁰⁶ Under ett sammanträde är uppfattningen i stället att en part oftare har lättare att genom utfrågning få motparten att klargöra sitt processmaterial.⁵⁰⁷ Det anses också vara enklare för domaren att utöva sin materiella processledning under ett sammanträde.⁵⁰⁸

Trots att domstolen har omfattande skön att välja hur handläggningen ska fortsätta efter svaromålet finns det således en stark presumtion om att ordna ett sammanträde under förberedelsen.⁵⁰⁹ I doktrinen framförs det att inte ens vid mål som i huvudsak handlar om komplicerade tekniska frågor är det lämpligt

⁵⁰¹ SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 106, prop. 2015/16:39, s. 45 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 77.

⁵⁰² Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19.

⁵⁰³ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 82. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 53.

⁵⁰⁴ Prop. 1986/87:89, s. 79–80, Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och Lindell 2021, s. 359.

⁵⁰⁵ Prop. 1986/87:89, s. 79–80, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 82.

⁵⁰⁶ Prop. 1986/87:89, s. 80, Renfors 2016, s. 324, Lindell 2021, s. 359 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

⁵⁰⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19.

⁵⁰⁸ Prop. 1986/87:89, s. 80, Renfors 2016, s. 324, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

⁵⁰⁹ Westberg 2021, s. 237.

att hela förberedelsen är rent skriftlig.⁵¹⁰ Samtidigt finns det en medvetenhet om att den muntliga handläggningsformen inte ska bli ett självändamål. I förarbetena betonas att om det inte finns något direkt behov av muntlighet ska förberedelsen vara skriftlig. Likaså ska muntligheten underlåtas om kostnaderna för och olägenheterna med ett sammanträde inte står i rimlig proportion till vad målet gäller.⁵¹¹

I SvRB 42:9 st. 4 föreskrivs att om sammanträde hålls, ska förberedelsen om möjligt avslutas vid detta. För att uppnå målsättningen har parterna getts en skyldighet att före sammanträdet sätta sig in i saken på sådant sätt att något ytterligare sammanträde för förberedelse om möjligt inte behövs (se SvRB 42:14 st. 2). Domaren förväntas också läsa in målet noga och kunna det även i enskildheter, dvs. domaren ska förbereda sig på samma sätt som parterna. Domaren ska sätta sig in i de rättsfrågor som kan bli aktuella, i annat fall kan det bli svårt för domaren att avgöra vad som är relevant i målet. Därtill förväntas domaren sätta sig in i vem av parterna som har bevisbördan.⁵¹²

I linje med det planmässiga tillvägagångssättet vid förberedelsen finns det en förväntan om att domaren ska sträva till att reservera tillräckligt med tid för planeringen av sammanträdet. Det anses som fördelaktigt att domaren upprättar ett körschema för sammanträdet där det framgår vilka frågor som ska behandlas under sammanträdet och i vilken ordning frågorna behandlas. Körschemat medför att sammanträdet får en tydlig struktur och att skilda frågor kan behandlas enskilt från varandra utan att spörsmål som egentligen hör till ett annat temaområde som ska behandlas senare blandas in, vilket skulle medföra att diskussionen blir oklar och ofullständig.⁵¹³ En god plan för sammanträdet är således viktigt för att säkerställa att sammanträdet syften får goda möjligheter att uppnås och för att undvika onödig tidsspillan.⁵¹⁴

Domaren förväntas inta en aktiv roll under sammanträdet för att säkerställa att sammanträdet faktiskt uppnås.⁵¹⁵ Under sammanträdet ska domaren verka för att att parternas processmaterial blir klarlagt och komprimerat inför huvudförhandlingen. Vid behov ska domaren klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden och hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga om parterna har svårigheter med detta. På motsvarande sätt ska domaren, om parterna har svårigheter med detta, hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka, återigen om parterna inte själva har förstått det, vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är

⁵¹⁰ Lindell 2021, s. 359.

⁵¹¹ Prop. 1986/87:89, s. 80.

⁵¹² Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 126.

⁵¹³ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125–126. För ett exempel på hur ett körschema kan se ut se Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 241.

⁵¹⁴ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125–126.

⁵¹⁵ Westberg 2021, s. 237 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19 och 77.

stridiga. Därefter ska fokuset under dialogen om processmaterialet ligga på att säkerställa att huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation under huvudförhandlingen riktas till de stridiga rättsfaktum som är centrala och att stridiga rättsfaktum som är av mindre betydelse endast uppmärksammas i en mindre utsträckning.⁵¹⁶ Domaren förväntas även aktivt verka för att tvisten kan avvecklas genom en förlikning.⁵¹⁷

Under sammanträdet ligger fokuset inte endast på materiella frågor. I linje med den balanserade betoningen av formella och materiella frågor under förberedelsen diskuteras också formella spörsmål under sammanträdet. Exempelvis ska det planeras hur huvudförhandlingen ska genomföras.⁵¹⁸ Vid sammanträdet ska domaren också regelmässigt besluta om planen för målets fortsatta handläggning. Planen ska sträcka sig fram till och med huvudförhandlingen och i planen ska det ingå att förberedelsen förklaras avslutad vid en viss tidpunkt (mjuk stupstock⁵¹⁹).⁵²⁰ I tidsplanen ska tidpunkter bestämmas för de åtgärder som ska vidtas, t.ex. ingivandet av sakkunnigutlåtande eller besvarande av någon fråga.⁵²¹

I SvRB 42:9 st. 4 föreskrivs att om sammanträde hålls men det är inte möjligt att avsluta förberedelsen efter sammanträdet, ska förberedelsen fortsätta genom skriftväxling eller vid ett nytt sammanträde. I doktrinen konstateras att det i praktiken är ovanligt att det hålls fler än ett sammanträde, detta kan dock förekomma i stora och komplicerande mål.⁵²² Det konstateras vidare att det i stället är vanligt med viss ytterligare skriftväxling efter den muntliga förberedelsen.⁵²³ Det nämns också att parterna ofta brukar få möjlighet att yttra sin åsikt över sammanställningen (se SvRB 42:16).⁵²⁴ Det anges även att det är vanligt att parterna vid sammanträdet ber att senare få inkomma med kompletteringar i vissa avseenden, exempelvis gällande bevisuppgifterna.⁵²⁵ Med detta sagt, anses det vara viktigt att domaren inte tillåter en så omfattande skriftväxling att målet sväller.⁵²⁶

⁵¹⁶ Prop. 1986/87:89, s. 80, En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 54, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 130–133, Renfors 2016, s. 324, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 19, 77 och 82.

⁵¹⁷ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 82.

⁵¹⁸ En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 54 och Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 125.

⁵¹⁹ Om den mjuka stupstocken se avsnitt 3.3.7.3 nedan.

⁵²⁰ Gentile 2015, s. 325. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 53–54.

⁵²¹ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 132. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 53.

⁵²² Lindell 2021, s. 358 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵²³ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 77.

⁵²⁴ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 77.

⁵²⁵ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 77.

⁵²⁶ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 77–78.

3.3.5 Tidsplan för målets handläggning

Enligt SvRB 42:6 st. 4 ska domstolen upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt. Parterna ska fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas såvitt gäller dem och deras bevisning. Om en part bedömer att tidsplanen inte kan hållas, ska detta genast anmälas till domstolen. Om domstolen bedömer att tidsplanen inte kan hållas, ska parterna underrättas om detta.

Tidsplanen utgör ett kronologiskt schema över vad som ska hända vid vilken tidpunkt.⁵²⁷ M.a.o. ska tidsplanen så långt som möjligt innehålla de moment som parterna och domstolen bedömer komma i fråga i det aktuella målet.⁵²⁸ Tidsplaner upprättas i varierande omfattning och på varierande sätt.⁵²⁹ I allmänhet bestäms i tidsplanen tid för när ytterligare skrifter ska ges in till domstolen, när sammanträdet för förberedelse ska hållas och när huvudförhandlingen ska äga rum. Om domaren tar upp andra frågor angående handläggningen, ska dessa också nämnas i tidsplanen.⁵³⁰

Domstolens skyldighet att upprätta en tidsplan är sträng.⁵³¹ I majoriteten av målen ska domaren upprätta en tidsplan.⁵³² I förarbetena anges att den naturliga tidpunkten för upprättandet är när svaromål har avgetts. Det anges vidare att upprättande ska ske i samband med att domstolen hör parterna över målets handläggning.⁵³³ I förarbetena framförs också att domaren kan hålla ett

⁵²⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 140 och Westberg 2021, s. 227. För exempel på hur tidsplaner kan se ut se Del 2 i SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 2.

⁵²⁸ Wallin 2016, s. 338.

⁵²⁹ Wallin 2016, s. 337.

⁵³⁰ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 140. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 52.

⁵³¹ Möjligheterna att upprätta en tidsplan fick en uttrycklig reglering i SvRB genom en reform som skedde år 2000. I EMR-reformen (år 2008) skärptes bestämmelsen om upprättande av tidsplanen. Orsaken var att lagstiftaren ansåg att bestämmelsen inte hade fått det genomslag som var tänkt och som var önskvärt. Förklaringar till detta var svårigheten med att bestämma dag för huvudförhandling och att vissa domare ansåg att det många gånger utgjorde ett onödigt arbete att upprätta en tidsplan, då de ansåg att många mål ändå förliks före huvudförhandlingen. Lagstiftaren ansåg dock att upprättande av tidsplaner har många fördelar. En tidplan ansågs medföra en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ge såväl parterna som domstolen en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet till avgörande. Se Prop. 1999/2000:26, s. 66–68, prop. 2004/05:131, s 132–133 och SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 99.

⁵³² Prop. 1999/2000:26, s. 65–67 och 137 och Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 139. En tidsplan behöver emellertid inte upprättas i småmål, mål där parterna efter svaromål kan slutföreläggas, mål där det med visst fog kan ifrågasättas om avvisning ska ske och enkla familjerättsliga mål. Se Prop. 1999/2000:26, s. 65–67 och 137 och Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 139.

⁵³³ Prop. 1999/2000:26, s. 67.

planeringssammanträde per telefon med parternas juridiska biträden där de tillsammans upprättar tidsplanen.⁵³⁴

I doktrinen anges det att i praktiken är det vanligt att tidsplanen upprättas i samråd med parterna först vid eller i anslutning till den muntliga förberedelsen.⁵³⁵ Det ska emellertid noteras att i doktrinen har några domare med lång erfarenhet rekommenderat att tidsplanen upprättas vid ett tidigt skede av processen under ett planeringssammanträde. Om domaren redan från början märker att det är en seriös tvist där bägge parterna har ett juridiskt biträde förordar de att hålla ett planeringsmöte så snart ansökan om stämning kommit in till tingsrätten. Det betonas att vid mötet ska domaren även ta upp vilka materiella frågor som parterna ser som centrala och vilken bevisning som krävs för dessa frågor.⁵³⁶

Tidsplanen ses som ett gemensamt planeringsverktyg. Domaren förväntas involvera parterna i planerandet och utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. I doktrinen har några domare med lång erfarenhet rekommenderat att domaren ska eftersträva att vara engagerad, målmedveten och lyssnande och att domaren redan från början tar tag i tvisten. De rekommenderar att domaren och parterna diskuterar fram en tidsplan som beaktar parternas olika behov och intressen. Enligt dem ska domaren lyssna på parternas behov och fråga varför den ena eller andra åtgärden är nödvändig. I och med detta tillvägagångssätt mejslas enligt dem en väg fram till huvudförhandlingen som alla inblandade accepterar.⁵³⁷

Det viktigaste inslaget i tidsplanen anses vara att dagen för huvudförhandling bestäms.⁵³⁸ Datum för huvudförhandling ska fastställas så tidigt som möjligt.⁵³⁹ I doktrinen anger domare med lång erfarenhet att datumet ska kunna fastställas när svaromålet har avgetts eller senast vid det muntliga förberedelsesammanträdet.⁵⁴⁰ Fastställandet av denna tidpunkt sätter en psykologisk press på parterna att hålla den uppgjorda tidsplanen.⁵⁴¹ Samtidigt innebär en fastställd dag för huvudförhandlingen att parterna kan planera sin verksamhet utifrån detta.⁵⁴²

För att en tidsplan ska vara realistisk ska domstolen och parternas juridiska biträden beakta omständigheter som kan påverka tidsplanen. I planeringen av

⁵³⁴ Prop. 1999/2000:26, s. 67.

⁵³⁵ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 56. Se även SOU 2012:93, s. 103–104.

⁵³⁶ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 136 och 139–140.

⁵³⁷ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 136 och 139–140. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 53–54.

⁵³⁸ Prop. 2004/05:131, s. 132, Lindell 2021, s. 369, Westberg 2021, s. 227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

⁵³⁹ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 137 och 195.

⁵⁴⁰ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 195.

⁵⁴¹ Wallin 2016, s. 337 och Westberg 2021, s. 227.

⁵⁴² Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 137.

målet ska domstolen exempelvis ta upp frågan om edition kommer att aktualiseras i målet eller om det finns andra processuella frågor som kan komma att behöva behandlas av domstolen.⁵⁴³ Det ska också diskuteras huruvida någon av parterna kommer att åberopa sakkunnigbevisning. Sakkunnigbevisning är ofta viktig bevisning. Samtidigt är sakkunnigutlåtanden ofta tidskrävande att få fram vilket innebär att dessa kan göra det utmanande att lyckas efterfölja den uppgjorda tidsplanen. Exempelvis kan det vara problematiskt för efterlevnaden av tidsplanen om det under slutet av förberedelsen kommer fram att käranden vill presentera ett sakkunnigutlåtande under huvudförhandlingen, vilket i sin tur sannolikt innebär att också svaranden vill ta in ett eget sakkunnigutlåtande.⁵⁴⁴

Parternas juridiska biträden har ett stort ansvar att göra realistiska tidplaner. I doktrinen framför Martin Wallin, en advokat med lång erfarenhet, att det är viktigt att de juridiska biträdena tar med tid för genomgångar med sin klient, eventuella vittnen och sakkunniga. Han framför vidare att om biträdet vet att det kommer att bli omfattande inlagor och processmaterial så måste extra tid läggas in för inläsning och författande av inlagor.⁵⁴⁵

Förhoppningen är att en omsorgsfullt upprättad tidsplan ger såväl parterna som domstolen en god överblick över processen. Tanken är att arbetet med tidsplanen ska ge domaren och parterna starka incitament att redan i ett tidigt skede av handläggningen tänka igenom vad som ska klaras ut samt vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande.⁵⁴⁶ Förväntningen är att arbetet ska leda till en uttrycklig dialog mellan domstolen och parterna i syfte att föra processen framåt. Arbetet förväntas också tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för att föra processen framåt. Tanken är att detta i kombination med domarens pådrivande verksamhet ska leda till en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna.⁵⁴⁷

Gällande uppföljningen av den gemensamt framtagna tidsplanen föreskrivs det i SvRB 42:6 st. 4 att domstolen och parterna har ett gemensamt ansvar för att fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas.⁵⁴⁸ Det hör till domstolens ansvar att se till att tidsplanen följs,⁵⁴⁹ och domaren ska ta tag i saken tidigt.⁵⁵⁰ I linje med domarens pådrivande verksamhet för att uppnå en snabb förberedelse ska domaren vara försiktig med att tillåta undantag från planen, exempelvis

⁵⁴³ Wallin 2016, s. 338.

⁵⁴⁴ Wallin 2016, s. 338.

⁵⁴⁵ Wallin 2016, s. 339.

⁵⁴⁶ Prop. 2004/05:131, s. 133, SOU 1982:26, s. 495 och Lindell 2021, s. 368.

⁵⁴⁷ Prop. 1999/2000:26, s. 67–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 103–104 och Wallin 2016, s. 331 och 337.

⁵⁴⁸ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 55.

⁵⁴⁹ Wallin 2016, s. 338 och Westberg 2021, s. 227.

⁵⁵⁰ Wallin 2016, s. 338.

när en part begär anstånd med att komma in med en skrift. Samma gäller när en part vill skjuta på ett sammanträde för att få mer betänketid eller för att undersöka om det kan finnas mer information att samla in.⁵⁵¹ Det ska dock framföras att domaren inte ska inta en alltför restriktiv hållning gällande möjligheten att revidera tidsplanen om det finns skäl för det.⁵⁵² Tanken är att det ska vara frågan om situationer som inte kunnat förutses när tidsplanen bestämdes. Det ska också understrykas att tidsplanen inte bara innefattar ett åtagande för parterna, även domstolen ska uppfylla sin del.⁵⁵³

Lagstiftaren har ansett det viktigt att parternas ansvar för att målet ska kunna avgöras inom rimlig tid uttrycks tydligt. Ett lämpligt sätt att göra detta ansågs vara att knyta an till tidsplanen.⁵⁵⁴ Parterna ska fortlöpande kontrollera att det inte finns några hinder att hålla tidsplanen. Tanken är att kravet på fortlöpande kontroll kan motverka att huvudförhandlingar blir inställda med kort varsel och därmed att målets avgörande försenas.⁵⁵⁵ Parterna har vidare en skyldighet att meddela om ett hinder uppstår som innebär att tidsplanen inte kan hållas. Det ska också noteras att domstolen har samma skyldighet, dvs. domstolen ska underrätta parterna om domstolen bedömer att tidsplanen inte kan hållas.⁵⁵⁶

3.3.6 Sammanställning av processmaterialet

I SvRB 42:16 föreskrivs om domstolens skriftliga sammanställning av processmaterialet.⁵⁵⁷ Ur bestämmelsen framgår att domstolen ska göra en skriftlig sammanställning av parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundas på om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl saknas behov av en sammanställning. Domstolen får förelägga parterna att lämna underlag för sammanställningen. Innan förberedelsen avslutas ska parterna ges tillfälle att yttra sig över sammanställningen.

⁵⁵¹ Westberg 2021, s. 227. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 52–54.

⁵⁵² Wallin 2016, s. 339.

⁵⁵³ Wallin 2016, s. 337–338. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 102.

⁵⁵⁴ Prop. 2004/05:131, s. 133–134 och Lindell 2021, s. 369.

⁵⁵⁵ Prop. 2004/05:131, s. 133–134.

⁵⁵⁶ Prop. 2004/05:131, s. 133–134.

⁵⁵⁷ Exempel på hur sammanställningar kan se ut går att finna i Del 2 i SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 2 och Bilaga A i Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016.

Domstolens skyldighet att upprätta en sammanställning har skärpts med åren.⁵⁵⁸ Numera ska sammanställningar som huvudregel upprättas.⁵⁵⁹ Domstolen åläggs m.a.o. att upprätta en sammanställning även i mål som inte är omfattande.⁵⁶⁰ Sammanställningar kan och ska se olika ut beroende på målets karaktär och komplexitet.⁵⁶¹ Det är ett minimikrav att sammanställningen ska klargöra yrkanden, inställningar och de omständigheter som dessa grundas på. Inget hindrar att domstolen går längre och låter sammanställningen omfatta exempelvis en ostridig bakgrund, parternas utveckling av talan eller bevisuppgifter med förhørs- och bevisteman.⁵⁶² Inte minst är det viktigt att i sammanställningen klargöra vilka fakta som är stridiga och vilka som är ostridiga. Saknas dessa finns det en risk att det vid huvudförhandlingen råder oklarheter vad gäller dels vilka fakta som åberopas och dels vad motpartens inställning till i målet aktuella bevisfakta är. Syftet med förberedelsen har i så fall inte uppfyllts.⁵⁶³

Trots att upprättandet av sammanställningen är resurs- och tidskrävande är uppfattningen att fördelarna som en sammanställning medför övervinner olägenheterna. Uppfattningen hör ihop med betoningen av materiella frågor under förberedelsen och att domaren tilldelas en aktiv roll gällande de materiella spörsmålen. Flera fördelar förknippas med sammanställningen. Sammanställningen anses ge både domstolen och parterna en god överblick över processen och vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att målet ska bli klart för

⁵⁵⁸ Mönstret för skärpningen påminner om skärpningen av bestämmelsen om upprättandet av en tidsplan. Bestämmelsen som ålägger domstolen att upprätta en sammanställning av processmaterialet har skärpts vid ett antal tillfällen i syfte att öka användningen av sammanställningarna. I samband med en stor reform av SvRB år 1987 intogs en bestämmelse om att domstolen i slutet av förberedelsen i vissa fall ska göra en skriftlig sammanställning av parternas ståndpunkter. I och med EMR-reformen (år 2008) skärptes bestämmelsen om upprättande av sammanställningar av parternas ståndpunkter. År 2016 skärptes reglerna om upprättande av sammanställningar av parternas ståndpunkter ytterligare. Trots visst motstånd från vissa domstolar har lagstiftaren konsekvent hållit fast vid sin linje om att trots att arbetet med att upprätta en sammanställning är resurs- och tidskrävande har sammanställningen många fördelar. Enligt lagstiftarens mening utgör sammanställningar ett bra verktyg för att effektivisera handläggningen av tvistemål. Se t.ex. prop. 1986/87: 89, s. 85–86 och 206, prop. 2004/05:131, s. 130, prop. 2015/16:39, s. 42–44 och SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 110–111.

⁵⁵⁹ Prop. 2015/16:39, s. 44.

⁵⁶⁰ Prop. 2015/16:39, s. 69 och Lindell 2021, s. 370–371. En sammanställning behöver dock inte upprättas i mål av mycket enkel beskaffenhet eller om det finns någon konkret omständighet som gör att en sammanställning inte behövs. Det är inte tvistemålets värde i sig som är avgörande. Mål av mycket enkel beskaffenhet, där en sammanställning inte behöver upprättas, kan t.ex. vara överlämnande mål om betalningsföreläggande där det handlar om betalningsovilja. Se prop. 2015/16:39, s. 45–46, Lindell 2021, s. 371 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵⁶¹ Prop. 2015/16:39, s. 44.

⁵⁶² Prop. 2015/16:39, s. 45. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 111, En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 53. Wallin 2016, s. 332–333, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 20 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵⁶³ Wallin 2016, s. 333.

avgörande. Sammanställningen kan användas för att underlätta identifikationen av kärntvistefrågan och tydliggöra vilka faktum som är stridiga respektive ostridiga och därigenom klargöra vilka faktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen.⁵⁶⁴ Arbetet med sammanställningen anses gynna den materiella koncentrationen eftersom den ger starka incitament åt domaren och parterna att materiellt koncentrera processmaterialet.⁵⁶⁵ Domaren tvingas materiellt koncentrera processmaterialet för att kunna återge informationen i sammanställningen i en komprimerad samt strukturerad form. Parterna å sin sida förväntas ta ställning till sammanfattningens innehåll och korrigera eventuella missuppfattningar.⁵⁶⁶

Eftersom sammanställningen förtydligar och klargör processmaterialet är sannolikheten större att målet kommer in på rätt spår redan vid ett tidigt skede av processen och därmed minskar även risken att det företas omfattande förberedelse i frågor som i realiteten inte är stridiga eller relevanta, vilket i sin tur leder till tids- och kostnadsbesparingar.⁵⁶⁷ Sammanställningen är också avsedd att utgöra ett kontrollinstrument. Genom sammanställningen får domaren och parterna djupare kännedom om hur de övriga aktörerna har uppfattat tvisten och processmaterialet, vilket minskar risken för överraskningar senare i processen.⁵⁶⁸

När det gäller förlikningsförhandlingar är uppfattningen att en sammanställning kan många gånger utgöra ett bra underlag för diskussionerna. Detta eftersom sammanställningen klargör processmaterialet, vilket ger parterna en bättre uppfattning om vilka meningsskiljaktigheter de egentligen har. De får också en bättre möjlighet att kartlägga tvistens olika potentiella slutresultat, vilket i sin tur gör det möjligt att bättre överväga fördelarna med en förlikning i jämförelse med att fortsätta rättegången.⁵⁶⁹ En välskriven sammanställning kan även vara till stor hjälp vid skrivandet av domen.⁵⁷⁰ Parterna kan också under huvudförhandlingen hänvisa till sammanställningen (se 43:7 i SvRB). Exempelvis kan yrkanden, inställning och rättsfakta läggas fram genom hänvisning.⁵⁷¹

⁵⁶⁴ Prop. 2004/05:131, s. 130 och prop. 2015/16:39, s. 43. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵⁶⁵ Prop. 2004/05:131, s. 130, prop. 2015/16:39, s. 43–44. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105, Lindell 2021, s. 371 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵⁶⁶ Prop. 2004/05:131, s. 130 och prop. 2015/16:39, s. 43. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 105, Westberg 2021, s. 227 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵⁶⁷ Prop. 2015/16:39, s. 44.

⁵⁶⁸ Prop. 2015/16:39, s. 45 och Lindell 2021, s. 371.

⁵⁶⁹ Prop. 2015/16:39, s. 44.

⁵⁷⁰ Prop. 2004/05:131, s. 130, Lindell 2021, s. 371 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁵⁷¹ Wallin 2016, s. 336.

Förväntningen är att sammanställningen ska upprättas i ett tidigt skede av processen. I förarbetena framförs att det är i de allra flesta fall ändamålsenligt om arbetet med sammanställningen inleds i ett tidigt skede av förfarandet.⁵⁷² Det anges vidare att sammanställningen ska upprättas inför eller i samband med muntlig förberedelse.⁵⁷³ Frågan ska avgöras utifrån målets karaktär och komplexitet. Det poängteras dock att i större och mer komplicerade mål kan det vara mer ändamålsenligt att sammanställningen upprättas inför den muntliga förberedelsen.⁵⁷⁴

I doktrinen har både domare och en advokat med lång erfarenhet framfört att för att få bra effekt ska sammanställningen upprättas i god tid innan den muntliga förberedelsen. Om sammanställningen upprättas i god tid innan den muntliga förberedelsen kan det säkerställas att parterna och domaren hela tiden är ense om hur målet ser ut och utvecklas. Därmed kan resten av förberedelsen bättre utnyttjas till att reda ut oklarheter och andra frågor som domaren eller parterna kan ha. Det framförs vidare att en sammanställning är ett bra sätt att förbereda ett sammanträde eftersom sammanställningen ger både domaren och parterna en god överblick över processmaterialet, vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga och var det ännu föreligger oklarheter. Den fördjupade insynen gör det därmed enklare att uppnå sammanträdes funktioner.⁵⁷⁵

Görs sammanställningen däremot kort innan huvudförhandlingen ger sammanställningen endast parterna en indikation på hur domstolen har uppfattat deras talan inför huvudförhandlingen. Detta är inte till fördel för en effektiv handläggning av många skäl. För det första kan det vara för sent att reda ut oklarheter eller ottydligheter utan att huvudförhandlingen riskeras ställas in. För det andra kan det ge upphov till ett intensivt skriftväxlande kort innan huvudförhandlingen i syfte att klargöra respektive parts talan. För det tredje kan parterna eventuellt vilja åberopa ny bevisning eller nya omständigheter. För det fjärde riskerar ett dylikt handlingssätt leda till inställda huvudförhandlingar eller huvudförhandlingar där det finns frågor som är oklara för domstolen och/eller parterna.⁵⁷⁶

⁵⁷² Prop. 2015/16:39, s. 45.

⁵⁷³ Prop. 2015/16:39, s. 45. Se även SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 112.

⁵⁷⁴ Prop. 2015/16:39, s. 45.

⁵⁷⁵ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 13, 19, 126–127, 131 och 142–143 och Wallin 2016, s. 335. Med domare syftar jag på Brolin et al och med advokat syftar jag på Wallin.

⁵⁷⁶ Wallin 2016, s. 335.

3.3.7 Preklusion

3.3.7.1 Preklusionsreglerna för domstolsförfarandet

SvRB innehåller ett antal regler som kan prekludera nytt material som förts in i processen för sent.⁵⁷⁷ I dispositiva tvistemål kan domstolen utfärda preklusionsförelägganden, också kallade stupstocksförelägganden. Det finns två slags preklusionsförelägganden.⁵⁷⁸ I SvRB 42:15 stadgas om den så kallade hårda stupstocken och i 42:15 a om den mjuka stupstocken. I SvRB 43:10 finns även en bestämmelse som gäller preklusion av nytt processmaterial under huvudförhandlingen. Syftet för reglerna är att gynna den materiella och formella koncentrationen under domstolsförfarandet i tingsrätten.⁵⁷⁹ Preklusionsreglerna utgör även skydd mot illojal processföring.⁵⁸⁰ I SvRB 50.25 st. 3 och 55:13 finns ytterligare preklusionsbestämmelser vars syfte är att värna om instansordningsprincipen.⁵⁸¹ En part får endast återropa en omständighet eller ett bevis som inte lagts fram tidigare om hen gör sannolikt att hen inte kunnat återropa omständigheten eller beviset vid lägre domstol eller hen annars haft giltig ursäkt att inte göra det.

3.3.7.2 Den hårda stupstocken

Om den så kallade hårda stupstocken stadgas i SvRB 42:15. Där stadgas att om saken är sådan att förlikning därom är tillåten, får en part föreläggas att slutligt bestämma sin talan och uppge de bevis hen återoppar, om det är påkallat med hänsyn till hur parten utfört sin talan tidigare under målets handläggning. Efter det att tiden för sådant yttrande har gått ut, får parten inte återropa någon ny omständighet eller något nytt bevis, om hen inte gör sannolikt att hen har haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att återropa omständigheten eller beviset tidigare.

Som det framgår ur bestämmelsen är en förutsättning för att kunna meddela ett föreläggande att det är påkallat med hänsyn till hur parten tidigare har utfört sin talan. Härmed avses sådana fall där det finns skäl att förmoda att en part försöker fördröja ett avgörande i målet utan godtagbar anledning eller att en part inte driver processen på ett tillbörligt sätt.⁵⁸²

Föreläggandet får ges den omfattning som är behövlig och lämplig i det enskilda fallet.⁵⁸³ Föreläggandet måste m.a.o. inte gälla både nya bevis och nya

⁵⁷⁷ Gentele 2016, s. 319.

⁵⁷⁸ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 66.

⁵⁷⁹ Lindell 1993, s. 28 och Lindell 2021, s. 314.

⁵⁸⁰ Lindell 1993, s. 28.

⁵⁸¹ Lindell 1993, s. 29 och Lindell 2021, s. 315.

⁵⁸² Prop. 1983/84:78, s. 77, Lindell 2021, s. 317–318 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 66.

⁵⁸³ Prop. 1983/84:78, s. 77 och Lindell 2021, s. 318.

omständigheter. Föreläggandet kan omfatta endast nya bevis eller nya grunder.⁵⁸⁴ Om föreläggandet därmed endast avser nya bevis, prekluderas inte nya rättsfakta med stöd av 42:15. Om rättsfaktumen dock återopas under huvudförhandlingen kan rättsfaktumet möjligtvis prekluderas med stöd av SvRB 43:10.⁵⁸⁵ Uppfattningen är att domstolen inte ska ge föreläggandet en större räckvidd än vad som behövs. I doktrinen anges det att har t.ex. långrotningen endast gällt bevisningen ska domstolen inte genast utfärda ett föreläggande som även gäller nya grunder.⁵⁸⁶ Det anges även att om käranden får återopa en ny grund, torde svaranden få bemöta denna även om svaranden har fått ett preklusionsföreläggande. Om svaranden inte får göra detta rubbas likställtheten mellan parterna.⁵⁸⁷

Ett föreläggande enligt denna paragraf kan användas både vid skriftlig och muntlig förberedelse. Parten kan föreläggas att antingen lämna begärda uppgifter skriftligen eller att göra detta vid ett sammanträde för förberedelse. Om domstolen t.ex. anser det bäst att parten slutligt redogör för sin ståndpunkt vid ett sammanträde, kan hen ges ett föreläggande vid påföljd av preklusion enligt förevarande paragraf.⁵⁸⁸

Efter att den i föreläggandet uppställda fristen har gått ut får parten återopa nya omständigheter och/eller bevis, endast om parten gör sannolikt att det funnits giltig ursäkt för att inte göra detta inom utsatt tid. I förarbetena anges att ett exempel på giltig ursäkt kan vara att motparten har återopat något som motiverar att parten för sin del justerar sin talan genom att återopa ett nytt rättsfaktum.⁵⁸⁹ Det anges vidare att ett annat exempel är om det nya materialet blivit bekant för parten först efter det att tidsfristen för yttrande med anledning av föreläggandet har gått ut, under förutsättning att parten redan före fristens utgång gjort rimliga undersökningar.⁵⁹⁰ Det framförs i förarbetena att rekvisiten ”giltig ursäkt” ska som regel bedömas utifrån partens egna förutsättningar att föra processen och att det finns anledning att ställa högre krav på en part som företräds av ett juridiskt biträde än på en part som inte har ett juridiskt biträde.⁵⁹¹

3.3.7.3 Den mjuka stupstocken

I SvRB 42:15 a stadgas det om den mjuka stupstocken. I det första stycket stadgas att i mål där förlikning om saken är tillåten får tingsrätten meddela parterna att förberedelsen vid en viss senare tidpunkt ska anses vara avslu-

⁵⁸⁴ Prop. 1983/84:78, s. 77, Lindell 1993, s. 105, Gentile 2015, s. 300 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 66.

⁵⁸⁵ Lindell 1993, s. 105 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 66.

⁵⁸⁶ Lindell 2021, s. 319.

⁵⁸⁷ Lindell 2021, s. 319.

⁵⁸⁸ Prop. 1983/84:78, s. 78.

⁵⁸⁹ Prop. 1983/84:78, s. 77 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 66–67.

⁵⁹⁰ Prop. 1983/84:78, s. 77 och Lindell 2021, s. 318.

⁵⁹¹ Prop. 1983/84:78, s. 77 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 67.

tad. I sådant fall får efter den tidpunkten en part åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis endast om 1) parten gör sannolikt att hen har haft en giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare eller 2) målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om åberopandet tillåts. I andra stycket stadgas att domstolen i meddelandet ska upplysa parterna om den verkan som meddelandet har. Därmed kan meddelandet inte endast riktas mot en av parterna.⁵⁹²

42:15 a utgör ett verktyg för domaren att driva förberedelsen mot ett snabbt avgörande.⁵⁹³ I förarbetena till bestämmelsen anges det att bestämmelsen ska ses mot bakgrund att det inträffar att parter kort innan huvudförhandlingen kommer med nya åberopanden som gör att huvudförhandlingen måste ställas in.⁵⁹⁴ Ett sådant förfaringssätt kan i och för sig sanktioneras genom reglerna om rättegångskostnadsansvar, men eftersom detta inte visat sig vara tillräckligt infördes 42:15 a.⁵⁹⁵

I förarbetena anges att det inte kan godtas att parter och deras juridiska biträden gör sina närmare studier av målet först i samband med att huvudförhandlingen närmar sig.⁵⁹⁶ I förarbetena anges det vidare att syftet med bestämmelsen är att förhindra att handläggningen av mål drar ut på tiden så att uppgjorda tidsplaner inte håller. Tanken bakom bestämmelsen är därmed att ge parterna ett tillräckligt starkt incitament till att göra alla sina åberopanden i sådan tid att handläggningen kan garanteras bli effektiv. Syftet med bestämmelsen kan därför sägas vara att tvinga parterna att färdigställa sin talan i god tid innan huvudförhandlingen och i och med detta minska risken för att huvudförhandlingar måste ställas in och att avgörandet drar ut på tiden.⁵⁹⁷ Därmed kan den mjuka stupstocken även minska parternas och statens kostnader.⁵⁹⁸

Till skillnad från den hårda stupstocken, där alternativet finns att preklusionen endast omfattar nya omständigheter eller nya bevis, omfattar den mjuka stupstocken alltid både nya omständigheter och ny bevisning.⁵⁹⁹ Det finns också skäl att notera att tillämpligheten av 42:15 a inte förutsätter att parternas processföring varit försumlig.⁶⁰⁰ Detta eftersom syftet för bestämmelsen är att ge parterna tillräckligt starkt incitament att göra alla åberopanden i god tid.

⁵⁹² Gentele 2015, s. 300.

⁵⁹³ Gentele 2015, s. 299.

⁵⁹⁴ Prop. 1999/2000:26, s. 70 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 67.

⁵⁹⁵ Prop. 1999/2000:26, s. 70–71, Lindell 2021, s. 317 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 67.

⁵⁹⁶ Prop. 1999/2000:26, s. 71.

⁵⁹⁷ Prop. 1999/2000:26, s. 70–71 och Gentele 2015, s. 299 och 329.

⁵⁹⁸ Gentele 2015, s. 323.

⁵⁹⁹ Gentele 2015, s. 301

⁶⁰⁰ Prop. 1999/2000:26, s. 70–71, Gentele 2015, s. 300, Lindell 2021, s. 317 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 67.

Preklusionsförelägganden, både enligt 42:15 och 42:15 a, gäller för hela den resterande delen av handläggningen (även i högre domstol).⁶⁰¹ I doktrinen anges det att preklusionsförelägganden enligt 42:15 a i praktiken är mycket vanligt förekommande medan förelägganden enligt 42:15 används mera sällsynt.⁶⁰² Det anges vidare i doktrinen att det är vanligt att den mjuka stupstocken får sin avsedda effekt vilket förklarar dess frekventa användning.⁶⁰³

Tidigare i detta kapitel har det redogjorts för upprättandet och uppdaterandet av en tidsplan för målets handläggning. Den mjuka stupstocken kopplas ihop med tidsplanen för målets handläggning. Ovan nämndes att vid sammanträdet ska domstolen regelmässigt besluta om planen för målets fortsatta handläggning. Planen ska sträcka sig fram till och med huvudförhandlingen och i planen ska det ingå att förberedelsen förklaras avslutad vid en viss tidpunkt (mjuk stupstock).⁶⁰⁴ I doktrinen anges det att förelägganden enligt 42:15 a meddelas rätt ofta i det protokoll som upprättas efter sammanträde för muntlig förberedelse.⁶⁰⁵

Om ett preklusionsföreläggande enligt 42:15 a har meddelats får ett återopande efter att förberedelsen har avslutats endast göras om återopandet omfattas av något av de två undantagen: 1) parten gör sannolikt att hen har haft en giltig ursäkt att inte återropa omständigheten eller beviset tidigare eller 2) målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om återopandet tillåts.⁶⁰⁶ I förarbetena anges det att i fråga om hur kravet på giltig ursäkt ska tolkas gäller det samma som vid en tillämpning av 42:15.⁶⁰⁷

Hur ska då det andra undantaget tolkas? Om en huvudförhandling förlängs något kan detta inte enligt förarbetena ses som någon väsentlig försening i det nu berörda sammanhanget. I förarbetena anges vidare att om en huvudförhandling behöver ställas in är det klart att ett undantag från preklusionsregeln kan ske endast i de fall där en giltig ursäkt föreligger.⁶⁰⁸ I doktrinen konstateras det att som en allmän utgångspunkt kan man konstatera att en väsentlig försening alltid ska anses föreligga vid en försening om mer än några veckor.⁶⁰⁹ Detta är fallet oavsett det sena återopandets förväntade grad av inflytande på målets utgång.⁶¹⁰

⁶⁰¹ Prop. 1983/84:78, s. 36, Lindell 2021, s. 318 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 68.

⁶⁰² Gentele 2015, s. 299 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 67.

⁶⁰³ Gentele 2015, s. 299.

⁶⁰⁴ Gentele 2015, s. 325. Se också En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål 2013, s. 53–54.

⁶⁰⁵ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 67.

⁶⁰⁶ Prop. 1999/2000:26, s. 140.

⁶⁰⁷ Prop. 1999/2000:26, s. 71.

⁶⁰⁸ Prop. 1999/2000:26, s. 72 och Lindell 2021, s. 317.

⁶⁰⁹ Gentele 2015, s. 305.

⁶¹⁰ Gentele 2015, s. 306.

Slutligen ska det kort redogöras för vilken tidpunkt en mjuk stupstock ska meddelas vid. Det ska noteras att förberedelsen även avslutas vid denna tidpunkt.⁶¹¹ I doktrinen anges det att om ett mål ska avgöras vid huvudförhandling ska en mjuk stupstock meddelas tidigast viss tid efter att båda parterna fått tillfälle att avge slutlig bevisuppgift och senast lagom tid innan huvudförhandlingen.⁶¹² Vad som utgör lagom tid innan huvudförhandlingen är inte alltid enkelt att bestämma. I doktrinen framförs det att en allmän utgångspunkt är att tidpunkten för förberedelsens avslutande ska sättas så att det blir en tydlig slutpunkt för ytterligare åberopanden.⁶¹³ Det anges vidare att tidpunkten inte kan vara för långt innan huvudförhandlingen eftersom den mjuka stupstocken då förlorar sin praktiska betydelse, eftersom ett åberopande som sker åtskilliga månader innan huvudförhandlingen praktiskt taget aldrig kommer att föranleda att huvudförhandlingen måste ställas in om de tillåts.⁶¹⁴ I dessa fall måste åberopandet tillåtas. Oskar Gentele, som är advokat, har i doktrinen framfört att han anser att förberedelsen ska förklaras avslutad till en tidpunkt mellan fyra veckor och tre månader innan huvudförhandlingen.⁶¹⁵

3.3.7.4 Preklusion av nytt processmaterial under huvudförhandlingen

Det finns ytterligare en preklusionsbestämmelse för tingsrättsförfarandet i SvRB, nämligen 43:10. Där stadgas att om en part under huvudförhandlingen ändrar eller gör tillägg till tidigare lämnade uppgifter eller om hen åberopar omständigheter eller bevis som hen inte uppgett före förhandlingens början, får det nya materialet lämnas utan avseende, om det kan antas att parten genom detta förfarande försöker förhala rättegången eller överrumpla motparten eller att parten annars handlar i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet.

Enligt sin lydelse kan 43:10 som enda preklusionsbestämmelse, utöver omständigheter och bevis även prekludera uppgifter. I doktrinen framför Gentele att begreppet ”uppgifter” torde ses som ett synonym till begreppet ”omständigheter”.⁶¹⁶ I doktrinen anges det att i såväl äldre som nya förarbeten har det ansetts att 43:10 inte ska kunna prekludera annat material än 42:15 och 50:25.⁶¹⁷

Rekvisitet ”grov vårdslöshet” lades till genom en lagändring 1987 eftersom det ansågs att preklusionsregeln var otillräcklig i sin dåvarande utformning.⁶¹⁸ I förarbetena framförs det att i och med tillägget slipper domstolen utreda om

⁶¹¹ Gentele 2015, s. 324.

⁶¹² Gentele 2015, s. 324.

⁶¹³ Gentele 2015, s. 324.

⁶¹⁴ Gentele 2015, s. 324.

⁶¹⁵ Gentele 2015, s. 324–325.

⁶¹⁶ Gentele 2016, s. 325. Se Gentele 2016, s. 320 ff för en redogörelse om olika uppfattningar om ”uppgifter” kan avse något annat än omständigheter.

⁶¹⁷ Gentele 2016, s. 325.

⁶¹⁸ Prop. 1986/87:89, s. 221 och Lindell 2021, s. 320.

parten redan under förberedelsen känt till det nya materialet eller insett dess betydelse i målet, utan kan nöja sig med att konstatera att parten gjort sig skyldig till grov vårdslöshet genom att inte ha skaffat sig denna kännedom eller insikt.⁶¹⁹ Det anges vidare att rekvisitet ”grov vårdslöshet” ska bedömas utifrån partens egna förutsättningar att föra processen.⁶²⁰ Det ska även noteras att bestämmelsen kan tillämpas oavsett om det nya materialet är av avgörande betydelse för utgången av målet eller ej.⁶²¹

I förarbetena anges det att när domstolen överväger om rekvisitet ”grov vårdslöshet” uppfylls eller inte, ska domstolen beakta om en sammanställning enligt SvRB 42:16 har uppgjorts i målet.⁶²² Det anges vidare att om en sammanställning har gjorts och parterna har fått tillfälle att yttra sig över den och parten under huvudförhandlingen åberopar nya rättsfaktum eller bevis, förutsätts det starka skäl för att anse att grov vårdslöshet inte föreligger. Om så skett har parterna nämligen haft särskilt starka skäl att överväga om de fullständigt och korrekt angett sina grunder och sin bevisning.⁶²³

3.4 UPPFYLLS KRAVBILDEN SOM FÖRBEREDELSENS MÅLSÄTTNING STÄLLER?

3.4.1 Handläggningens yttre förlopp: en kompakt helhet där målen framskrider smidigt

Enligt mig verkar den svenska förberedelsens yttre förlopp i allmänhet utgöra en kompakt helhet där målen framskrider smidigt. Jag anser därtill att den svenska förberedelsen i allmänhet verkar uppfylla kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande. M.a.o. verkar handläggningen under förberedelsen i allmänhet uppfylla en balansgång där det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhällseliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Således verkar handläggningen under den svenska förberedelsen i allmänhet utgöra en helhet som erbjuder goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet genom en rimlig resursanvändning (tid och pengar).

Det ska dock upprepas att inom den svenska civilprocessen finns det inte ett uttryckligt krav på ett proportionerligt domstolsförfarande och att den nyss

⁶¹⁹ Prop. 1986/87:89, s. 221–222.

⁶²⁰ Prop. 1986/87:89, s. 222.

⁶²¹ Prop. 1986/87:89, s. 222 och Lindell 2021, s. 320.

⁶²² Prop. 1986/87:89, s. 222 och Lindell 2021, s. 321.

⁶²³ Prop. 1986/87:89, s. 222 och Lindell 2021, s. 321–322.

nämnda formuleringen om ett rimligt förhållande mellan de två vågskålarna inte används. Trots detta anser jag ändå att det inom den svenska civilprocessen finns ett motsvarande krav. Kravet formuleras endast på ett annat sätt. Det svenska kravet kan spåras tillbaka till målsättningen om att processen ska vara snabb, billig och säker. Därmed måste också förberedelsen upprätthålla en godtagbar balans mellan dessa ändamål.⁶²⁴

Jag baserar mina ståndpunkter dels på de genomsnittliga handläggningstiderna, dels på att det inom den svenska civilprocessrättsliga diskussionen (lagberedningsmaterial, rapporter och utvärderingar samt doktrinen) inte framgår en allmänt utbredd kritik om att förberedelsen skulle ge upphov till för höga kostnader, vara långsam eller utgöra en löst åsittande helhet med långa väntetider. Som det därtill kommer att framgå i mer detalj i avsnitt 3.4.2, verkar den materiella koncentrationen i allmänhet ske effektivt under den svenska förberedelsen. Inom den svenska civilprocessrättsliga diskussionen finns det inga tecken på att förberedelsens förberedande funktion inte skulle uppnås. Därmed verkar handläggningen under förberedelsen i allmänhet utgöra en helhet som erbjuder goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet genom en rimlig resursanvändning (tid och pengar).

Frågan blir då hur detta tillfredställande resultat uppnås. Jag presenterar min hypotes nedan. I linje med de senaste europeiska tankarna kring huvudförhandlingsmodellen finns det i Sverige en insikt om att formella frågor är en viktig del av en fungerande process.⁶²⁵ Denna insikt har resulterat i ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. En annan viktig faktor är enligt mig att både domaren och parterna i enlighet med samarbetsprincipens budskap aktivt medverkar (genom att samarbeta) i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp.⁶²⁶ Under förberedelsen planerar och utformar domaren och parterna handläggningen genom en aktiv diskussion. Här spelar tidsplanen för förfarandet en viktig roll, också detta i linje med de senaste europeiska tankarna kring huvudförhandlingsmodellen. Enligt mig kan den svenska tidsplanen betecknas som en omfattande tidsplan.⁶²⁷

Arbetet med tidsplanen ger såväl parterna som domstolen en god överblick över processen.⁶²⁸ Tidsplanen upprättas på basis av en omsorgsfull planering och diskussion där också parterna, inte endast domaren, aktivt medverkar. Eftersom upprättandet av tidsplanen sker omsorgsfullt, med baktanke och engagemang ger arbetet med tidsplanen incitament åt både domaren och parterna

⁶²⁴ Se avsnitt 2.5.3.5 ovan.

⁶²⁵ För en redogörelse om de senaste europeiska tankarna om formella frågor under förberedelsen se avsnitt 2.3.4 ovan.

⁶²⁶ För en analys av samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler se avsnitt 2.4.3–2.4.7 ovan.

⁶²⁷ Se avsnitt 2.3.4.3 ovan.

⁶²⁸ Prop. 2004/05:131, s 133 och Lindell 2021, s. 368.

att redan vid ett tidigt skede av domstolsförfarandet tänka igenom vilka frågor som ska klaras ut under handläggningen och vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande. Insynen hjälper domaren att skraddarsy handläggningen till en proportionerlig helhet. Arbetet med tidsplanen tydliggör vidare domarens och parternas respektive ansvar för att föra processen framåt.⁶²⁹ Detta i kombination med domarens pådrivande verksamhet, ett ansvar vars betydelse har vuxit med åren, verkar i allmänhet leda till en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna.⁶³⁰

En annan viktig komponent är den svenska inställningen till handläggningens tempo. I Sverige finns det ett krav, som inte endast uppfattas som en rekommendation, om att handläggningen ska genomföras med ett driv. Förväntningen om ett gott tempo riktas både till domaren och parterna som ska aktivt medverka för att föra processen framåt. Det planmässiga tillvägagångssättet vid förberedelsen och förväntningen på domarens och parternas aktiva medverkan i kombination med kravet på ett gott tempo medför att det inte i allmänhet verkar uppstå långa väntetider under handläggningen.

I Sverige finns det också en medvetenhet om att sanktioner har en viktig roll för att säkerställa att parterna aktivt deltar i verksamheten under processen. Domaren förväntas inskräpa hos parterna vikten av att de sköter sin processföring i linje med den uppgjorda tidsplanen. Parterna ska m.a.o. göras medvetna om att deras processmaterial måste introduceras senast med utsatta tidsfrister, med risken att parterna därefter inte får föra in nytt material (preklusion).⁶³¹ Vidare infördes den mjuka stupstocken för att förhindra att handläggningen av mål drar ut på tiden så att uppgjorda tidsplaner inte håller. Tanken bakom bestämmelsen är därmed att ge parterna ett tillräckligt starkt incitament till att göra alla sina åberopanden i sådan tid att handläggningen kan garanteras bli effektiv.⁶³²

Således utgör betoningen av formella frågor under förberedelsen, vilket leder till det planmässiga tillvägagångssättet, vilket leder till tidsplanerna, vars användning hjälper domaren utöva sin formella processledning, i kombination med att domaren och parterna aktivt medverkar och kravet på ett gott tempo, faktorer som förklarar varför den svenska förberedelsen utgör en kompakt och snabb helhet.

⁶²⁹ Prop. 1999/2000:26, s. 67–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 103–104 och Wallin 2016, s. 331 och 337.

⁶³⁰ Prop. 1999/2000:26, s. 67–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133, SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 103–104 och Wallin 2016, s. 331 och 337.

⁶³¹ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 100 och Westberg 2021, s. 227–228.

⁶³² Prop. 1999/2000:26, s. 70–71 och Gentele 2015, s. 299 och 329.

3.4.2 En effektiv materiell koncentration

Enligt mig verkar den materiella koncentrationen i allmänhet ske effektivt under den svenska förberedelsen. Det finns några tecken som tyder på det. Inom den svenska civilprocessrättsliga diskussionen finns det inga tecken på att förberedelsens förberedande funktion inte skulle uppnås. Förberedelsens yttre förlopp kan samtidigt beskrivas som en tidsmässigt kompakt helhet där målen framskrider smidigt. Exempelvis verkar i allmänhet målsättningen om att endast hålla ett sammanträde uppfyllas.⁶³³ Att den förberedande funktionen uppnås under en tidsmässigt kompakt period tyder enligt mig på en effektiv materiell koncentration. Observationen stärks av faktumet att inom den svenska civilprocessrättsliga diskussionen framträder inte heller en kritik om en ineffektiv materiell koncentration.

Frågan blir då hur den effektiva materiella koncentrationen uppnås. En viktig faktor är enligt mig att både domaren och parterna i enlighet med samarbetsprincipens budskap aktivt medverkar (genom att samarbeta) i den materiella koncentrationen av processmaterialet. Därtill anser jag att den svenska användningen av muntlig och skriftlig handlägningsform verkar lyckad. De olika fasererna är utformade att betjäna varandra och målet verkar smidigt löpa mellan dem. Tvisten klagörs och processmaterialet koncentreras till en viss grad under den fortsatta skriftväxlingen inför sammanträdet.⁶³⁴ För att inte förlora tid kan domstolen bestämma att sammanträdet hålls ett visst datum och under tiden fram till sammanträdet förordna om skriftväxling enligt en med parterna uppgjord plan.⁶³⁵

Eftersom parterna och domaren är insatta i målet kan den muntliga förberedelsen effektivt utnyttjas till att materiellt koncentrera processmaterialet.⁶³⁶ Att endast ett sammanträde i allmänhet hålls tyder på att domaren och parterna under sammanträdet faktiskt lyckas materiellt koncentrera processmaterialet i en tillräcklig grad. Det kan tilläggas att den ofta förekommande skriftväxlingen efter sammanträdet,⁶³⁷ inte verkar uppfattas som problematisk, vilket tyder på att den i allmänhet inte är så omfattande att målet sväller eller är alltför långdragen.

En annan bidragande faktor till den effektiva materiella koncentrationen är att det i Sverige finns en mentalitet om att det inte är godtagbart att parter och domaren gör sina närmare studier av målet först i samband med att

⁶³³ Lindell 2021, s. 358 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 78.

⁶³⁴ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 118–119 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 70.

⁶³⁵ Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 119.

⁶³⁶ Prop. 1986/87:89, s. 79–81. Se även SOU 1982:26, s. 86, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 118–119, Lindell 2021, s. 359, Westberg 2021, s. 237 och Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 16, 19 och 70.

⁶³⁷ Ekelöf – Bellander – Edelstam – Pauli 2024, s. 77.

huvudförhandlingen närmar sig. Detta ska i stället ske redan i ett tidigt skede av handläggningen. Av denna orsak har vissa verktyg utformats så att de är inriktade på att tvinga parterna och domaren att redan i början av handläggningen sätta sig ordentligt in i målet. Exempel på dessa verktyg är preklusionen, tidsplanen (ska uppgöras tidigt, inte sent) och sammanställningen av processmaterialet (ska uppgöras tidigt, inte sent).

3.4.3 Sammanfattning och karaktärsdrag

Enligt mig uppfyller det svenska tillvägagångssättet vid förberedelsen den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.⁶³⁸ Förberedelsens förberedande funktion verkar i allmänhet uppnås. Genomförandet av förberedelsen verkar också i allmänhet upprätthålla en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker. Enligt mig finns det ett antal faktorer som leder till den lyckade förberedelsen. Förberedelsen tillmäts en viktig roll inom det svenska tingsrättsförfarandet, vilket resulterar i att det finns en villighet att allokera tids- och resursinvesteringar till förberedelsen. Samtidigt finns det en medvetenhet om att förberedelsen inte ska överbetonas på bekostnad av huvudförhandlingen. M.a.o. tillåts inte den förberedande funktionen uppnås till vilket pris som helst. Genomförandet av förberedelsen ska ske skyndsamt.

Enligt mig kan den svenska förberedelsen betecknas som en balanserad förberedelse. Detta eftersom både materiella och formella frågor betonas under förberedelsen, vilket dessutom är i linje med de senaste europeiska tankarna inom huvudförhandlingsmodellen.⁶³⁹ Det finns en insikt om att bägge behövs och att ingendera ska överbetonas på bekostnad av den andra. Insikten har en stark inverkan på uppfattningen om förberedelsens handläggningsform och hur verktygen ska användas. Det verkar som att den svenska användningen av muntlig och skriftlig handläggningsform är lyckad. Samma gäller hur verktygen (tidsplan, sammanställning och preklusion) används under förberedelsen.

I Sverige förväntas domaren och parterna aktivt medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under förberedelsen. I linje med betoningen av både materiella och formella frågor under förberedelsen utsträcker sig den aktiva medverkan till bägge frågorna. Både domaren och parterna medverkar aktivt i den materiella koncentrationen av processmaterialet. Samma gäller utformandet av förfarandets yttre förlopp.

Sammantaget leder dessa faktorer till en lyckad förberedelse. Avslutningsvis avser jag lyfta fram några karaktärsdrag som enligt min mening präglar den svenska förberedelsen i tingsrätten.

⁶³⁸ För en närmare analys av förberedelsens målsättning se avsnitt 2.5 ovan.

⁶³⁹ Se avsnitt 2.3.3–2.3.6 ovan.

- Betoning av materiella frågor, vilket återspeglas i satsningar på den materiella koncentrationen
- Betoning av formella frågor, vilket återspeglas i att handläggningen präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt
- Domaren och parterna medverkar aktivt i utformandet av förfarandets yttre förlopp och den materiella koncentrationen av processmaterialet
- Betoning av den muntliga handläggningsformen, vilket återspeglas i att sammanträdet tilldelas en viktig roll
- Ett balanserat domstolsförfarande, där varken förberedelsen eller huvudförhandlingen överbetonas

4 Den norska förberedelsen

4.1 STATISTISK ÖVERBLICK

I tabellen nedan redovisas statistik om anhängiggjorda tvistemål och genomsnittlig handläggningstid för tvistemål under tidsperioden 2020–2024.

Tabell 3 – Lägesbild för underrättsförfarandet i Norge (Antalet mål per 100 000 invånare⁶⁴⁰)

	2024	2023	2022	2021	2020
Anhängiggjorda tvistemål ⁶⁴¹	12 664 (229)	12 459 (226)	12 175 (221)	12 311 (223)	12 979 (235)
Genomsnittlig handläggningstid ⁶⁴²	5,3 mån	5,3 mån	5,6 mån	5,6 mån	5,6 mån

I Norge har man ställt upp mål för handläggningstiden. *Stortingets* mål för genomsnittlig handläggningstid i *tingretten* är 6 månader.⁶⁴³ Det ska samtidigt noteras att det i Tvl också finns ett mål för handläggningstiden. Huvudförhandlingen ska enligt huvudregeln hållas senast sex månader efter det att stämning ingivits (se Tvl § 9–4 (2) bokstav h). En central målsättning för Tvl var att skapa ett snabbare domstolsförfarande.⁶⁴⁴ År 2013 presenterades en evaluering av Tvl. Evalueringen visade att handläggningen av tvistemål totalt sett hade blivit effektivare, både vad gäller total handläggningstid och antal rättegångstimmar. Målsättningarna som blev satta för Tvl uppnåddes ändå inte.⁶⁴⁵

I NOU 2020:11 konstateras det att handläggningstiden i många fall är för lång. Det framförs vidare att det finns en betydlig potential för effektivisering av handläggningen i *tingrettene*.⁶⁴⁶ Ställningstagandet i NOU 2020:11 baseras på *Riksrevisjonens* kartläggning av handläggningstiderna i *tingretterna*. Kartläggningen publicerades år 2019. I kartläggningen konstateras det att *tingretterna* under tidsperioden 2010–2018 nådde *Stortingets* mål för genomsnittlig handläggningstid i tvistemål på 6 månader. Under 2015 och 2018

⁶⁴⁰ Invånarantalet har jag hämtat från världsbankens statistik.

⁶⁴¹ Årsstatistikk 2024, s. 1.

⁶⁴² Årsstatistikk 2024, s. 2.

⁶⁴³ Prop. 1 S (2022–2023), s. 71–72.

⁶⁴⁴ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13 och 35.

⁶⁴⁵ Evaluering av tvisteloven 2013, s. 24–29 och 59–62.

⁶⁴⁶ NOU 2020:11, s. 245 och 267.

var den genomsnittliga handläggningstiden 5,5 månader, den längsta under tidsperioden. Det framgick emellertid att flera *tingretter* inte nådde *Stortingets* mål. Under 2018 gällde det 17 *tingretter*. För nio av *tingretterna* var den genomsnittliga handläggningstiden mer än en månad längre än målet på sex månader.⁶⁴⁷ *Riksrevisjonen* riktade kritik till att såpass många domstolar inte nådde målet.⁶⁴⁸

Eftersom handläggningstiderna efter *Riksrevisjonens* kartläggning har legat på ungefär samma nivåer som de som ställningstagandena i NOU 2020:11 och *Riksrevisjonen* baserar sig på anser jag att kommentarerna sannolikt vore ungefär de samma om en motsvarande kartläggning skulle utföras nu. Även om handläggningen i de norska domstolarna ur ett finskt perspektiv således är snabb,⁶⁴⁹ verkar man i Norge inte vara helt nöjd med handläggningstiderna.

Ett allvarligare problem anses dock vara de stigande rättegångskostnaderna. En annan central målsättning vid införandet av Tvl var att den nya processlagen skulle sänka nivån på rättegångskostnaderna.⁶⁵⁰ En kartläggning som *Domstolkommisjonen* har utfört visar att rättegångskostnaderna har ökat markant i alla tre instanser. Den reella ökningen i rättegångskostnaderna har generellt sett varit högre än den reella ökningen i de omtvistade beloppen. När det gäller *tingretterna* är den reala kostnadsökningen från 2009 till 2018 på riksni-vå, mätt med medianen, 54 procent. Mätt i genomsnitt är ökningen 92 procent. Den reella ökningen av tvistebeloppet har i allmänhet varit mer måttlig än ökningen av rättegångskostnaderna.⁶⁵¹

Domstolkommisjonens undersökning pekar sammantaget på att *tingrettene* är ett dyrt tvistlösningsalternativ.⁶⁵² I NOU 2020:11 anses det att denna utveckling är allvarlig. Det framförs att de stigande rättegångskostnaderna är oroande med tanke på domstolarnas tillgänglighet och relevans som konfliktlösare. Mot denna bakgrund ansåg *Domstolkommisjonen* att det fanns anledning att granska hur handläggningen i tvistemål kan göras effektivare.⁶⁵³

I ljuset av ovanstående redogörelse kommer det inte nödvändigtvis som en överraskning att Norge har få tvistemål i domstolarna. I jämförelse med Sverige har Norge klart färre tvistemål i domstolarna. Antalet mål är däremot på en

⁶⁴⁷ Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 8 och 65–66.

⁶⁴⁸ Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 8, 65–66 och 119.

⁶⁴⁹ Se tabell 1 i avsnitt 1.1. Jämför också med tabell 4 i avsnitt 5.1.

⁶⁵⁰ NOU 2001:32, s. 546, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 35 och 52 och NOU 2020:11, s. 246, 303 och 306.

⁶⁵¹ NOU 2020:11, s. 246, 303, 308 och 311–312.

⁶⁵² NOU 2020:11, s. 246 och 314–315.

⁶⁵³ NOU 2020:11, s. 246–247 och 316. Se även Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 7 ff.

jämförbar nivå med Finland.⁶⁵⁴ Det finns vidare skäl att notera att det i Norge funnits en trend om allt färre tvistemål i domstolarna. År 2016 fanns det 16 348 inkomna tvistemål i jämförelse med år 2024 då antalet var 12 664.⁶⁵⁵ Den nedåtpåkande trenden ses som problematisk.⁶⁵⁶ I NOU 2020:11 konstateras:

”Kommisjonens undersøkelser tyder både på at domstolene har blitt mindre interessante som tvisteløser for næringslivet, og at tvister med lavere tvistesummer i mindre grad bringes inn for domstolene. Samlet sett fører dette til et betydelig fall i tvistesaksinngangen til domstolene og bidrar til å gjøre domstolene mindre relevant i samfunnet.(...) I tillegg til at domstolene skal gi et effektivt vern mot urett, er det også innenfor dagliglivets juss en rekke spørsmål det for samfunnet er viktig å få avklart gjennom domstolsbehandling. I dag skjer det i begrenset grad.”⁶⁵⁷

Det kan sammantaget konstateras att tillståndet för det norska *tingrettsförfarandet* inte är det bästa. Av denna orsak har det i Norge på senare tid utförts ett omfattande tankearbete gällande hur *tingrettsförfarandet* kan förbättras. Problem har identifierats och lösningar har föreslagits. Jag analyserar tankearbetet i avsnitt 4.4.

4.2 SAMMANHANGET FÖR DEN NORSKA FÖRBEREDELSEN

4.2.1 Historisk bakgrund

Den tidigare civilprocesslagen (*tvistemålsloven*) var i kraft från 1915 till 2007. De största problemen med domstolsförfarandet innan *tvistemålsloven* ansågs vara att förfarandet tog för lång tid och att den materiella koncentrationen av processmaterialet var ineffektiv. Detta hänfördes till domarens passiva och tillbakadragna roll, sättet på vilket parternas utsagor presenterades och den skriftliga formen för vittnesmål.⁶⁵⁸

I och med *tvistemålsloven* ville lagstiftaren förkorta handläggningstiden och förbättra domstolens möjlighet att meddela materiellt riktiga avgöranden.⁶⁵⁹ I syfte att uppnå detta byggdes domstolsförfarandet på muntlighet och bevisomedelbarhet.⁶⁶⁰ Förfarandet innehöll en förberedelse och en huvudförhandling.

⁶⁵⁴ Se tabell 1 i avsnitt 1.1. Jämför också med tabell 2 i avsnitten 3.1 och tabell 4 i avsnitt 5.1.

⁶⁵⁵ Årsrapport 2016, s. 16.

⁶⁵⁶ NOU 2020:11, s. 50–51 och 57 ff.

⁶⁵⁷ NOU 2020:11, s. 61.

⁶⁵⁸ NOU 2001:32, s. 123.

⁶⁵⁹ NOU 2001:32, s. 124.

⁶⁶⁰ NOU 2001:32, s. 115 och 123 ff.

Förberedelsens syfte var att säkerställa att målet vid huvudförhandlingen kunde behandlas i ett sammanhang. I praktiken var förberedelsen ofta skriftlig och väldigt begränsad eftersom förberedelsen endast bestod av att besvara de skriftliga anförslagen och grunderna för dem. M.a.o. fungerade förberedelsen i själva verket som den inledande fasen.⁶⁶¹ Den muntliga huvudförhandlingen var kärnan i rättegångsförfarandet. Huvudförhandlingens huvudsakliga syfte var att möjliggöra att parternas juridiska biträden kunde presentera och diskutera sina faktiska och rättsliga argument.⁶⁶²

Problemet med att fokuset låg på huvudförhandlingen medan förberedelsen föll i skymundan var att domstolsförfarandet blev baktungt.⁶⁶³ Ett annat problem var att domarna var alltför passiva under domstolsförfarandet. Parterna hade *de facto* kontrollen över förberedelsen och huvudförhandlingen. Domarna fokuserade främst på att avgöra målet.⁶⁶⁴ Att förberedelsen inte betonades i kombination med de passiva domarna ledde i praktiken alltför ofta till att den materiella koncentrationen av processmaterialet misslyckades, vilket resulterade i att grunderna och bevisningen i målet klargjordes först under huvudförhandlingen eller någon dag innan. Det var inte heller ovanligt att parterna dessutom ville introducera nytt material vid ett sent skede av processen. Dessa tendenser ansågs problematiska för domarens möjlighet att meddela materiellt riktiga avgöranden.⁶⁶⁵

Ett annat grundläggande problem med domstolsförfarandet under *tvistemålsloven* var att det ansågs vara för långsamt och dyrt.⁶⁶⁶ Därtill ansågs handläggningen i betydande utsträckning sakna proportionalitet. Det fanns en disproportion mellan handläggningens omfattning och dess kostnader och tvistens betydelse. Det saknades en underliggande tankegång om att målets omfattning och komplexitet skulle bestämma hur mycket resurser som skulle allokeras till målets handläggning.⁶⁶⁷

I slutet av 1990-talet inleddes en fullskalig reform av civilprocessen. Sedan 1915 hade flera små ändringar i *tvistemålsloven* genomförts. Ändringarna hade dock ofta präglats av delfrågor och fokusering på enskilda sakfrågor. Med få undantag hade de mer grundläggande delarna av processen förblivit oförändrade utan att underkastas någon form av utvärdering. I NOU 2001:32 framförs att det förhållandet att *tvistemålsloven* bygger på en lagstiftning som i allt väsentligt är 100 år gammal eller mer väcker frågan om samhället i början av 2000-talet är betjänt av ett rättegångsförfarande som präglas av tankar

⁶⁶¹ Nylund 2016b, s. 59.

⁶⁶² Nylund 2016b, s. 75.

⁶⁶³ NOU 2001:32, s. 240 och Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13.

⁶⁶⁴ NOU 2001:32, s. 133.

⁶⁶⁵ NOU 2001:32, s. 240 och Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13.

⁶⁶⁶ NOU 2001:32, s. 111 ff och Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 35.

⁶⁶⁷ NOU 2001:32, s. 114, 116 och 131–133 och Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13–15 och 35.

från tiden före och kring förra sekelskiftet. Särskilt med tanke på att det norska samhället hade genomgått stora förändringar sedan slutet av 1800-talet och att behoven samt kraven som ställdes på rättegångsordningen därmed var helt andra. Som exempel angavs krav på proportionalitet och domstolsförfarandets effektivitet.⁶⁶⁸

Tvl godkändes 2005 men trädde i kraft 2008. I och med införandet av Tvl eftersträvades en *mer effektiv rettspleie som gir raskere, billigere og riktigere tvisteløsning for partene*.⁶⁶⁹ Målsättningen återspeglas i Tvl § 1–1 som reglerar syftet för lagen. Den nya processlagen tog djupt inflytande av den engelska civilprocessuella reformen från 1998. Ett tecken på detta är betoningen av domstolsförfarandets proportionalitet och effektivitet.⁶⁷⁰ I förarbetena understryks att en proportionell handläggning måste få en helt annan genomslagskraft i Tvl än vad det har fått under förfarandet under *tvistemålsloven*. I fortsättningen skulle domstolsförfarandet präglas av en tankegång om att målets omfattning och komplexitet ska bestämma hur mycket resurser som ska allokeras till målets handläggning.⁶⁷¹

Genom införandet av Tvl ville lagstiftaren göra underrättsförfarandet mindre baktungt. Domstolsförfarandet skulle i fortsättningen inte endast centrera kring huvudförhandlingen. Lagstiftaren ville öka förberedelsens roll inom förfarandet genom att allokera mer tid och resurser till denna fas av processen. Tanken var att betoningen av förberedelsen i kombination med en kulturförändring som kretsade kring övergången från en passiv till en mer aktiv domarroll skulle förverkliga en annan viktig målsättning för Tvl, nämligen förbättringen av den materiella koncentrationen av processmaterialet under domstolsförfarandet och att fokuset under handläggningen i större utsträckning skulle ligga på den del av processmaterialet som var relevant.⁶⁷²

Domarens aktiva *saksstyrning*⁶⁷³, *planmøter*, *sluttinnlegg forut for hovedforhandling* och preklusion identifierades som centrala medel för att stärka

⁶⁶⁸ NOU 2001:32, s. 111.

⁶⁶⁹ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13.

⁶⁷⁰ Nylund 2016b, s. 59 och Reusch 2016, s. 165–169.

⁶⁷¹ NOU 2001:32, s. 114, 116 och 131–133 och Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13–15 och 35.

⁶⁷² NOU 2001:32, s. 114–115, 133 ff och 240, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13 och 18 och NOU 2020:11, s. 265–266.

⁶⁷³ Aktiv *saksstyrning* är en direkt översättning från *active case management*. En språklig motsatts till aktiv *saksstyrning* kunde vara passiv *saksstyrning*. (Reusch 2016, s. 165). *Active case management* har också varit en viktig inspirationskälla till hur den aktiva *saksstyrningen* har utformats (Reusch 2016, s. 183). I Norge ges begreppet aktiv *saksstyrning* ett varierande innehåll. Å ena sidan kan aktiv *saksstyrning* användas som ett överbegrepp som omfattar domarens samlade verksamhet i handläggningen av målet och inkluderar både formell och materiell processledning. Å andra sidan kan begreppet ges ett mer begränsat innehåll. Då menar man med aktiv *saksstyrning* domarens verksamhet för att säkra en effektiv framdrift av målet (Backer 2020, s. 302).

förberedelsens roll under förfarandet.⁶⁷⁴ Framför allt betonades domarens aktiva *saksstyrning* som kopplades till den eftersträlvade kulturförändringen från en passiv till en mer aktiv domarroll. I förarbetena framförs att om målet under förberedelsen ska koncentreras till de centrala och tvistiga frågorna visar erfarenheten att detta inte sker om enbart parterna är aktiva. Det understryks att för att uppnå materiell koncentration, snabbhet och proportionalitet måste domaren inta en aktiv roll.⁶⁷⁵

I och med den aktiva *saksstyrningen* tilldelades domaren en plikt att handla. Domaren förpliktades att i fortsättningen aktivt styra och främja processen för att uppnå ett snabbt, billigt och *forsvarligt* förfarande. För att uppnå detta tilldelades domaren en skyldighet att göra upp en plan för handläggningen av målet och följa upp den så att målet kan föras till ett effektivt slutförande. Det betonades att beslut om handläggningen skulle fattas så tidigt som möjligt under förberedelsen. Lagstiftaren var medveten om faktumet att den aktiva *saksstyrningen* skulle komma att förutsätta en hel del arbete från domaren. Tanken var dock att man måste spendera tid vid ett tidigt skede av processen för att spara tid senare. Därmed förväntades domaren redan från början av handläggningen investera tid i styrning av målet för att kunna uppnå fördelar i ett senare skede. Tanken var detta skulle resultera i en effektivare handläggning.⁶⁷⁶

Planmøtet sågs som ett viktigt tillfälle för domaren att utöva sin aktiva *saksstyrning*. Under *planmøtet*, som skulle hållas efter att stämningsansökan och svaromålet hade lämnats in skulle domstolen och parterna diskutera den vidare handläggningen av målet. På basis av diskussionen skulle domaren skräddarsy handläggningen i enlighet med det ifrågavarande målets behov genom att upprätta en handlings- och tidsplan. Förhoppningen var att planen skulle bidra till en proportionerlig, strukturerad och effektiv handläggning.⁶⁷⁷

Parternas slutinlägg identifierades som ett medel för att hjälpa parterna summera sitt processmaterial inför huvudförhandlingen och därigenom hjälpa domaren och parterna att förbereda sig inför huvudförhandlingen. Slutinläggen skulle ges in samtidigt som förberedelsen avslutades. I dem skulle parterna kort redogöra för sina yrkanden, grunderna för dem, de rättsregler som

Jag använder den mer begränsade definitionen.

Tvl använder inte begreppen formell och materiell processledning. Tvl använder begreppen aktiv *saksstyrning* och *veiledningsplikt* (*veiledningskompetanse*). Reglerna om *veiledningsplikt* och *veiledningskompetanse* täcker då i all huvudsak det som benämns som materiell processledning (Backer 2020, s. 303).

⁶⁷⁴ NOU 2001:32, s. 240 och NOU 2020:11, s. 278.

⁶⁷⁵ NOU 2001:32, s. 133.

⁶⁷⁶ NOU 2001:32, s. 115, 133–136, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 36–37, Eldjarn 2015, s. 113–114, Reusch 2016, s. 165–166 och Skoghøy 2022, s. 574–575.

⁶⁷⁷ NOU 2001:32, s. 749–750, NOU 2020:11, s. 274 och 280, Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 80 och Backer 2020, s. 181 och 199.

åberopas och de bevis som de vill presentera under huvudförhandlingen. Till slutinläggen skulle parterna bifoga ett förslag till tidsplan för huvudförhandlingen. Slutinläggen och parternas förslag till tidsplan skulle disciplinera parterna att tänka igenom planen för huvudförhandlingen, så att huvudförhandlingen skulle kunna genomföras så koncentrerat (materiellt och formellt) som möjligt.⁶⁷⁸

Slutligen skulle preklusion användas för att fastställa målets faktagrund inför huvudförhandlingen. Tanken var att tack vare preklusionen i kombination med slutinläggen vet parterna och domstolen vilka yrkanden och invändningar som kommer att framställas, vilka rättsfaktum och rättsliga frågor som är omtvistade samt hurudan bevisning som kommer att presenteras under huvudförhandlingen.⁶⁷⁹

Sammantaget kan det konstateras att Norge har under en lång tid (sedan 1915) haft en processkultur och en civilprocess som baserats på huvudförhandlingen. Det norska domstolsförfarandet blev dock helt i linje med det förfarande som förespråkas i huvudförhandlingsmodellen i och med att Tvl trädde i kraft 2008. Detta är fallet eftersom förberedelsen först vid detta skede gavs en viktig roll inom förfarandet. Trots att övergången skedde sent kan övergången till huvudförhandlingsmodellen ses som en justering. Det förutsattes m.a.o. inte en total revidering för att få underrättsförfarandet i linje med huvudförhandlingsmodellen.

4.2.2 En fortsatt liten roll för förberedelsen

I och med införandet av Tvl betonade lagstiftaren förberedelsens betydelse och roll inom underrättsförfarandet. Trots detta konstateras det i NOU 2020:11 att förberedelsens roll inom förfarandet inte har förstärkts i den utsträckning som lagstiftaren hade hoppats. Det anges att detta i praktiken har tagit sig uttryck i en viss motvilja att investera tid och resurser på förberedelsen. Det framförs att fokuset under underrättsförfarandet har fortsättningsvis legat på huvudförhandlingen. I NOU 2020:11 konstateras det också att förberedelsen inte i allmänhet, på samma sätt som t.ex. huvudförhandlingen och skrivandet av domen, uppfattas som ett eget led i domarens arbetsprocess.⁶⁸⁰ Motsvarande observationer har

⁶⁷⁸ NOU 2001:32, s. 754, Skoghøy 2022, s. 652–653 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avslutet saksförberedelse. Sluttinnlegg, Avslutning av saksförberedelsen.

⁶⁷⁹ NOU 2001:32, s. 759–761, Øyen 2014, s. 189 och Backer 2020, s. 299–300.

⁶⁸⁰ NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–267, 275, 278 och 280.

gjorts av en arbetsgrupp vars syfte var att utarbeta nya riktlinjer⁶⁸¹ för handläggningen av ”medelstora”⁶⁸² tvistemål i *tingretten* och *lagmannsretten*.⁶⁸³

I NOU 2020:11 konstateras det vidare att den allmänna trenden inom den europeiska civilprocessrätten är att betona förberedelsen, tilldela domaren en aktiv roll inom denna och försöka minska huvudförhandlingens längd.⁶⁸⁴ I nästa andetag framförs det dock att Norge utmärker sig i ett europeiskt sammanhang genom att lite tid avsätts för förberedelsen och mycket tid ägnas åt att muntligt läsa upp skriftliga bevis under huvudförhandlingen.⁶⁸⁵

Därmed verkar det som att domstolsförfarandet i *tingretten* fortfarande är obalanserat. Huvudförhandlingen överbetonas på bekostnad av förberedelsen som faller i skymundan.

4.2.3 En betoning av formella frågor på bekostnad av de materiella

I Norge betonas formella frågor under förberedelsen.⁶⁸⁶ Betoningen av formella frågor tar sig uttryck i ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Vidare har betoningen av formella frågor en koppling till synen på domarens roll under förberedelsen. Domaren förväntas nämligen inta en aktiv roll gällande de formella frågorna. Den aktiva *saksstyrningen* ger domaren en plikt att handla och aktivt styra handläggningen i syfte att uppnå ett snabbt, billigt och *forsvarligt* förfarande.⁶⁸⁷

⁶⁸¹ För att underlätta läsningen nedan ska det nämnas att arbetsgruppens arbete resulterade i fyra dokument. Ett där arbetsgruppen i detalj diskuterar sina förslag (Rapport - Behandling av sivile saker 2024), ett där arbetsgruppen ger riktlinjer för hur parternas juridiska biträden ska driva målet vid *tingretten* (Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024), ett motsvarande dokument för *lagmannsretten* (Veileder for behandling av sivile tvister i lagmannsrettene 2024), och slutligen har arbetsgruppen utarbetat ett stort antal detaljerade ”modelldokument” som riktar sig till både domare och parternas juridiska biträden. Gällande modelldokumenten se 93 ff i <https://www.domstol.no/contentassets/d49a76b05ff34821be40b572d2671aee/rapport-medlenker-11.9.24.pdf>. (Läst 20.1.2025).

⁶⁸² Med ett ”medelstort” tvistemål avser arbetsgruppen ett mål med ett tvistebelopp på upp till 5 miljoner norska kronor, där huvudförhandlingen i *tingretten* vanligtvis är tre dagar eller mindre (Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 9–10).

Gällande handledningen av ”stora tvistemål” rekommenderar arbetsgruppen att landets övriga *tingretter* och *lagmannsretter* så långt som möjligt följer de riktlinjer som Oslo *tingrett* publicerat i samarbete med *Advokatforeningen* (se Storkravprosess - En veileder 2021). Arbetsgruppen ser emellertid ingen anledning att ange en exakt gräns för så kallade ”stora tvistemål” eftersom arbetsgruppen anser att riktlinjerna också kan vara användbara i dessa typer av mål (Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 9–10).

⁶⁸³ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 13–14 och 16–17.

⁶⁸⁴ Detta är även något som har konstaterats i kapitel 2.3 ovan.

⁶⁸⁵ NOU 2020:11, s. 267 och 275.

⁶⁸⁶ Nylund 2019b, s. 425–426.

⁶⁸⁷ NOU 2001:32, s. 133–136, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 36–37, Prop. 34 L (2022–2023), s. 9, Eldjarn 2015, s. 113–114, Backer 2020, s. 197 och Skoghøy 2022, s. 574–575.

Ytterligare ett exempel på det planmässiga tillvägagångssättet vid förberedelsen är *planmøtet* där domaren och parterna ska diskutera den vidare handläggningen av målet. *Planmøtet* anses vara ett viktigt tillfälle för domaren att utöva sin aktiva *saksstyrning*. Domaren ska under mötet, på basis av diskussionen med parternas juridiska biträden, skraddarsy handläggningen i enlighet med det ifrågavarande målets behov genom att upprätta en handlings- och tidsplan. Den aktiva *saksstyrningen* förpliktar sedan domaren att se till att planen följs och aktivt samt systematiskt leda förberedelsen för att uppnå en snabb, kostnadseffektiv och *forsvarlig* handläggning.⁶⁸⁸

I Norge betonas kravet på ett proportionerligt domstolsförfarande. Det norska tankegodset kring ett proportionerligt domstolsförfarande handlar om att det ska finnas ett rimligt förhållande mellan betydelsen av en rättstvist och de resurser som ska används för att lösa den. Detta är något som betonas i Tvl § 1–1. Därmed förväntas den skraddarsydda handläggningen upprätthålla ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Notera att det är tillräckligt med ett rimligt förhållande mellan de två vägskålarerna. Det förutsätts m.a.o. inte en optimal balans.⁶⁸⁹

Betoningen av de formella frågorna sker dock på bekostnad av de materiella som har en tendens att falla i skymundan under förberedelsen. Fokuset och ansträngningar riktas m.a.o. inte i lika stor grad till att materiellt koncentrera parternas processmaterial som det görs att planera och staka ut domstolsförfarandets yttre förlopp.⁶⁹⁰ Ett konkret exempel på detta är synen på *planmøtets* utförande. Fokuset under *planmøtet* ligger på formella frågor, inte materiella. Uppmärksamheten under mötet ligger på att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp, inte på att identifiera kärntvistefrågorna och kartlägga processmaterialet.⁶⁹¹

Enligt mig återspeglar sig synen på formella och materiella frågor i förberedelsens handläggningsform. *Domstolkommisjonen* har i en av sina utredningar konstaterat att en betydande del av den norska förberedelsen oftast är skriftlig. Samma observation görs i doktrinen.⁶⁹² I doktrinen anges vidare att muntliga förberedelsesammanträden i domstolen sällan förekommer, även om Tvl inte ställer upp några hinder för att hålla dylika sammanträden.⁶⁹³

⁶⁸⁸ NOU 2020:11, s. 274 och 280 och Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 80.

⁶⁸⁹ NOU 2001:32, s. 114, 116 och 131–133, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13–15 och 35, Strandberg 2011, s. 179, Eldjarn 2015, s. 102–105, Hjort 2016, s. 86 och Skoghøy 2022, s. 578.

⁶⁹⁰ NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–227, 275, 278 och 280–281.

⁶⁹¹ NOU 2020:11, s. 280–281. Se även Nylund 2019b, s. 426.

⁶⁹² NOU 2020:11, s. 281 och Skoghøy 2022, s. 644.

⁶⁹³ Nylund 2016b, s. 63 och Reusch 2016, s. 183.

En delförklaring till framhävandet av den skriftliga handläggningsformen är att materiella frågor inte betonas i samma utsträckning som formella.⁶⁹⁴ Ytterligare en delförklaring är att ändamålet snabbhet och kravet på ett proportionerligt domstolsförfarande betonas starkt.⁶⁹⁵ Samtidigt har förberedelsen traditionellt inte tilldelats en viktig roll inom underrättsförfarandet och det verkar finnas en viss motvilja att investera tid och resurser på förberedelsen.⁶⁹⁶ Även om det kan argumenteras att muntlig kommunikation är mer öppen och dynamisk, kan det också argumenteras att muntliga förberedelsesammanträden i allmänhet är dyrare än skriftlig kommunikation och att det kan vara svårt att hitta datum som passar alla inblandade, vilket motverkar en snabb förberedelse.⁶⁹⁷ Därmed verkar den norska uppfattningen vara att den skriftliga handläggningsformen, med sina för- och nackdelar, bättre passar ihop med de faktorer som betonas under det norska underrättsförfarandet.

4.2.4 Ojämna förväntningar på ett aktivt deltagande

I motsats till det förfarande som förespråkas i modellreglerna har inte hela domstolsförfarandet i Norge konstruerats kring en tydlig huvudtanke om att alla som deltar i civilrättsliga förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro och att deltagarna ska dela på ansvaret för en god rättskipning.⁶⁹⁸ I Norge finns det ingen motsvarighet till samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler. Som Magne Strandberg uttrycker det: ”[s]amarbetsprinsippet er imidlertid ikke like fremskutt i norsk sivilprosess som i ERCP. Tvisteloven gir ingen tydelig formulering av et slikt prinsipp, og heller ikke forarbeidene omtaler et generelt samarbeidsprinsipp”.⁶⁹⁹

I Norge finns det inte en motsvarande övergripande ledstjärna (skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar) som vägleder domaren och parterna i utförandet av deras uppgifter och hur de växelvis ska interagera (agera mot och med varandra) under processen. Det finns inte heller en motsvarande övergripande struktur för samarbetet. Det norska samarbetet är m.a.o. mer osammanhängande. Skyldigheter att samarbeta framträder t.ex. genom att parterna och domaren ska diskutera utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp under *planmøtet*, men skyldigheterna är inte sammankopplade till ett koherent ramverk med en klar målsättning.

⁶⁹⁴ Nylund 2019b, s. 425–426.

⁶⁹⁵ NOU 2001:32, s. 132, Strandberg 2011, s. 179, Eldjarn 2015, s. 102–103, Hjort 2016, s. 86, Backer 2020, s. 199 och Skoghøy 2022, s. 578.

⁶⁹⁶ NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–227, 275, 278 och 280–281.

⁶⁹⁷ Eldjarn 2015, s. 157 och Skoghøy 2022, s. 644.

⁶⁹⁸ Jämför med avsnitten 2.4.4–2.4.7 ovan.

⁶⁹⁹ Strandberg 2023, s. 800.

Med detta sagt är det ändå viktigt att notera att på ett allmänt plan ses domstolsförfarandet i Norge som ett samarbete mellan domaren och parterna.⁷⁰⁰ Min tolkning är att samarbetet uppmuntras eftersom det finns en uppfattning om att samarbetet effektiviserar parternas och domarens verksamhet under domstolsförfarandet, vilket i sin tur antas resultera i en effektivare process. Tankesättet är således i linje med modellreglernas budskap.

I Norge finns det en förväntan om att domaren och parterna ska medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under förberedelsen.⁷⁰¹ Det är dock viktigt att notera att hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka beror på vilken fråga (materiell eller formell) det är frågan om. M.a.o. återspeglar sig den ojämna betoningen av materiella och formella frågor i förväntningarna på deltagandet.

Gällande de formella frågorna förväntas en aktiv medverkan av både domaren och parterna. Domaren och parterna förväntas genom en aktiv diskussion planera och utforma förfarandets yttre förlopp. Förväntningen på en aktiv medverkan är emellertid inte lika jämnt fördelad gällande de materiella frågorna. I Norge tilldelas parterna ett stort ansvar för den materiella koncentrationen. Det är t.ex. parterna som gör upp sammanfattningar av processmaterialet, inte domaren. Även om domaren förväntas utöva materiell processledning är förväntningen på domarens medverkan i den materiella koncentrationen inte lika stark som förväntningen på domarens aktiva medverkan i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. I stället för ett aktivt deltagande har domaren snarare en mer tillbakadragen och dirigerande roll.⁷⁰²

I Norge finns det en medvetenhet om att sanktioner har en viktig roll för att säkerställa att parterna aktivt deltar i verksamheten under processen. Av denna orsak anses det viktigt att domaren övervakar parternas verksamhet och vid behov sanktionerar parter som inte efterlever sina skyldigheter.⁷⁰³ Exempel på sanktioner som finns till domarens förfogande är reglerna om fördelningen av rättegångskostnaderna och preklusionsreglerna.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Nylund 2016b, s. 61.

⁷⁰¹ NOU 2001:32, s. 133 ff, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 166 ff, NOU 2020:11, s. 245 och 265–266. Se även Nylund 2016b, s. 61.

⁷⁰² NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–267, 275 och 277–279, Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17–18 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12–13.

⁷⁰³ NOU 2001:32, s. 759–761, Strandberg 2011, s. 177–178, Strandberg 2023, s. 799 och 801 och Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18–19

⁷⁰⁴ NOU 2001:32, s. 759–761, Strandberg 2011, s. 177–178, Backer 2020, s. 310 och Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18–19.

4.2.5 Förväntan om ett aktivt deltagande vid utformandet av förfarandets yttre förlopp

Domaren tilldelas en aktiv roll gällande de formella frågorna under förberedelsen. Detta är i linje med betoningen av dessa frågor under förberedelsen. Den aktiva *saksstyrningen* ger domaren en plikt att handla.⁷⁰⁵ Förväntningen är att domaren ska aktivt och systematiskt leda förberedelsen för att uppnå en snabb, kostnadseffektiv och *forsvarlig* handläggning. Detta innefattar att domaren ska skräddarsy handläggningen efter det ifrågavarande målets behov. Domstolen ska göra upp en plan för handläggningen av målet och följa upp den så att målet kan föras till ett effektivt slutförande. Domaren förväntas fastställa tidsfrister för processhandlingar. Beslut om handläggningen ska fattas så tidigt som möjligt under förberedelsen. Domaren ska inte vänta på att parterna anser att det är lämpligt att ta upp ett spørgsmål om handläggningen, utan domstolen ska själv vara aktiv.⁷⁰⁶ Tanken är att domarens aktiva *saksstyrning* ska motverka att målet stannar upp och inte framskrider.⁷⁰⁷

Forumet för utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp är *planmøtet* som hålls efter att stämningsansökan och svaromålet har lämnats in. Under mötet ska domstolen och parterna diskutera den vidare handläggningen av målet.⁷⁰⁸ För att diskussionen ska vara produktiv och bidra till att målet kommer in på rätt spår redan från början förväntas både domaren och parterna reservera tillräckligt med tid för att förbereda sig inför mötet. Annars finns det en risk att diskussionen främst gäller praktiska förtydliganden.⁷⁰⁹

Domaren ska under mötet, på basis av diskussionen med parterna, skräddarsy handläggningen i enlighet med det ifrågavarande målets behov genom att upprätta en handlings- och tidsplan.⁷¹⁰ Den skräddarsydda handläggningen förväntas upprätthålla ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Kort sagt innebär det att större

⁷⁰⁵ Reusch 2016, s. 165 och 170, Backer 2020, s. 197 och Skoghøy 2022, s. 575.

⁷⁰⁶ NOU 2001:32, s. 115, 133–136, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 36–37, Eldjarn 2015, s. 113–114, Reusch 2016, s. 165–166 och 170, Backer 2020, s. 198 och Skoghøy 2022, s. 574–575.

⁷⁰⁷ Reusch 2016, s. 171–172.

⁷⁰⁸ Prop. 34 L (2022–2023), s. 26.

⁷⁰⁹ NOU 2020:11, s. 280–281, Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12. Se även Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 12 och 80–81.

⁷¹⁰ NOU 2020:11, s. 274 och 280 och Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 80.

resurser ska allokeras till handläggningen av stora, svåra och viktigt mål än till mindre omfattande och relativt enkla mål.⁷¹¹

Det anses viktigt att tidsfristerna i tidsplanen fastställs i samråd med parterna. Tidsfristerna kan sedan anpassas till den enskilde aktörens kalender. Tanken är att genom att involvera parterna ökar också förutsättningarna för att parterna lojalt ska hålla tidsfristerna.⁷¹² Förväntningen är att planen ska bidra till att målet redan från början kommer in på ett strukturerat spår, vilket befrämjar en effektiv handläggning.⁷¹³

Tanken är att uppgörandet av handlings- och tidsplanen främjar framför allt målet om en snabb process. Genom att sätta upp tidsfrister för processhandlingar kan domaren aktivt och effektivt styra handläggningen mot ett avgörande. De utsatta tidsfristerna motverkar nämligen att handläggningen stannar upp och hjälper till att genomdriva handläggningen med ett gott tempo.⁷¹⁴ De uppgjorda planerna kan justeras enligt behov. Domaren ska dock höra parterna innan domaren gör ändringar i planen.⁷¹⁵

4.2.6 Aktiva parter och en tillbakadragen dirigerande domare

I Norge tilldelas parterna ett stort ansvar för den materiella koncentrationen. M.a.o. förväntas parterna inta en aktiv roll. Ett exempel på detta är att det är parterna som gör upp sammanfattningar av processmaterialet i form av sina slutinlägg. I regel ska domaren uppmana parterna att ge in ett slutinlägg två veckor innan huvudförhandlingen där parterna kort redogör för sina yrkanden, grunderna för dem, de rättsregler som åberopas och de bevis som de vill presentera under huvudförhandlingen (Tvl § 9–10 (2)). Parterna har vidare i processlagstiftningen tilldelats skyldigheter att sinsemellan påbörja den materiella koncentrationen och granska möjligheten att ingå förlikning redan innan talan väcks vid *tingretten*.⁷¹⁶ Domaren kan under förberedelsen vid behov be parterna att ge in skriftliga redogörelser.⁷¹⁷

⁷¹¹ NOU 2001:32, s. 114, 116 och 131–133, Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13–15 och 35, Strandberg 2011, s. 179, Eldjarn 2015, s. 102–105, Hjort 2016, s. 86 och Skoghøy 2022, s. 578.

⁷¹² Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18. Se även Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 14.

⁷¹³ NOU 2020:11, s. 274 och 280, Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 80 och Backer 2020, s. 199.

⁷¹⁴ Backer 2020, s. 199 och Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18. Se även Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 14.

⁷¹⁵ Nylund 2016b, s. 62.

⁷¹⁶ Schei et al. 2023, kapittel 5. Plikter før sak reises, Hva kapitlet gjelder.

⁷¹⁷ Backer 2020, s. 184.

I kontrast till de formella frågorna där domaren har en aktiv roll, har domaren en mer tillbakadragen roll gällande de materiella frågorna. Ett konkret exempel är att trots att det inte i Tvl finns något hinder för domstolen att göra en sammanfattning av processmaterialet har det ändå traditionellt uppfattats som främmande att domarna skulle göra en dylik sammanfattning.⁷¹⁸ Det ska tilläggas att även om domaren förväntas utöva materiell processledning under förberedelsen medför dock den huvudsakliga skriftliga handläggningsformen, att det är parterna som gör sammanfattningen av processmaterialet och det stora fokuset på formella frågor på bekostnad av de materiella under *planmøtet*, att i stället för att aktivt delta i den materiella koncentrationen består domarens verksamhet mer av att tillbakadraget och översiktligt dirigera verksamheten medan parterna utför den.⁷¹⁹ Domarens fokus ligger i stället på att driva de formella frågorna vilket resulterar i att de materiella spörsmålen blir mer av en baktanke.

4.3 FÖRBEREDELSENS FÖRLOPP

4.3.1 Parternas skyldigheter innan talan väcks

I Tvl 5 kap föreskrivs det om parternas skyldigheter innan talan väcks. Syftet för parternas skyldigheter innan talan väcks är att parterna ska klargöra sina positioner och granska möjligheten att ingå förlikning innan tvisten förs till domstol.⁷²⁰ I Tvl § 5–2 regleras om varsel om yrkandet och grunden för yrkandet. Paragrafen reglerar skyldigheter som ska bidra till att klargöra tvisten och skapa öppenhet mellan parterna och därigenom underlätta en förlikning.⁷²¹ Enligt det första momentet ska parten innan talan väcks skriftligen underrätta den mot vilken talan ska väckas. Av meddelandet ska framgå vilket yrkande som kan göras, och grunden för det. Underrättelsen ska uppmana motparten att ta ställning till yrkandet och grunden. Om yrkandet gäller ett penninganspråk ska beloppet anges.

Med grunden för yrkandet avses först och främst de centrala faktumen. Om den part som vill föra fram yrkandet har ett juridiskt biträde ska de rättsregler som yrkandet grundar sig på också anges. Grunden för yrkandet ska anges i tillräcklig detalj så att motparten på ett vederbörligt sätt kan ta ställning till det.⁷²²

⁷¹⁸ Prop. 34 L (2022–2023), s. 26–29 och Nylund 2019b, s. 428.

⁷¹⁹ NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–267, 275 och 277–279, Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17–18 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12–13.

⁷²⁰ Schei et al. 2023, kapittel 5. Plikter før sak reises, Hva kapitlet gjelder.

⁷²¹ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 377 och Schei et al. 2023, kapittel 5. § 5–2, Varsel om krav og grunnlag for kravet, Varsel.

⁷²² Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 377, Skoghøy 2022, s. 613 och Schei et al. 2023, kapittel 5. § 5–2, Varsel om krav og grunnlag for kravet, Varsel.

I § 5–2 (2) stadgas att den som tar emot beskedet ska inom skälig tid ta ställning till yrkandet och grunden för yrkandet. Om yrkandet bestrids helt eller delvis ska orsaken för bestridandet anges. Om parten å sin sida anser sig ha ett yrkande mot den som lämnat underrättelsen, ska parten samtidigt skriftligen meddela sitt yrkande och grunden för det och uppmana motparten att ta ställning till dem. Om motparten framför egna yrkanden får således den part som först lämnat underrättelsen en motsvarande plikt att ta ställning.⁷²³ Vad som utgör ”skälig tid” bestäms utifrån en konkret bedömning av målets omfattning och komplexitet och om parterna har haft någon kommunikation om saken tidigare.⁷²⁴

Skyldigheten i § 5–2 kan ses i samband med att en av målsättningarna för Tvl var att rättstvister så långt som möjligt ska kunna lösas utanför domstolarna och om tvisten inte kan lösas genom förlikning, att främja en effektiv och rättssäker handläggning av målet.⁷²⁵ Tanken är att mål inte ska föras till domstol förrän parterna har gjort ett ordentligt försök att lösa tvisten genom andra medel.⁷²⁶

Det ska noteras att varslingsplikten enligt § 5–2 inte har karaktären av en processföresättning, vilket innebär att ett mål inte kan avvisas om plikten inte efterlevs.⁷²⁷ Om plikten inte efterlevs kan det dock få konsekvenser för rätten att få eller plikten att betala rättegångskostnader (se Tvl § 20–2 (3) bokstav b, § 20–3 och § 20–4 bokstav a och c).⁷²⁸ Motsvarande gäller om svarsplikten inte efterlevs.⁷²⁹

I Tvl § 5–3 föreskrivs det om plikten att upplysa om viktiga bevis. I det första momentet stadgas att den som meddelar om ett yrkande eller bestrider ett meddelat yrkande ska samtidigt lämna uppgifter om viktiga handlingar eller andra bevis som parten själv känner till och som parten inte kan räkna med att motparten känner till. Detta gäller oavsett om beviset är till stöd för parten själv eller motparten.

Varslings- och svarsplikten som § 5–2 pålägger parterna är således kombinerat med plikten i § 5–3. Upplysningen ska ges i samband med varsel om ett yrkande eller bestridandet av ett yrkande. Syftet med bestämmelsen är att bidra med större öppenhet mellan parterna. Förhoppningen är att det ska bidra till att tvister i högre grad löses genom förlikning.⁷³⁰ Tanken bakom upplysningsplik-

⁷²³ Skoghøy 2022, s. 614.

⁷²⁴ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 377 och Schei et al. 2023, kapittel 5. § 5–2, Varsel om krav og grunnlag for kravet, Motpartens svar på varsel.

⁷²⁵ Skoghøy 2022, s. 613–614. Se även Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 13.

⁷²⁶ Skoghøy 2022, s. 614.

⁷²⁷ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 377, Backer 2020, s. 154 och Skoghøy 2022, s. 612 och 614.

⁷²⁸ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 377–378, Backer 2020, s. 154 och Skoghøy 2022, s. 614.

⁷²⁹ Skoghøy 2022, s. 614.

⁷³⁰ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 376 och 378, Skoghøy 2022, s. 615 och Schei et al. 2023, kapittel 5. § 5–3, Plikt til å opplyse om viktige bevis, Plikt til å opplyse om viktige bevis.

ten är att säkerställa att parterna får kännedom om information som hjälper dem att ta ställning till yrkanden som riktas mot dem.⁷³¹

Plikten att upplysa om viktiga bevis omfattar både bevis som parten har i sin besittning och bevis som en utomstående har i sin besittning. Bestämmelsen pålägger emellertid inte parterna en skyldighet att framlägga dokumentbevis eller annat bevismaterial vid detta skede. Av bestämmelsen följer inte heller någon preklusiv verkan. Det innebär att om upplysningsskyldigheten inte efterlevs prekluderas inte parternas möjlighet att ange beviset när målet anhängiggörs. Om upplysningsplikten inte efterlevs kan det dock få negativa konsekvenser för fördelningen av rättegångskostnaderna (se Tvl § 20–2 (3) bokstav a, § 20–3 och § 20–4 bokstav c).⁷³²

I Tvl § 5–4 stadgas det om försök till att ingå förlikning. Enligt bestämmelsen ska parterna utreda om det är möjligt att lösa tvisten genom förlikning innan talan väcks. De varslings-, svars- och upplysningsplikter som påläggs parterna i § 5–2 och § 5–3 blir alltså i § 5–4 uppföljt med ovanstående plikt att försöka ingå förlikning. I förarbetena påpekas att plikten *innebærer ikke at man alltid skal komme fram til en mellomløsning*.⁷³³ Om en part dock motsätter sig adekvata försök att nå fram till en förlikning kan det få negativa konsekvenser för fördelningen av rättegångskostnaderna i en senare rättsprocess.⁷³⁴

4.3.2 Den inledande fasen

Enligt Tvl § 9–2 (1) anhängiggörs målet då stämningsansökan anländer till domstolen. Ur § 9–2 (2) framgår det att stämningsansökan ska bl.a. innehålla yrkandet som görs gällande och ett påstående som indikerar utgången av den dom som kändanden kräver, den faktiska (rättsfaktum) och rättsliga grunden för yrkandet, bevisen som kändanden ämnar presentera och kändandens syn på målets fortsatta handläggning. Stämningsansökans överordnade funktion är att ge en grund för en *forsvarlig* handläggning.⁷³⁵ Detta framgår ur § 9–2 (3). I samma moment nämns vidare att yrkanden, påståenden samt saklig och rättslig motivering ska anges på ett sådant sätt att svaranden på basis av dem kan ta ställning till yrkandet och förbereda sitt svaromål. I bestämmelsen nämns det uttryckli-

⁷³¹ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 378.

⁷³² Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 377–378, Skoghøy 2022, s. 615 och Schei et al. 2023, kapittel 5. § 5–3, Plikt til å opplyse om viktige bevis, Ikke plikt til å fremlegge bevis och Sanksjoner mot brudd på opplysningsplikten.

⁷³³ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 378 och Skoghøy 2022, s. 615. ”Krav som er uberettiget både med hensyn til grunnlag og omfang, bør normalt løses ved at parten som framsetter uholdbare innsigelser, gir seg. I saker hvor det er tvil både med hensyn til omfang og grunnlag, bør partene søke å komme fram til et rimelig kompromiss” (Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 378).

⁷³⁴ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 378, Skoghøy 2022, s. 615 och Schei et al. 2023, kapittel 5. § 5–4, Forsøk på minnelig løsning, Sanksjoner mot brudd.

⁷³⁵ Backer 2020, s. 175.

gen att kändens argumentation inte får gå längre än vad som är nödvändigt för att tillgodose dessa hänsyn.

I doktrinen anges att i allmänhet uppmanar domstolen svaranden att ge in ett skriftligt svaromål och sätter en frist på tre veckor.⁷³⁶ Enligt Tvl § 9–3 (2) ska svaranden i sitt svaromål ange om kändens yrkande godtas eller bestrids eller om det finns giltiga invändningar mot att domstolen prövar målet. I § 9–3 (3) föreskrivs det att ur svaromålet ska det framgå svarandens yrkande som anger resultatet av den dom som svaranden yrkar på, den faktiska och rättsliga grunden för yrkandet, bevisen som kommer att presenteras och svarandens syn på målets fortsatta handläggning. Enligt § 9–3 (4) får svarandens argumentation inte gå längre än vad som är nödvändigt för att ge tillräcklig grund för den fortsatta handläggningen.

4.3.3 Handläggningsformen för den norska förberedelsen

Gällande handläggningsformen för förberedelsen kan domaren välja mellan en skriftlig, muntlig eller en kombination av muntlig och skriftlig handläggning (se Tvl § 9–9 (1) och (2)).⁷³⁷ *Domstolkommisjonen* har i en av sina utredningar konstaterat att en betydande del av den norska förberedelsen oftast är skriftlig. Samma observation görs i doktrinen.⁷³⁸ Den skriftliga kommunikationen sker i form av inlagor (om *prosesskriv* se Tvl 12 kap).⁷³⁹

I en av *Riksrevisjonens* utredningar och i doktrinen anges det att de muntliga inslagen under förberedelsen oftast utgörs av *planmøtet*.⁷⁴⁰ I *Riksrevisjonens* utredning och i doktrinen anges det att *planmøtet* i praktiken oftast genomförs som ett telefonmöte (se § 9–4 (3)). Det anges vidare att parterna inte i allmänhet deltar i mötet, utan mötet hålls mellan domaren och parternas juridiska biträden.⁷⁴¹ Dock i mina diskussioner med norska domare har det framgått att vissa domare genomför *planmøtet* som ett videomöte, dvs. som ett virtuellt möte där de som deltar i mötet kan kommunicera med varandra på distans genom ljud och video.

⁷³⁶ Backer 2020, s. 180.

⁷³⁷ Nylund 2016b, s. 62.

⁷³⁸ NOU 2020:11, s. 281 och Skoghøy 2022, s. 644.

⁷³⁹ Backer 2020, s. 181–182.

⁷⁴⁰ Berglund 2016, s. 150, Reusch 2016, s. 172, Backer 2020, s. 181 och Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 81.

⁷⁴¹ Berglund 2016, s. 150, Reusch 2016, s. 172, Backer 2020, s. 181 och Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 81. I mina diskussioner med domare i Norge framgick det att *planmøtet* i regel räcker en timme och oftast genomförs som ett telefonmöte med parternas juridiska biträden. Mötet hålls oftast kl. 9 på morgonen.

Planmøtet kan också ordnas som ett muntligt sammanträde i domstolen (se Tvl §§ 9–3 (1) och 9–5 (1) och (2)). I doktrinen konstateras det emellertid att det är ovanligt.⁷⁴² Det framförs vidare i doktrinen att muntliga förberedelsesammanträden i domstolen sällan förekommer i praktiken.⁷⁴³ Det ska påpekas att Tvl inte ställer några hinder för att ordna flera muntliga förberedelsesammanträden i domstolen än vad är fallet i praxis.⁷⁴⁴

Som nämndes ovan anser jag att den norska uppfattningen verkar vara att den skriftliga handläggningsformen, med sina för- och nackdelar, bättre passar ihop med de faktorer som betonas under det norska underrättsförfarandet, dvs. formella frågor, snabbhet och proportionalitet i kombination med att förberedelsen traditionellt inte tilldelats en viktig roll inom underrättsförfarandet.

4.3.4 *Planmøtet*

Efter att stämningsansökan och svaromålet har lämnats in ska domstolen och parterna diskutera den vidare handläggningen av målet under ett *planmøte* (se Tvl § 9–4 (2) och (3)). Tillfället används för att diskutera och utforma den fortsatta handläggningen.⁷⁴⁵ Diskussionen ska omfatta både en handlingsplan för handläggningen och en tidsplan (se § 9–4 (2)). I doktrinen anges att listan på punkter i Tvl § 9–4 (2) ofta fungerar som en utgångspunkt för mötets innehåll.⁷⁴⁶ Exempel på punkter som anges i listan i Tvl § 9–4 (2) är:

- huruvida det ska företas *rettsmekling*⁷⁴⁷ eller *mekling* i *rettsmøte*⁷⁴⁸,
- om målet ska handläggas enligt särskilda regler,
- om det ska ordnas ett muntligt förberedelsesammanträde i domstolen och om det kan vara lämpligt att avgöra målet efter ett dylikt sammanträde,
- om handläggningen av målet ska delas upp,

⁷⁴² Backer 2020, s. 180–181.

⁷⁴³ Nylund 2016b, s. 63.

⁷⁴⁴ Nylund 2016b, s. 63 och Reusch 2016, s. 183.

⁷⁴⁵ NOU 2020:11, s. 274 och 280 och Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene, Dokument 3:3 (2019–2020) s. 80.

⁷⁴⁶ Backer 2020, s. 181 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–4 Saksstyrning. Plan for den videre behandling, Viktige ledd i saksbehandlingen som bør drøftes.

⁷⁴⁷ I Norge används begreppet *rettsmekling* för den medling som företas avskilt från den pågående rättegången. I Tvl §§ 8–3 - 8–7 stadgas det om *rettsmekling*. Ofta företas *rettsmeklingen* av en annan domare än domaren som leder förberedelsen. En domare som har *rettsmeklet* kan normalt inte döma i målet (se § 8–7 (2) i Tvl). Se Backer 2020, s. 182–183.

⁷⁴⁸ I Tvl § 8–2 stadgas det om *mekling*. Där föreskrivs det att ”mekling foregår ved at retten i rettsmøte eller ved annen kontakt med partene søker å legge grunnlaget for en minnelig ordning. Retten skal under meklingen ikke holde møter med hver part for seg eller motta opplysninger som ikke kan gjøres kjent for alle berørte parter. Retten kan ikke sette fram forslag til løsning, gi råd eller gi uttrykk for synspunkter som er egnet til å svekke tilliten til rettens upartiskhet”.

- en diskussion om bevisfrågor vilket bl.a. inkluderar huruvida syn ska företas, kommer ett editionsföreläggande att bli aktuellt, ska en eller flera sakkunniga utses och om parternas bevisföring ska begränsas på grundval av proportionalitet, och
- fastställande av datum för huvudförhandlingen, som endast får fastställas till ett datum senare än sex månader efter det att stämningsansökan inkommit till *tingretten* om särskilda skäl gör detta nödvändigt.

I doktrinen anges det att det finns en hög förväntan om att tidpunkten för huvudförhandlingen ska slås fast under *planmøtet*.⁷⁴⁹ Ett annat viktigt tema under *planmøtet* är diskussionen om bevisfrågor. Domaren och parterna ska t.ex. planera parternas presentation av deras bevis under huvudförhandlingen. I doktrinen anges det att en noggrann planering kan motverka onödig tidsspillan under huvudförhandlingen och därmed betjäna huvudförhandlingens formella koncentration. Det anges vidare i doktrinen att det är både mer tids- och kostnads-effektivt att under *planmøtet* diskutera huruvida ett editionsföreläggande kommer att bli aktuellt och huruvida en eller flera sakkunniga ska utses, än att föra motsvarande diskussioner genom skriftliga inlagor.⁷⁵⁰

Under *planmøtet* ska domaren tillsammans med parterna bedöma bevisningens proportionalitet.⁷⁵¹ Tvl § 21–8 sätter ett proportionalitetskrav för parternas bevisföring och ger domaren en möjlighet att begränsa parternas bevisföring.⁷⁵² Syftet för bestämmelsen är att undvika att bevisföringen blir mer omfattande än nödvändigt.⁷⁵³ I bestämmelsens första moment stadgas det att det måste finnas ett rimligt förhållande mellan tvistens betydelse och bevisningens omfattning. Har en bevisföring vars omfattning går utöver detta angetts, kan domstolen begränsa bevisföringen för att uppnå lagens syfte enligt 1–1 §, men inom ramen för de begränsningar som följer av syftet.

I doktrinen anges det att det är klart att en part inte kan erbjuda en obegränsad mängd bevis, särskilt inte i en tvist av mindre betydelse. Det anges vidare att om parterna är av samma åsikt gällande en omfattande bevisföring, är det endast en aspekt som beaktas i bedömningen, men det är inte en avgörande aspekt.⁷⁵⁴ Enligt Christian Reusch sker det alltför ofta att huvudförhandlingen drar ut på tiden eftersom flera vittnen ska höras som inte tillför saken mycket. För dessa situationer kan § 21–8 användas.⁷⁵⁵ Bestämmelsen gäller också för dokumentbevis. Reusch anger vidare att om parterna vill presentera en stor

⁷⁴⁹ Reusch 2016, s. 172–173 och Backer 2020, s. 181.

⁷⁵⁰ Berglund 2016, s. 153, 155 och 157.

⁷⁵¹ Prop. 34 L (2022–2023), s. 24–26. Se även NOU 2020:11, s. 281.

⁷⁵² Backer 2020, s. 328.

⁷⁵³ NOU 2020:11, s. 381.

⁷⁵⁴ Backer 2020, s. 328.

⁷⁵⁵ Reusch 2016, s. 176.

mängd dokumentbevis medför det att domaren och parternas juridiska biträden måste bekanta sig med dem under förberedelsen, vilket förutsätter tid. Enligt Reusch kan § 21–8 också bli relevant gällande dessa fall.⁷⁵⁶

I doktrinen anges det att fortsättningen på förberedelsen i stor grad sker i enlighet med planen som uppgjorts under *planmøtet*. Det anges vidare att i allmänhet fortsätter förberedelsen genom skriftlig kommunikation i form av inlägg.⁷⁵⁷ De uppgjorda planerna kan justeras enligt behov. Domaren ska dock höra parterna innan domaren gör ändringar i planen.⁷⁵⁸

4.3.5 Parternas skriftliga redogörelser

Under förberedelsen kan domaren be parterna att ge in skriftliga redogörelser (se Tvl § 9–9). Det finns två olika slags redogörelser. Dessa utgör hjälpmedel vid utförandet av den materiella koncentrationen.⁷⁵⁹ Den ena typen är redogörelser från en eller bägge parterna gällande särskilt komplicerande rättsliga eller faktiska spörsmål (se § 9–9 (3)).⁷⁶⁰ Exempelvis om den rättsliga frågan är komplex kan parterna föreläggas att ge en översikt över förarbeten, rättspraxis och juridisk litteratur gällande området i fråga.⁷⁶¹ I linje med den norska betoningen av en proportionerlig handläggning föreskrivs det i § 9–9 (3) att domstolen endast kan uppmana parterna att tillställa dylika redogörelser om det är nödvändigt för att få ett betydligt säkrare beslutsunderlag och processekonomiska hänsyn inte talar emot det. I doktrinen anges det att dylika redogörelser kan vara dyra att utarbeta. Av denna orsak förutsätts det att domstolen anser att redogörelsen faktiskt är nödvändig.⁷⁶²

Den andra typen av redogörelse regleras i § 9–9 (4). I momentet föreskrivs det att i mål med oklara sakförhållanden kan domstolen förelägga käranden att lämna en kortfattad kronologisk eller annan systematiserad redogörelse för sakläget eller delar av det. Exempel på dylika redogörelser kan vara en översikt över ett händelseförlopp eller en schematisk framställning över ett företagskonglomerat.⁷⁶³ Momentet anger vidare att svaranden är skyldig att ge ett svar där det framgår vilka delar av beskrivningen som accepteras och vilka delar som inte accepteras. Gällande det sistnämnda ska svaranden kortfattat ange de omständigheter som svaranden själv anser vara riktiga. Slutligen föreskrivs det att domstolen kan uppmana parterna att samarbeta gällande redogörelserna.

⁷⁵⁶ Reusch 2016, s. 176.

⁷⁵⁷ Backer 2020, s. 181–182.

⁷⁵⁸ Nylund 2016b, s. 62.

⁷⁵⁹ Nylund 2016b, s. 67–68.

⁷⁶⁰ Backer 2020, s. 184.

⁷⁶¹ Nylund 2016b, s. 67–68.

⁷⁶² Backer 2020, s. 184.

⁷⁶³ Backer 2020, s. 184.

4.3.6 Tidpunkten för avslutandet av förberedelsen

Tvl § 9–10 reglerar avslutandet av förberedelsen. Enligt § 9–10 (1) avslutas förberedelsen tre veckor innan huvudförhandlingen om inte domstolen utsätter någon annan tidpunkt. Denna regel ska ses i sammanhang med preklusionsbestämmelsen Tvl § 9–16.⁷⁶⁴ Avslutandet av förberedelsen har också ett nära samband med parternas slutinlägg som ska ges in två veckor innan huvudförhandlingen om inte domstolen sätter någon annan tidpunkt (se Tvl § 9–10 (2)). M.a.o. lämnas slutinläggen in efter att förberedelsen har avslutats.

Det ska noteras att så har inte alltid varit fallet. Tidigare avslutades förberedelsen två veckor innan huvudförhandlingen. Detta innebar att tidpunkten för avslutandet av förberedelsen sammanföll med tidpunkten att ge in slutinläggen. Orsaken till att tidpunkten för avslutandet av förberedelsen ändrades var att det ansågs att den tidigare regleringen kunde leda till ett betydande arbete i målet även efter det att förberedelsen hade avslutats.⁷⁶⁵ I förarbetena anges det att det i praktiken kunde gå så att nya skriftliga inlagor lämnades in samtidigt med slutinläggen, vilket i sin tur kunde föranleda ytterligare synpunkter från motparten. Det påpekas vidare att en förutsättning för att syftet med slutinläggen ska uppnås är att bevisläget är klarlagt, vilket sker först efter att förberedelsen har avslutats. Genom att sätta tidpunkten för avslutandet av förberedelsen innan tidpunkten för slutinläggen, eftersträvades en ordning som kunde bidra till att förhindra att det samtidigt med slutinläggen framförs något som för motparten i realiteten utgör nytt processmaterial och som därmed kommer att kunna föranleda att motparten också vill ge in nytt material.⁷⁶⁶

4.3.7 Parternas slutinlägg

Slutinläggen utgör ytterligare ett hjälpmedel vid utförandet av den materiella koncentrationen. De utgör även ytterligare ett konkret exempel på parternas aktiva roll gällande de materiella frågorna. Om slutinläggen stadgas det i Tvl § 9–10 (2).⁷⁶⁷ I bestämmelsen föreskrivs det att domstolen ska i regel kräva att parterna ger in ett slutinlägg. Slutinlägget ska ges in två veckor innan huvudförhandlingen om inte domstolen utsätter någon annan tidpunkt. I slutinlägget

⁷⁶⁴ Backer 2020, s. 185 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avsluttet saksforberedelse. Slutinnlegg, Fristen for avslutning av saksforberedelsen. Preklusionsbestämmelsen och dess innehåll redogörs för noggrannare nedan.

⁷⁶⁵ Prop. 34 L 2022–2023, s. 30–31.

⁷⁶⁶ Prop. 34 L 2022–2023, s. 30–31.

⁷⁶⁷ Inspiration till bestämmelsen om slutinlägg har hämtats från den danska *retsplejelovens* tidigare § 356a, numera § 357 (Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avsluttet saksforberedelse. Slutinnlegg, Avslutning av saksforberedelsen).

ska parterna kort redogöra för sina yrkanden, grunderna för dem, de rättsregler som åberopas och de bevis som de vill presentera under huvudförhandlingen. Till slutinlägget ska även fogas ett förslag till tidsplan för huvudförhandlingen.

Slutinläggen och parternas förslag till tidsplan för huvudförhandlingen syftar till att ge parterna incitament att tänka igenom planen för huvudförhandlingen så att den kan genomföras så materiellt och formellt koncentrerat som möjligt.⁷⁶⁸ Slutinläggen formar basen för huvudförhandlingen. De slår fast de faktamässiga och rättsliga gränserna för målet och definierar tvisten.⁷⁶⁹ Slutinläggen hjälper parterna och domstolen att förbereda sig inför huvudförhandlingen. Med hjälp av slutinläggen vet parterna och domstolen vilka yrkanden och invändningar som kommer att framställas, vilka rättsfaktum och rättsliga frågor som är omtvistade samt hurudan bevisning som kommer att presenteras.⁷⁷⁰

I doktrinen anges att behovet för slutinlägg blir större ju komplexare målet är och om förberedelsen har varit omfattande. Detta gäller särskilt i de mål där nya yrkanden, grunder och bevis har framförts under förberedelsen.⁷⁷¹ Det ska dock noteras att slutinlägg inte nödvändigtvis behövs i alla mål. I doktrinen anges det att i enkla eller små mål kan kostnader för uppgörandet av slutinlägg överväga nyttan. Av denna orsak ska slutinläggen endast användas då de kan erbjuda stöd för parterna och domstolen.⁷⁷² Tankesättet är i linje med den norska betoningen av proportionalitet.

4.3.8 Preklusion

Innan redogörelsen om preklusionen under förfarandet i *tingretten* finns det skäl att notera att i Norge är det alltid tillåtet att åberopa nya rättsfaktum eller presentera nya bevis i samband med ett ändringssökande till *lagmannsretten*.⁷⁷³ På denna punkt skiljer sig Norge från Finland och Sverige. Eftersom det inte finns någon preklusion av rättsfaktum eller bevis är tröskeln för att införa nya rättsfaktum eller bevis i *lagmannsretten* inte hög. Därmed kan målets omfattning expandera i *lagmannsretten*. *Domstolkommisjonen* har i en av sina utredningar konstaterat att detta är något som ofta sker.⁷⁷⁴ Vid ändringssökande

⁷⁶⁸ Prop. 34 L (2022–2023), s. 30 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avsluttet saksforberedelse. Sluttinnlegg, Avslutning av saksforberedelsen.

⁷⁶⁹ Nylund 2016b, s. 68 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avsluttet saksforberedelse. Sluttinnlegg, Hva et sluttinnlegg skal inneholde.

⁷⁷⁰ NOU 2001:32, s. 754, Nylund 2016b, s. 68–69, Skoghøy 2022, s. 652–653 och Schei et al. 2023, kapittel 9, § 9–10 Avsluttet saksforberedelse. Sluttinnlegg, Avslutning av saksforberedelsen.

⁷⁷¹ Backer 2020, s. 185.

⁷⁷² Nylund 2016b, s. 68.

⁷⁷³ NOU 2020:11, s. 327 och Backer 2020, s. 301.

⁷⁷⁴ NOU 2020:11, s. 18.

till *høyesteretten* kan emellertid nya rättsfaktum och bevis prekluderas (se Tvl §§ 30–4 och 30–7).⁷⁷⁵

Den centrala preklusionsbestämmelsen för underrättsförfarandet är Tvl § 9–16. Bestämmelsen är flexibel och ger domaren ett omfattande utrymme att utöva sitt skön.⁷⁷⁶ Paragrafen är även detaljerad och innehåller flera undantag. Enligt § 9–16 (1) kan en part inte efter att förberedelsen avslutats mot motpartens protest framföra nya yrkanden, utvidga rättsföljden gällande ett framställt yrkande, åberopa en ny grund för ett yrkande eller erbjuda ny bevisning, om det inte sker innan huvudförhandlingen och föranleds av motpartens processkriv som parten skäligen inte har kunnat besvara tidigare, eller så tillåter domstolen det. En dylik tillåtelse ska ges när: a) parten inte kan klandras för att hen inte har gjort ändringen tidigare och det skulle vara orimligt att förvägra ändringen, b) motparten har en tillräcklig möjlighet att kunna tillvarata sina intressen trots ändringen utan att uppskov ska behöva tilltas, eller c) vägran kan orsaka parten en oskälig skada.

Det finns skäl att notera att motparten ska aktivt protestera. Passivitet räknas som en acceptans av ändringen.⁷⁷⁷ I doktrinen anges det att det verkar som om domare i allmänhet tillåter att parterna gör ändringar, förutsatt att ändringen inte resulterar i en ny omfattande förberedelse och inte orsakar en betydande försening.⁷⁷⁸ Det anges vidare att det är vanligt att ny bevisning tillåts. Samma gäller för små modifieringar av yrkandet eller grunden för det.⁷⁷⁹ Enligt min mening kan en potentiell bidragande faktor till domarnas toleranta inställning vara att det inte finns någon preklusion av rättsfaktum eller bevis mellan *tingretten* och *lagmannsretten*. Tanken att ”varför prekludera något som ändå kan introduceras i *lagmannsretten*?” vore nämligen förstaelig.

I § 9–16 (2) föreskrivs att domstolen får, även om förutsättningarna enligt första momentet inte är uppfyllda, tillåta en ändring förutsatt att parten förpliktas ersätta motpartens ytterligare kostnader som uppstår till följd av att ändringen sker efter utgången av tidsfristen för ändringar, om inga andra väsentliga hänsyn gällande motparten talar emot detta. Enligt § 9–16 (3) får domstolen även om det inte föreligger en invändning mot ändringen enligt första momentet, vägra en ändring när hänsyn till målets gång eller andra vägande omständigheter talar för att en ändring inte bör tillåtas. Avslaget får inte vara oskäligt. I förarbetena anges att tröskeln för att neka en ändring på basis av § 9–16 (3) ska vara hög.⁷⁸⁰

⁷⁷⁵ Backer 2020, s. 301.

⁷⁷⁶ NOU 2001:32, s. 759–761 och Nylund 2016b, s. 70.

⁷⁷⁷ Øyen 2014, s. 211–212, Nylund 2016b, s. 69 och Skoghøy 2022, s. 981.

⁷⁷⁸ Nylund 2016b, s. 70.

⁷⁷⁹ Nylund 2016b, s. 69.

⁷⁸⁰ NOU 2001:32, s. 760 och Øyen 2014, s. 218–219.

Slutligen finns det skäl att beakta Tvl § 16–6 (3). Momentet gäller underlåtna processhandlingar som inte utgör frånvaro från målet.⁷⁸¹ I momentet föreskrivs att även om underlåtenheten inte innebär frånvaro från målet kan domstolen ändå *ved kjennelse*⁷⁸² neka den processhandling som vidtas om ett *rettsmøte* måste skjutas upp eller målet avsevärt försenas. Som bekant gäller den ovan beskrivna § 9–16 ändringar i målet efter att förberedelsen avslutats. Tvl § 16–6 (3) ger emellertid domaren möjligheten att prekludera processhandlingar redan innan förberedelsen har avslutats.⁷⁸³ Med ”processhandling” avses inte endast preklusion av nya bevis, utan också preklusion av nya yrkanden och rättsfaktum.⁷⁸⁴ Bestämmelsen anses dock först och främst gälla preklusion av nya bevis.⁷⁸⁵ Bedömningen av om ett bevis ska prekluderas ska ses mot bakgrund av de faktorer som ska beaktas vid bedömningen av om ett motsvarande avslag ska ske efter att förberedelsen har avslutats (jfr § 9–16). I förarbetena framhålls dock att det måste finnas betydligt starkare skäl för att prekludera ett bevis under förberedelsen än vad som förutsätts för att prekludera ett bevis efter att förberedelsen har avslutats.⁷⁸⁶

4.4 UPPFYLLS KRAVBILDEN SOM FÖRBEREDELSENS MÅLSÄTTNING STÄLLER?

4.4.1 Avsnittets upplägg

I avsnitt 4.1 nämndes att man i Norge inte är helt nöjd med *tingrettsförfarandets* tillstånd. Av denna orsak har det på senare tid utförts ett omfattande tankearbete gällande hur *tingrettsförfarandet* kan förbättras. Problem har identifierats och lösningar har föreslagits. Fokuset har kretsat kring a) en ökad betoning av förberedelsens roll inom förfarandet, b) en ökad betoning av materiella frågor under förberedelsen och c) att förmå domaren att aktivare delta i den materiella koncentrationen och därigenom råda bot på den ojämna fördelningen i medverkansgraden i förmån för ett läge där både domaren och parterna aktivt medverkar. Fokuset har inte legat på de formella frågorna under förberedelsen, vilket enligt mig tyder på att det i Norge anses att de egentliga problemen med *tingrettsförfarandet* inte ligger här.

Nedan analyserar jag det tankearbete som utförts för att förbättra *tingrettsförfarandet*. Därefter avslutar jag kapitlet med att ta ställning till huruvida det

⁷⁸¹ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 424.

⁷⁸² Om *kjennelse* se Tvl § 19–1 (2).

⁷⁸³ Skoghøy 2022, s. 577.

⁷⁸⁴ Øyen 2014, s. 192, 201, 203 och 208 och Skoghøy 2022, s. 577.

⁷⁸⁵ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 424 och Skoghøy 2022, s. 577.

⁷⁸⁶ Ot.prp. nr. 51 (2004–2005), s. 424 och Skoghøy 2022, s. 577–578.

norska tillvägagångssättet vid förberedelsen uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.

4.4.2 En större satsning på förberedelsen efterlyses

Ett problem som identifierats inom tankearbetet är att förberedelsen fortfarande i praktiken tilldelas en alltför liten roll inom förfarandet. Detta trots att lagstiftaren i och med införandet av Tvl ville förstärka förberedelsens roll. Av denna orsak har det på senare tid på flera håll framförts att det vore önskvärt med en ökad betoning av förberedelsen.⁷⁸⁷ I NOU 2020:11 anges det att det vore eftersträvsvärt att mera tid och resurser investerades på förberedelsen än vad som varit fallet i praktiken. Det framförs vidare att det vore önskvärt om förberedelsen i allmänhet skulle uppfattas som ett eget led i domarens arbetsprocess på samma sätt som huvudförhandlingen och skrivandet av domen.⁷⁸⁸ Arbetsgruppen som utarbetat rapporten *Behandling av sivile saker* är inne på samma linje som NOU 2020:11. Det rekommenderas att domare avsätter tillräckligt med tid för förberedelsen. Arbetsgruppen rekommenderar därutöver att det inom *tingretterna* utarbetas rutiner på systemnivå som säkerställer att domarna har en faktisk möjlighet att avsätta tillräckligt med tid för förberedelsen.⁷⁸⁹

4.4.3 En starkare betoning av materiella frågor efterlyses

Ett annat tema som uppmärksammas i strävandet efter ett bättre *tingrettsförfarande* är att det vore önskvärt om de materiella frågorna i fortsättningen skulle betonas starkare. I NOU 2020:11 konstateras det att den materiella koncentrationen misslyckas alltför ofta under förberedelsen i *tingretten*. Det anses att alltför ofta identifieras inte kärntvistefrågorna i en tillräcklig utsträckning, vilket av naturliga skäl har gjort det svårt att koncentrera handläggningen kring de centrala omtvistade frågorna. Det anges vidare att den misslyckade materiella koncentrationen har gett parterna incitament att ändra sina processupplägg strax före eller under huvudförhandlingen.⁷⁹⁰ I NOU 2020:11 anses den grundläggande orsaken till misslyckandet vara att materiella frågor inte har betonats i en tillräcklig utsträckning under förberedelsen.⁷⁹¹

⁷⁸⁷ Se t.ex. NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–227, 275, 278 och 280, Storkravprocess - En veileder 2021, s. 3 och Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 16–17.

⁷⁸⁸ NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–227, 275, 278 och 280.

⁷⁸⁹ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 13–14 och 16–17.

⁷⁹⁰ NOU 2020:11, s. 243, 266–227, 275 och 278–279.

⁷⁹¹ NOU 2020:11, s. 19 och 277–278.

I syfte att förbättra läget presenteras det i NOU 2020:11 ett antal förslag. Ett av dessa var att tillägga formuleringen *retten skal virke for at tvistes spørsmål blir klarlagt under saksforberedelsen* till bestämmelsen Tvl § 9–4 (1).⁷⁹² Tillägg-
get motiveras på följande vis.

”Formålet med å styrke saksforberedelsen er å klarlegge tvistens materielle sider, det vil si identifisere de omtvistede faktiske og rettslige spørsmål. (...) Kommisjonen vil foreslå at tvisteloven § 9–4 første ledd endres slik at ret-
tens ansvar for å klarlegge tvistes spørsmål mellom partene blir tydeliggjort. Dette gir i seg selv et incitament for at retten må sette av tid til saksforbere-
delse.”⁷⁹³

Lagstiftaren godtog *Kommisjonens* förslag och en lagändring gjordes.⁷⁹⁴ Det ska noteras att efter NOU 2020:11 har en ökad betoning av materiella frå-
gor under förberedelsen efterlysts också på andra håll, exempelvis i *Storkrav-
prosess - En veileder och Behandling av sivile saker*.⁷⁹⁵

Min tolkning av tankearbetet är att man inte vill att den ökade betoningen
av de materiella frågorna ska ske på bekostnad av de formella. Min uppfatt-
ning är att man snarare eftersträvar att det ska föreligga en balans mellan
betoningarna under förberedelsen. Inom tankearbetet verkar det enligt min
tolkning finnas en insikt om att bägge frågorna behövs och att en smidig väx-
elverkan mellan materiella och formella frågor under förberedelsen är en för-
utsättning för en lyckad process. Detta kommer att framgå nedan. Det kan
även nämnas att denna uppfattning är i linje med de senaste tankarna inom
huvudförhandlingsmodellen.⁷⁹⁶

4.4.4 Stämningsansökningar, svaromål och parternas skriftliga inlagor tenderar vara omfattande

I rapporten *Behandling av sivile saker* riktas kritik mot att parternas stämnings-
ansökningar, svaromål och skriftliga inlagor under förberedelsen tenderar vara
alltför omfattande i praktiken.⁷⁹⁷ Arbetsgruppen anser att detta är en bidragan-
de orsak till de höga rättegångskostnaderna. Det anges att parterna tenderar be-
skriva omständigheterna onödigt detaljerat samt i detalj redogöra för innehållet
i den bevisning som de ämnar presentera och för den juridiska argumentatio-

⁷⁹² NOU 2020:11, s. 278.

⁷⁹³ NOU 2020:11, s. 278.

⁷⁹⁴ Prop. 34 L (2022–2023), s. 19–20.

⁷⁹⁵ Storkravprosess - En veileder 2021, s. 5–6 och Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17–18.

⁷⁹⁶ Se avsnitt 2.3.3–2.3.6 ovan.

⁷⁹⁷ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 15–16.

nen. Arbetsgruppen betonar att den bakomliggande tanken i Tvl är att parterna i ovanstående dokument ska ge en relativt kortfattad redogörelse för sina yrkanden och de grunder som åberopas. Det understryks att parterna ska redogöra för innehållet i bevisningen och framföra sin juridiska argumentation under huvudförhandlingen, inte under förberedelsen.⁷⁹⁸

Arbetsgruppen menar att konsekvenserna av de alltför omfattande dokumenten är att parternas juridiska biträden lägger tid och kostnader på att förbereda dokument som endast i blygsam omfattning läses noggrant av domaren. Biträdena upprepar sedan samma utläggning muntligt under huvudförhandlingen. Detta resulterar i dubbelarbete som driver kostnaderna. Arbetsgruppen anser därför att det är önskvärt att dokumentens omfattning reduceras. I syfte att konkretisera sina önskemål hänvisar arbetsgruppen till sina modelldokument för bl.a. stämningsansökan och svaromål.⁷⁹⁹

4.4.5 En större betoning av materiella frågor under *planmøtet* efterlyses

En ökad betoning av materiella frågor under *planmøtet* har inom tankearbetet identifierats som ett sätt att a) öka betoningen av de materiella frågorna under förberedelsen och b) förmå domaren att aktivare delta i den materiella koncentrationen och därigenom råda bot på den ojämna fördelningen i medverkansgraden i förmån för ett läge där både domaren och parterna aktivt medverkar.

I NOU 2020:11 efterlyses ett större fokus på materiella frågor under *planmøtet*. Det framförs att alltför ofta har dessa frågor i praktiken inte betonats i en tillräcklig utsträckning under mötet. Det anges vidare att det har funnits en tendens för domare att inte förbereda sig tillräckligt väl inför mötet. Det framförs också att det i dylika situationer finns en risk att *planmøtet* i första hand används för att göra praktiska förtydliganden i stället för att identifiera vilka sakfrågor som är viktiga att klarlägga. Av denna orsak uppmärksammas domstolarnas arbetsprocesser och rutiner. Det betonas hur viktigt det är att domaren avsätter tillräckligt med tid för att förbereda sig inför mötet. Det anges att väl förberedda *planmøten*, där fokuset i större utsträckning än i nuläget skulle ligga på att identifiera kärntvistefrågorna och kartlägga processmaterialet, skulle göra det enklare för domaren att skraddarsy handläggningen i enlighet med målets

⁷⁹⁸ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 15–16.

⁷⁹⁹ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 15–16. Modelldokumentet hittas på s. 95 ff i <https://www.domstol.no/contentassets/d49a76b05ff34821be40b572d2671aee/rapport-med-lenker-11.9.24.pdf> (läst 15.1.2025). Se även Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 5 ff.

behov till en strukturerad helhet som erbjuder goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen.⁸⁰⁰

I NOU 2020:11 identifieras sammanfattningen av processmaterialet som ett sätt att betona materiella frågor under *planmøtet*. I motsats till den norska traditionen, föreslogs det att domstolen skulle få en plikt att göra en skriftlig sammanfattning av parternas processmaterial.⁸⁰¹ Tanken var att sammanfattningen skulle upprättas i samband med *planmøtet*. Det ansågs att sammanfattningen skulle göra det enklare för domaren att utföra sin del av den materiella koncentrationen, ge parterna incitament att komma förberedda till *planmøtet* och ge *planmøtet* en mer central roll och struktur eftersom tvistens materiella sida i dessa fall skulle bli föremål för diskussion i större utsträckning än vad som varit fallet i praktiken.⁸⁰²

Departementet ansåg emellertid att det inte var nödvändigt att införa en lagstadgad plikt om sammanfattningen. Det påpekades att Tvl inte hindrar domstolen från att göra en dylik sammanfattning. *Departementet* ansåg att det skulle gå för långt att införa en skyldighet. *Departementet* hänvisade särskilt till att flera av de hörda instanserna, däribland flera domstolar, uttryckte ett tydligt motstånd mot förslaget, både för att de ansåg att det inte fanns ett behov och att de ansåg att det var tveksamt att sammanfattningen skulle leda till betydande tidsbesparingar. Vissa påpekade också att det finns en risk att förslaget leder till oproportionerligt merarbete och fördyrar handläggningen i vissa fall.⁸⁰³

Det finns dock tydliga tecken på att tankarna som presenterades i NOU 2020:11 har fått gehör. Oslo *tingrett* har i samarbete med *Advokatforeningen* gett en rekommendation gällande handläggningen av ”stora tvistemål”.⁸⁰⁴ Där rekommenderas det att domstolen i stora tvistemål ska göra en sammanfattning av parternas processmaterial på basis av stämningsansökan och svaromålet. Sammanfattningen ska skickas till parterna för att de ska ha en möjlighet att kommentera den. Om det är lämpligt ska ett *planmøte* (*planmøte* nr 1 jfr nedan) hållas i syfte att diskutera innehållet i sammanfattningen. Det rekommenderas att *planmøtet* ska hållas som ett fysiskt möte, eventuellt som ett videomöte. Den anges vidare att den slutliga sammanfattningen utgör ramen för den fortsatta handläggningen.⁸⁰⁵

Vid ett senare tillfälle ska ett nytt *planmøte* (*planmøte* nr 2) hållas.⁸⁰⁶ Domstolen ska skraddarsy *planmøtets* agenda enligt de specifika frågor som är aktuella i målet. Det rekommenderas att *planmøtet* hålls som ett fysiskt möte,

⁸⁰⁰ NOU 2020:11, s. 19, 243, 266–227, 275, 278 och 280–281.

⁸⁰¹ NOU 2020:11, s. 19, 279 och 362.

⁸⁰² NOU 2020:11, s. 279.

⁸⁰³ Prop. 34 L (2022–2023), s. 26–29.

⁸⁰⁴ Se Storkravprosess - En veileder 2021, s. 3.

⁸⁰⁵ Storkravprosess - En veileder 2021, s. 5.

⁸⁰⁶ Arbetsgruppen rekommenderar också att ett tredje *planmøte* ska hållas. Detta *planmøte* ska dock hållas efter att förberedelsen är avslutad och syftet för mötet är att planera genomförandet av huvudförhandlingen. Se Storkravprosess - En veileder 2021, s. 7.

eventuellt som ett videomöte och så snart som möjligt efter det att tvistefrågorna i målet har klarlagts. Innan *planmøtet* ska parterna lämna in ett motiverat förslag till datum för huvudförhandlingen. Parterna ska också redogöra för hur mycket tid de anser sig behöva för att framställa sin talan under huvudförhandlingen. Det anges att listan på punkter i Tv1 § 9–4 (2) fungerar som en utgångspunkt för mötets innehåll. I rekommendationen ges emellertid också en lista på punkter som särskilt ska klargöras under mötet.⁸⁰⁷

Rekommendationen gällande handläggningen av medelstora tvistemål fortsätter på samma linje. Till skillnad från rekommendationen gällande handläggningen av stora tvistemål rekommenderas dock endast ett *planmøte* under förberedelsen.⁸⁰⁸ Det föreslås ingen ändring för mötets tidpunkt, dvs. *planmøtet* ska fortsättningsvis hållas strax efter att svaromålet inkommit. Arbetsgruppen rekommenderar att *planmøtet* hålls som ett videomöte, inte ett telefonmöte som är vanligt i *tingrettspraxisen*. Arbetsgruppen förordar att *planmøtets* innehåll skraddarsys enligt det ifrågavarande målets behov.⁸⁰⁹ Arbetsgruppen har utarbetat ”modelldokument” både gällande kallelse till *planmøtet* och protokoll från *planmøtet*.⁸¹⁰

Arbetsgruppen anser att det är viktigt att fokus läggs på materiella frågor under *planmøtet*, bl.a. att identifiera kärntvistefrågorna och kartlägga processmaterialet.⁸¹¹ Det framhävs att det ur kallelsen till mötet ska framgå de specifika frågor som domaren önskar diskutera. Det betonas vidare att parternas juridiska biträden ska ges en faktisk möjlighet att framföra sina önskemål om vilka frågor som enligt deras mening vore nyttiga att diskutera. Det önskas också att biträdena själva är aktiva gällande detta. Det understryks hur viktigt det är att alla inblandade förbereder sig noggrant inför mötet.⁸¹²

⁸⁰⁷ Storkravprocess - En veileder 2021, s. 5–6.

⁸⁰⁸ Dock i linje med handläggningen av stora tvistemål rekommenderas det även gällande medelstora tvistemål att ett nytt *planmøte* hålls efter att förberedelsen är avslutad i syfte att planera genomförandet av huvudförhandlingen. Se Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 15–16.

⁸⁰⁹ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12.

⁸¹⁰ Arbetsgruppens förhoppning är att modelldokumenten ska utgöra användbara verktyg för domaren vid förberedelsen. Modelldokumenten är relativt omfattande och innehåller ett antal frågor som enligt arbetsgruppen erfarenhetsmässigt visat sig vara lämpliga att diskutera under *planmøtet*. Arbetsgruppens utgångspunkt är att den domare som bereder målet ska gå igenom dokumenten och anpassa dem till det ifrågavarande målet (Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17.)

Dokumentet som gäller *planmøtet* finns på s. 113 ff i <https://www.domstol.no/contentassets/d49a76b05ff34821be40b572d2671aee/rapport-med-lenker-11.9.24.pdf>. (Läst 21.1.2025).

⁸¹¹ Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12–13. Se även de modelldokument som arbetsgruppen har utarbetat både till kallelse till *planmøtet* och protokoll från *planmøtet*. Se s. 114 ff i <https://www.domstol.no/contentassets/d49a76b05ff34821be40b572d2671aee/rapport-med-lenker-11.9.24.pdf>.

⁸¹² Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12.

Arbetsgruppen anser vidare att en sammanfattning av processmaterialet som uppgörs av domaren kan vara ett användbart verktyg i vissa medelstora mål. Det rekommenderas att domaren överväger om en sammanfattning kunde vara nyttig i det ifrågavarande målet. Arbetsgruppen anser att det finns flera sätt att uppgöra sammanfattningen. Exempelvis kan domstolen göra en sammanfattning och skicka den till parterna inför *planmøtet*. Arbetsgruppen menar att ett dylikt initiativ från domstolens sida leder sannolikt till att domstolen och parterna är mer förberedda inför *planmøtet* och kan också bidra till att processmaterialet diskuteras i en större utsträckning. Ett annat alternativ är att sammanfattningen har ett mer begränsat format och att domaren skickar sammanfattningen till parterna efter *planmøtet*, t.ex. genom att sammanfattningen tas in i *rettsboken*.⁸¹³

4.4.6 Fastställande av tidsfrister och preklusion

Arbetsgruppen som utarbetat rekommendationen gällande handläggningen av medelstora tvistemål ville särskilt uppmärksamma temat fastställandet av tidsfrister och konsekvenserna av att tidsfrister inte hålls. Det understryks att ett nödvändigt medel för att uppnå en effektiv process är att domaren vid *planmøtet* fastställer en fullständig tidsplan för parternas processhandlingar.⁸¹⁴ Om det finns behov för ytterligare *processkriv* ska frister för dessa sättas. Arbetsgruppen anser att det endast i undantagsfall kommer att behövas mer än två *processkriv* per part efter *planmøtet*.⁸¹⁵ Som en sidonotering kan det nämnas att det i rekommendationen gällande handläggningen av stora tvistemål också anges att parterna i normala fall ska inge ytterligare två *processkriv* efter att det andra *planmøtet* hållits.⁸¹⁶

Arbetsgruppen anser att det är viktigt att tidsfrister fastställs i samråd med parterna. Tidsfristerna kan sedan anpassas till den enskilde aktörens kalender. Genom att involvera parterna ökar också förutsättningarna för att parterna lojalt ska hålla tidsfristerna. Genom att sätta upp tidsfrister för processhandlingar kan domstolen aktivt och effektivt styra handläggningen mot ett avgörande. Det betonas vidare hur viktigt det är att parterna iakttar tidsfristerna. När alla inblandade har anpassat sig till att hålla tidsfristerna kan det få stora konsekvenser om en part missar tidsfristen eller begär en förlängning av tidsfristen nära inpå att den löper ut.⁸¹⁷

⁸¹³ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18.

⁸¹⁴ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18.

⁸¹⁵ Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 14.

⁸¹⁶ Storkravprosess - En veileder 2021, s. 6.

⁸¹⁷ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18. Se även Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 14.

Arbetsgruppen ser det som problematiskt att tidsfristerna som utsatts i praxis (under *planmøtet*) oftast har varit av den typen att de inte har en omedelbar preklusiv verkan om parterna inte efterlever dem. Enligt arbetsgruppens uppfattning kan det vara av stor betydelse att brott mot tidsfrister i vissa fall kan sanktioneras. Arbetsgruppen har av denna orsak uppmärksammat bestämmelsen Tvl § 16–6 (3).⁸¹⁸ En förutsättning för att kunna tillämpa bestämmelsen är att den processhandling som vidtas resulterar i att ett *rettsmøte* måste skjutas upp eller målet avsevärt försenas. Det anges att en förutsättning sannolikt också är att det har satts ut en tydlig tidsfrist för processhandlingen. Arbetsgruppen anser att Tvl § 16–6 (3) på ett ändamålsenligt sätt fångar upp de tillfällen där det är befogat att prekludera en processhandling och att det är önskvärt att bestämmelsen skulle användas i större utsträckning än vad som synes vara praxis idag.⁸¹⁹

Enligt min mening kan man dock fråga sig hur stort gehör arbetsgruppens förslag om en aktivare användning av Tvl § 16–6 (3) kommer att få hos *tingrettsdomarna*. Som nämndes ovan är det alltid tillåtet att åberopa nya rättsfaktum eller presentera nya bevis i samband med ett ändringssökande till *lagmannsretten*.⁸²⁰ Ovan nämndes det också att tröskeln för att införa nya rättsfaktum eller bevis i *lagmannsretten* inte är hög. Därmed kan målets omfattning expandera i *lagmannsretten*. Detta är också något som ofta sker.⁸²¹ Enligt min mening kan man därmed fråga sig hur villiga domarna är att prekludera nya rättsfaktum eller bevis, oavsett om de introduceras efter en utsatt tidsfrist under förberedelsen (Tvl § 16–6 (3)) eller först under huvudförhandlingen (Tvl § 9–16) om det ändå är tillåtet att införa det prekluderade rättsfaktumet eller beviset i *lagmannsretten*.

Denna problematiska punkt är också något som uppmärksammas i NOU 2020:11. Där kritiserar avsaknaden av preklusion mellan *tingretten* och *lagmannsretten*.⁸²² Av denna orsak föreslogs det att en regel om preklusion av nya rättsfaktum och bevis skulle införas. Regeln skulle inskrivas i § 29–4 i Tvl.⁸²³ Tills vidare har förslaget inte resulterat i en lagändring.

⁸¹⁸ Se avsnitt 4.3.8 ovan.

⁸¹⁹ Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 19. Se även Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12–15.

⁸²⁰ NOU 2020:11, s. 327 och Backer 2020, s. 301. Men i ett ändringssökande till *høyesteretten* kan nya rättsfaktum och bevis dock prekluderas. Se §§ 30–4 och 30–7 i Tvl och Backer 2020, s. 301.

⁸²¹ NOU 2020:11, s. 18.

⁸²² NOU 2020:11, s. 326–327.

⁸²³ NOU 2020:11, s. 327 och 363–364.

4.4.7 Summering och karaktärsdrag

Enligt mig uppfyller det norska tillvägagångssättet vid förberedelsen inte den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Ofta verkar det förekomma problem med förberedelsefunktionens uppfyllande. Orsaken är att den materiella koncentrationen misslyckas alltför ofta under förberedelsen.⁸²⁴ Därmed anser jag att genomförandet av förberedelsen i allmänhet inte verkar upprätthålla en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker. Jag återkommer till problemen i mer detalj nedan. Innan det ämnar jag redogöra för det som jag anser att är lyckat med den norska förberedelsen.

Jag anser att den norska förberedelsen i allmänhet kan betecknas som tillräckligt snabb. Detta trots att man i Norge inte är helt tillfreds med handläggningstiderna.⁸²⁵ Min tolkning är dock att missnöjet med *tingrettsförfarandet* främst riktar sig till problemet med den materiella koncentrationen och nivån på rättegångskostnaderna medan längden på handläggningstiderna inte uppfattas som ett stort problem. Det ska vidare noteras att de norska handläggningstiderna är en aning snabbare än de svenska och mycket snabbare än de finska.⁸²⁶ Enligt min mening verkar förberedelsens yttre förlopp dessutom i regel utgöra en relativt kompakt helhet där målen framskrider relativt smidigt. Jag baserar min ståndpunkt dels på de genomsnittliga handläggningstiderna och dels på den norska civilprocessrättsliga diskussionen där det inte framgår en allmänt utbredd kritik om att förberedelsen skulle utgöra en löst åtsittande helhet med långa väntetider.

Enligt min mening kan den relativt kompakta helheten förklaras med ett antal faktorer. I linje med de senaste europeiska tankarna kring huvudförhandlingsmodellen finns det i Norge en insikt om att formella frågor är en viktig del av en fungerande process.⁸²⁷ Betoningen av formella frågor tar sig uttryck i ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. En annan viktig faktor är enligt mig att både domaren och parterna i enlighet med samarbetsprincipens budskap aktivt medverkar (genom att samarbeta) i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp.⁸²⁸

Under förberedelsen planerar och utformar domaren och parterna handläggningen genom en aktiv diskussion under *planmøtet*. Under mötet utarbetas en tids- och handlingsplan. Dessa kan sammantaget enligt mig betecknas som en

⁸²⁴ NOU 2020:11, s. 243, 266–227, 275 och 278–279.

⁸²⁵ Se avsnitt 4.1 ovan.

⁸²⁶ Se tabell 1 i avsnitt 1.1.

⁸²⁷ För en redogörelse om de senaste europeiska tankarna om formella frågor under förberedelsen se avsnitt 2.3.4 ovan.

⁸²⁸ För en analys av samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler se avsnitt 2.4.3–2.4.7 ovan.

omfattande tidsplan.⁸²⁹ Tidsplanen ger såväl parterna som domstolen en god överblick över processen. Insynen underlättar utformandet av domstolsförfarandet yttre förlopp. Betoningen av förfarandets snabbhet, det planmässiga tillvägagångssättet, att både domaren och parterna aktivt medverkar och domarens pådrivande verksamhet som kommer från den aktiva *saksstyrningen*, verkar i allmänhet leda till en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna.

Problemet för den norska förberedelsen är att det alltför ofta verkar förekomma svårigheter med förberedelsefunktionens uppfyllande. Orsaken är att den materiella koncentrationen misslyckas alltför ofta under förberedelsen.⁸³⁰ Enligt min mening kan problemen med den materiella koncentrationen förklaras med ett antal faktorer. En faktor är att förberedelsen inte har betonats i en tillräcklig utsträckning, vilket har resulterat i ett obalanserat förfarande där fokuset har legat på huvudförhandlingen. Att förberedelsen inte har betonats har inneburit att tillräckligt med tid och resurser inte har investerats på denna fas.

Enligt mig innebär detta att handläggningen under den norska förberedelsen i allmänhet inte verkar stå i samklang med kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande. M.a.o. verkar handläggningen under förberedelsen i allmänhet inte uppfylla en balansgång där det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhällseliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Problemet är att tillräckligt med resurser i allmänhet inte allokeras till målets handläggning, vilket innebär att handläggningen inte verkar utgöra en helhet som erbjuder tillräckligt goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen av processmaterialet. Detta leder i sin tur till att den materiella koncentrationen misslyckas alltför ofta under förberedelsen.

En annan faktor är att de materiella frågorna inte har accentuerats i en tillräcklig utsträckning, vilket har resulterat i att fokuset och ansträngningar inte riktas i lika stor grad till att materiellt koncentrera parternas processmaterial som det görs till att planera och staka ut handläggningens yttre förlopp. Att inte betona de materiella frågorna är inte i linje med tankarna inom huvudförhandlingsmodellen. Underbetoningen av de materiella frågorna i kombination med den norska traditionen om en passiv domare förklarar varför domarna i allmänhet har haft en tendens att inte aktivt delta i den materiella koncentrationen, utan att snarare inta en tillbakadragen och dirigerande roll. Resultatet är att parterna har tilldelats ett stort ansvar för den materiella koncentrationen, vilket har inneburit att den norska förberedelsen varit partsdriven gällande de materiella frågorna.

⁸²⁹ Se avsnitt 2.3.4.3 ovan.

⁸³⁰ NOU 2020:11, s. 243, 266–227, 275 och 278–279.

Enligt min mening kan man också ifrågasätta tidpunkten för parternas slutinlägg. Enligt mig står tidpunkten för slutinläggen i missförhållande med förberedelsens förberedande funktion, i och med att ett verktyg för att uppnå den förberedande funktionen används efter att förberedelsen har avslutats. Om parternas sammanfattning av processmaterialet skulle uppgöras vid en tidigare tidpunkt skulle det enligt min mening underlätta den materiella koncentrationen under förberedelsen. En tidigare summering skulle göra det enklare att klarlägga processmaterialet, att identifiera kärntvistefrågorna och att rikta huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation till de centrala rättsfaktumen inför huvudförhandlingen.

En annan faktor är avsaknaden av preklusion av nya rättsfaktum och bevis mellan *tingretten* och *lagmannsretten*. Avsaknaden kan enligt min mening vara en bidragande orsak till att domarna i allmänhet har haft en tendens att tillåta att parterna gör ändringar i sitt processmaterial efter att förberedelsen har avslutats. Därmed är avsaknaden av preklusionen mellan *tingretten* och *lagmannsretten* problematisk för förberedelsefunktionen. Tid och resurser har i onödan lagts ned på att materiellt koncentrera ett processmaterial som sedan ändå ändras. Man kan också fråga sig hur avsaknaden av preklusionen påverkar strävandet om att rättegången vid den första instansen ska uppfattas som en verklig rättegång, inte som en generalrepetition inför den ”riktiga” rättegången i *lagmannsretten*.

Av dessa orsaker anser jag att det norska tillvägagångssättet vid förberedelsen inte uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Jag anser dessutom att den starka betoningen av formella frågor på bekostnad av de materiella gör att man kan beteckna den norska förberedelsen som en formell förberedelse.

Nedan finns några karaktärsdrag som enligt min mening präglar den norska förberedelsen i *tingretten*.

- Betoning av formella frågor vilket återspeglas i att handläggningen präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt.
- De materiella frågorna faller i skymundan vilket resulterar i problem med den materiella koncentrationen under förberedelsen.
- Både domaren och parterna medverkar aktivt i utformandet av förfarandets yttre förlopp.
- Ojämn medverkan i den materiella koncentrationen av processmaterialet. Parterna är aktiva medan domaren intar en tillbakadragen och dirigerande roll.
- Betoning av den skriftliga handläggningsformen, vilket resulterar i att förberedelsen till stora delar är skriftlig.
- Ett obalanserat domstolsförfarande, huvudförhandlingen överbetonas på bekostnad av förberedelsen som faller i skymundan.

Avslutningsvis ska det framföras att det finns en möjlighet att ovanstående analys av huruvida det norska tillvägagångssättet vid förberedelsen uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer, betecknandet av den norska förberedelsen som en formell förberedelse och de karaktärsdrag som jag givit, inom en snar framtid inte längre håller streck. Om så blir fallet avgörs av hur stort gehör diskussionen i NOU 2020:11, *Storkravprocess - En veileder* och *Behandling av sivile saker* får. Enligt min mening har problemen som präglar *tingrettsförfarandet* (särskilt förberedelsen) identifierats i dessa utredningar. Jag anser därtill att förbättringsförslagen är goda.

Enligt mig är det viktigt att *tingrettsförfarandets* obalans och underbetonningen av materiella frågor under förberedelsen har diskuterats. Jag anser att en starkare accentuering av materiella frågor under förberedelsen kan möjligtvis resultera i att benägenheten att investera tid och resurser på förberedelsen blir större. Detta eftersom klargörandet av materiella frågor förutsätter tid och resurser för att lyckas. Jag förordar strävandet att förmå domaren att aktivare delta i den materiella koncentrationen och därigenom råda bot på den ojämna fördelningen i medverkansgraden i förmån för ett läge där både domaren och parterna aktivt medverkar.

Jag anser att det är viktigt att det efterlyses ett större fokus på materiella frågor under *planmøtet* bl.a. med hjälp av domarens sammanfattning av processmaterialet. En tidig identifikation av kärntvistefrågorna i kombination med en god överblick över processmaterialet underlättar enligt mig för domaren och parterna att tillsammans under *planmøtet* planera resten av förberedelsen så att handläggningen koncentreras kring tvistens kärna och att tid samt resurser inte läggs på frågor som egentligen inte är relevanta. Med hjälp av tidsfrister för parternas processhandlingar, som förstärks med hot om sanktioner, kan förfarandets yttre förlopp hållas kompakt och snabbt.

Avslutningsvis ska det konstateras att förslagen som presenterats i tankearbetet enligt min mening, åtminstone delvis, kan avhjälpa problemen som alltför ofta verkar förekomma gällande förberedelsefunktionens uppfyllande. Jag anser dock att fördelarna som förslagen sannolikt kan medföra, åtminstone till en viss mån, äventyras av att det inte finns en preklusion av nya rättsfaktum och bevis mellan *tingretten* och *lagmannsretten*.

5 Den finska förberedelsen

5.1 STATISTISK ÖVERBLICK

I tabellen nedan redovisas statistik om anhängiggjorda tvistemål och genomsnittlig handläggningstid för tvistemål under tidsperioden 2020–2024.

Tabell 4 – Lägesbild för underrättsförfarandet i Finland (Antalet mål per 100 000 invånare⁸³¹)

	2024	2023	2022	2021	2020
Anhängiggjorda tvistemål	14 020 ⁸³² (251)	10 076 ⁸³³ (180)	8 304 ⁸³⁴ (149)	8 941 ⁸³⁵ (160)	9 515 ⁸³⁶ (170)
Genomsnittlig handläggningstid	9,9 mån ⁸³⁷	10,2 mån ⁸³⁸	10,1 mån ⁸³⁹	9,7 mån ⁸⁴⁰	9,2 mån ⁸⁴¹

I Finland har det under en längre tid påtalats att väldigt få ”genuina” tvistemål förs till domstol.⁸⁴² En överväldigande majoritet av tvistemålen som anhängiggörs vid tingsrätterna är så kallade summariska tvistemål som anhängiggörs

⁸³¹ Invånarantalet har jag hämtat från världsbankens statistik.

⁸³² Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 41. I rapporten anges att orsaken till den stora målökningen i jämförelse med tidigare år berodde på de så kallade *Vastaamo*-fallen vilka resulterade i en betydande ökning av de skadeståndsmål där yrkandet baserar sig på ett begånget brott (Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 42).

⁸³³ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 41.

⁸³⁴ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2023, s. 41.

⁸³⁵ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2022, s. 46.

⁸³⁶ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2021, s. 44.

⁸³⁷ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 43. Notera att den genomsnittliga handläggningstiden för alla tvistemål inte är exakt 9,9 månader. Den genomsnittliga handläggningstiden är 9,9 månader för de så kallade omfattande tvistemålen (*laajat riita-asiat*) som anhängiggörs genom en så kallad omfattande stämningsansökan (se RB 5:2). Dock eftersom den överväldigande majoriteten av tvistemålen är de som anhängiggörs genom en omfattande stämningsansökan (13 652 av 14 020 år 2024) är den exakta handläggningstiden för alla tvistemålen väldigt nära 9,9 månader. Notera också att jag kommer att använda samma mönster då jag rapporterar den genomsnittliga handläggningstiden för de övriga åren. Jag kommer dock inte att skilt påminna om detta vid varje fotnot.

⁸³⁸ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 43.

⁸³⁹ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2023, s. 42.

⁸⁴⁰ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2022, s. 47.

⁸⁴¹ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2021, s. 45.

⁸⁴² Se t.ex. Ervasti 2009b, s. 744, Siro – Aaltonen 2019, s. 758, OM 2021:16, s. 37–39, OM 2023:1, s. 15 ff, Virolainen – Launiala 2024, s. 36 och OM 2025:15, s. 20.

genom en mindre omfattande stämningsansökan (se RB 5:3).⁸⁴³ Exempelvis anhängiggjordes år 2024, 470 883 summariska tvistemål,⁸⁴⁴ vilket kan jämföras med talen ovan. Det ska emellertid noteras att vid de summariska tvistemålen är det vanligtvis inte frågan om genuina rättstvister. Dessa mål handlar oftast om att svaranden av en eller annan anledning inte kan betala käreandens fordran och att käreanden behöver en utsökningsgrund från tingsrätten för att kunna driva in sin fordran. Svaranden bestrider vanligtvis inte käreandens yrkande, vilket innebär att målet kan avgöras genom en tredsdom.⁸⁴⁵

I Finland råder det en bred konsensus om att fåtalet genuina tvistemål i domstolarna troligtvis är ett tecken på en hög procesströskel och ett domstolsförfarande som inte utgör ett attraktivt alternativ för att lösa tvister. Detta anses av förståeliga skäl vara problematiskt.⁸⁴⁶

I den civilprocessrättsliga diskussionen framförs det ofta att en sannolik delförklaring till den höga procesströskeln och att domstolsförfarandet inte utgör ett attraktivt alternativ för att lösa tvister är att domstolsförfarandet är långsamt.⁸⁴⁷ I Finland råder det en bred konsensus om att domstolsförfarandet i tingsrätten är alltför långsamt, vilket är ett faktum som anses vara problematiskt.⁸⁴⁸ Framför allt anses det problematiskt att förberedelsen tenderar vara alltför långsam och präglas av långa väntetider.⁸⁴⁹ På detta tyder bl.a. statistiken om att mediantiden år 2019 från målets anhängiggörande till det första muntliga förberedelsesammanträdet, för de tvistemål som avgjordes under ett sammanträde, var 278 dagar i hela landet.⁸⁵⁰

I den civilprocessrättsliga diskussionen framförs det vidare att ytterligare en sannolik delförklaring till den höga procesströskeln och att domstolsförfarandet inte utgör ett attraktivt alternativ för att lösa tvister är att domstolsförfarandet är dyrt.⁸⁵¹ I Finland finns det en bred konsensus om att domstolsförfarandet i tingsrätten i allmänhet tenderar vara alltför dyrt, vilket anses problematiskt.⁸⁵²

⁸⁴³ Siro – Aaltonen 2019, s. 759.

⁸⁴⁴ Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 43.

⁸⁴⁵ Siro – Aaltonen 2019, s. 760. Se även t.ex. Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024, s. 43.

⁸⁴⁶ Se t.ex. Saarensola 2017, s. 1 ff och 127–129, Jokela 2019, s. 359 ff, OM 2021:16, s. 33 ff och 41, OM 2022:39, s. 96, Jokela 2024, s. 432 och OM 2025:15, s. 20–22.

⁸⁴⁷ Se t.ex. OM 2022:39, s. 95, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 25–26 och OM 2025:15, s. 20–21.

⁸⁴⁸ Se t.ex. LaUB 31/2022 rd, s. 4, OM 2022:39, s. 38 ff, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26 ff, Virolainen – Launiala 2024, s. 35 ff, K 15/2024 vp, s. 113 och OM 2025:15, s. 20–21.

⁸⁴⁹ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26 ff och Virolainen – Launiala 2024, s. 50–52 och 239 ff.

⁸⁵⁰ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 18.

⁸⁵¹ Se t.ex. Saarensola 2017, s. 1 ff, OM 2022:39, s. 95, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 25–26 och OM 2025:15, s. 20–21.

⁸⁵² Se t.ex. Jokela 2019, s. 359 ff, Sarasoja – Carling 2020, OM 2021:16, s. 33 ff, OM 2023:1, s. 15 ff, Jokela 2024, s. 432 och OM 2025:15, s. 20–21.

Rättspolitiska forskningsinstitutet och senare Institutet för kriminologi och rättspolitik (Krimo) har sedan 1995 undersökt utvecklingen i de rättegångskostnader som gäller tvistemål som avgjorts vid huvudförhandlingen i tingsrätten.⁸⁵³ Den senaste undersökningen är från år 2019 och då konstaterades att rättegångskostnaderna hade ökat i jämförelse med de tidigare undersökningarna som hade gjorts åren 1995, 2004 och 2008.⁸⁵⁴ Samma trend hade även observerats i de tidigare undersökningarna.⁸⁵⁵

År 1995 var medianen för kärandens levnadskostnadsindexjusterade yrkande på ersättning för rättegångskostnader i tingsrätten 3 663 euro och för svaranden 3 518 euro, men 2019 var den 9 213 euro för käranden och 10 246 euro för svaranden.⁸⁵⁶ År 2019 var genomsnittet för kärandens yrkande på ersättning för rättegångskostnader i tingsrätten 14 884 euro och för svaranden 17 513 euro.⁸⁵⁷ Medianen för kärandenas krav på ersättning för rättegångskostnader ökade med 22 % mellan åren 2008 och 2019, motsvarande ökning var för svarandenas del 61 %.⁸⁵⁸ År 2019 överskred parternas sammanlagda rättegångskostnader intresset i målet i 41 % av tvistemålen.⁸⁵⁹

Också de belopp har ökat som tingsrätten förpliktar den förlorande parten att betala till den vinnande parten som ersättning för dennes rättegångskostnader. År 1995 var detta belopp, justerat med levnadskostnadsindex, 3 281 euro, men år 2019 var beloppet 7 235 euro.⁸⁶⁰ De levnadskostnadsindexjusterade utdömda beloppen har m.a.o. mer än fördubblats på 24 år och har ökat med ungefär en femtedel sedan 2008.⁸⁶¹

Sammantaget kan det konstateras att läget för det finska tingsrättsförfarandet inte är det bästa. Läget blir emellertid inte bättre genom att inta ett rättsjämförande perspektiv. I jämförelse med Sverige har Finland betydligt färre anhängiggjorda tvistemål.⁸⁶² Om man använder ration antalet mål per 100 000 invånare har Sverige i genomsnitt under den senaste 5-årsperioden lite på 3 gånger fler anhängiggjorda tvistemål.⁸⁶³ I jämförelse med Norge är läget rätt lika. Sett till den senaste 5-årsperioden har dock Norge i genomsnitt fler anhängiggjorda tvistemål.⁸⁶⁴

⁸⁵³ Sarasoja – Carling 2020, s. 2 och OM 2021:16, s. 33.

⁸⁵⁴ Sarasoja – Carling 2020, s. 2.

⁸⁵⁵ Sarasoja – Carling 2020, s. 2.

⁸⁵⁶ Sarasoja – Carling 2020, s. 35–36 och 87.

⁸⁵⁷ Sarasoja – Carling 2020, s. 36.

⁸⁵⁸ Sarasoja – Carling 2020, s. 37.

⁸⁵⁹ Sarasoja – Carling 2020, s. 35.

⁸⁶⁰ Sarasoja – Carling 2020, s. 59–60.

⁸⁶¹ Sarasoja – Carling 2020, s. 59–60 och 87.

⁸⁶² Se tabell 1 i avsnitt 1.1 och tabell 2 i avsnitt 3.1.

⁸⁶³ Se tabell 1 i avsnitt 1.1 och tabell 2 i avsnitt 3.1.

⁸⁶⁴ Se tabell 1 i avsnitt 1.1 och tabell 3 i avsnitt 4.1.

Det kan vidare noteras att i jämförelse med Sverige och Norge är det finska domstolsförfarandet betydligt långsammare.⁸⁶⁵ Enligt mig är det svårt att argumentera för att resursbrister är den huvudsakliga förklaringen till att det finska domstolsförfarandet är så pass mycket långsammare. Detta eftersom ration antalet tvistemål per juristårsverk år 2024 i Finland var 19,6 i Sverige 44,7 och i Norge 25,2.⁸⁶⁶ De egentliga orsakerna ligger enligt mig troligtvis någon annanstans.

Frågan blir då var går det fel. Varför är det finska domstolsförfarandet så långsamt och dyrt? Jag anser att en central orsak går att finna i förberedelsen. Två skäl till detta antagande kan anges. Som det har illustrerats i kapitel 2 är förberedelsen nyckeln till ett lyckat underrättsförfarande. För det andra har kritiken inom den finska civilprocessrättsliga diskussionen främst riktat sig till förberedelsen. Det råder en konsensus om att den är behäftad med problematiska tendenser.⁸⁶⁷

5.2 SAMMANHANGET FÖR DEN FINSKA FÖRBEREDELSEN

5.2.1 Historisk bakgrund

5.2.1.1 Förfarandet innan underrättsreformen år 1993

Det nuvarande rättegångsförfarandet för tvistemål härstammar från underrättsreformen år 1993. Det tidigare domstolsförfarandet skiljde sig avsevärt från det nuvarande. I domstolsförfarandet ingick ingen förberedelse eller en muntlig, omedelbar och koncentrerad huvudförhandling.⁸⁶⁸ Av skäl som kommer att framgå nedan, kunde domstolsförfarandet betecknas som muntligt-protokollariskt.⁸⁶⁹ Förfarandet var behäftat med flera problem. Det var b.l.a. svårt för domaren och parterna att klarlägga vad parterna egentligen var oense om och identifiera kärntvistefrågorna. Det var vidare svårt för domaren att utforma handläggningen till en ändamålsenlig helhet. Problemen resulterade i ett tungrott och ineffektivt förfarande.⁸⁷⁰ Dessa problem berodde på en mängd olika faktorer, vilka redogörs för nedan.

⁸⁶⁵ Se tabell 1 i avsnitt 1.1, tabell 2 i avsnitt 3.1 och tabell 3 i avsnitt 4.1.

⁸⁶⁶ Se tabell 1 i avsnitt 1.1.

⁸⁶⁷ RP 32/2001 rd, s. 45–46, Lappalainen 2002, s. 16, KM 2003:3, s. 162–163 och 209–210, Sippo – Välimaa 2003, s. 5, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 16 och 18, Tapanila 2021, s. 6–7, 251–253 och 263–265, OM 2021:16, s. 88, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 992–993, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30 och 33–34 och Virolainen – Launiala 2024, s. 50–52 och 269–271.

⁸⁶⁸ RP 15/1990 rd, s. 1 och 7 ff och Sippo – Välimaa 2003, s. 1–4.

⁸⁶⁹ RP 15/1990 rd, s. 8.

⁸⁷⁰ RP 15/1990 rd, s. 11–13 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

På ett allmänt plan kan det konstateras att handläggningen inte skraddarsyddes enligt det ifrågavarande målets enskilda behov. I förarbetena till under-rättsreformen konstateras det att i det närmaste alla tvistemål, oavsett deras art, handlades genom ett likadant förfarande där målens särdrag inte beaktades till-räckligt.⁸⁷¹ Dels handlades enkla mål i onödan genom ett vanligt förfarande, vil-ket gav upphov till onödiga kostnader för såväl parterna som för samhället.⁸⁷² Dels var handläggningen av omfattande och svåra mål pga. avsaknaden av en förberedelse inte alltid tillräckligt grundlig, vilket enligt förarbetena ofta resul-terade i att handläggningen fördröjdes.⁸⁷³

Det fanns problematiska tendenser redan i begynnelsen av förfarandet. Ur förarbetena framgår att käranden, i synnerhet i mer komplicerade mål, hade en tendens att så gott som regelmässigt, inte klart och tydligt redogöra för sitt käromål i stämningsansökan, utan i stället börja utveckla sin talan i början av rättegången.⁸⁷⁴ Detta skedde ofta skriftligen genom rättegångsskrifter.⁸⁷⁵ Det-ta innebar att svaranden först sedan käromålet hade utvecklats fick tillräcklig information om kärandens yrkanden och de omständigheter som låg till grund för dem. Av naturliga skäl behövde svaranden sedan tid för att ha möjlighet att detaljerat bemöta käromålet, vilket enligt förarbetena ofta resulterade i upps-kov.⁸⁷⁶ Ett annat problem var huvudregeln att svaranden skulle avge sitt svar-omål först vid domstolens sammanträde.⁸⁷⁷ Enligt förarbetena innebar detta att det i allmänhet inte var känt hur svaranden förhöll sig till yrkandena i stäm-ningsansökan när den egentliga rättegången inleddes.⁸⁷⁸ På grund av ovanstå-ende problem framgick det inte vad som var stridigt och vad som var ostridigt i målet förrän handläggningen fortskred.⁸⁷⁹

Själva handläggningen präglades av ett flertal sammanträden, där parter-na genom uppläsning av skrivelser stegvis lade fram sitt processmaterial i små portioner.⁸⁸⁰ Parterna kunde presentera sina yrkanden och grunderna för dem, samt även göra ändringar i dessa, under vilket skede av handläggningen som helst.⁸⁸¹ Samma gällde bevisningen, som även kunde mottas innan yrkande-na och grunderna hade preciserats.⁸⁸² Enligt förarbetena preciserade ofta inte

⁸⁷¹ RP 15/1990 rd, s. 11.

⁸⁷² RP 15/1990 rd, s. 11.

⁸⁷³ RP 15/1990 rd, s. 11.

⁸⁷⁴ RP 15/1990 rd, s. 11. Se även Leppänen 1998, s. 85.

⁸⁷⁵ RP 15/1990 rd, s. 11.

⁸⁷⁶ RP 15/1990 rd, s. 11.

⁸⁷⁷ RP 15/1990 rd, s. 7 och 12, Sippo – Välimaa 2003, s. 2 och Leppänen 1998, s. 85.

⁸⁷⁸ RP 15/1990 rd, s. 12.

⁸⁷⁹ RP 15/1990 rd, s. 12.

⁸⁸⁰ RP 15/1990 rd, s. 12 och RP 32/2001 rd, s. 6. Se även Lappalainen 1988, s. 963, Virolainen 1993, s. 3 och Lappalainen 2002, s. 7–8.

⁸⁸¹ RP 15/1990 rd, s. 12–13 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁸⁸² RP 15/1990 rd, s. 12–13, Leppänen 1998, s. 85 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

parterna sina yrkanden förrän bevisningen i målet redan hade skett.⁸⁸³ Handläggningen präglades av uppskov eftersom processmaterialet lades fram först vid sammanträdet, vilket innebar att parterna behövde tid för att kunna bekanta sig med motpartens framställningar och bemöta dem.⁸⁸⁴

Enligt förarbetena var det vidare problematiskt att domaren först när parterna slutligen överlämnade målet för avgörande närmare började undersöka vad som anförts i saken på basis av det material som fanns antecknat i protokollet.⁸⁸⁵ Allt detta innebar att det var svårt för alla inblandade att få en helhetsbild av saken. Domaren hade svårt att utöva materiell processledning och att utforma förfarandets yttre förlopp till en konsekvent systematisk helhet bestående av faser som följde på varandra i en logisk ordning.⁸⁸⁶

Ytterligare ett problem enligt förarbetena var att eftersom handläggningen präglades av uppskov kunde inte omedelbarheten och koncentrationen av bevisningen genomföras på ett tillfredsställande sätt.⁸⁸⁷ I protokollet antecknades vittnesutsagorna från tidigare sammanträden, vilket innebar att den muntliga bevisningen ofta endast beaktades genom protokollets förmedling.⁸⁸⁸ Domstolen var ofta tvungen att stöda sig på protokollet när den avgjorde målet.⁸⁸⁹ I förarbetena anges att det var svårt att jämföra utsagor som mottagits under det sista sammanträdet med de utsagor som mottagits vid tidigare sammanträden.⁸⁹⁰ Enligt förarbetena var det också vanligt att domaren byttes ut flera gånger under processen.⁸⁹¹

5.2.1.2 Underrätsreformen år 1993

År 1993 trädde underrätsreformen i kraft. Som det kommer att framgå nedan innebar reformen en stor förändring. Syftet för reformen var ett snabbare, billigare och säkrare domstolsförfarande.⁸⁹² Som medel för att uppnå syftet identifierades två grundläggande förändringar: 1) en uppdelning av förfarandet i förberedelse och huvudförhandling och 2) införandet av tre grundläggande

⁸⁸³ RP 15/1990 rd, s. 12. Se även Lappalainen 1988, s. 963–964 och Lappalainen 2002, s. 7.

⁸⁸⁴ RP 15/1990 rd, s. 12–13 och 25, Lappalainen 1988, s. 959 och 963, Virolainen 1993, s. 3, Lappalainen 2002, s. 7–8 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁸⁸⁵ RP 32/2001 rd, s. 6.

⁸⁸⁶ RP 15/1990 rd, s. 12–13 och RP 32/2001 rd, s. 6. Se även Lappalainen 1988, s. 963–964, Virolainen 1993, s. 3–4, Lappalainen 2002, s. 7–8 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁸⁸⁷ RP 15/1990 rd, s. 12. Se även Lappalainen 1988, s. 959–960, Virolainen 1993, s. 3–4 och Lappalainen 2002, s. 6–7.

⁸⁸⁸ RP 15/1990 rd, s. 12–13, Leppänen 1998, s. 85–86 och Lappalainen 2002, s. 7.

⁸⁸⁹ RP 15/1990 rd, s. 12, Virolainen 1993, s. 3, Lappalainen 2002, s. 7 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁸⁹⁰ RP 15/1990 rd, s. 12.

⁸⁹¹ RP 15/1990 rd, s. 12–13 och RP 32/2001 rd, s. 6. Se även Virolainen 1993, s. 4, Leppänen 1998, s. 86 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁸⁹² RP 15/1990 rd, s. 1 och 6, RP 32/2001 rd, s. 6–7 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

principer som framför allt skulle prägla huvudförhandlingen, nämligen: muntlighet, omedelbarhet och koncentration.⁸⁹³

Det nya förfarandet bygger på tanken att under förberedelsen ska a) domaren och parterna få kännedom om vad tvisten handlar om, b) processmaterialet kokas ner till sin kärna samt det irrelevanta skalas bort och c) bevisningen och den juridiska argumentationen riktas till kärntvistefrågorna.⁸⁹⁴ Den materiella koncentrationen under förberedelsen innebär att parterna kan muntligt presentera ett tillförlitligt processmaterial omedelbart för den domstol som avgör målet under en huvudförhandling som genomförs i ett sammanhang.⁸⁹⁵ Tanken var att detta skulle resultera i ett säkert förfarande eftersom förutsättningarna att meddela ett avgörande som är förutsägbart och av hög kvalitet förbättras då ett tillförlitligt och välstrukturerat processmaterial presenteras direkt för den domstol som avgör målet. Tanken var snabbheten och billigheten även skulle uppfyllas eftersom förberedelsen skulle genomföras snabbt samt konsekvent och huvudförhandlingen hållas i ett sammanhang, vilket skulle innebära att uppskov kunde undvikas.⁸⁹⁶

Förberedelsen skulle bestå av en skriftlig och muntlig del. Under den skriftliga delen skulle den materiella koncentrationen påbörjas. Förenklat uttryckt skulle den skriftliga delen utgöra en ”förförberedelse” innan den ”egentliga förberedelsen” som skulle äga rum vid det muntliga förberedelsesammanträdet där processmaterialet skulle fastställas inför huvudförhandlingen. Tankegången hänger ihop med uppfattningen om att den muntliga kommunikationsformen, i jämförelse med den skriftliga, anses erbjuda bättre och effektivare möjligheter att utföra den materiella koncentrationen.⁸⁹⁷

Som det framgick ovan blev den materiella koncentrationen under förberedelsen nyckeln till ett snabbt, billigt och säkert förfarande. I underrättsreformen vidtog lagstiftaren ett antal åtgärder vars syfte var att ge verksamheten goda möjligheter att lyckas. En åtgärd var att introducera preklusionbestämmelser inom underrättsförfarandet.⁸⁹⁸ En bestämmelse gällde förberedelsen och gav domstolen möjligheten att redan under förberedelsen utfärda ett preklusionsföreläggande,⁸⁹⁹ medan den andra gällde preklusion av nytt processmaterial under

⁸⁹³ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24 och RP 32/2001 rd, s. 5–7. Se även Virolainen 1993, s. 12 och 74 ff, Leppänen 1998, s. 86–87 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2.

⁸⁹⁴ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, Virolainen 1993, s. 119–122 och 158–165, Lappalainen 1996, s. 410–411, Lappalainen 2002, s. 8–10 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2–3.

⁸⁹⁵ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–25, Lappalainen 2002, s. 8–10 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2–3.

⁸⁹⁶ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6, 23–25 och 61–62, Virolainen 1993, s. 74–75, 90–93, 105–106 och 165–168, Leppänen 1998, s. 87, Lappalainen 2002, s. 8–10 och Sippo – Välimaa 2003, s. 2–3.

⁸⁹⁷ RP 15/1990 rd, s. 24–25 och 47 ff, Virolainen 1993, s. 122 ff och Lappalainen 2002, s. 8–10.

⁸⁹⁸ RP 15/1990 rd, s. 26, Virolainen 1993, s. 108–109, Sippo – Välimaa 2003, s. 3 och Prosessi-oikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

⁸⁹⁹ RP 15/1990 rd, s. 66–67.

huvudförhandlingen.⁹⁰⁰ Syftet för dessa var att trygga den materiella och formella koncentrationen av huvudförhandlingen,⁹⁰¹ genom att ge parterna starka incitament att noggrant förbereda sig inför förfarandet och att presentera sitt processmaterial under ett tidigt skede av förberedelsen samt att hindra parterna från att omintetgöra den materiella koncentrationen genom att presentera nytt material under huvudförhandlingen.⁹⁰²

En annan åtgärd var att betona domarens aktiva materiella processledning.⁹⁰³ I och med sin materiella processledning skulle domstolen under förberedelsen aktivt verka för att den materiella koncentrationen uppnåddes i så hög grad som möjligt.⁹⁰⁴ Utövandet av den materiella processledningen kopplades ihop med det muntliga förberedelsesammanträdet där domstolen skulle verka för att dialogen med parterna om processmaterialet löpte smidigt och fokuserade på rätt aspekter, nämligen att klargöra processmaterialet, att koka ner målet till sin kärna och att huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation riktas till kärntvistefrågorna inför huvudförhandlingen.⁹⁰⁵

Som det framgått ovan, utöver att innebära en fundamental ändring av förfarandets struktur, förutsatte underrättsreformen ett helt nytt tanke- och förhållningssätt till hur förfarandet skulle drivas.⁹⁰⁶ Det var också klart att anpassningen till ett helt nytt system och anammandet av ett helt nytt tankesätt förutsatte tid.⁹⁰⁷ I syfte att främja anpassningen ordnades ett omfattande utbildningsprogram.⁹⁰⁸

5.2.1.3 Revideringen av RB år 2002

År 2002 skedde en revidering av RB. Som bakgrund kan det konstateras att i förarbetena till revideringen anges att allmänt taget ansågs den nya processen i tvistemål vara klart bättre än det tidigare förfarandet och en återgång till det muntligt-protokollariska förfarandet önskades inte.⁹⁰⁹ Fördelarna med det nya rättegångsförfarandet ansågs vara att rättegången var koncentrerad, onödiga

⁹⁰⁰ RP 15/1990 rd, s. 80–81.

⁹⁰¹ RP 15/1990 rd, s. 26, 66–67 och 80–81, Leppänen 1998, s. 306, Sippo – Välimaa 2003, s. 3 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

⁹⁰² RP 15/1990 rd, s. 26, 66–67 och 80–81, Virolainen 1993, s. 108–109, Lappalainen 2002, s. 10 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

⁹⁰³ RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 65–66 och Virolainen 1993, s. 102 och 168.

⁹⁰⁴ RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 65–66, Virolainen 1993, s. 102 och 168 och Jokela 1994, s. 140–141.

⁹⁰⁵ RP 15/1990 rd, s. 23–25, 27–28 och 65–66, Virolainen 1993, s. 151–152 och Jokela 1994, s. 148–154.

⁹⁰⁶ Lappalainen 1996, s. 413, Lappalainen 2002, s. 15 och Sippo – Välimaa 2003, s. 4. Se även Lappalainen 1988, s. 968.

⁹⁰⁷ Sippo – Välimaa 2003, s. 4.

⁹⁰⁸ RP 32/2001 rd, s. 6 och Sippo – Välimaa 2003, s. 4.

⁹⁰⁹ RP 32/2001 rd, s. 6. Se även Riitaprosessiuudistuksen arviointi 1998, s. 37–39, Lappalainen 2002, s. 15 och Sippo – Välimaa 2003, s. 4–5.

sammanträden hade undvikits och domarens möjligheter till en aktiv processledning hade förbättrats.⁹¹⁰

Som nackdelar framförs det i förarbetena att alla syften som eftersträvades i underrätsreformen inte hade nåtts till fullo.⁹¹¹ Syftet för underrätsreformen var ett snabbare, billigare och säkrare domstolsförfarande. Som det dock konstateras i förarbetena var det nya rättegångsförfarandet inte snabbare än det tidigare förfarandet, utan det var i stället långsammare åtminstone i fråga om en del mål.⁹¹² I förarbetena framhävs särskilt att handläggningen av omfattande mål kunde ta en mycket lång tid.⁹¹³ Problematiskt ansågs vara att i synnerhet förberedelsen förlöpte långsamt.⁹¹⁴ Vidare nämns det att de utdragna rättegångarna resulterade i ökade rättegångskostnader och att procesströskeln hade höjts.⁹¹⁵ I förarbetena anges också att antalet tvistemål som anhängiggjordes i tingsrätten följaktligen hade minskat klart under hela 1990-talet.⁹¹⁶

I doktrinen framfördes att handlingssättet i praxis kunde skilja sig märkbart från det handlingssätt som eftersträvades i underrätsreformen.⁹¹⁷ I förarbetena angavs dessutom att trots att ett omfattande utbildningsprogram hade genomförts för att få domstolarna att tillägna sig underrätsreformen, hade de förfaringssätt och den praxis som tillämpades i de olika domstolarna delvis utformats på olika sätt, och i de stora domstolarna skiljde de sig t.o.m. mellan de olika domarna.⁹¹⁸

Enligt förarbetena var ett fundamentalt missförhållande i den rättspraxis som utvecklats efter underrätsreformen att balansen mellan ändamålen snabb, billig och säker inte var tillfredsställande.⁹¹⁹ Problemet ansågs vara att ändamålet säker hade överbetonats på bekostnad av de övriga ändamålen, vilket ledde till ett domstolsförfarande som ansågs vara alltför dyrt och långsamt.⁹²⁰ Enligt förarbetena tog sig problemet konkret uttryck i att målen under förberedelsen ”överförbereddes” och att tröskeln för att avsluta förberedelsen och gå över till huvudförhandlingen var för hög, vilket i sin tur ledde till en långsam förberedelse och

⁹¹⁰ RP 32/2001 rd, s. 6–7, Riitaprosessiuidistuksen arviointi 1998, s. 39–40 och Sippo – Välimaa 2003, s. 5.

⁹¹¹ RP 32/2001 rd, s. 7.

⁹¹² RP 32/2001 rd, s. 7. Se även Riitaprosessiuidistuksen arviointi 1998, s. 41–42, Lappalainen 2002, s. 15 och Sippo – Välimaa 2003, s. 5.

⁹¹³ RP 32/2001 rd, s. 7. Se även Lappalainen 2002, s. 15–16.

⁹¹⁴ RP 32/2001 rd, s. 7, Riitaprosessiuidistuksen arviointi 1998, s. 41 och Sippo – Välimaa 2003, s. 5.

⁹¹⁵ RP 32/2001 rd, s. 7. Se även Riitaprosessiuidistuksen arviointi 1998, s. 41–42 och 127–133, Lappalainen 2002, s. 15–16 och Sippo – Välimaa 2003, s. 5.

⁹¹⁶ RP 32/2001 rd, s. 7. Se även Riitaprosessiuidistuksen arviointi 1998, s. 127 och Lappalainen 2002, s. 16.

⁹¹⁷ Sippo – Välimaa 2003, s. 5.

⁹¹⁸ RP 32/2001 rd, s. 6.

⁹¹⁹ RP 32/2001 rd, s. 45–46.

⁹²⁰ RP 32/2001 rd, s. 17.

att förberedelsen överbetonades på bekostnad av huvudförhandlingen. Orsaken till detta ansågs vara att målsättningen om att huvudförhandlingen ska vara koncentrerad hade överbetonats.⁹²¹ Enligt förarbetena resulterade ”överförberedandet” i en praxis där:

- a) den skriftliga förberedelsen var alltför omfattande och drog obefogat ut på tiden,⁹²²
- b) under den muntliga förberedelsen upprepades i en alltför stor grad samma arbete som redan gjorts under den skriftliga förberedelsen,⁹²³
- c) det alltför ofta hölls fler än ett muntligt förberedelsesammanträde,⁹²⁴ och
- d) målen drevs ofta redan vid förberedelsen som om det vore fråga om en huvudförhandling, vilket innebar att vid förberedelsen behandlades frågor som egentligen borde behandlas först vid huvudförhandlingen.⁹²⁵ Detta var ett tecken på att skillnaderna mellan förberedelsens och huvudförhandlingens syften inte hade anammats i en tillräcklig utsträckning.⁹²⁶

Enligt förarbetena ska revideringen år 2002 ses som en uppföljning av underrätsreformen.⁹²⁷ Eftersom alla syften som eftersträvades i underrätsreformen inte hade nåtts till fullo, eftersträvade lagstiftaren att åtgärda de identifierade bristerna i syfte att styra praxisen i en riktning som bättre motsvarade den ursprungliga avsikten med underrätsreformen.⁹²⁸

Därmed blev det uttryckliga syftet för revideringen att ändra vissa bestämmelser i RB så att domstolsförfarandet i tvistemål skulle bli snabbare och billigare utan att detta skulle resultera i avkall på förfarandets säkerhet.⁹²⁹ Lagstiftaren eftersträvade m.a.o. ett domstolsförfarande som skulle vara mer proportionerligt. M.a.o. skulle målets handläggning i en större utsträckning upprätthålla en rimlig balans mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning.

⁹²¹ RP 32/2001 rd, s. 45–46. Se även Lappalainen 2002, s. 16 och Sippo – Välimaa 2003, s. 5.

⁹²² RP 32/2001 rd, s. 9, 19, 36–37 och 46. Se även Riitaprosessiuudistuksen arviointi 1998, s. 44 ff, Lappalainen 2002, s. 16 och Sippo – Välimaa 2003, s. 6.

⁹²³ RP 32/2001 rd, s. 40–41. Se även Sippo – Välimaa 2003, s. 7.

⁹²⁴ RP 32/2001 rd, s. 9–10, 11–12, 42 och 45–46. Se även Lappalainen 2002, s. 16.

⁹²⁵ RP 32/2001 rd, s. 45–46. Se även Lappalainen 2002, s. 16.

⁹²⁶ Lappalainen 2002, s. 16 och Sippo – Välimaa 2003, s. 5–6.

⁹²⁷ RP 32/2001 rd, s. 1.

⁹²⁸ RP 32/2001 rd, s. 1 och 6–7.

⁹²⁹ RP 32/2001 rd, s. 1 och 16–17.

Framför allt eftersträvade lagstiftaren att göra förberedelsen snabbare och smidigare.⁹³⁰ För att ”omkalibrera” balansen mellan snabb, billig och säker, in- togs en bestämmelse (se RB 5:17.3) om att förberedelsen ska slutföras utan dröjsmål.⁹³¹ Bestämmelsen ålägger domstolen att se till att förberedelsen slut- förs så snabbt som möjligt.⁹³²

För att uppnå ovanstående målsättning betonade lagstiftaren domstolens pro- cessledning. Lagstiftaren ville tydliggöra att domstolen har ett ansvar att genom både sin formella och materiella processledning utforma handläggningen (bå- de det yttre förloppet och innehållet) till en konsekvent helhet där målet fram- skrider smidigt mellan den skriftliga och muntliga förberedelsen utan onödiga upprepningar och där varje fas ska betjäna den följande så bra som möjligt.⁹³³ Konkreta exempel var att uppmana domstolarna att begränsa den skriftliga för- beredelsens omfattning (m.a.o. minskad skriftväxling, se 5:15 a i RB), att tyd- ligare anvisningar gavs om var fokuset skulle ligga under förberedelsesamman- trädet och att domstolarna uppmanades att våga avsluta förberedelsen tidigare (t.ex. endast ett förberedelsesammanträde i stället för två).⁹³⁴

Lagstiftaren gav också domarna bättre möjligheter att efterleva uppmaning- en. Lagstiftaren utvecklade regleringen om domarens sammanfattning av pro- cessmaterialet i syfte att göra sammanfattningen till ett effektivare verktyg vid den materiella koncentrationen.⁹³⁵ Lagstiftaren gav domaren bättre möjligheter att utforma förfarandets yttre förlopp genom att öka alternativen för hur hand- läggningen kunde fortsätta efter stämningsansökan och svaromålet.⁹³⁶ Lagstif- taren gav också domstolen ökade möjligheter att avgöra ett tvistemål omedel- bart efter den skriftliga förberedelsen.⁹³⁷

Även preklusionsbestämmelsen RB 6:9 (preklusion av nytt material under huvudförhandlingen) ändrades genom en lindring i hänseende till framläggan- det av nya bevis. I förarbetena motiveras ändringen med att i praxis hade rädsl- an för preklusion lett till att parterna gjorde alltför omfattande förberedelser och att parterna inte vågade avsluta förberedelsen av målet innan de var helt säkra på att inga tänkbara grunder eller bevis hade glömts bort. Detta ansågs va- ra en av orsakerna till att tyngdpunkten i processen i onödigt hög grad lades på begynnelsefasen och till att rättegångskostnaderna ökade.⁹³⁸

⁹³⁰ RP 32/2001 rd, s. 1, 16–17 och 45.

⁹³¹ RP 32/2001 rd, s. 45–46.

⁹³² RP 32/2001 rd, s. 45.

⁹³³ RP 32/2001 rd, s. 1, 17, 20, 35 ff och 49 ff. Se även Sippo – Välimaa 2003, s. 10.

⁹³⁴ RP 32/2001 rd, s. 39 ff och 45–46.

⁹³⁵ RP 32/2001 rd, s. 1–2, 17, 20–21 och 51 ff.

⁹³⁶ RP 32/2001 rd, s. 17 och 35 ff.

⁹³⁷ RP 32/2001 rd, s. 1–2, 17, 20–21 och 51 ff.

⁹³⁸ RP 32/2001 rd, s. 13, 20 och 60–61. Se även Riitaprosessiuidistuksen arviointi 1998, s. 42–43 och 79–84, Lappalainen 2002, s. 16–17 och Sippo – Välimaa 2003, s. 6.

5.2.2 Förberedelsen överbetonas på bekostnad av huvudförhandlingen

Förberedelsen tillmäts en väldigt viktig roll inom det finska tingsrättsförfarandet. Uppfattningen är att det inte är möjligt att genomföra ett lyckat domstolsförande om förberedelsen misslyckas. Detta gäller särskilt den materiella koncentrationen av parternas processmaterial. Av denna orsak allokeras stora tids- och resursinvesteringar för att uppnå den förberedande funktionen.⁹³⁹ Förklaringen till handlingsmönstret kan delvis sökas från historien. I förarbetena till underrättsreformen år 1993 framförs att den väsentligaste orsaken till missförhållandena som präglade det muntligt-protokollariska förfarandet (bl.a. problemet med att materiellt koncentrera processmaterialet) kan anses bero på att förfarandet inte innehöll en förberedelsefas.⁹⁴⁰ För att undvika att upprepa misstaget betonas förberedelsen väldigt starkt inom underrättsförfarandet.

Det starka strävandet efter att uppnå den förberedande funktionen leder emellertid fortfarande, trots lagstiftarens försök i revideringen av RB år 2002 att motverka detta, till ett överförberedande som tar sig uttryck i att förberedelsens omfång i allmänhet tenderar att bli massivt och att tröskeln för att avsluta förberedelsen och gå över till huvudförhandlingen är alltför hög. Exempelvis konstateras det i doktrinen att det fortfarande inte är ovanligt att förberedelsen innehåller två eller fler muntliga förberedelsesammanträden, vilket i sin tur resulterar i utdragna processer.⁹⁴¹ Överbetonandet av förberedelsen leder samtidigt till att huvudförhandlingen faller i skymundan, vilket i sin tur innebär att tingsrättsförfarandet blir framtungt och därmed även obalanserat.

5.2.3 En betoning av materiella frågor på bekostnad av de formella

Under förberedelsen ligger betoningen på materiella frågor. Detta utgör ytterligare en förklaring till att stora ansträngningar görs för att uppnå den förberedande funktionen under förberedelsen.⁹⁴² Den starka betoningen av de materiella frågorna har vidare en koppling till synen på domarens roll under

⁹³⁹ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45 och RP 133/2021 rd, s. 60. Se även Leppänen 1998, s. 97 och 100 ff, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Jokela 2024, s. 430.

⁹⁴⁰ RP 15/1990 rd, s. 13.

⁹⁴¹ Ervasti 2009a, s. 9, Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30.

⁹⁴² RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45 och RP 133/2021 rd, s. 60. Se även Leppänen 1998, s. 97 och 100 ff, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Jokela 2024, s. 430.

förberedelsen. Domaren förväntas inta en aktiv roll gällande de materiella frågorna genom att utöva en aktiv materiell processledning för att säkerställa att den materiella koncentrationen får goda förutsättningar att lyckas.⁹⁴³

Betoningen av de materiella frågorna och domarens aktiva roll gällande dessa har även lett till att domarens sammanfattning av processmaterialet tilldelas en viktig ställning under förberedelsen. Stora förhoppningar placeras på att arbetet med sammanfattningen ska effektivisera den materiella koncentrationen. Framför allt domaren tilldelas ett stort ansvar för att fördelarna med sammanfattningen ska uppnås.⁹⁴⁴

Betoningen av de materiella frågorna har också kopplingar till synen på den muntliga handläggningsformen och i förlängningen även till den centrala roll som det muntliga förberedelsesammanträdet innehar under förberedelsen. I Finland anses den muntliga kommunikationsformen, i jämförelse med den skriftliga, erbjuda bättre och effektivare möjligheter att utföra den materiella koncentrationen. Motsvarande gäller domarens materiella processledning. Muntlig processledning i jämförelse med skriftlig processledning anses erbjuda domaren bättre möjligheter att säkerställa att samtalet med parterna om processmaterialet innehållsmässigt gäller rätt aspekter och löper smidigt. Inställningen till handläggningsformerna återspeglas i förberedelsens struktur. Den skriftliga förberedelsen anses utgöra en ”förförberedelse” innan den ”egentliga förberedelsen” som äger rum vid det muntliga sammanträdet, där målsättningen är att fastställa processmaterialet inför huvudförhandlingen i en så hög grad som möjligt.⁹⁴⁵

En konsekvens av den starka betoningen av de materiella frågorna är dock att de formella frågorna faller i skymundan under förberedelsen. Detta i sin tur resulterar i att den finska handläggningen inte präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Fokuset och ansträngningar riktas m.a.o. inte i lika stor grad till att planera och staka ut förberedelsens yttre förlopp som det görs till att materiellt koncentrera parternas processmaterial. Ett konkret exempel är att tidsplanen för handläggningen inte har tilldelats en viktig roll inom förfarandet. Det finns inte en allmänt vedertagen uppfattning om att grundliga och omfattande tidsplaner kan användas som ett verktyg för att omsorgsfullt planera förberedelsen i syfte att skapa en effektiv handläggning. I stället har det

⁹⁴³ RP 15/1990 rd, s. 27–28, 63 och 65–66, RP 32/2001 rd, s. 20, 40–41 och 50, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff och Virolainen – Launiala 2024, s. 266–267 och Jokela 2024, s. 493.

⁹⁴⁴ RP 15/1990 rd, s. 67–68, RP 32/2001 rd, s. 10 och 51–52, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s.28–31, Hölttä 2019, s. 165, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1007–1008 och Tapanila 2021, s. 288–289.

⁹⁴⁵ RP 15/1990 rd, s. 24–25 och 47 ff, RP 32/2001 rd, s. 9, 20 och 37, Virolainen 1993, s. 122 ff, Lappalainen 2002, s. 8–10, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff, Virolainen – Launiala 2024, s. 266–267 och Jokela 2024, s. 493.

i allmänhet snarare funnits en tendens att se tidsplanen som ett verktyg för att förmedla information till parterna om prövningen av deras mål.⁹⁴⁶

5.2.4 Ojämna förväntningar på ett aktivt deltagande

I Finland förväntas domaren och parterna samarbeta under domstolsförfarandet.⁹⁴⁷ I motsats till det förfarande som förespråkas i modellreglerna har emellertid inte hela domstolsförfarandet i Finland konstruerats kring en tydlig huvudtanke om att alla som deltar i civilprocessuella förfaranden är skyldiga att samarbeta i god tro och att deltagarna ska dela på ansvaret för en god rättskipning. I jämförelse med modellreglerna finns det i Finland inte en motsvarande allmän skyldighet om att domaren och parterna måste samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning av tvisten.⁹⁴⁸ Därmed finns det inte heller en motsvarande övergripande ledstjärna (skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar) som vägleder domaren och parterna i utförandet av deras uppgifter och hur de växelvis ska interagera (agera mot och med varandra) under processen.

I Finland uppmuntras samarbetet mellan domaren och parterna under domstolsförfarandet främst eftersom det anses att samarbetet effektiviserar parternas och domarens verksamhet, vilket i sin tur resulterar i att man effektivare kan genomföra processen. Uppfattningen är t.ex. att samarbetet underlättar och effektiviserar den materiella koncentrationen, vilket innebär att man effektivare kan genomföra förberedelsen i jämförelse med om samarbetet inte alls fungerar. På denna punkt är tankegångarna i linje med uppfattningen i modellreglerna.

I Finland finns det en förväntan om att domaren och parterna ska medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under förberedelsen. Det ska emellertid noteras att hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka beror på vilken fråga (materiell eller formell) det är frågan om. M.a.o. återspeglar sig den ojämna betoningen av materiella och formella frågor i förväntningarna på deltagandet.

Gällande de materiella frågorna förväntas en aktiv medverkan av både domaren och parterna. De förväntas tillsammans genom ett samtal om processmaterialet utföra den materiella koncentrationen.⁹⁴⁹ Parterna förväntas utan dröjsmål framställa sitt processmaterial och bekanta sig med motpartens material och

⁹⁴⁶ RP 32/2001 rd, s. 20 och 46–48 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1010–1011. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 27–28.

⁹⁴⁷ Laukkanen 1995, Virolainen 1995, s. 276, Lappalainen 1995, s. 92 och Prosessioikeus/Virolainen – Vuorenmaa 2021, s. 193.

⁹⁴⁸ Jämför med regel 2 i ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

⁹⁴⁹ RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 64–66, RP 32/2001 rd, s. 51–52, Todistelu prosessinjohtoon kanalta 2008, s. 5, Vaitoja 2014, s. 383 ff, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1002 ff, Tapanila 2021, s. 274–275 och Virolainen – Launiala 2024, s. 377.

yttra sig om vad motparten har framfört.⁹⁵⁰ Domaren å sin sida ska verka för att tvistefrågorna blir klarlagda och se till att parterna inte pratar förbi varandra.⁹⁵¹

Förväntningen på en aktiv medverkan är emellertid inte lika jämnt fördelad gällande de formella frågorna. Avsaknaden av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen innebär att planerandet och utformandet av förberedelsens yttre förlopp inte uppfattas som en aktivitet där stora förväntningar placeras på att både domaren och parterna faktiskt ska vara aktivt engagerade i verksamheten. I stället tenderar uppgiften att forma förberedelsens yttre förlopp i allmänhet *de facto* främst falla på domaren, medan parterna inte tilldelas en stor eller aktiv roll i verksamheten.

I Finland finns det en medvetenhet om att sanktioner har en viktig roll för att säkerställa att parterna aktivt utför sina skyldigheter under processen. Av denna orsak anses det viktigt att domaren övervakar parternas verksamhet och vid behov sanktionerar parter som inte efterlever sina skyldigheter. Exempel på sanktioner som finns till domarens förfogande är reglerna om fördelningen av rättegångskostnaderna och preklusionsreglerna.⁹⁵²

5.2.5 Avsaknad av ömsesidig aktivitet vid utformandet av förberedelsens yttre förlopp

Det är domarens uppgift att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp.⁹⁵³ Domaren ska bekanta sig med målet på basis av stämningsansökan och svaromålet och därefter skraddarsy domstolsförfarandet enligt det ifrågavarande målets behov. Det förväntas att domaren ska utforma målets handläggning så att det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhällseliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Ovan⁹⁵⁴ nämndes att den nyss nämnda formuleringen om ett rimligt förhållande mellan de två vågskålarna inte används inom den finska civilprocessen, men formuleringens innebörd och innehåll motsvarar ändå enligt mig det finska tankegodset. Det innebär kort sagt att större resurser (tid och

⁹⁵⁰ RP 15/1990 rd, s. 64, Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 975 ff och 987 ff och Tapanila 2021, s. 253 ff och 285 ff.

⁹⁵¹ RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 65–66, RP 32/2001 rd, s. 51–52, Todistelu prosessinjohtoon kanalta 2008, s. 5, Vaitoja 2014, s. 383 ff, Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff, Tapanila 2021, s. 274–275, Virolainen – Launiala 2024, s. 377 och Jokela 2024, s. 477 ff.

⁹⁵² RP 15/1990 rd, s. 26, 66–67 och 80–81 och RP 32/2001 rd, s. 13 och 60–61. Se även Lappalainen 1995, s. 93, Leppänen 1998, s. 344–345, Tapanila 2021, s. 323–325 och 327, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–31 och Virolainen – Launiala 2024, s. 279 ff.

⁹⁵³ RP 32/2001 rd, s. 39 och Jokela 2024, s. 475.

⁹⁵⁴ Se avsnitt 2.5.3.5.

pengar) ska allokeras till handläggningen av stora, svåra och viktigt mål än till mindre omfattande och relativt enkla mål.⁹⁵⁵

Utformandet av förfarandets yttre förlopp förväntas ske i samråd med parterna. Parterna ska ges tillfälle att yttra sig om hur förberedelsen av målet ska ordnas, bl.a. om tidsramen för förberedelsen.⁹⁵⁶ Pga. avsaknaden av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen har det dock inte utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan av både domaren och parterna. I stället tenderar uppgiften att forma handläggningens yttre förlopp i allmänhet främst falla på domaren medan parterna har en mer passiv roll. Det finns t.ex. inte en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet ska fungera som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans grundligt och omsorgsfullt planerar förberedelsen genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att klara ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande. M.a.o. har det inte formats en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet kan användas som ett verktyg för att förmå domaren och parterna att föra en gemensam grundlig och omsorgsfull dialog om hur processen effektivt kan föras framåt och samtidigt tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för detta.

I stället har det i allmänhet snarare funnits en tendens att se tidsplanen för förfarandet som ett verktyg för att förmedla information till parterna om prövningen av deras mål genom att informera dem om domstolens uppfattning om hur och enligt vilken tidtabell förberedelsen av målet kommer att framskrida. Uppfattningen har vidare tenderat vara att tidsplanen inte behöver vara särskilt detaljerad eftersom tidplanen endast utgör en prognos. Det ska vidare understrykas att RB inte ger parterna eller domstolen någon skyldighet att hålla sig till tidsplanen.⁹⁵⁷

5.2.6 Förväntan om ett aktivt deltagande vid den materiella koncentrationen

Under förberedelsen utförs den materiella koncentrationen av processmaterial et genom ett samtal där både domaren och parterna förväntas aktivt delta. I syfte att underlätta och effektivisera framläggandet av sitt processmaterial förvän-

⁹⁵⁵ RP 15/1990 rd, s. 6, 25 och 27, RP 32/2001 rd, s. 17 och 35 ff, Virolainen 1993, s. 152–153 och 167 ff och Virolainen – Launiala 2024, s. 43–44 och 53 ff.

⁹⁵⁶ RP 15/1990 rd, s. 62, Tapanila 2021, s. 292–293 och 303 och Virolainen – Launiala 2024, s. 59.

⁹⁵⁷ RP 32/2001 rd, s. 20 och 46–48 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1010–1011. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 27–28.

tas parterna redan i ett tidigt skede av förfarandet sätta sig in i saken.⁹⁵⁸ De ska utan dröjsmål ange sitt processmaterial och bekanta sig med motpartens material. I syfte att belysa samtliga delar av tvisten förväntas parterna yttra sig om vad motparten har framfört. Det är framför allt viktigt att parterna omsorgsfullt anger huruvida motpartens åberopade rättsfaktum erkänns eller förnekas, vilket klarlägger vilka rättsfaktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen.⁹⁵⁹

Domaren förväntas under förberedelsen aktivt verka för att den materiella koncentrationen uppnås i så hög grad som möjligt.⁹⁶⁰ Domaren ska m.a.o. genom sin processledning säkerställa att samtalet med parterna om processmaterialet innehållsmässigt gäller rätt aspekter och löper smidigt.⁹⁶¹ Domaren ska verka för att parternas processmaterial blir klarlagt och komprimerat inför huvudförhandlingen. Domaren ska klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden och hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga om parterna har svårigheter med detta. På motsvarande sätt ska domaren, om parterna har svårigheter med detta, hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka, återigen om parterna inte själva har förstått det, vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är stridiga.⁹⁶²

I Finland tilldelas domarens skriftliga sammanfattning av processmaterialet en viktig roll vid den materiella koncentrationen. Tanken samt förhoppningen är att arbetet med sammanfattningen ger domaren och parterna starka incitament att tillsammans koka ner målet till sin kärna.⁹⁶³ Sammanfattningen ska nämligen innehålla en viss sorts information. Domaren tvingas materiellt koncentrera processmaterialet för att kunna återge denna information. Parterna å sin sida förväntas ta ställning till sammanfattningens innehåll och korrigera eventuella missuppfattningar.⁹⁶⁴ Sammanfattningen hjälper också parterna att få en bättre uppfattning om målet, eftersom sammanfattningen utgör en nedkokad

⁹⁵⁸ RP 15/1990 rd, s. 62, RP 32/2001 rd, s. 47. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 36.

⁹⁵⁹ RP 15/1990 rd, s. 64, Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 975 ff och 987 ff och Tapanila 2021, s. 253 ff och 285 ff.

⁹⁶⁰ RP 32/2001 rd, s. 51–52 och Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff. Se även RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 65–66.

⁹⁶¹ RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 65–66, Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 5, Vaitoja 2014, s. 383 ff, Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff, Tapanila 2021, s. 274–275, Virolainen – Launiala 2024, s. 377 och Jokela 2024, s. 477 ff. Se också HD 1998:117, HD 2012:18 och HD 2022:14.

⁹⁶² RP 15/1990 rd, s. 27–28, RP 32/2001 rd, s. 51–52, Leppänen 1998, s. 199 ff, 212 ff och 277 ff, Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 7–8, Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 220–221 och Jokela 2024, s. 480.

⁹⁶³ RP 32/2001 rd, s. 53–56, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 28–31 och Tapanila 2021, s. 288–289.

⁹⁶⁴ RP 32/2001 rd, s. 53–56, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 28–31, Hölttä 2019, s. 165, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1007–1008 och Tapanila 2021, s. 289.

version av tvisten där det relevanta processmaterialet presenteras i en logisk ordning.⁹⁶⁵ Huvudregeln är att sammanfattningen ska göras redan innan förberedelsesammanträdet. Tanken är att sammanfattningen ska hjälpa domaren och parterna att förbereda sig inför sammanträdet.⁹⁶⁶

Betoningen av materiella frågor och den muntliga handläggningsformen innebär att det muntliga förberedelsesammanträdet tilldelas en central roll inom den finska förberedelsen. Tanken är att den materiella koncentrationen som påbörjats under den skriftliga förberedelsen och som fortsatts i domarens sammanfattning av processmaterialet ska slutföras i så stor utsträckning som möjligt under sammanträdet. Förväntningen är m.a.o. att under sammanträdet ska domaren och parterna aktivt verka för att fastställa processmaterialet i så stor utsträckning som möjligt inför huvudförhandlingen, vilket möjliggör den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen.⁹⁶⁷

5.3 FÖRBEREDELSENS FÖRLOPP

5.3.1 Den inledande fasen

Enligt RB 5:1 väcks talan i tvistemål och målet blir anhängigt när stämningsansökan tillställs tingsrätten. I RB 5:2 föreskrivs det om stämningsansökans innehåll. I stämningsansökan ska uppges 1) kärandens preciserade yrkande, 2) de omständigheter som yrkandet grundar sig på, 3) i den mån det är möjligt de bevis som käranden har för avsikt att lägga fram till stöd för sitt käromål och vad som ska styrkas med varje bevis, 4) ett yrkande om ersättning för rättegångskostnaderna, om käranden anser detta befogat, samt 5) på vilka grunder domstolen är behörig, om behörigheten inte annars framgår av stämningsansökan eller de handlingar som har bifogats den.

Enligt RB 5:9.1 ska svaranden i stämningen uppmanas att skriftligen avge svaromål. Om det kan antas att ett muntligt svaromål påskyndar behandlingen av målet eller att svaranden inte kommer att svara skriftligen, ska svaranden likväl uppmanas att avge ett muntligt svaromål vid den muntliga förberedelsen. Huvudregeln är skriftligt svaromål.⁹⁶⁸

I RB 5:10 föreskrivs det om svaromålets innehåll. I stämningen ska svaranden uppmanas att i sitt svaromål 1) anmäla om hen medger eller motsätter sig

⁹⁶⁵ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1007–1008.

⁹⁶⁶ RP 32/2001 rd, s. 53–54, Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 5 och Todistelu prosessin johdon kannalta 2008, s. 6 och Hölttä 2019, s. 165–166.

⁹⁶⁷ RP 32/2001 rd, s. 9, 38 och 40, Hölttä 2019, s. 176, Tapanila 2021, s. 295 och Virolainen – Launiala 2024, s. 265 ff.

⁹⁶⁸ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 974 och 986, Tapanila 2021, s. 198 och Jokela 2024, s. 430.

käromålet, 2) om svaranden motsätter sig käromålet, lägga fram sådana grunder för detta som har betydelse för avgörandet av målet, 3) i den mån det är möjligt uppge de bevis som hen har för avsikt att lägga fram till stöd för sitt svaromål och vad som ska styrkas med varje bevis, 4) framställa ett yrkande om ersättning för sina rättegångskostnader, om svaranden anser detta vara befogat, 5) till svaromålet foga den handling på grund av vilken svaranden motsätter sig käromålet, i original eller kopia, och de skriftliga bevis som åberopas i svaromålet, samt 6) göra en eventuell invändning om att domstolen inte kan ta upp målet. Tingsrätten kan dessutom uppmana svaranden att i sitt svaromål yttra sig om någon särskild fråga.

En problematisk tendens som redan under en längre tid har präglat praxisen i tingsrätten är att stämningsansökningarna tenderar att vara alltför omfattande, detaljerade och ostrukturerade. Denna tendens etablerade sig redan efter under-rättsreformen. I förarbetena till revideringen av RB anges det att stämningsansökningarna allmänt ansågs präglas av dylika problematiska tendenser.⁹⁶⁹ Det framförs att stämningsansökningarna ofta innehöll onödigt detaljerade redogörelser för bakgrunden till tvisten och hur den hade utvecklats, omständigheterna beskrevs ofta onödigt detaljerat och det var inte ovanligt att kändanden i detalj redogjorde för innehållet i den bevisning som kändanden ämnade presentera och för den juridiska argumentationen.⁹⁷⁰

Ytterligare ett problem enligt förarbetena var att kändanden i stämningsansökan ofta försökte förutse motpartens eventuella invändningar, vilket kunde leda till att stämningsansökan blev oklar.⁹⁷¹ I förarbetena konstateras vidare att eftersom stämningsansökningarna tenderade vara onödigt omfattande, orediga och svårtolkade, kunde det vara oklart vilka omständigheter kändanden sist och slutligen ville grunda sina yrkanden på och vad som var det centrala föremålet för tvisten.⁹⁷² Vidare anges det att om stämningsansökan är ostrukturerad avspeglas detta ofta också i svaromålet samt att en lång och detaljerad stämningsansökan leder till att svaranden också bemöter alla oväsentliga omständigheter.⁹⁷³

I förarbetena konstateras det slutligen att ovanstående problematiska tendenser resulterade i att redan den skriftliga förberedelsen blev onödigt tungrodd och tidskrävande vilket i sin tur även medförde onödiga kostnader.⁹⁷⁴ För att åtgärda dessa problem gjordes i revideringen en ändring av RB 5:2. Före revideringen skulle kändanden i stämningsansökan meddela en detaljerad redogörelse för de omständigheter som yrkandet grundade sig på. Numera ska kändanden uppge de omständigheter som yrkandet grundar sig på. I förarbetena anges att

⁹⁶⁹ RP 32/2001 rd, s. 8–9 och 29.

⁹⁷⁰ RP 32/2001 rd, s. 8–9 och 29.

⁹⁷¹ RP 32/2001 rd, s. 8.

⁹⁷² RP 32/2001 rd, s. 29.

⁹⁷³ RP 32/2001 rd, s. 8–9.

⁹⁷⁴ RP 32/2001 rd, s. 29.

syftet med ändringen var att styra praxis, som fjärrat sig från lagens ändamål, i en bättre riktning och betona att en stämningsansökan normalt varken ska innehålla någon detaljerad redogörelse för bakgrunden till saken eller någon omfattande analys av de rättsliga grunderna och inte heller någon redogörelse för innehållet i bevisningen.⁹⁷⁵

Det ska dock noteras att trots ändringen och upprepade skolningar riktade till advokater och domare har det konstaterats på flera olika håll i doktrinen att samma problematiska tendenser fortfarande präglar tingsrättspraxisen. Det framförs vidare att ändringen därmed inte har resulterat i den förbättring som lagstiftaren eftersträvade.⁹⁷⁶

5.3.2 Utformandet av handläggningen

Gällande utformandet av förberedelsens handläggning kan följande sägas. Efter att svaromålet har inkommit kan domstolen välja mellan tre huvudsakliga alternativ för hur förfarandet ska fortsätta. I RB 5:15 stadgas att om målet inte har avgjorts (genom tredsdom) med stöd av 5:13 eller 5:14, ska förberedelsen fortsätta antingen skriftligen (se 5:15a) eller muntligen vid ett sammanträde (se 5:15c) eller målet överförs direkt till huvudförhandling (se 5:15b). Det står domaren fritt att kombinera ovanstående handläggningsformer med varandra.⁹⁷⁷

Domstolen ska också bestämma om tidsramen för målet.⁹⁷⁸ I RB 5:18.2 stadgas att domstolen ska efter det att svaromålet har inkommit utan dröjsmål ge parterna en tidsplan för handläggningen. Det ska understrykas att 5:18.2 inte ger parterna eller domstolen någon skyldighet att hålla sig till tidsplanen. Tidsplanen har snarare setts som ett medel för att förmedla information till parterna om prövningen av deras mål.⁹⁷⁹ Syftet med bestämmelsen är främst att säkerställa att parterna informeras om domstolens uppfattning om hur och enligt vilken tidtabell förberedelsen av målet kommer att framskrida.⁹⁸⁰ Enligt förarbetena behöver tidsplanen inte vara särskilt detaljerad eftersom den utgör en prognos och det kan vara svårt att göra exakta bedömningar om tidsramen för handläggningen efter att svaromålet har inkommit.⁹⁸¹

⁹⁷⁵ RP 32/2001 rd, s. 29.

⁹⁷⁶ Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 976–977, Tapanila 2021, s. 152–153, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–28, Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277, Virolainen – Launiala 2024, s. 239–244 och Jokela 2024, s. 439–440.

⁹⁷⁷ RP 32/2001 rd, s. 35 ff och Tapanila 2021, s. 293–295.

⁹⁷⁸ RP 32/2001 rd, s. 39 och Tapanila 2021, s. 292.

⁹⁷⁹ RP 32/2001 rd, s. 20 och 46–48 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1010–1011. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 27–28.

⁹⁸⁰ RP 32/2001 rd, s. 47 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1010–1011.

⁹⁸¹ RP 32/2001 rd, s. 47.

Domaren förväntas skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp i enlighet med målets beskaffenhet.⁹⁸² Tanken är att på basis av stämningsansökan och svaromålet får domstolen ett material som utgör underlag när beslut ska fattas om hur förberedelsen ska handläggas.⁹⁸³ Det förväntas att domaren ska utforma målets handläggning så att det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning. Det innebär kort sagt att större resurser (tid och pengar) ska allokeras till handläggningen av stora, svåra och viktigt mål än till mindre omfattande och relativt enkla mål.⁹⁸⁴

Lagstiftarens önskan är exempelvis att domaren ska ha en hög tröskel för att ordna fler än ett muntligt förberedelsesammanträde under förberedelsen (RB 5:15c.4). Det finns visserligen inget förbud om att ordna fler än ett sammanträde, tanken är dock att två eller flera sammanträden endast ska hållas i de mål som är omfattande och komplicerade. Strävan om att endast ordna ett sammanträde under förberedelsen hör ihop med ambitionen om att hålla kostnaderna och tidsanvändningen under förberedelsen på en proportionerlig nivå.⁹⁸⁵

I doktrinen påpekas det att de omfattande stämningsansökningarna och svaromålen som tenderar prägla praxisen i tingsrätten försvårar domarens uppgift att skraddarsy domstolsförfarandets yttre förlopp, eftersom det är en arbetsdryg och tidskrävande uppgift att få en uppfattning om målet på basis av omfattande och oprecis dokument.⁹⁸⁶

Huvudregeln är att handläggningen av målet ska fortsätta vid ett muntligt förberedelsesammanträde efter att svaromålet har inkommit.⁹⁸⁷ Lagstiftarens önskan är att domstolen ska förhålla sig återhållsamt till att bedriva en fortsatt skriftväxling innan förberedelsesammanträdet.⁹⁸⁸ Enligt förarbetena ska en skriftlig utsaga endast begäras om det kan antas att förberedelsens syften genom detta förfarande kan uppnås på ett effektivare och mera ändamålsenligt sätt än om målet fördes direkt till förberedelsesammanträdet och de öppna frågorna utreddes där.⁹⁸⁹

I doktrinen framför Antti Tapanila, en författare med lång domarbakgrund, att en fortsatt skriftväxling i allmänhet inte nämnvärt befrämjar

⁹⁸² RP 32/2001 rd, s. 35 ff och Tapanila 2021, s. 293–295.

⁹⁸³ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 986 och Tapanila 2021, s. 285.

⁹⁸⁴ RP 15/1990 rd, s. 6, 25 och 27, RP 32/2001 rd, s. 17 och 35 ff, Virolainen 1993, s. 152–153 och 167 ff och Virolainen – Launiala 2024, s. 43–44 och 53 ff.

⁹⁸⁵ RP 32/2001 rd, s. 43–44.

⁹⁸⁶ Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30. Se även KM 2003:3, s. 264 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277.

⁹⁸⁷ RP 32/2001 rd, s. 9 och 37.

⁹⁸⁸ RP 32/2001 rd, s. 37 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 991.

⁹⁸⁹ RP 32/2001 rd, s. 37. Se även Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 991.

handläggningen.⁹⁹⁰ Även om parterna uppmanas att svara på en eller flera uttryckliga frågor i syfte att klargöra tvistiga omständigheter, kan svaren vara mångtydiga eller undanligande. Enligt Tapanilas mening är förberedelsesammanträdet ett bättre alternativ för att klargöra tvistefrågorna. Under förberedelsesammanträdet är ställningstagandena mer komprimerade och det är enklare att klargöra oklarheter och missförstånd. Tapanila understryker att förberedelsens tidsmässiga varaktighet förkortas märkbart om nästa steg efter stämningsansökan och svaromål är att hålla förberedelsesammanträdet.⁹⁹¹

Det ska emellertid noteras att på annat håll i doktrinen anges det att det i praktiken inte är ovanligt att domare förordnar om fortsatt skriftväxling efter att svaromålet kommit in.⁹⁹² Slutligen kan ett alternativt förfaringssätt uppmärksammas. Om domaren råkar ha frågor till parterna eller vill att parterna kompletterar något, kan domaren i stället för att förordna om fortsatt skriftväxling, inkludera sina frågor till parterna i sammanfattningen av processmaterialet (se RB 5:24) och be parterna svara på frågorna under förberedelsesammanträdet.⁹⁹³

5.3.3 Fortsatt skriftväxling efter att svaromålet inkommit

I RB 5:15 a föreskrivs det att när domstolen fortsätter förberedelsen skriftligen kan den uppmana en part att tillställa domstolen en skriftlig utsaga om den anser detta vara motiverat. Domstolen ska då bestämma vad parten ska yttra sig om. En part får dock inte uppmanas att inkomma med en skriftlig utsaga mer än en gång, om det inte finns särskilda skäl till detta. Enligt RB 5:18.1 punkt 2 ska domstolen informera parterna om att skriftlig utsaga har begärts av motparten och om en eventuell förlängning av tidsfristen. I RB 5:18.4 stadgas att en skriftlig utsaga genast ska delges de övriga parterna.

I förarbetena anges att syftet med en begäran om utsaga är att göra saken klarare och därmed få förberedelsen att framskrida.⁹⁹⁴ Vidare anges det att det är viktigt att domstolen bestämmer vad parten ska yttra sig om eftersom om domstolen inte uppmanar parten att svara på en eller flera uttryckliga frågor kan det hända att parten upprepar allt vad hen tidigare har yttrat i saken. Förberedelsen framskrider då inte.⁹⁹⁵

Ur lagstiftarens synvinkel är tanken att domstolen ska förhålla sig återhållsam till bestämmelsen RB 5:15 a i två olika hänseenden. Som det redogjordes

⁹⁹⁰ Tapanila 2021, s. 286–287.

⁹⁹¹ Tapanila 2021, s. 286–287.

⁹⁹² Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 974. Se även Virolainen – Launiala 2024, s. 54–56.

⁹⁹³ Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 8.

⁹⁹⁴ RP 32/2001 rd, s. 36–37. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 24.

⁹⁹⁵ RP 32/2001 rd, s. 36. Se också Hölttä 2019, s. 163.

för ovan ska domstolen förhålla sig återhållsam till att överhuvudtaget tillämpa bestämmelsen. Det andra hänseendet gäller situationer där domstolen tillämpar bestämmelsen. Som framgick ovan, får domstolen i dessa situationer inte uppmana en part att inkomma med en skriftlig utsaga mer än en gång om det inte finns särskilda skäl till detta.

Orsaken bakom den senare formen av återhållsamhet är att innan revideringen av RB år 2002, begränsades inte i lagtext antalet skriftliga utsagor som kunde begäras av parterna under förberedelsen. I förarbetena anges det att till följd av detta var det i praktiken vanligt att parterna uppmanades att avge flera skriftliga utsagor utan att det fanns någon klar grund för detta enligt bestämmelsen och utan att uppmaningarna preciserades på det sätt som avsågs i lagrummet.⁹⁹⁶ Enligt förarbetena ledde detta till att den skriftliga förberedelsen obefogat drog ut på tiden och att förberedelsen allmänt taget blev onödigt tungrodd med hänsyn till utredningen av tvistefrågorna och förberedelsens övriga syften.⁹⁹⁷

5.3.4 Det muntliga förberedelsesammanträdet

I RB 5:15c föreskrivs det om det muntliga förberedelsesammanträdet. I 1 mom. stadgas det att vid förberedelsesammanträdet fortsätter behandlingen av målet muntligen där den skriftliga förberedelsen slutade. I 2 mom. föreskrivs att domstolen ska när sammanträdet inleds redogöra för vad målet gäller och för resultatet av den skriftliga förberedelsen. Dessutom ska domstolen ställa de frågor som är nödvändiga för att de i RB 5:19 nämnda syftena med förberedelsen ska nås. I 3 mom. föreskrivs att vid sammanträdet får parterna inte läsa upp eller lämna in rättegångsskrivelser eller andra skriftliga utsagor. En part får i sin muntliga framställning på ett ändamålsenligt sätt använda sig av det rättegångsmaterial som har lagts fram vid den skriftliga förberedelsen och använda anteckningar till stöd för minnet. I 4 mom. stadgas att domstolen ska försöka slutföra den muntliga förberedelsen utan dröjsmål vid ett enda sammanträde.

Pga. den starka betoningen av materiella frågor och den stora tilltron till den muntliga handläggningsformen utgör förberedelsesammanträdet kärnan i den finska förberedelsen. Förväntningen är att den materiella koncentrationen som påbörjats under den skriftliga förberedelsen och som fortsatts i domarens sammanfattning av processmaterialet (se RB 5:24) ska slutföras i så stor utsträckning som möjligt under sammanträdet. Tanken är m.a.o. att under sammanträdet ska processmaterialet fastställas i så stor utsträckning som möjligt. Det

⁹⁹⁶ RP 32/2001 rd, s. 9, 19 och 36–37.

⁹⁹⁷ RP 32/2001 rd, s. 19 och 36–37.

fastställda processmaterialet ska sedan möjliggöra den materiellt och formellt koncentrerade huvudförhandlingen.⁹⁹⁸

Under sammanträdet ska det även klarläggas om det finns förutsättningar för förlikning. Uppfattningen är att den muntliga kommunikationsformen passar bra ihop med strävandet om att klarlägga om det finns förutsättningar för förlikning och för domaren att verka för att parterna förlikas. Vidare kan den ökade klarheten i processmaterialet som förhoppningsvis uppnås under sammanträdet främja sannolikheten att parterna förlikas. Klarheten i processmaterialet ger nämligen parterna en bättre uppfattning om vilka meningsskiljaktigheter de egentligen har. De får också en bättre möjlighet att kartlägga tvistens olika potentiella slutresultat, vilket i sin tur gör det möjligt att bättre överväga fördelarna med en förlikning i jämförelse med att fortsätta rättegången.⁹⁹⁹

Det finns skäl att notera att sambandet mellan sammanträdet och utövandet av domarens materiella processledning betonas starkt. Det är nämligen domarens uppgift att genom sin materiella processledning säkerställa att förberedelsesammanträdet fungerar, fastställandet av processmaterialet och klarläggandet av förutsättningarna för en förlikning, faktiskt uppnås (se RB 5:21).¹⁰⁰⁰

Också parterna förväntas vara aktiva under sammanträdet. Tanken är nämligen att parterna och domaren genom en dialog om processmaterialet för det första ska koka ner målet till sin kärna och för det andra ska säkerställa att parternas bevisning och juridiska argumentation riktas till kärntvistefrågorna under huvudförhandlingen.¹⁰⁰¹ Eftersom domstolsförfarandet ska bilda en konsekvent helhet som framskrider stegvis och för att undvika överlappande arbete ska fokuset under sammanträdet särskilt ligga på de frågor som återstår för att de i RB 5:19 nämnda syftena med förberedelsen ska nås.¹⁰⁰² Fokus och tid ska m.a.o. inte läggas på frågor som redan klargjorts under den tidigare handläggningen.¹⁰⁰³

Eftersom förberedelsesammanträdet har tilldelats en stor betydelse har lagstiftaren velat att domarens sammanfattning av processmaterialet ska användas på ett sätt som kan effektivisera förberedelsesammanträdet. Av denna orsak är huvudregeln att sammanfattningen ska göras redan före förberedelsesammanträdet (se RB 5:24.3). Det anses vidare vara viktigt att sammanfattningen

⁹⁹⁸ RP 32/2001 rd, s. 9, 38 och 40, Hölttä 2019, s. 176, Tapanila 2021, s. 295 och Virolainen – Launiala 2024, s. 265 ff.

⁹⁹⁹ RP 32/2001 rd, s. 42 och Hölttä 2019, s. 176.

¹⁰⁰⁰ RP 15/1990 rd, s. 63, RP 32/2001 rd, s. 20 och 40–41, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1003 ff, Virolainen – Launiala 2024, s. 266–267 och Jokela 2024, s. 493.

¹⁰⁰¹ RP 32/2001 rd, s. 41, Leppänen 1998, s. 279–281, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 36–38, Hölttä 2019, s. 177–179, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 992, Tapanila 2021, s. 301–302 och Virolainen – Launiala 2024, s. 265 ff.

¹⁰⁰² RP 32/2001 rd, s. 40–41 och Virolainen – Launiala 2024, s. 266–267.

¹⁰⁰³ RP 32/2001 rd, s. 40–41, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 992 och Virolainen – Launiala 2024, s. 266–267.

tillställs parterna i god tid innan sammanträdet så att de har en faktisk möjlighet att sätta sig in i den.¹⁰⁰⁴ Tanken är att arbetet med sammanfattningen ger både domaren och parterna en bättre insyn i målet och en bättre uppfattning om vad som är centralt samt vad som ännu är oklart i målet. Förhoppningen är att detta ska underlätta utförandet av den materiella koncentrationen och förlikningssträvandet under sammanträdet.¹⁰⁰⁵ Under sammanträdet kan domstolen dessutom med stöd av sammanfattningen bättre leda samtalet om processmaterialet och se till att fokuset särskilt ligger på de frågor som återstår för att förberedelsens förberedande funktion ska uppnås.¹⁰⁰⁶

En nyhet för tingsrättsförfarandet är att i fortsättningen ska en bild- och ljudupptagning göras av den muntliga bevisning som tas emot vid tingsrätten.¹⁰⁰⁷ För underlätta upptagandet av bild- och ljudupptagningen under huvudförhandlingen förutsätts det att man vid förberedelsen och särskilt under det muntliga förberedelsesammanträdet fäster vikt vid att omsorgsfullt klargöra den muntliga bevisning som parterna ämnar presentera och bevistena. I förarbetena framförs det att det ska t.ex. föras detaljerade diskussioner om på vilket sätt och i vilken ordning varje person som ska förhöras ska bli förhörd. Det anges vidare att i synnerhet i mera omfattande mål ska det ofta utarbetas en skriftlig processplan för detta ändamål.¹⁰⁰⁸ Denna processplan ska inte förväxlas med tidsplanen för handläggningen. Den skriftliga processplanen handlar endast om på vilket sätt, om vilket tema och i vilken ordning varje person som ska förhöras ska bli förhörd under huvudförhandlingen.¹⁰⁰⁹

Lagstiftarens förväntning är att den materiella koncentrationen ska ske effektivt under sammanträdet.¹⁰¹⁰ I RB 5:15c.4 stadgas det nämligen att domstolen ska försöka slutföra den muntliga förberedelsen utan dröjsmål vid ett enda sammanträde. Ur lagstiftarens synvinkel vore det även önskvärt om hela förberedelsen kunde avslutas (se RB 5:28) i samband med det enda sammanträdet eller kort därefter efter viss ytterligare skriftväxling. Det verkar dock som om det i praktiken förekommer svårigheter med att uppnå lagstiftarens målsättning. I doktrinen konstateras det att i många fall förutsätts en handläggning som innehåller två eller flera förberedelsesammanträden för att den förberedande

¹⁰⁰⁴ RP 32/2001 rd, s. 54, Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 5–6, Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 6, Hölttä 2019, s. 165–166, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023, s. 74 och Virolainen – Launiala 2024, s. 277.

¹⁰⁰⁵ RP 32/2001 rd, s. 51 ff, Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 5 och Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 6 och Hölttä 2019, s. 165–166.

¹⁰⁰⁶ RP 32/2001 rd, s. 54, Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 5, Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s.28–31, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008 och Tapanila 2021, s. 288–289.

¹⁰⁰⁷ Se RP 133/2021 rd.

¹⁰⁰⁸ RP 133/2021 rd, s. 60–61.

¹⁰⁰⁹ RP 133/2021 rd, s. 60–61. Se också Helenius – Linna 2024, s. 22 och 214.

¹⁰¹⁰ RP 32/2001 rd, s. 9–10 och 42.

funktionen ska uppnås, vilket i sin tur resulterar i utdragna processer med höga rättegångskostnader.¹⁰¹¹

5.3.5 Avslutandet av förberedelsen

I RB 5:28 föreskrivs det om avslutandet av förberedelsen. I 5:28.1 stadgas det att när de omständigheter som nämns i 5:19 har retts ut vid förberedelsen eller när det av andra skäl inte längre är ändamålsenligt att fortsätta denna, ska domstolen förklara den avslutad samt överföra målet till huvudförhandling. Domstolen ska fastställa en tidpunkt för huvudförhandlingen och kalla parterna till den så som 11 kap. stadgar. Parterna ska beredas tillfälle att yttra sig om tiden för huvudförhandlingen om detta är möjligt utan olägenhet.

I *Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke* nämns det att år 2019 var mediantiden från det sista förberedelsesammanträdet till huvudförhandlingen, för de tvistemål som avgjordes under ett sammanträde, 69 dagar i hela landet.¹⁰¹² I rapporten angavs som skäl till denna fördröjning bl.a.:

- svårigheter att hitta datum som passar alla inblandade, särskilt i mål med flera parter,
- bristande tidsfrister, dvs. det är inte möjligt att hålla huvudförhandlingen under det datum som det var avsett,
- förändringar i processmaterialet under förberedelsesammanträdet och/eller i de efterföljande skriftliga uttågarna, och
- förhinder hos vittnen.¹⁰¹³

I rapporten anges också att det inte är ovanligt att det sker ändringar i processmaterialet ännu efter förberedelsesammanträdet. Enligt rapporten är det inte heller ovanligt att parterna efter förberedelsesammanträdet vill hålla förlikningsförhandlingar, vilket kan försvåra efterlevandet av de överenskomna datumen för handläggningen.¹⁰¹⁴

¹⁰¹¹ Ervasti 2009a, s. 9, Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30.

¹⁰¹² Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 27.

¹⁰¹³ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 27.

¹⁰¹⁴ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 28–29.

5.3.6 Sammanfattning av processmaterialet

5.3.6.1 Regleringens bakgrund

Domstolens skyldighet att göra en sammanfattning av processmaterialet infördes i och med underrättsreformen.¹⁰¹⁵ Domstolen skulle efter att förberedelsen hade slutförts göra en sammanfattning av parternas yrkanden och grunderna för dem, om detta ansågs ändamålsenligt för behandlingen av målet.¹⁰¹⁶ Det var således inte obligatoriskt att göra en sammanfattning.¹⁰¹⁷ Det fanns inte heller en bestämmelse om vilken form sammanfattningen skulle ha. Den kunde vara antingen muntlig eller skriftlig.¹⁰¹⁸

I förarbetena motiverades införandet av skyldigheten med att det för såväl parterna som för domstolen ofta är behövligt att domstolen innan den avgör målet redogör för vilka frågor som är föremål för rättegången och vad parterna, var för sig, har åberopat.¹⁰¹⁹ I förarbetena framförs vidare att parterna med hjälp av sammanfattningen får veta hur deras talan har uppfattats av domstolen och om allt som inverkar på målet har beaktats.¹⁰²⁰

Bestämmelsen ändrades i och med revideringen av RB år 2002. I syfte att i större grad uppnå fördelarna med en sammanfattning ansåg lagstiftaren att sammanfattningarna i fortsättningen huvudsakligen skulle vara skriftliga och att de ska göras redan innan det muntliga förberedelsesammanträdet.¹⁰²¹

5.3.6.2 Bestämmelsen om sammanfattningen

Om domstolens skyldighet att upprätta en sammanfattning stadgas i RB 5:24. I det första momentet stadgas att domstolen under förberedelsen ska göra en skriftlig sammanfattning av parternas yrkanden och grunderna för dem samt vid behov av bevisen och vad som ska styrkas med varje bevis. I 2 mom. framgår att om målet avgörs vid förberedelsen i enlighet med 5:13, 5:14 eller 5:27 görs ingen sammanfattning, om det inte finns särskilda skäl till detta. I 3 mom. slås det fast att sammanfattningen ska göras redan före förberedelsesammanträdet, om den kan anses främja den muntliga förberedelsen. Sammanfattningen ska vid behov kompletteras under förberedelsen. I 4 mom. stadgas att sammanfattningen kan göras muntligen, om en skriftlig sammanfattning kan anses onödig med hänsyn till målets art eller omfattning. Dessutom kan en skriftlig sammanfattning kompletteras muntligen. Om ett tvistigt mål avgörs med stöd av

¹⁰¹⁵ RP 15/1990 rd, s. 67–68.

¹⁰¹⁶ RP 15/1990 rd, s. 68.

¹⁰¹⁷ RP 15/1990 rd, s. 68 och RP 32/2001 rd, s. 51.

¹⁰¹⁸ RP 15/1990 rd, s. 68 och RP 32/2001 rd, s. 51.

¹⁰¹⁹ RP 15/1990 rd, s. 67–68.

¹⁰²⁰ RP 15/1990 rd, s. 68.

¹⁰²¹ RP 32/2001 rd, s. 10 och 52.

5:27 a utan att sammanträde hålls eller om målet efter den skriftliga förberedelsen överförs direkt till huvudförhandling, ska sammanfattningen göras skriftligen. Slutligen stadgas det i 5 mom. att parterna ska ges tillfälle att yttra sig om sammanfattningen.

5.3.6.3 Närmare om sammanfattningens innehåll

Det är inte obligatoriskt att nämna bevis eller bevisstema i sammanfattningen. Trots detta är uppfattningen att det ofta är fördelaktigt för den materiella koncentrationen att nämna dessa eftersom det underlättar identifikationen av de stridiga rättsfaktumen och riktandet av bevisningen till dem. Av denna orsak har det ansetts vara fördelaktigt att domaren i sammanfattningen inkluderar ett avsnitt som handlar om bevisningen i målet och att domaren tydligt kopplar ihop bevissteman till de stridiga rättsfaktumen.¹⁰²² Tanken är att om domaren gör detta underlättas utförandet av den materiella koncentrationen under förberedelsesammanträdet eftersom parterna och domaren kan använda sammanfattningen, som utgör en bra början på den materiella koncentrationen, som stöd för att fortsätta denna verksamhet under sammanträdet.¹⁰²³

Utöver det som nämns i RB 5:24.1 kan en sammanfattning även innehålla relevant bakgrundsinformation till tvisten och en beskrivning av målets rättsliga ramverk. Domaren kan i denna beskrivning t.ex. i allmänna ordalag ange domarens uppfattning om de tillämpliga bestämmelserna, deras vedertagna tolkning och bevisbördan. Också relevanta prejudikat kan vid behov nämnas.¹⁰²⁴ För att öka sammanfattningens klarhet och i förlängningen även processmaterialets klarhet, är det önskvärt att de stridiga faktumen tydligt särskiljs från de ostridiga.¹⁰²⁵ Dessa kan också numreras, vilket underlättar hänvisandet till dem.¹⁰²⁶ Om domaren har frågor till parterna eller vill att parterna kompletterar något är det fördelaktigt om frågorna och kompletteringsuppsatserna tydligt framgår.¹⁰²⁷

¹⁰²² Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 8, Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 6–7 och Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 24–25.

¹⁰²³ Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 8 och Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 6–7.

¹⁰²⁴ Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 2 och 10, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s.30–31, Hölttä 2019, s. 166 och 170, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 221–222 och Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023, s. 73. Jämför dock Virolainen – Launiala 2024, s. 274.

¹⁰²⁵ Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 2 och 7–8, Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008, s. 6–7, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s. 30, Hölttä 2019, s. 166 och 173–175, Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 24 och Virolainen – Launiala 2024, s. 275.

¹⁰²⁶ Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 8, Hölttä 2019, s. 166 och Virolainen – Launiala 2024, s. 275.

¹⁰²⁷ Hölttä 2019, s. 166 och Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 25.

5.3.6.4 Arbetet med sammanfattningen

Särskilt i omfattande mål är tidpunkten när sammanfattningen ska upprättas (se RB 5:24.3) en viktig förutsättning för att fördelarna med sammanfattningen ska få full effekt. En lyckad materiell koncentration under förberedelsesammanträdet förutsätter att domaren och parterna innan sammanträdet har en god överblick över processmaterialet och vilka åtgärder som behöver vidtas för att målet ska bli klart för avgörande. Tanken är att arbetet med sammanfattningen ska ge domaren och parterna denna insikt.¹⁰²⁸ Av denna orsak anses det viktigt att sammanfattningen tillställs parterna i god tid innan sammanträdet så att de har en faktisk möjlighet att sätta sig in i den.¹⁰²⁹

I doktrinen har Olavi Hölttä, en författare med lång advokatbakgrund, betonat att det är önskvärt att sammanfattningen tillställs parterna ungefär 2 veckor innan sammanträdet.¹⁰³⁰ En till två dagar är en alldeles för kort tid och gör det svårt för parterna att förbereda sig inför sammanträdet.¹⁰³¹ Tanken är att när både domaren och parterna redan på egen hand har börjat kristallisera tvisten och processmaterialet innan sammanträdet kan domaren och parterna tillsammans under sammanträdet fokusera på att fastställa kärntvistefrågorna och rikta bevisningen samt den juridiska argumentationen till dem. En tidigt påbörjad sammanfattning skapar således bättre förutsättningar för en materiellt och formellt koncentrerad huvudförhandling.

Hölttä har vidare understrukt att det är önskvärt att parterna aktivt deltar i arbetet med sammanfattningen.¹⁰³² Enligt Hölttäs mening vore det eftersträfvansvärt att parterna aktivt tar ställning till sammanfattningens innehåll och korrigerar eventuella missuppfattningar.¹⁰³³ Det framförs vidare att det är viktigt att parterna tar på allvar och skaffar den utredning som behövs för att kunna svara på de frågor eller kompletteringsuppmaningar som domaren har gjort i sammanfattningen innan förberedelsesammanträdet.¹⁰³⁴ Fördelen med att domaren ställer frågor i sammanfattningen, som domaren ber parterna svara på under sammanträdet, är att detta förfaringssätt avsevärt kan minska behovet av separata skriftliga inlagor och undvika behovet av att skjuta upp

¹⁰²⁸ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015, s.28–31, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008 och Tapanila 2021, s. 288–289.

¹⁰²⁹ RP 32/2001 rd, s. 54, Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 5, Todistelu prosessin johdon kannalta 2008, s. 6 och Virolainen – Launiala 2024, s. 277.

¹⁰³⁰ Hölttä 2019, s. 165–166. Samma åsikt framförs i Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 6. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023, s. 74.

¹⁰³¹ Hölttä 2019, s. 165–166.

¹⁰³² Hölttä 2019, s. 59 och 173–175.

¹⁰³³ Hölttä 2019, s. 165. Se även Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 27 och Virolainen – Launiala 2024, s. 277.

¹⁰³⁴ Hölttä 2019, s. 167.

förberedelsesammanträden.¹⁰³⁵ Denna fördel går dock om intet, samtidigt som det finns en risk att handläggningen försenas och kostnaderna ökar, om parterna först vid sammanträdet bekantar sig med domarens önskemål. Parterna har då inte kunnat skaffa den tilläggsutredning som domaren potentiellt bett om.¹⁰³⁶

Hölttä lyfter också fram möjligheten att parterna kan sinsemellan innan förberedelsesammanträdet försöka klargöra vilka rättsfaktum som är tvistiga och vilka som inte är det och sedan skicka en gemensam redogörelse om detta till domstolen.¹⁰³⁷ Om detta inte görs, efterlyser Hölttä att parterna i alla fall aktivt skulle delta i arbetet med att formulera hur de stridiga och ostridiga rättsfaktumen i sammanfattningen skrivs, vilket vore till nytta vid kartläggningen av vilken bevisning som behövs i målet.¹⁰³⁸

5.3.7 Preklusion

5.3.7.1 Preklusionsreglerna för domstolsförfarandet

RB innehåller ett antal bestämmelser som kan prekludera nytt material som förts in i processen för sent. I RB 5:22 stadgas det att domstolen redan under förberedelsen kan utfärda ett preklusionsföreläggande. I RB 6:9 finns en bestämmelse som gäller preklusion av nytt processmaterial under huvudförhandlingen. Det främsta syftet med bestämmelserna är att trygga den materiella och formella koncentrationen under domstolsförfarandet i tingsrätten. Tanken är att detta sker genom att bestämmelserna ger parterna starka incitament att noggrant förbereda sig inför förfarandet och att presentera sitt processmaterial under ett tidigt skede av förberedelsen, vilket innebär att den materiella koncentrationen ges goda förutsättningar att ske effektivt, vilket i sin tur möjliggör en snabb förberedelse i kombination med att bestämmelserna hindrar parterna från att omintetgöra det fastställda processmaterialet genom att presentera nytt material under huvudförhandlingen.¹⁰³⁹ Preklusionsreglerna utgör även skydd mot illojal processföring.¹⁰⁴⁰

I RB 25:17 och 30:7 finns ytterligare bestämmelser vars syfte är att värna om instansordningen.¹⁰⁴¹ En part får endast åberopa en omständighet eller ett bevis

¹⁰³⁵ Yhteenveto riita-asian valmistelussa 2006, s. 10.

¹⁰³⁶ Hölttä 2019, s. 167.

¹⁰³⁷ Hölttä 2019, s. 59 och 173–175.

¹⁰³⁸ Hölttä 2019, s. 175.

¹⁰³⁹ RP 15/1990 rd, s. 26, RP 32/2001 rd, s. 13 och 60–61, Leppänen 1998, s. 306 och 343, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 999, Tapanila 2021, s. 320–322 och Virolainen – Launiala 2024, s. 278.

¹⁰⁴⁰ RP 32/2001 rd, s. 13 och 61, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1000 och Tapanila 2021, s. 321. Se också HD 2015:51, punkt 22 och HD 2019:56, punkt 15.

¹⁰⁴¹ Se t.ex. HD 2015:51, HD 2019:56 och HD 2022:14.

som inte lagts fram tidigare om hen gör sannolikt att hen inte kunnat åberopa omständigheten eller beviset vid lägre domstol eller hen annars haft giltiga skäl att inte göra det.

5.3.7.2 Preklusion under förberedelsen

I RB 5:22 stadgas om preklusion under förberedelsen. Ur bestämmelsen framgår att i ett mål där förlikning är tillåten kan domstolen vid behov uppmana en part att inom utsatt tid fullgöra de skyldigheter som nämns i RB 5:20.1 (presentera sitt processmaterial) vid äventyr att parten inte sedan den utsatta tiden har löpt ut får åberopa ett nytt yrkande eller en ny omständighet eller uppge ett nytt bevis, om inte parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak.

Det finns skäl att notera att bestämmelsen ger domaren skön att bestämma när domaren vill utfärda ett preklusionsföreläggande. Detta framgår ur lydelsen ”vid behov”.¹⁰⁴² I förarbetena betonas att för att syftet med förberedelsen (den förberedande funktionen) ska nås behöver domstolen verktyg som domaren kan använda för att leda förberedelsen i en önskvärd riktning (uppnå materiell koncentration snabbt och billigt). Preklusionsföreläggandet anses vara ett av dessa verktyg.¹⁰⁴³ Preklusionsföreläggandets syfte är att ge incitament åt parterna att aktivt sörja för att påskynda förberedelsen genom att presentera sitt processmaterial i ”rätt tid”, dvs. under ett tidigt skede av förberedelsen, vilket i sin tur möjliggör en effektiv materiell koncentration.¹⁰⁴⁴

Det ska framföras att preklusionsförelägganden ger domaren goda möjligheter att uppnå ovanstående vision eftersom förelägganden kan användas flexibelt. Ett föreläggande kan användas både vid skriftlig och muntlig förberedelse.¹⁰⁴⁵ Föreläggandet får ges den omfattning som är behövlig och lämplig i det enskilda fallet. Exempelvis kan föreläggandet begränsas till att endast omfatta nya bevis, men inte nya grunder.¹⁰⁴⁶ Föreläggandet kan utformas att endast gälla den ena parten eller så kan föreläggandet riktas till bägge parterna.¹⁰⁴⁷ Det är även möjligt att utforma föreläggandet så att preklusionen börjar gälla vid olika tidpunkter för käranden och svaranden.¹⁰⁴⁸

I förarbetena förespråkas emellertid en relativt passiv användning av preklusionsförelägganden. Det anges att ett föreläggande endast ska meddelas då det är nödvändigt.¹⁰⁴⁹ Som exempel på när det är nödvändigt nämns att en part

¹⁰⁴² Virolainen – Launiala 2024, s. 281.

¹⁰⁴³ RP 15/1990 rd, s. 66. Se även Virolainen – Launiala 2024, s. 279.

¹⁰⁴⁴ RP 15/1990 rd, s. 66–67 och Virolainen – Launiala 2024, s. 279–280.

¹⁰⁴⁵ RP 15/1990 rd, s. 66 och Tapanila 2021, s. 324.

¹⁰⁴⁶ RP 15/1990 rd, s. 66 och Leppänen 1998, s. 344.

¹⁰⁴⁷ Leppänen 1998, s. 345.

¹⁰⁴⁸ Tapanila 2021, s. 325.

¹⁰⁴⁹ RP 15/1990 rd, s. 67.

utan godtagbar orsak försöker fördröja rättegången eller av någon annan orsak, t.ex. av vårdslöshet, inte presenterar sitt processmaterial.¹⁰⁵⁰ Vidare anges att om det kan antas att parterna försöker handla så att det är möjligt att slutföra förberedelsen utan onödigt dröjsmål ska inget preklusionsföreläggande meddelas.¹⁰⁵¹ I förarbetena motiveras den relativt höga tröskeln med att redan stadgandets existens i sig har en effektiviserande inverkan på parternas processföring eftersom de är medvetna om att domstolen vid behov kan meddela ett preklusionsföreläggande.¹⁰⁵²

Trots att förarbetena förordar en relativt passiv användning av preklusionsförelägganden har en aktivare användning av förelägganden förespråkats på vissa håll i doktrinen i syfte att påskynda förberedelsen.¹⁰⁵³ Inom doktrinen har Tapanila framhåvt att om preklusionen används på ett ändamålsenligt sätt, är det ett tämligen fungerande verktyg för att effektivisera förberedelsen och förhindra att processmaterialets omfång sväller till en oproportionerlig omfattning.¹⁰⁵⁴

Avslutningsvis ska det konstateras att en part kan göra ett nytt yrkande eller åberopa en ny omständighet eller uppge ett nytt bevis även efter att den utsatta tiden har löpt ut, om parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak. Huruvida det föreligger en giltig orsak eller inte bedöms på basis av hur parten har drivit sitt mål (omsorgsfullt eller inte) eller om det har skett en ändring i förhållandena.¹⁰⁵⁵ Målets komplexitet kan också inverka på bedömningen. I komplicerade mål kan en högre tröskel för att prekludera nytt material tillämpas, förutsatt att det inte finns tecken på vårdslöshet eller taktiska spel i hur parten har drivit sin talan.¹⁰⁵⁶ Den part som vill införa något nytt har bevisbördan för att det finns en giltig orsak för detta.¹⁰⁵⁷

Som en giltig orsak kan t.ex. anses att en part har fått kännedom om en ny omständighet först sedan tidsfristen har löpt ut.¹⁰⁵⁸ Dessutom kan det bli nödvändigt att lägga fram en omständighet först med anledning av motpartens framställning.¹⁰⁵⁹ Samma gäller om en part inte inom utsatt tid har kunnat upptäcka vilken betydelse omständigheten har.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁰ RP 15/1990 rd, s. 67.

¹⁰⁵¹ RP 15/1990 rd, s. 67.

¹⁰⁵² RP 15/1990 rd, s. 67.

¹⁰⁵³ Tapanila 2021, s. 323–325 och 327, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–31 och Viro-lainen – Launiala 2024, s. 279 ff.

¹⁰⁵⁴ Tapanila 2021, s. 327.

¹⁰⁵⁵ Tapanila 2021, s. 325 och 330. Se även HD 1996:135, HD 2006:54, HD 2012:93, HD 2017:10, HD 2019:56 och HD 2022:14.

¹⁰⁵⁶ Tapanila 2021, s. 326–327.

¹⁰⁵⁷ RP 15/1990 rd, s. 67 och Tapanila 2021, s. 325 och 331.

¹⁰⁵⁸ RP 15/1990 rd, s. 66, Vaitoja 2014, s. 189, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1001 och Jokela 2024, s. 495.

¹⁰⁵⁹ RP 15/1990 rd, s. 66, Vaitoja 2014, s. 189 och Tapanila 2021, s. 331.

¹⁰⁶⁰ RP 15/1990 rd, s. 66 och Vaitoja 2014, s. 189.

5.3.7.3 Preklusion efter förberedelsen

I RB 6:9 stadgas om preklusion av nytt processmaterial som presenteras efter att förberedelsen har avslutats. I 6:9.1 stadgas att i ett mål där förlikning är tillåten får en part inte vid huvudförhandlingen åberopa en omständighet som parten inte har åberopat vid förberedelsen, om inte parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak. I 6:9.2 stadgas att i ett mål där förlikning är tillåten får en part inte vid huvudförhandlingen åberopa bevis som parten inte har åberopat vid förberedelsen, om det inte kan antas att partens förfarande har en giltig orsak. Nya bevis kan dock tas upp, om parterna samtycker till det.

Syftet med bestämmelsen är att säkerställa att huvudförhandlingen är materiellt och formellt koncentrerad.¹⁰⁶¹ Detta åstadkoms genom att parterna ges incitament (genom hotet om preklusion) att under förberedelsen (helst så tidigt som möjligt) ange alla de omständigheter som de vill åberopa och uppge de bevis som kommer att läggas fram i saken.¹⁰⁶² Under förberedelsen koncentreras sedan processmaterialet, vilket säkerställer att huvudförhandlingen är materiellt och formellt koncentrerad. Slutligen hindrar bestämmelsen parterna från att ointetgöra den materiella koncentrationen genom att presentera nytt material under huvudförhandlingen.¹⁰⁶³

På motsvarande vis som för RB 5:22, har den part som vill åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis vid huvudförhandlingen bevisbördan för att det finns en giltig orsak för detta.¹⁰⁶⁴ Såsom det framgår ur bestämmelsen varierar beviskravet beroende på om det är frågan om en ny omständighet eller ett nytt bevis. Om en part vill åberopa en ny omständighet räcker det med att parten fastställer den ”sannolika” förekomsten av en giltig orsak.¹⁰⁶⁵ Beviskravet är lägre för nya bevis. Det räcker att man ”kan anta” att partens förfarande berodde på ett giltigt skäl.¹⁰⁶⁶

Även om det i RB 6:9.2 stadgas att preklusionen inte gäller bevis som bägge parterna samtycker att ska tas upp vid huvudförhandlingen innebär det inte att parterna kan lägga fram vilken bevisning som helst vid huvudförhandlingen, inte ens om bägge samtycker.¹⁰⁶⁷ Enligt RB 17:8 ska domstolen nämligen avvisa bevisning som bl.a. gäller en omständighet som inte inverkar på saken, annars inte behövs, kan ersättas med bevisning som kan föras med väsentligt mindre kostnader eller besvär, eller kan ersättas med bevisning som är väsentligt mer

¹⁰⁶¹ RP 32/2001 rd, s. 13 och 60–61 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

¹⁰⁶² RP 32/2001 rd, s. 61 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1000.

¹⁰⁶³ RP 15/1990 rd, s. 26, 66–67 och 80–81, RP 32/2001 rd, s. 13 och 60–61 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 999.

¹⁰⁶⁴ RP 15/1990 rd, s. 80–81, RP 32/2001 rd, s. 62, Vaitoja 2014, s.178 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1001.

¹⁰⁶⁵ RP 32/2001 rd, s. 62 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1002.

¹⁰⁶⁶ RP 32/2001 rd, s. 62 och Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1002.

¹⁰⁶⁷ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1000.

tillförlitlig. I doktrinen anges att i många fall har den bevisning som åberopas först vid huvudförhandlingen, men som inte åberopats under förberedelsen, en karaktär av en sista desperat ”räddningsplanka” som parten inte ens själv i början av förfarandet ansåg vara av relevans.¹⁰⁶⁸ Domstolen har även en skyldighet att genom sin processledning se till att ingen onödig bevisning läggs fram i målet (se RB 5:21.3 och 6:2a:2).¹⁰⁶⁹

5.4 UPPFYLLS KRAVBILDEN SOM FÖRBEREDELSENS MÅLSÄTTNING STÄLLER?

5.4.1 Handläggningens yttre förlopp: en löst åtsittande helhet med långa väntetider

Enligt mig verkar handläggningen under den finska förberedelsen i allmänhet inte stå i samklang med kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande. M.a.o. verkar handläggningen under förberedelsen i allmänhet inte uppfylla en balansgång där det finns ett rimligt förhållande mellan å ena sidan målets omfattning, svårighetsgrad, målets betydelse för parterna och den i målet aktuella frågans samhälleliga betydelse och å andra sidan hur mycket resurser (tid och pengar) som allokeras till målets handläggning.

Som det kommer att framgå i mer detalj nedan anses den finska förberedelsen vara alltför långsam. Vidare konstateras det i doktrinen att i många fall innehåller handläggningen under förberedelsen två eller flera förberedelse-sammanträden, vilket i sin tur resulterar i ett massivt omfång för förberedelsen och utdragna processer med höga rättegångskostnader.¹⁰⁷⁰ Problemet är således att alltför stora resurser (tid och pengar) tenderar att allokeras till målets handläggning.

Det ska också upprepas att inom den finska civilprocessen finns det inte ett uttryckligt krav på ett proportionerligt domstolsförfarande och att den nyss nämnda formuleringen om ett rimligt förhållande mellan de två vågskålarna inte används. Trots detta anser jag ändå att det inom den finska civilprocessen finns ett motsvarande krav. Kravet formuleras endast på ett annat sätt. Det finska kravet kan spåras tillbaka till målsättningen om att processen ska vara snabb, billig och säker. Därmed måste också förberedelsen upprätthålla en godtagbar balans mellan dessa ändamål.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁸ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1000.

¹⁰⁶⁹ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1000.

¹⁰⁷⁰ Ervasti 2009a, s. 9, Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30.

¹⁰⁷¹ Se avsnitt 2.5.3.5 ovan.

I avsnitt 5.1 har det framförts att det inom den finska civilprocessrättsliga diskussionen råder en bred konsensus om att domstolsförfarandet i tingsrätten är alltför långsamt, vilket är ett faktum som anses vara problematiskt.¹⁰⁷² I *Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke* konstateras det att handläggningen i tingsrätterna alltför ofta präglas av långa väntetider. Det understryks att i synnerhet tiden från svaromålet till det första muntliga förberedelsesammanträdet ofta är onödigt lång.¹⁰⁷³ Det anges att det är den största tidsfördröjningen under handläggningen. I rapporten nämns det att år 2019 var mediantiden från målets anhängiggörande till det första muntliga förberedelsesammanträdet, för de tvistemål som avgjordes under ett sammanträde, 278 dagar i hela landet.¹⁰⁷⁴ I rapporten angavs som skäl till denna fördröjning bl.a.:

- att stämningsansökningarnas och svaromålens omfattning och bristande kvalitet har en betydande inverkan på hur snabbt domaren kan handlägga målet (behov av komplettering och/eller fortsatt skriftväxling se RB 5:15a),
- begränsad specialisering hos domarna,
- domstolarnas begränsade resurser,
- svårigheter för domarna att få en uppfattning om målet, och
- att domare försöker handlägga olika måltyper och mål av varierande omfattning på samma sätt.¹⁰⁷⁵

Enligt Finlands Advokatförbund kan handläggningen av ett tvistemål se ut på följande sätt.

- Käromålet förbereds i 3 månader.
- Delgivningen räcker 3 månader.
- Givandet av svaromålet räcker 3 månader.
- Det räcker 12 månader innan det muntliga förberedelsesammanträdet äger rum.
- Det framgår att det inte är möjligt att avsluta förberedelsen.
- Den skriftliga förberedelsen fortsätter i 6 månader.
- Ett nytt muntligt förberedelsesammanträde ordnas.
- Det bestäms att huvudförhandlingen ska hållas om 6 månader.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷² Se t.ex. LaUB 31/2022 rd, s. 4, OM 2022:39, s. 38 ff, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26 ff, Virolainen – Launiala 2024, s. 35 ff, K 15/2024 vp, s. 113 och OM 2025:15, s. 20–21.

¹⁰⁷³ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 16.

¹⁰⁷⁴ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 18.

¹⁰⁷⁵ Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 18.

¹⁰⁷⁶ Se <https://asianajajaliitto.fi/asianajajaliitto/mita-teemme/tyotapareformi/> läst 12.11.2024.

I doktrinen har det framförts att de omfattande stämningsansökningarna och svaromålen försvårar domarens uppgift att utforma handläggningen.¹⁰⁷⁷ I doktrinen har Matti Kuuliala, en författare med lång domarbakgrund, konstaterat att domare i allmänhet verkar ha svårt att utforma handläggningen till en ändamålsenlig helhet där målet framskrider tids- och kostnadseffektivt mellan de olika faserna under förberedelsen. Kuuliala konstaterar vidare att domare i allmänhet tenderar utöva en alltför tillåtande formell processledning som inte är tillräckligt effektiv, och detta är en delorsak till att handläggningen i finska domstolar är långsam och dyr.¹⁰⁷⁸ Kuuliala specificerar inte exakt vad han syftar på men han verkar anse att domare i allmänhet aktivare borde sträva till att utforma handläggningen till en mer formellt koncentrerad helhet och inte låta handläggningen bli en löst åtsittande helhet med långa perioder mellan förberedelsens olika skeden.¹⁰⁷⁹

Enligt mig är följande faktorer starkt bidragande till den långsamma och löst åtsittande handläggningen som präglas av de långa väntetiderna. Den svaga betoningen av formella frågor har resulterat i att det inte har utvecklats ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Den svaga betoningen i kombination med avsaknaden av det planmässiga tillvägagångssättet är orsaken till att det inte har utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna. I stället tenderar uppgiften att utforma förberedelsens yttre förlopp i allmänhet främst falla på domaren medan parterna inte tilldelas en stor eller aktiv roll i verksamheten.

Dessa faktorer förklarar i sin tur varför det inte heller har uppstått en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet ska fungera som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans grundligt planerar förberedelsen genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att reda ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande. M.a.o. har det inte formats en allmän uppfattning om att tidsplanen kan användas som ett verktyg för att förmå domaren och parterna att ingå i en gemensam grundlig dialog om hur förberedelsen effektivt kan föras framåt och samtidigt tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för detta. Av denna orsak uppstår det inte heller i allmänhet en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen under förberedelsen förhindras från att avstanna. Snarare verkar det motsatta ske. Målen drivs inte framåt med ett gott tempo

¹⁰⁷⁷ Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30. Se även KM 2003:3, s. 264 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277.

¹⁰⁷⁸ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–29. Se även KM 2003:3, s. 162–163 och 198, Tapanila 2021, s. 251–253, Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277 och Virolainen – Launiala 2024, s. 50–52.

¹⁰⁷⁹ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–29.

och handläggningen under förberedelsen verkar i allmänhet präglas av en start-stopp-natur. Den finska tidsplanen för förfarandet kan således inte enligt mig betecknas som en omfattande tidsplan. Tidsplanen kan i stället betecknas som en snäv tidsplan.¹⁰⁸⁰

Sammantaget kan det konstateras att det finska förhållningssättet till formella frågor under förberedelsen inte är i linje med de senaste europeiska tankarna inom huvudförhandlingsmodellen.¹⁰⁸¹ Det samma kan sägas om samarbetsprincipens budskap om att en effektiv process förutsätter en aktiv medverkan (genom att samarbeta) av både domaren och parterna i utformandet av förberedelsens yttre förlopp.¹⁰⁸²

Med detta sagt är det samtidigt viktigt att notera att det långsamt har skett en förbättring gällande dessa frågor på senare tid. Det har nämligen långsamt börjat uppstå en större medvetenhet om att formella frågor och ett planmässigt tillvägagångssätt är något som är viktigt att betona.¹⁰⁸³ Ett tecken på detta är att Finlands Advokatförbund har föreslagit att en bindande processplan ska upprättas i alla tvistemål i början av processen. Advokatförbundet förordar att processplanen ska innehålla en tidtabell för den skriftliga förberedelsen, förberedelsesammanträdet och huvudförhandlingen. I syfte att säkerställa att parterna följer den uppgjorda tidsplanen föreslår Advokatförbundet att domstolen ska använda preklusionsförelägganden (se RB 5:22). Exempelvis kan preklusionsföreläggandet användas för att få parterna att utföra vissa processhandlingar innan ett visst datum, och när den utsatta tiden har löpt ut kan dessa processhandlingar inte längre företas.¹⁰⁸⁴

Ytterligare ett tecken utgör det handlingssätt som i fortsättningen kommer att förutsättas pga. lagändringen som innebär att i fortsättningen ska en bild- och ljudupptagning göras av den muntliga bevisning som tas emot vid tingsrätten. För att bild- och ljudupptagningen ska kunna användas på ett ändamålsenligt sätt av fullföljdsdomstolen vid ett eventuellt överklagande ändrades lydelsen av RB 5:17.1 så att domstolen i fortsättningen ska genomföra förberedelsen så att målet vid huvudförhandlingen kan behandlas i ett sammanhang och på ett strukturerat sätt.¹⁰⁸⁵ I förarbetena till lagändringen anges att behandling av

¹⁰⁸⁰ Se avsnitt 2.3.4.3 ovan.

¹⁰⁸¹ För en redogörelse om de senaste europeiska tankarna om formella frågor under förberedelsen se avsnitt 2.3.4 ovan.

¹⁰⁸² För en analys av samarbetsprincipen i ELI/UNIDROIT:s modellregler se avsnitt 2.4.3–2.4.7 ovan.

¹⁰⁸³ Se t.ex. Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021, s. 19–22, OM 2022:39, s. 98, Viro-lainen – Launiala 2024, s. 59–60 och Helenius – Linna 2024, s. 22 och 214.

¹⁰⁸⁴ Se <https://asianajajaliitto.fi/asianajajaliitto/mita-teemme/tyotapareformi/> (läst 23.10.2024) och <https://advokaatti.fi/2022/02/11/tyotapareformi-oikeudenhoidon-uusilla-aalloilla/> (läst 23.10.2024).

¹⁰⁸⁵ Den tidigare formuleringen löd: Domstolen ska genomföra förberedelsen så att målet kan behandlas utan avbrott vid huvudförhandlingen.

målet på ett strukturerat sätt avser en behandling där de frågor som är föremål för avgörande i målet vid huvudförhandlingen behandlas i konsekvent ordningsföljd och på så sätt att olika helheter skiljer sig tillräckligt från varandra. Kravet på att behandlingen ska genomföras på ett strukturerat sätt gäller hela huvudförhandlingen, men särskilt viktigt är det när den muntliga bevisningen tas emot. Tanken är nämligen att om målet vid huvudförhandlingen behandlas på ett strukturerat sätt är det enklare att göra en ändamålsenlig bild- och ljudupptagning av den muntliga bevisningen.¹⁰⁸⁶

I förarbetena till lagändringen motiveras ändringen av RB 5:17.1 med att uppnåendet av målet om en ändamålsenlig användning av bild- och ljudupptagningen förutsätter att man sätter vikt vid handläggningssättet under huvudförhandlingen redan vid förberedelsen.¹⁰⁸⁷ I förarbetena nämns det vidare att genom att som mål för förberedelsen lägga till ett säkerställande av att målet behandlas på ett strukturerat sätt under huvudförhandlingen betonas betydelsen av förberedelsen och särskilt det muntliga förberedelsesammanträdet. Det konstateras vidare att vid förberedelsen ska det i större omfattning än tidigare fästas vikt vid att omsorgsfullt klargöra den muntliga bevisning som parterna ämnar presentera och bevistemana. Dessutom ska det föras mera detaljerade diskussioner än i nuläget om på vilket sätt och i vilken ordning varje person som ska förhöras ska bli förhörd. Slutligen anges det att i synnerhet i mera omfattande mål ska det ofta utarbetas en skriftlig processplan för detta ändamål.¹⁰⁸⁸

Lagändringen medför en större betoning av ett planmässigt tillvägagångssätt vid huvudförhandlingen. Däremot, till skillnad från Advokatförbundets förslag, utgör inte lagändringen ett försök av lagstiftaren att försöka effektivisera förberedelsen genom att uppmuntra användningen av omfattande tidsplaner för förfarandet och därigenom förmå domaren och parterna att i fortsättningen tillsammans grundligt planera och utforma förberedelsens yttre förlopp i syfte att uppnå en effektiv handläggning där förberedelsen drivs igenom med ett gott tempo och att man därigenom kan undvika långa väntetider under förberedelsen.

I stället handlar lagstiftarens uppmaning om att säkerställa att målet vid huvudförhandlingen behandlas på ett strukturerat sätt genom att de frågor som är föremål för avgörande behandlas i konsekvent ordningsföljd och på så sätt att olika helheter skiljer sig tillräckligt från varandra. Enligt mig är det svårt att förutspå om detta leder till att tidsplanen för förfarandet får en större roll i framtiden. Exempelvis att tidsplanen i större utsträckning börjar uppfattas som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans noggrant utformar förberedelsens yttre förlopp så att de kan säkerställa att målet

¹⁰⁸⁶ RP 133/2021 rd, s. 60–61.

¹⁰⁸⁷ RP 133/2021 rd, s. 60.

¹⁰⁸⁸ RP 133/2021 rd, s. 61.

förbereds på ett sådant sätt att målet vid huvudförhandlingen kan behandlas i ett sammanhang och på ett strukturerat sätt.

Kanske lagändringen leder till en dylik utveckling, kanske inte. Personligen är jag skeptisk eftersom det enligt mig är frågan om två olika saker. Det är en sak att noggrant utforma förberedelsens yttre förlopp genom att uppgöra en omfattande tidsplan som innehåller ett kronologiskt schema över vad som ska hända vid vilken tidpunkt under förberedelsen, t.ex. när ytterligare skrifter ska ges in till domstolen, när förberedelsesammanträdet ska hållas osv. Detta görs i syfte att å ena sidan ge den materiella koncentrationen av processmaterialet goda förutsättningar att lyckas genom att skräddarsy handläggningen i enlighet med målets enskilda behov. Å andra sidan görs det för att uppnå en effektiv handläggning där förberedelsen drivs igenom med ett gott tempo och där handläggningen förhindras från att stanna upp.

Det är emellertid en annan sak att under förberedelsen göra ansträngningar för att säkerställa att målet vid huvudförhandlingen behandlas på ett strukturerat sätt genom att de frågor som är föremål för avgörande behandlas i konsekvent ordningsföljd och att olika helheter på så sätt skiljer sig tillräcklig från varandra. En omfattande tidsplan för förberedelsen där handläggningen skräddarsys enligt målets enskilda behov skulle enligt min mening underlätta detta strävande. Det är dock inte säkert att kopplingarna mellan dessa skilda "saker" identifieras. Lagstiftaren verkar i alla fall inte ha gjort det. Däri ligger orsaken bakom min skepticism.

Avslutningsvis vill jag dock framföra att jag anser att det är en positiv utvecklingslinje inom det finska civilprocessrättsliga tankegodset att det skett en långsamt ökande medvetenheten om att formella frågor och planmässighet är något som är viktigt att betona. Jag anser att Advokatförbundets förslag är särskilt positivt eftersom förslaget strävar till att effektivisera förberedelsen genom att förmå domaren och parterna att tillsammans grundligt planera och utforma förberedelsens yttre förlopp och genom detta uppnå en handläggning där förberedelsen drivs igenom med ett gott tempo.

Med detta sagt är det samtidigt viktigt att understryka att ovanstående ökade medvetenhet enligt mig inte ännu har resulterat i en allmänt vedertagen uppfattning om att formella frågor ska betonas starkt under förberedelsen eller att det finska förfarandet i allmänhet skulle präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. M.a.o. har den ökade medvetenheten om de nyss nämnda aspekterna inte ännu fått ett fotfäste inom det civilprocessrättsliga tankegodset. Enligt mig måste medvetenheten ytterligare spridas en hel del innan man kan säga att det har skett en förändring på ett allmänt plan.

5.4.2 En ineffektiv materiell koncentration

Under förberedelsen ligger betoningen på materiella frågor. Vidare görs stora ansträngningar för att uppnå förberedelsens förberedande funktion.¹⁰⁸⁹ I linje med detta förväntas både domaren och parterna aktivt medverka i utförandet av den materiella koncentrationen.¹⁰⁹⁰ Trots detta verkar det som att utförandet av den materiella koncentrationen i allmänhet tenderar att vara ineffektivt.

Ovan nämndes att förberedelsesammanträdet utgör kärnan i den finska förberedelsen. Lagstiftarens målsättning är att endast ett sammanträde ska hållas (se RB 5:15c.4). M.a.o. är förväntningen att den materiella koncentrationen som påbörjats i stämningsansökan respektive svaromålet och vidare utvecklats i sammanfattningen (se RB 5:24) ska slutföras i så stor utsträckning som möjligt under sammanträdet. Ovan nämndes emellertid också att det i praktiken verkar förekomma svårigheter med att uppnå lagstiftarens målsättning. I doktrinen konstateras det nämligen att i många fall förutsätts en handläggning som innehåller två eller flera förberedelsesammanträden för att förberedelsens förberedande funktion ska uppnås, vilket i sin tur resulterar i ett massivt omfång för förberedelsen och utdragna processer med höga rättegångskostnader.¹⁰⁹¹

Vad är då orsakerna till detta? Enligt mig är en delorsak att förberedelsens förberedande funktion betonas för starkt inom den finska förberedelsen och att ändamålet en snabb process och domarens ansvar för att målets handläggning fortskrider och inte stannar upp inte betonas tillräckligt starkt. Ett annat sätt att uttrycka det hela är att förberedelsens förberedande funktion betonas för starkt och att kravet om ett proportionerligt domstolsförfarande inte betonas tillräckligt starkt. Valet av vad som betonas och följaktligen vad som inte betonas, leder enligt mig till att det i allmänhet verkar finnas en tendens att ”överförbereda” målen och att tröskeln för att avsluta förberedelsen och gå över till huvudförhandlingen därmed blir för hög. Orsaken till varför målen överförbereds verkar vara att man ska kunna vara helt säker på att huvudförhandlingen faktiskt kommer att vara materiellt och formellt koncentrerad. Förklaringen till handlingsmönstret kan enligt mig delvis sökas från historien. Det finns helt enkelt en stark vilja att undvika problemen som präglade det muntligt-protokollariska förfarandet, t.ex. svårigheter med att materiellt koncentrera processmaterialet och problemet med uppskov.

¹⁰⁸⁹ RP 15/1990 rd, s. 1, 5–6 och 23–24, 61–63, RP 32/2001 rd, s. 7–8, 29 och 45 och RP 133/2021 rd, s. 60. Se även Leppänen 1998, s. 97 och 100 ff, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 973 och 994–996, Tapanila 2021, s. 248–249 och Jokela 2024, s. 430.

¹⁰⁹⁰ RP 15/1990 rd, s. 27–28 och 64–66, RP 32/2001 rd, s. 51–52, Todistelu prosessinjohtoon kannalta 2008, s. 5, Vaitoja 2014, s. 383 ff, Prosessioikeus/ Lappalainen – Hupli 2021, s. 1002 ff, Tapanila 2021, s. 274–275 och Virolainen – Launiala 2024, s. 377.

¹⁰⁹¹ Ervasti 2009a, s. 9, Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30.

Med detta sagt ska det dock framföras att enligt mig är en större faktor bakom förberedelsens massiva omfång och de utdragna processerna att det verkar som att domaren och parterna i allmänhet tenderar ha svårigheter med att effektivt lyckas utföra sin del av den materiella koncentrationen.

I doktrinen anges det att de omfattande stämningsansökningarna och svaromålen gör det till en arbetsdryg uppgift för domaren att utöva en effektiv materiell processledning,¹⁰⁹² och att göra sin sammanfattning av processmaterialet.¹⁰⁹³ Kuuliala har i doktrinen konstaterat att domare i allmänhet verkar ha svårt att lyckas väl med dessa uppgifter. Enligt Kuuliala lyckas domare inte i allmänhet, varken i sin sammanfattning innan sammanträdet eller under själva sammanträdet, i en tillräckligt hög grad materiellt koncentrera parternas omfattande och oprecisa processmaterial, vilket i förlängningen innebär att parterna och domstolen under sin dialog inte lyckas fastställa processmaterialet i en tillräckligt hög utsträckning under sammanträdet.¹⁰⁹⁴ Kuuliala fortsätter med att konstatera att eftersom den materiella koncentrationen inte sker tillräckligt effektivt, förutsätts i många fall en handläggning som innehåller två eller flera förberedelsesammanträden för att förberedelsens förberedande funktion ska uppnås.¹⁰⁹⁵

Kuuliala fortsätter med att framföra att en stor del av de grundläggande problemen med tvistemålsprocessen (dyr och långsam) inte beror på lagstiftningen, utan på att domarna och parterna inte agerar i enlighet med hur det i RB är tänkt att målen ska handläggas.¹⁰⁹⁶ Denna observation gjordes redan av domstolsväsendets utvecklingskommitté år 2003.¹⁰⁹⁷ Kuuliala konstaterar därefter att domarna därför bör ta sitt ansvar och se till att den befintliga lagstiftningen och de verktyg som den erbjuder används på det sätt som lagstiftaren avsåg. Mycket av de nuvarande problemen skulle enligt Kuuliala kunna åtgärdas genom detta.¹⁰⁹⁸

Slutligen konstaterar Kuuliala att ändringar i lagstiftningen endast i begränsad utsträckning kan avhjälpa de grundläggande problemen om domarna och parterna inte handlar i enlighet med hur det är tänkt att RB ska tillämpas.¹⁰⁹⁹ Det finns skäl att observera att även Tapanila, som också har en lång

¹⁰⁹² Tapanila 2021, s. 263–265 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30.

¹⁰⁹³ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277.

¹⁰⁹⁴ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–29. Se även Tapanila 2021, s. 251–253, Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 992–993, Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277 och Virolainen – Launiala 2024, s. 269–271.

¹⁰⁹⁵ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 26–30. Se även Tapanila 2021, s. 263–265.

¹⁰⁹⁶ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–29 och 33–34.

¹⁰⁹⁷ KM 2003:3 s. 162 och 209–210.

¹⁰⁹⁸ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–29 och 33–34.

¹⁰⁹⁹ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 29.

domarerfarenhet, i doktrinen har framfört samma ståndpunkter som angetts ovan.¹¹⁰⁰ Även i Justitieministeriets bedömningspromemoria (gällande rättegångskostnader i tvistemål) görs liknande observationer.¹¹⁰¹

Gällande de verktyg som RB erbjuder har det bl.a. på vissa håll inom doktrinen förespråkats en aktivare användning av de preklusionsförelägganden som domaren kan utfärda under förberedelsen (se RB 5:22) i syfte att påskynda förfarandet.¹¹⁰² Den största kritiken har emellertid riktats mot användningen av domarens sammanfattning av processmaterialet (se RB 5:24). Ovan framgick det att Kuuliala har konstaterat att domare i allmänhet inte i tillräckligt hög grad lyckas materiellt koncentrera parternas omfattande processmaterial i sin sammanfattning, vilket i förlängningen innebär att den materiella koncentrationen under förberedelsesammanträdet försvåras eftersom grunden till dialogen mellan domstolen och parterna inte är tillräckligt ”förädlad”.¹¹⁰³

Kritik framgår också i rapporten ”Samstämmigheten mellan processledning och domstolspraxisen inom domkretsen för Helsingfors hovrätt”.¹¹⁰⁴ Med tanke på syftet för sammanfattningen var det enligt rapporten något oroande att en betydande andel av respondenterna ansåg att alla relevanta rättsfaktum och den centrala rättsliga frågeställningen inte framgår ur sammanfattningen.¹¹⁰⁵ Majoriteten av respondenterna ansåg att sammanfattningarna inte var tillräckligt koncisa,¹¹⁰⁶ och mer än hälften gav ett dåligt betyg eftersom det ur sammanfattningen inte framgick domarens preliminära syn på vilka rättsfaktum som är ostridiga och vilka som är stridiga.¹¹⁰⁷ Respondenterna önskade också att de frågor som är rättsligt relevanta skulle särskiljas i sammanfattningen.¹¹⁰⁸

På vissa håll inom doktrinen riktas i stället kritik mot parternas processföring. Det har bl.a. framförts att de omfattande stämningsansökningarna och svaromålen inte är oförklarliga för arbetsfördelningen mellan domstolen

¹¹⁰⁰ Tapanila 2021, s. 6–7 och 251–253.

¹¹⁰¹ OM 2021:16, s. 88.

¹¹⁰² Tapanila 2021, s. 323–325 och 327, Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–31 och Virolainen – Launiala 2024, s. 279 ff.

¹¹⁰³ Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 28–29. Se även Tapanila 2021, s. 251–253, Prosessi-oikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 992–993, Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–277 och Virolainen – Launiala 2024, s. 269–271.

¹¹⁰⁴ Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä 2012, s. 12–13 och 46–50.

¹¹⁰⁵ Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä 2012, s. 12–13. Se också (15.3) och (15.4) på s. 46. Se även den öppna responsen på s. 46–47 och 48–50.

¹¹⁰⁶ Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä 2012, s. 13. Se också (15.5) på s. 46. Se även den öppna responsen på s. 46–47 och 48–50.

¹¹⁰⁷ Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä 2012, s. 13. Se också (15.8) på s. 46. Se även den öppna responsen på s. 46–47 och 48–50.

¹¹⁰⁸ Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä 2012, s. 13. Se även den öppna responsen på s. 46–47 och 48–50.

och parterna. Det understryks att parterna förväntas själva (i alla fall då de har ett juridiskt biträde) kunna sammanfatta sin talan med tillräcklig exakthet i sin stämningsansökan respektive svaromål. Det är inte meningen att stämningsansökan och svaromålet ska vara ”grova utkast”. Även om domaren ska utöva materiell processledning är det inte domarens uppgift att på egen hand få ordning på parternas talan genom att materiellt koncentrera saken i sin sammanfattning. Tanken är snarare att domaren i sin processledning med hjälp av bl.a. sammanfattningen ska klarlägga oklara eller ofullständiga åberopanden, vid behov hjälpa parterna att identifiera vilka frågor som är stridiga respektive ostridiga och vid behov hjälpa parterna att identifiera tvistens kärna och påpeka vilka frågor som möjligtvis i och med identifikationen inte längre är stridiga.¹¹⁰⁹ Av dessa orsaker har det på vissa håll i doktrinen framförts att bestämmelsen om sammanfattningen inte tar tillräcklig hänsyn till ovanstående snedvridna arbetsfördelning, utan verkar i själva verket förstärka den.¹¹¹⁰

Således trots att materiella frågor betonas starkt, stora ansträngningar görs för att uppnå den förberedande funktionen och domaren och parterna båda förväntas aktivt medverka i utförandet av den materiella koncentrationen, verkar problemet vara att själva utförandet i allmänhet alltför ofta präglas av ineffektivitet. Förklaringen till ineffektiviteten kan spåras till kritiken som riktats till både domarens och parternas utförande av sin del av den materiella koncentrationen.

5.4.3 Summering och karaktärsdrag

Enligt mig uppfyller det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen inte den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Problemet är inte att förberedelsens förberedande funktion inte uppnås under förberedelsen. Jag baserar min slutsats på att det i den finska civilprocessrättsliga diskussionen (lagberedningsmaterial, rapporter, utvärderingar och doktrinen) inte framgår kritik om att den förberedande funktionen i allmänhet inte skulle uppnås.

Däremot finns det två grundläggande problem. Ett problem verkar vara att den materiella koncentrationen i allmänhet tenderar vara alltför ineffektiv. Detta i sin tur resulterar i att förberedelsens omfång alltför ofta tenderar vara massivt eftersom det förutsätts så många åtgärder (t.ex. flera förberedelsesammanträden) innan den förberedande funktionen uppnås. Det andra problemet verkar vara att handläggningens yttre förlopp i allmänhet tenderar vara en löst åsittande helhet som präglas av långa väntetider. Därmed är de två grundläggande

¹¹⁰⁹ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2024, s. 275–276.

¹¹¹⁰ Prosessioikeus/Lappalainen – Hupli 2021, s. 1008.

problemen, särskilt när de kombineras med varandra, starkt bidragande till de höga kostnaderna och att förfarandet är så långsamt.

Jag anser vidare att den starka betoningen av materiella frågor på bekostnad av de formella gör att man kan beteckna den finska förberedelsen som en materiell förberedelse. Att de formella frågorna faller i skymundan leder enligt mig till tydliga problem. Det finns inte ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen, vilket har resulterat i att förberedelsens yttre förlopp *de facto* inte tenderar att utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna. Vidare tenderar målen under förberedelsen inte i allmänhet drivas framåt med ett gott tempo, istället verkar handläggningen präglas av en start-stopp-natur.

Avslutningsvis avser jag lyfta fram några karaktärsdrag som enligt min mening präglar den finska förberedelsen i tingsrätten.

- Betoning av materiella frågor vilket återspeglas i stora satsningar på den materiella koncentrationen.
- De formella frågorna faller i skymundan, vilket återspeglas i att handläggningen inte präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt.
- Ojämn medverkan i utformandet av förberedelsens yttre förlopp. Uppgiften faller främst på domaren medan parterna har en mindre roll.
- Både domaren och parterna förväntas aktivt medverka i den materiella koncentrationen. Kritik riktas emellertid till både domarnas och parternas utförande av sin del av den materiella koncentrationen.
- Betoning av den muntliga handläggningsformen, vilket återspeglas i att stora förväntningar placeras på det muntliga förberedelsesammanträdet.
- Domstolsförfarandet kan betecknas som framtungt eftersom förberedelsen överbetonas vilket resulterar i att huvudförhandlingen faller i skymundan.

6 Rättsjämförande analys

6.1 KAPITLET'S DISPOSITION

I den här avhandlingen har det framgått att målsättningen för förberedelsen är densamma i Finland, Sverige och Norge.¹¹¹¹ I tillägg har det framgått att på en grundläggande nivå är uppfattningen om och förväntningarna på förberedelsens roll inom underrättsförfarandet och den verksamhet som sker under förberedelsen densamma i dessa länder. Det har också framgått att lagbestämmelserna för förberedelsen har stora likheter. Trots dessa gemensamma nämnare finns det klara skillnader i hur förberedelsen genomförs. Enligt min mening är det möjligt att identifiera tre alternativa tillvägagångssätt vid förberedelsen. Det har vidare framgått att de olika tillvägagångssätten har varierande framgång med att uppfylla den kravbild som förberedelsens målsättning ställer.¹¹¹²

Frågan blir då varför förberedelsen genomförs på olika sätt. Jag anser att en central orsak går att finna i huruvida det inom tillvägagångssättet anses att materiella och/eller formella frågor ska betonas under förberedelsen. Enligt mig har nämligen valet av betoningar en inverkan på a) hur stor roll förberedelsen tilldelas inom förfarandet, b) hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka i den verksamhet som sker under förberedelsen, c) förberedelsens handläggningsform och d) uppfattningen om hur de verktyg ska användas som tagits fram för att underlätta utförandet av domarens och parternas uppgifter.

Under det här kapitlet analyserar jag ovanstående tema. Genom analysen av skiljelinjen huruvida materiella och/eller formella frågor ska betonas och hur valet av betoningar inverkar på ovanstående förhållanden avser jag fortsätta kartläggningen och systematiseringen av Finlands, Sveriges och Norges tillvägagångssätt vid förberedelsen enligt följande: A) en materiell förberedelse (Finland), B) en formell förberedelse (Norge) och C) en balanserad förberedelse (Sverige).

Analysen visar på ett tydligt sätt hur och varför ländernas tillvägagångssätt skiljer sig åt genom att tydliggöra att även om målsättningen för förberedelsen är densamma och lagbestämmelserna därtill har stora likheter finns det klara skillnader i det tankegod som är kopplat till förberedelsen. Därtill underlättar analysen att identifiera och förklara vilka för- och nackdelar som kan förknippas med respektive lands tillvägagångssätt. Dessa kan sedan jämföras sinsemellan.

¹¹¹¹ Se avsnitt 2.5 ovan.

¹¹¹² Se avsnitt 3.4, 4.4 och 5.4 ovan.

6.2 VALET AV BETONINGAR

Enligt mig kan den svenska förberedelsen betecknas som en balanserad förberedelse. Detta eftersom både materiella och formella frågor betonas under förberedelsen.¹¹¹³ Det finns en insikt om att bägge behövs och att ingendera ska överbetonas på bekostnad av den andra. Det kan vidare noteras att den svenska uppfattningen är i linje med de senaste europeiska tankarna inom huvudförhandlingsmodellen.¹¹¹⁴ Samma kan inte sägas om de finska eller norska tillvägagångssätten. Under den finska förberedelsen ligger betoningen på materiella frågor. En konsekvens av den starka betoningen av de materiella frågorna är dock att de formella frågorna faller i skymundan under förberedelsen.¹¹¹⁵ Det motsatta gäller för den norska förberedelsen. I Norge betonas formella frågor under förberedelsen, vilket i sin tur sker på bekostnad av de materiella som har en tendens att falla i skymundan.¹¹¹⁶

Tabell 5 – Betonas materiella och/eller formella frågor under förberedelsen?

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella

6.3 TILLDELAS FÖRBEREDELSEN EN STOR ROLL INOM UNDERRÄTTSFÖRFARANDET?

Förberedelsen tillmäts en viktig roll inom det svenska tingsrättsförfarandet. Uppfattningen är att det inte är möjligt att genomföra ett lyckat domstolsförande om den förberedande funktionen inte uppnås. Det finns en medvetenhet om att en väl genomförd materiell koncentration förutsätter tids- och resursinvesteringar. Det finns dock skäl att notera att den förberedande funktionen inte överbetonas. Den tillåts m.a.o. inte uppnås till vilket pris som helst. Tvärtom finns det en djupt förankrad uppfattning om att den materiella koncentrationen inte får räcka för länge. Den *ska* ske skyndsamt.¹¹¹⁷ Detta kan kopplas ihop med att domarens ansvar för att målets handläggning fortskrider och inte stannar upp betonas starkt och har dessutom vuxit i betydelse med åren.¹¹¹⁸ Även om förberedelsen således innehar en viktig roll kan det enligt mig inte sägas att den

¹¹¹³ Se avsnitt 3.2.3 ovan.

¹¹¹⁴ Se avsnitt 2.3.3–2.3.6 ovan.

¹¹¹⁵ Se avsnitt 5.2.3 ovan.

¹¹¹⁶ Se avsnitt 4.2.3 ovan.

¹¹¹⁷ Se avsnitt 3.2.2 ovan.

¹¹¹⁸ Se avsnitt 3.2.5 ovan.

överbetonas på bekostnad av huvudförhandlingen. Det kan inte heller sägas att förberedelsen faller i skymundan av huvudförhandlingen. Detta innebär att underrättsförfarandet kan betecknas som balanserat.¹¹¹⁹

Också i Finland tilldelas förberedelsen en viktig roll och stora tids- och resursinvesteringar allokeras till förberedelsen. Stora ansträngningar görs för att uppnå förberedelsens förberedande funktion. Detta kan enligt mig delvis förklaras genom den finska betoningen av materiella frågor. En annan delförklaring kan enligt mig sökas från historien. För att undvika svårigheterna med att materiellt koncentrera processmaterialet och problemet med uppskov som präglade det muntligt-protokollariska förfarandet görs numera stora satsningar på den materiella koncentrationen.¹¹²⁰

Det ska dock noteras att det starka strävandet efter att uppnå den förberedande funktionen fortfarande i allmänhet tenderar att leda, trots lagstiftarens försök i revideringen av RB år 2002 att motverka detta, till ett överförberedande som tar sig uttryck i att förberedelsens omfång i allmänhet tenderar att bli massivt och att tröskeln för att avsluta förberedelsen och gå över till huvudförhandlingen blir alltför hög. Enligt mig kan överförberedandet delvis förklaras med ovanstående historiska faktorer och med att ändamålet en snabb process och domarens ansvar för att målets handläggning fortskrider och inte stannar upp inte betonas lika starkt inom det finska tillvägagångssättet som det görs inom det svenska.¹¹²¹

Med detta sagt ska det emellertid framföras att en större faktor bakom förberedelsens massiva omfång enligt mig är den ineffektiva materiella koncentrationen som tenderar att prägla den finska förberedelsen. Det förutsätts helt enkelt så många åtgärder (t.ex. flera förberedelsesammanträden) innan den förberedande funktionen uppnås, vilket resulterar i det massiva omfånget.¹¹²² Slutligen kan det konstateras att den stora uppmärksamheten på förberedelsen leder till att huvudförhandlingen faller i skymundan, vilket i sin tur innebär att tingsrättsförfarandet blir framtungt och därmed även obalanserat.¹¹²³

I Norge har förberedelsen i praktiken tilldelats en mindre roll inom förfarandet. Detta trots att lagstiftaren i och med införandet av Tvl ville förstärka förberedelsens roll. I praktiken har det dock funnits en viss motvilja att investera tid och resurser på förberedelsen. Fokuset har legat på huvudförhandlingen, vilket innebär att domstolsförfarandet i *tingretten* är baktungt och därmed också obalanserat.¹¹²⁴ Enligt mig kan motviljan att investera tid och resurser på förbere-

¹¹¹⁹ Se avsnitt 3.2.2 ovan.

¹¹²⁰ Se avsnitt 5.2.1 och 5.2.3 ovan.

¹¹²¹ Se avsnitt 5.2.1, 5.2.2 och 5.4.2 ovan.

¹¹²² Se avsnitt 5.4.2 ovan.

¹¹²³ Se avsnitt 5.2.2 ovan.

¹¹²⁴ Se avsnitt 4.2.2 ovan.

delsen delvis förklaras med att förberedelsen traditionellt har tilldelats en liten roll inom förfarandet.¹¹²⁵ En annan delförklaring är att materiella frågor inte har betonats under förberedelsen. Inom tankearbetet att förbättra *tingrettsförfarandet* har en ökad betoning av materiella frågor under förberedelsen identifierats som ett sätt att förstärka förberedelsens roll inom förfarandet och förmå domarna att i praktiken investera mer tid och resurser på förberedelsen.¹¹²⁶

Tabell 6 – Valet av betoningars inverkan på hur stor roll förberedelsen tilldelas

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella
Tilldelas förberedelsen en stor roll?	Ja	Ja	Nej

6.4 FÖRVÄNTAS DOMAREN OCH PARTERNA AKTIVT MEDVERKA?

I Finland finns det enligt mig ojämna förväntningar på ett aktivt deltagande av domaren och parterna i den verksamhet som sker under förberedelsen. Hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka beror på vilken fråga (materiell eller formell) det är frågan om. M.a.o. återspeglar sig den ojämna betoningen av materiella och formella frågor i förväntningarna på deltagandet.¹¹²⁷

Gällande de materiella frågorna förväntas en aktiv medverkan av både domaren och parterna. De förväntas tillsammans genom ett samtal om processmaterialet utföra den materiella koncentrationen. Parterna förväntas utan dröjsmål framställa sitt processmaterial och bekanta sig med motpartens material och yttra sig om vad motparten har framfört. Domaren å sin sida ska verka för att processmaterialet klarläggs och komprimeras.¹¹²⁸ Trots att tankegodset är i linje med samarbetsprincipens budskap verkar det ändå som att utförandet av den materiella koncentrationen i allmänhet tenderar vara ineffektivt. Orsaken till detta kan förklaras med att både domaren och parterna i allmänhet tenderar ha svårigheter med att effektivt lyckas utföra sin del av den materiella koncentrationen.¹¹²⁹

Förväntningen på en aktiv medverkan är inte lika jämnt fördelad gällande de formella frågorna. Pga. avsaknaden av ett planmässigt tillvägagångssätt vid

¹¹²⁵ Se avsnitt 4.2.1 ovan.

¹¹²⁶ Se avsnitt 4.4.2, 4.4.3 och 4.4.5 ovan.

¹¹²⁷ Se avsnitt 5.2.4 ovan.

¹¹²⁸ Se avsnitt 5.2.6.

¹¹²⁹ Se avsnitt 5.4.2 ovan.

förberedelsen har det inte utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna. I stället tenderar uppgiften att forma förberedelsens yttre förlopp främst falla på domaren, medan parterna inte har tilldelats en aktiv roll. Det finns t.ex. inte en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet ska fungera som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans grundligt och omsorgsfullt planerar förberedelsen genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att reda ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande. M.a.o. har det inte formats en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen kan användas som ett verktyg för att förmå domaren och parterna att ingå i en gemensam grundlig dialog om hur förberedelsen effektivt kan föras framåt och samtidigt tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för detta.¹¹³⁰

Detta är inte i linje med samarbetsprincipens budskap som förutsätter en aktiv medverkan av både domaren och parterna. Enligt mig är avsaknaden av en ömsesidig aktiv medverkan i utformandet av förberedelsens yttre förlopp en bidragande orsak till att den finska handläggningens yttre förlopp kan beskrivas som en löst åtsittande helhet med långa väntetider.¹¹³¹

Också i Norge finns det enligt mig ojämna förväntningar på ett aktivt deltagande av domaren och parterna i den verksamhet som sker under förberedelsen. Hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka beror på vilken fråga (materiell eller formell) det är frågan om. M.a.o. återspeglar sig den ojämna betoningen av materiella och formella frågor i förväntningarna på deltagandet.¹¹³²

Förväntningarna i Norge är dock de motsatta i jämförelse med Finland. I likhet med Sverige tar betoningen av formella frågor sig uttryck i ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Under *planmötet* förväntas domaren och parterna genom en aktiv diskussion planera och utforma domstolsförfarandets yttre förlopp genom att upprätta en handlings- och tidsplan. Den aktiva *saksstyrningen* förpliktar sedan domaren att se till att planen följs och aktivt samt systematiskt leda förberedelsen för att uppnå en snabb, kostnadseffektiv och *forsvarlig* handläggning.¹¹³³ Det ömsesidiga aktiva deltagandet är enligt min mening en viktig faktor till att den norska förberedelsen i allmänhet kan betecknas som tillräckligt snabb.

Förväntningen på en aktiv medverkan är emellertid inte lika jämnt fördelad gällande de materiella frågorna. I Norge tilldelas parterna ett stort ansvar för den materiella koncentrationen. Det är t.ex. parterna som gör upp sammanfattningar av processmaterialet, inte domaren. Även om domaren förväntas utöva

¹¹³⁰ Se avsnitt 5.2.5 ovan.

¹¹³¹ Se avsnitt 5.4.1 ovan.

¹¹³² Se avsnitt 4.2.4 ovan.

¹¹³³ Se avsnitt 4.2.5 ovan.

materiell processledning är förväntningen på domarens medverkan i den materiella koncentrationen inte lika stark som förväntningen på domarens aktiva medverkan i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. I stället för ett aktivt deltagande har domaren snarare en mer tillbakadragen och dirigerande roll.¹¹³⁴ Det ojämna deltagandet är inte i linje med samarbetsprincipens budskap. Enligt mig är den ojämna medverkan en viktig förklaring till att den materiella koncentrationen misslyckas alltför ofta under förberedelsen i *tingretten*.¹¹³⁵

Till skillnad från Finland och Norge förväntas under den svenska förberedelsen en aktiv medverkan av domaren och parterna både gällande materiella och formella frågor. Att förväntningen om den aktiva medverkan utsträcker sig till bägge frågorna kan spåras tillbaka till att det inom den svenska förberedelsen anses viktigt att betona både materiella och formella frågor.¹¹³⁶

Betoningen av formella frågor har resulterat i ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Domaren och parterna förväntas genom en aktiv diskussion planera och utforma domstolsförfarandets yttre förlopp. Här innehar tidsplanen för förfarandet en viktig roll. Vidare har domstolen och parterna ett gemensamt ansvar för att fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas.¹¹³⁷

Därtill förväntas parterna och domaren tillsammans genom ett samtal om processmaterialet utföra den materiella koncentrationen. Parterna ska noggrant klargöra sin egen ståndpunkt i målet och bekanta sig med motpartens material och begrunda vilka spörsmål detta material föranleder samt beträffande varje rättsfaktum som motparten åberopat ange huruvida rättsfaktumet erkänns eller förnekas. Domaren ska verka för att parternas processmaterial klarläggs och komprimeras.¹¹³⁸

Enligt mig är domarens och parternas aktiva medverkan i både materiella och formella frågor en viktig förklaring till att det svenska tillvägagångssättet vid förberedelsen uppfyller den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Förberedelsens förberedande funktion verkar i allmänhet uppnås. Genomförandet av förberedelsen verkar också i allmänhet upprätthålla en godtagbar balans mellan snabb, billig och säker.¹¹³⁹

¹¹³⁴ Se avsnitt 4.2.6 ovan.

¹¹³⁵ Se avsnitt 4.4.3 och 4.4.5 ovan.

¹¹³⁶ Se avsnitt 3.2.4 ovan.

¹¹³⁷ Se avsnitt 3.2.5 ovan.

¹¹³⁸ Se avsnitt 3.2.6 ovan.

¹¹³⁹ Se avsnitt 3.4 ovan.

Tabell 7 – Valet av betoningars inverkan på hur aktivt domaren och parterna förväntas medverka

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella
Förväntan om ömsesidig aktiv medverkan – materiella frågor	Ja	Ja	Nej
Förväntan om ömsesidig aktiv medverkan – formella frågor	Nej	Ja	Ja

6.5 FÖRBEREDELSENS HANDLÄGGNINGSFORM

Under den finska och svenska förberedelsen har betoningen av materiella frågor kopplingar till synen på den muntliga handläggningsformen och i förlängningen även till den centrala roll som det muntliga sammanträdet innehar under förberedelsen. I Finland och Sverige anses den muntliga kommunikationsformen, i jämförelse med den skriftliga, erbjuda bättre samt effektivare möjligheter att utföra den materiella koncentrationen. Motsvarande gäller domarens materiella processledning. Muntlig processledning i jämförelse med skriftlig processledning anses erbjuda domaren bättre möjligheter att säkerställa att samtalet med parterna om processmaterialet innehållsmässigt gäller rätt aspekter och löper smidigt. Inställningen till handläggningsformerna återspeglas även i förberedelsens struktur. Den skriftliga förberedelsen anses utgöra en ”förförberedelse” innan den ”egentliga förberedelsen” som äger rum vid det muntliga sammanträdet där målsättningen är att fastställa processmaterialet inför huvudförhandlingen i en så hög grad som möjligt.¹¹⁴⁰

I Norge är en betydande del av förberedelsen oftast skriftlig medan muntliga förberedelsesammanträden i domstolen sällan förekommer.¹¹⁴¹ En delförklaring till framhävandet av den skriftliga handläggningsformen är att materiella frågor inte betonas i samma utsträckning som formella. Ytterligare en delförklaring är att ändamålen proportionalitet och snabbhet betonas starkt. Vidare har förberedelsen traditionellt inte tilldelats en viktig roll inom underrättsförfarandet och det verkar finnas en viss motvilja i praktiken att investera tid och resurser på förberedelsen.¹¹⁴²

Även om det kan argumenteras att muntlig kommunikation är mer öppen och dynamisk, kan det också argumenteras att muntliga förberedelsesammanträden

¹¹⁴⁰ Se avsnitt 3.2.3, 3.3.4, 5.2.3 och 5.3.4 ovan.

¹¹⁴¹ Se avsnitt 4.3.3 ovan.

¹¹⁴² Se avsnitt 4.2.1 och 4.2.2 ovan.

i allmänhet är dyrare än skriftlig kommunikation och att det kan vara svårt att hitta datum som passar alla inblandade, vilket motverkar en smidig förberedelse. Därmed verkar den norska uppfattningen vara att den skriftliga handlägningsformen, med sina för- och nackdelar, bättre passar ihop med de faktorer som betonas under det norska underrättsförfarandet.¹¹⁴³

Tabell 8 – Valet av betoningars inverkan på förberedelsens handlägningsform

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella
Vilken handlägningsform betonas?	Muntlig	Muntlig	Skriftlig

6.6 SYNEN PÅ ANVÄNDNINGEN AV VERKTYGEN

6.6.1 Planmässigt tillvägagångssätt och tidsplanen för handläggningen

I Norge tar betoningen av formella frågor sig uttryck i ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Forumet för utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp är *planmøtet* som hålls efter att stämningsansökan och svaromålet har lämnats in. Under mötet ska domstolen och parterna diskutera den vidare handläggningen av målet. Domaren ska under mötet, på basis av diskussionen med parterna, utforma domstolsförfarandets yttre förlopp i enlighet med det ifrågavarande målets behov genom att upprätta en handlings- och tidsplan. Förväntningen är att planen ska bidra till att målet redan från början kommer in på ett strukturerat spår, vilket befrämjar en effektiv handläggning.¹¹⁴⁴

Domaren tilldelas en aktiv roll gällande de formella frågorna under förberedelsen. Den aktiva *saksstyrningen* förpliktar domaren att se till att handlings- och tidsplanen följs. Domaren ska vidare aktivt och systematiskt leda förberedelsen för att uppnå en snabb, kostnadseffektiv och *forsvarlig* handläggning. Tanken är att domarens aktiva *saksstyrning* ska motverka att målet stannar upp och inte framskrider.¹¹⁴⁵

Det anses viktigt att tidsfristerna för handläggningen under *planmøtet* fastställs i samråd med parterna. Tidsfristerna kan sedan anpassas till den enskilda aktörens kalender. Tanken är att genom att involvera parterna ökar också förutsättningarna för att parterna lojalt ska hålla tidsfristerna. Genom att sätta upp tidsfrister för processhandlingar kan domaren aktivt och effektivt styra

¹¹⁴³ Se avsnitt 4.2.3 ovan.

¹¹⁴⁴ Se avsnitt 4.2.5 ovan.

¹¹⁴⁵ Se avsnitt 4.2.5 ovan.

handläggningen mot ett avgörande. De utsatta tidsfristerna motverkar nämligen att handläggningen stannar upp och hjälper till att genomdriva förberedelsen med ett gott tempo.¹¹⁴⁶

Det planmässiga tillvägagångssättet och att tidsplanen (som kan betecknas som en omfattande tidsplan) tilldelas en viktig roll är i linje med de senaste europeiska tankarna inom huvudförhandlingsmodellen.¹¹⁴⁷ Enligt mig är det planmässiga tillvägagångssättet i kombinationen med att både domaren och parterna aktivt deltar i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp en viktig faktor till att den norska förberedelsen i allmänhet kan betecknas som tillräckligt snabb.

Också den svenska förberedelsen präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen, där tidsplanen för förfarandet innehar en viktig roll. Tidsplanen ses som ett gemensamt planeringsverktyg. Domstolen och parterna har ett gemensamt ansvar för att fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas. Detta hör ihop med att lagstiftaren har ansett det viktigt att parternas ansvar för att målet ska kunna avgöras inom rimlig tid uttrycks tydligt. Uppfattningen är vidare att en tidsplan kan skapa en bättre arbetsgemenskap mellan domstolen och parterna.¹¹⁴⁸

Förhoppningen är att en omsorgsfullt upprättad tidsplan ger såväl parterna som domstolen en god överblick över processen. Tanken är att arbetet med tidsplanen ska ge domaren och parterna starka incitament att redan i ett tidigt skede av handläggningen tänka igenom vad som ska klaras ut samt vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande. Förväntningen är att arbetet ska leda till en uttrycklig dialog mellan domstolen och parterna i syfte att föra processen framåt. Arbetet förväntas också tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för detta. Tanken är att detta i kombination med domarens pådrivande verksamhet ska leda till en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna.¹¹⁴⁹

I Sverige förväntas domarens verksamhet kännetecknas av ett planmässigt tillvägagångssätt. Det innebär att domarens pådrivande verksamhet ska kännetecknas av ett planmässigt upplägg av handläggningen. Till domarens uppgifter hör att domaren ska använda preklusionsförelägganden för att hos parterna inskräpa vikten av att de sköter processföringen i linje med den uppgjorda tidsplanen. Parterna ska m.a.o. göras medvetna om att deras ställningstaganden i tvisten måste presenteras senast med utsatta tidsfrister, med risken att de därefter inte får föra in nytt processmaterial. Syftet med preklusionsföreläggandena är att tvinga parterna att färdigställa sin talan i god tid innan huvudförhandlingen

¹¹⁴⁶ Se avsnitt 4.2.5 ovan.

¹¹⁴⁷ Se avsnitt 2.3.4 ovan.

¹¹⁴⁸ Se avsnitt 3.2.5 och 3.3.5 ovan.

¹¹⁴⁹ Se avsnitt 3.2.5 ovan.

och i och med detta minska risken för att huvudförhandlingen måste ställas in och att avgörandet drar ut på tiden.¹¹⁵⁰

Enligt mig utgör betoningen av formella frågor, vilket leder till det planmässiga tillvägagångssättet, vilket leder till tidsplanerna (som kan betecknas som en omfattande tidsplan), vars användning hjälper domaren utöva sin formella processledning, i kombination med att domaren och parterna aktivt medverkar och kravet på ett gott tempo, faktorer som förklarar varför den svenska förberedelsen utgör en kompakt och snabb helhet.

Under den finska förberedelsen faller de formella frågorna i skymundan. Detta i sin tur resulterar i att den finska handläggningen inte präglas av ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Fokuset och ansträngningarna riktar m.a.o. inte i lika stor grad till att planera och staka ut handläggningens yttre förlopp som de riktar till att materiellt koncentrera parternas processmaterial. Den svaga betoningen av formella frågor i kombination med avsaknaden av det planmässiga tillvägagångssättet har vidare resulterat i att det inte har utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna.¹¹⁵¹

Ett konkret exempel är att tidsplanen för förfarandet inte har tilldelats en viktig roll inom förfarandet. Det finns inte en allmänt vedertagen uppfattning om att grundliga och omfattande tidsplaner kan användas som ett verktyg för att omsorgsfullt planera förberedelsen i syfte att skapa en effektiv handläggning. I stället har det i allmänhet snarare funnits en tendens att se tidsplanen som ett verktyg för att förmedla information till parterna om prövningen av deras mål genom att informera dem om domstolens uppfattning om hur och enligt vilken tidtabell förberedelsen av målet kommer att framskrida. Uppfattningen har vidare tenderat vara att tidsplanen inte behöver vara särskilt detaljerad eftersom den endast utgör en prognos. Det ska vidare understrykas att RB inte ger parterna eller domstolen någon skyldighet att hålla sig till tidsplanen. Därmed kan den finska tidsplanen betecknas som en snäv tidsplan.¹¹⁵²

Detta är inte i linje med de senaste tankarna inom huvudförhandlingsmodellen. Enligt mig är avsaknaden av det planmässiga tillvägagångssättet vid förberedelsen och att det inte finns en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet ska fungera som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans grundligt planerar förberedelsens yttre förlopp genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att reda ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande, en bidragande orsak till att det inom den finska handläggningen i allmänhet inte verkar uppstå

¹¹⁵⁰ Se avsnitt 3.2.5 och 3.3.7 ovan.

¹¹⁵¹ Se avsnitt 5.2.3, 5.2.5 och 5.4.1 ovan.

¹¹⁵² Se avsnitt 2.3.4.3 och 5.2.5 ovan.

en ”miljö” där målen drivs framåt och där handläggningen förhindras från att avstanna. Snarare verkar det motsatta ske. Målen drivs inte framåt med ett gott tempo och handläggningen verkar i allmänhet präglas av en start-stopp-natur. Detta är i sin tur en bidragande orsak till att den finska handläggningens yttre förlopp i allmänhet kan betecknas som en löst åtsittande helhet med långa väntetider.¹¹⁵³

Tabell 9 – Valet av betoningars inverkan på uppkomsten av ett planmässigt tillvägagångssätt och tidsplanernas roll

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella
Planmässigt tillvägagångssätt + viktig roll för tidsplanerna	Nej	Ja	Ja

6.6.2 Sammanfattningen av processmaterialet

Både i Finland och Sverige har betoningen av materiella frågor en koppling till synen på domarens roll under förberedelsen. Domaren förväntas inta en aktiv roll gällande de materiella frågorna genom att utöva en aktiv materiell processledning för att säkerställa att den materiella koncentrationen får goda förutsättningar att lyckas. Därtill har betoningen av materiella frågor en koppling till varför domarens sammanfattning¹¹⁵⁴ av processmaterialet tilldelas en viktig ställning under förberedelsen, trots att upprättandet av den är resurs- och tidskrävande.¹¹⁵⁵

Uppfattningen i Finland och Sverige är att sammanfattningen bidrar till att effektivisera den materiella koncentrationen. Arbetet med sammanställningen ger starka incitament åt både domaren och parterna att materiellt koncentrera processmaterialet. Domaren tvingas materiellt koncentrera processmaterialet för att kunna återge informationen i sammanfattningen i en komprimerad och strukturerad form. Parterna å sin sida förväntas ta ställning till sammanfattningens innehåll och korrigera eventuella missuppfattningar.¹¹⁵⁶

Sammanfattningen anses ge parterna och domaren en bättre uppfattning om processmaterialet eftersom sammanfattningen utgör en nedkokad version av tvisten där det relevanta processmaterialet presenteras i en logisk ordning.

¹¹⁵³ Se avsnitt 5.4.1 ovan.

¹¹⁵⁴ I Finland används benämningen ”sammanfattning”. I Sverige används benämningen ”sammanställning”.

¹¹⁵⁵ Se avsnitt 3.2.3, 3.3.6, 5.2.3 och 5.3.6 ovan.

¹¹⁵⁶ Se avsnitt 3.3.6 och 5.3.6 ovan.

Eftersom arbetet med sammanfattningen anses ha flera fördelar är uppfattningen i Finland och Sverige att sammanfattningen ska uppgöras vid ett tidigt skede av processen. Tanken är att detta handlingsätt ökar sannolikheten att förberedelsen kommer in på rätt spår och därmed minskar även risken att det företas omfattande förberedelse i frågor som i realiteten inte är tvistiga eller relevanta, vilket i sin tur leder till tids- och kostnadsbesparingar. Tanken är att sammanfattningen kan användas för att underlätta identifikationen av kärntvistefrågan och tydliggöra vilka faktum som är stridiga respektive ostridiga och därigenom klargöra vilka faktum som ska bli föremål för bevisning under huvudförhandlingen. Därmed underlättar sammanfattningen verksamheten med att säkerställa att huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation riktas till de centrala stridiga faktumen under huvudförhandlingen. Sammanfattningen skapar således bättre förutsättningar för en materiellt och formellt koncentrerad huvudförhandling.¹¹⁵⁷

I Norge tilldelas parterna ett stort ansvar för den materiella koncentrationen under förberedelsen. M.a.o. förväntas parterna inta en aktiv roll. Exempel på detta är att det är parterna som gör sammanfattningen av processmaterialet under förberedelsen, inte domaren. Det ska noteras att det inte i Tvl finns något hinder för domstolen att göra en sammanfattning av processmaterialet. Trots detta har det ändå traditionellt uppfattats som främmande att domarna skulle göra en dylik sammanfattning.¹¹⁵⁸ En delorsak till tankesättet kan enligt mig spåras till att domaren traditionellt har haft en passiv roll under förfarandet medan parterna har förväntats vara aktiva.¹¹⁵⁹

Att det inte är domaren som gör sammanfattningen är i linje med domarens tillbakadragna roll gällande de materiella frågorna under förberedelsen. Även om domaren förväntas utöva materiell processledning under förberedelsen medför dock den huvudsakliga skriftliga handläggningsformen, att det är parterna som gör sammanfattningen av processmaterialet och det stora fokuset på formella frågor på bekostnad av de materiella under *planmötet*, att i stället för att aktivt delta i den materiella koncentrationen består domarens verksamhet mer av att tillbakadraget och översiktligt dirigera verksamheten medan parterna utför den. Domarens fokus ligger i stället på att driva de formella frågorna vilket resulterar i att de materiella spörsmålen blir mer av en baktanke.¹¹⁶⁰

Till skillnad från Finland och Sverige görs sammanfattningen av processmaterialet vid ett senare skede under processen. Parternas slutinlägg skickas till domstolen efter att förberedelsen har avslutats.¹¹⁶¹ Enligt mig kan man ifråga-

¹¹⁵⁷ Se avsnitt 3.3.6 och 5.3.6 ovan.

¹¹⁵⁸ Se avsnitt 4.2.6 ovan.

¹¹⁵⁹ Se avsnitt 4.2.1 ovan.

¹¹⁶⁰ Se avsnitt 4.2.6 ovan.

¹¹⁶¹ Se avsnitt 4.3.7 ovan.

sätta tidpunkten för parternas slutinlägg. Enligt mig står tidpunkten för slutinläggen i missförhållande med förberedelsens förberedande funktion, i och med att ett verktyg för att uppnå den förberedande funktionen används efter att förberedelsen har avslutats. Om parternas sammanfattning av processmaterialet skulle uppgöras vid en tidigare tidpunkt skulle det enligt min mening underlätta den materiella koncentrationen under förberedelsen. En tidigare summering skulle göra det enklare att klarlägga processmaterialet, att identifiera kärntviste-frågorna och att rikta huvuddelen av parternas bevisning och juridiska argumentation till de centrala rättsfaktumen inför huvudförhandlingen.

Tabell 10 – Valet av betoningars inverkan på vem som gör sammanfattningen av processmaterialet

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella
Vem gör sammanfattningen?	Domaren	Domaren	Parterna

6.7 SUMMERING

I nedanstående tabell summeras observationerna som gjorts under detta kapitel.

Tabell 11 – Summering av valet av betoningarnas inverkan

	Finland	Sverige	Norge
Vilka frågor betonas under förberedelsen?	Materiella	Materiella och formella	Formella
Tilldelas förberedelsen en stor roll?	Ja	Ja	Nej
Förväntan om ömsesidig aktiv medverkan – materiella frågor	Ja	Ja	Nej
Förväntan om ömsesidig aktiv medverkan – formella frågor	Nej	Ja	Ja
Vilken handläggningsform betonas?	Muntlig	Muntlig	Skriftlig
Planmässigt tillvägagångssätt + viktig roll för tidsplanerna	Nej	Ja	Ja
Vem gör sammanfattningen?	Domaren	Domaren	Parterna

Jag är övertygad om att det finns flera olika sätt att uppnå en lyckad förberedelse. Jag anser emellertid att min analys i den här avhandlingen har visat att det kan vara svårt utan en balanserad betoning av formella och materiella frågor. Enligt mig erbjuder en balanserad betoning en större sannolikhet (det finns inga garantier) att de förutsättningar som behövs för en lyckad förberedelse identi-

fieras. Jag anser vidare att min analys i den här avhandlingen har visat att en överbetoning av t.ex. materiella frågor på bekostnad av formella, och vice versa, i sin tur verkar leda till att förutsättningar som behövs för en lyckad förberedelse inte identifieras, t.ex. ett planmässigt tillvägagångssätt. Därmed erbjuder en balanserad betoning enligt min mening en god start på vägen mot en lyckad förberedelse.

7 Summering av den kritiska granskningen och *de lege ferenda*

7.1 KAPITLET'S UPPLÄGG

I den här avhandlingens avslutande kapitel summerar jag först (avsnitt 7.2) insikterna som erhållits från den kritiska granskningen av det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen. Fokuset ligger på de orsaker som resulterar i att det finska tillvägagångssättet lyckas så dåligt med att uppnå kravbilden för förberedelsens målsättning.

Därefter (avsnitt 7.3) riktar jag kritik mot den finska lagstiftarens passivitet. Enligt mig har lagstiftaren inte varit tillräckligt aktiv att genom lagändringar försöka åtgärda de problematiska tendenser som redan under en lång tid har präglat den finska underrättspraxisen.

Sedan (avsnitt 7.4) framför jag mina *de lege ferenda* förslag till hur det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen kan förbättras så att det bättre klarar av att uppfylla den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Avsnittet delas in i två delar: En där jag presenterar mina förslag på hur tillvägagångssättet kan förbättras utan lagändringar och en där jag framför vilka lagändringar som skulle kunna åstadkomma en förbättring.

Kapitlet och hela avhandlingen avslutas (avsnitt 7.5) därefter med att jag i huvuddrag summerar de lärdomar som man inom det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen kan dra från de svenska och norska tillvägagångssätten vid förberedelsen samt hur samarbetsprincipen används i modellreglerna.

7.2 SUMMERING AV INSIKTERNA FRÅN DEN KRITISKA GRANSKNINGEN

På basis av jämförelsen med Sverige och Norge inom ramverket för huvudförhandlingsmodellen anser jag att det är befogat att konstatera att förberedelsens formella dimension är underutvecklad inom det finska tillvägagångssättet. Analyserna av de svenska och norska tillvägagångssätten har tydliggjort att en brist inom det finska tillvägagångssättet är att de formella frågorna inte har betonats i en tillräcklig utsträckning. Exempelvis i jämförelse med Sverige och Norge sticker det ut att det finska tillvägagångssättet inte har ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen.

Ytterligare en brist med beaktande av det budskap och tankegodt som förespråkas i samarbetsprincipen i ELI-UNIDROIT:s modellregler är det faktum att det inte har utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna. Sett ur detta perspektiv är det problematiskt att det inom det finska tillvägagångssättet inte finns en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet ska ses som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans grundligt och omsorgsfullt planerar förberedelsen genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att reda ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande.

Också i jämförelse med Sverige och Norge ter sig tankegodset gällande domarens och parternas aktiva deltagande i utformandet av förberedelsens yttre förlopp som förlegat. Detta eftersom det i Finland, till skillnad från Sverige och Norge, inte finns en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet kan användas som ett verktyg för att förmå domaren och parterna att ingå i en gemensam grundlig dialog om hur processen effektivt kan föras framåt och samtidigt tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för detta.

Eftersom de formella frågorna underbetonas under förberedelsen, vilket har resulterat i att ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen inte har utvecklats, vilket har inneburit att tidsplanen inte används på ett sätt som förmår både domaren och parterna att aktivt medverka i utformandet av förberedelsens yttre förlopp, är det inte överraskande att förberedelsens yttre förlopp i allmänhet tenderar utgöra en löst åtsittande helhet med långa väntetider. När detta grundläggande problem sedan kombineras med att både domaren och parterna i allmänhet dessutom tenderar ha svårigheter att effektivt lyckas utföra sin del av den materiella koncentrationen är resultatet ett underrättsförfarande som i allmänhet tenderar vara långsamt och dyrt.

7.3 EN ALLTFÖR PASSIV LAGSTIFTARE

Enligt mig kan man fråga sig om den finska lagstiftaren varit alltför passiv. Jag anser att det var bra att lagstiftaren vid revideringen av RB år 2002 försökte åtgärda de problem som uppstått efter underrättsreformen år 1993. Jag anser emellertid att man kan ifrågasätta lagstiftarens avsaknad av aktivitet efter revideringen. Ovan har det nämligen framgått att syftena för revideringen inte har uppnåtts. Flera av de problematiska tendenser som lagstiftaren försökte åtgärda tenderar fortfarande att prägla underrättsförfarandet. Exempelvis tenderar förberedelsens omfång fortfarande vara massivt och förfarandet tenderar fortfarande vara dyrt och långsamt.

Samtidigt är det viktigt att inte överskatta hur stor förändring som faktiskt kan uppnås genom lagändringar. Särskilt i de fall då domarna och parterna inte anammar tankegodset som eftersträvas genom lagändringarna.¹¹⁶² Enligt mig kan det dock te sig en aning naivt att lagstiftaren förväntat sig att huvudförhandlingsmodellen och det tankegods som förespråkas inom modellen skulle få fullt genomslag genom så pass få lagrevideringar. Speciellt med tanke på att införandet av det nya underrättsförfarandet år 1993 utgjorde en total revidering som förutsatte en fundamental ändring av domarens roll och uppgifter, förfarandets struktur och hur förfarandet genomfördes. Med beaktandet av detta är det kanske inte så överraskande att det förekommit svårigheter med att anamma det tankegods som förespråkas gällande de formella frågorna inom huvudförhandlingsmodellen.

Enligt mig kunde den finska lagstiftaren ta modell av den svenska lagstiftarens aktivitet och långsiktiga tillvägagångssätt. Den svenska lagstiftaren har varit öppen för nya förhållningssätt och möjligheter och inte låtit sig bindas av gamla uppfattningar. Den svenska lagstiftaren utför också med rätt hög frekvens utvärderingar av genomförda lagrevideringar för att följa upp om revideringarnas syften har förverkligats i praktiken. Om de inte har gjort det är den svenska lagstiftaren inte långsam eller tveksam att göra ytterligare justeringar för att uppnå de eftersträlvade syftena.¹¹⁶³ Den svenska lagstiftarens aktiva inställning till att göra revideringar, följa upp dem och vid behov göra finjusteringar för att uppnå revideringarnas syften har enligt mig möjliggjort en smidig

¹¹⁶² Se t.ex. OM 2021:16, s. 88 och Kuuliala – Linna – Saranpää 2022, s. 29.

¹¹⁶³ Två exempel kan anges. Det första exemplet är tidsplanen för målets handläggning. Möjligheterna att upprätta en tidsplan fick en uttrycklig reglering i SvRB genom en reform som skedde år 2000. I EMR-reformen (år 2008) skärptes bestämmelsen om upprättande av tidsplanen. Orsaken var att lagstiftaren ansåg att bestämmelsen inte hade fått det genomslag som var tänkt och som var önskvärt. Förklaringar till detta var svårigheten med att bestämma dag för huvudförhandling och att vissa domare ansåg att det många gånger utgjorde ett onödigt arbete att upprätta en tidsplan, då de ansåg att många mål ändå förlikas före huvudförhandlingen. Lagstiftaren ansåg dock att upprättande av tidsplaner har många fördelar. En tidplan ansågs medföra en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ge såväl parterna som domstolen en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet klart för ett avgörande. Se Prop. 1999/2000:26, s. 66–68, prop. 2004/05:131, s. 132–133 och SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 99.

Det andra exemplet är domarens sammanställning av processmaterialet. Bestämmelsen som ålägger domaren att upprätta en sammanställning har skärpts vid ett antal tillfällen i syfte att öka användningen av sammanställningarna. I samband med en stor reform av SvRB år 1987 intogs en bestämmelse om att domaren i slutet av förberedelsen i vissa fall ska göra en skriftlig sammanställning av parternas ståndpunkter. I och med EMR-reformen (år 2008) skärptes bestämmelsen om upprättande av sammanställningar av parternas ståndpunkter. År 2016 skärptes reglerna om upprättande av sammanställningar av parternas ståndpunkter ytterligare. Trots visst motstånd från vissa domstolar har lagstiftaren konsekvent hållit fast vid sin linje om att trots att arbetet med att upprätta en sammanställning är resurs- och tidskrävande har sammanställningen många fördelar. Enligt lagstiftarens mening utgör sammanställningar ett bra verktyg för att effektivisera handläggningen av tvistemål. Se t.ex. prop. 1986/87: 89, s. 85–86 och 206, prop. 2004/05:131, s. 130, prop. 2015/16:39, s. 42–44 och SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 110–111.

utveckling av det svenska underrättsförfarandet.¹¹⁶⁴ Det ska dock nämnas att i jämförelse med den finska civilprocessen har den svenska civilprocessen haft en betydligt längre tid att anpassa sig till det rättegångsförfarande som förespråkas i huvudförhandlingsmodellen.

Därmed anser jag att eftersom det inte är en ny utveckling att det finska underrättsförfarandet är alltför långsamt, kunde den finska lagstiftaren ha hämtat inspiration från hur domstolsförfarandets yttre förlopp utformas i Sverige och Norge för att försöka förbättra läget. Lagstiftarens passivitet blir inte enklare att förstå med tanke på att den finska lagstiftaren redan under en lång tid har haft en stark tendens att ta modell från Sverige. Ett tydligt exempel utgör lagändringen som innebär att i fortsättningen ska en bild- och ljudupptagning göras av den muntliga bevisning som tas emot vid tingsrätten.¹¹⁶⁵

Med detta sagt ska det dock påpekas att det inte enligt mig förutsätts lagändringar för att uppnå en förbättring i hur förberedelsens yttre förlopp i allmänhet tenderar att utformas och hur aktivt både domaren och parterna i allmänhet tenderar att delta i denna verksamhet. RB:s bestämmelser är allmänt utformade och ger omfattande skön åt domaren. M.a.o. anser jag att ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen redan kan tillämpas inom den befintliga lagstiftningen.

Orsaken varför jag kritiserar lagstiftarens passivitet är att jag anser att lagstiftaren genom en lagändring (där inspiration hade kunnat hämtas från Sverige och Norge) hade haft en möjlighet att sända ett tydligt budskap om att det behövs en förbättring gällande hur förberedelsens yttre förlopp tenderar att utformas i allmänhet. Genom en lagändring kunde lagstiftaren samtidigt ha gett anvisningar om hurudan ändring lagstiftaren ville få still stand. Även om det inte hade funnits några garantier för att en lagändring skulle ha förbättrat läget skulle en lagändring ha kunnat utgöra en bra injektion och en tydlig uppmaning om att lagstiftaren vill att utvecklingen ska gå i en viss riktning.

7.4 *DE LEGE FERENDA*

7.4.1 Vad kan göras bättre inom den befintliga lagstiftningen?

Jag anser att det vore ändamålsenligt för ett effektivt domstolsförfarande att man också i Finland skulle börja betona formella frågor under förberedelsen och därigenom inta ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen. Enligt min mening skulle nedanstående tillämpning av omfattande tidsplaner för förfarandet och vid behov ett planeringsmöte kunna medföra en effektivisering av

¹¹⁶⁴ Se avsnitt 3.2.1 ovan.

¹¹⁶⁵ Se RP 133/2021 rd.

den finska förberedelsen. Förslaget skulle inte förutsätta några lagändringar. Det förutsätter emellertid planering, eftertanke och engagemang från såväl domaren som parterna. Ett viktigt syfte med förslaget är därmed att förmå både domaren och parterna att aktivt medverka i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. Den ömsesidiga aktiva medverkan är även en viktig förutsättning för att kunna uppnå den eftersträlvade effektiviseringen. Utan den minskar sannolikheten att uppnå en effektivisering betydligt.

För att få bra effekt vore det önskvärt att tidsplanen för förfarandet skulle upprättas under ett tidigt skede av processen. Gärna i nära samband med att svaromålet inkommit. Det vore ändamålsenligt om tidsplanen skulle uppfattas som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans på basis av en aktiv diskussion, där alla aktivt förutsätts medverka, utformar domstolsförfarandets yttre förlopp. Tanken är att arbetet med tidsplanen i dessa fall skulle ge domaren och parterna incitament att tillsammans tänka igenom vad som ska klaras ut under handläggningen samt vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande.

Jag anser att det är viktigt att parterna faktiskt aktivt tar del i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp. Det är exempelvis parterna som bäst känner till tvisten och dess detaljer. För att tidsplanen ska vara effektiv förutsätts det alltså att parterna förser domaren med nödvändig och relevant information i god tid. Utöver att ge domaren och parterna en god överblick över handläggningen skulle diskussionen om den fortsatta handläggningen dessutom tydliggöra att både domaren och parterna har ett ansvar för att föra processen framåt.

Det vore ändamålsenligt om tidsplanen upprättades i varierande omfattning. Målets beskaffenhet skulle vara den avgörande faktorn för hur omfattande och detaljerad tidsplanen behöver vara. För att vara ett effektivt verktyg skulle tidsplanen behöva innehålla ett kronologiskt schema över vad som ska hända vid vilken tidpunkt, t.ex. när ytterligare skrifter ska ges in till domstolen, när förberedelsesammanträdet ska hållas och när huvudförhandlingen ska äga rum. Jag anser att det är viktigt att domaren och parterna så tidigt som möjligt fastslår datum för huvudförhandlingen. Fastställandet av denna tidpunkt sätter en psykologisk press på parterna att hålla den uppgjorda tidsplanen. Samtidigt innebär en fastställd dag för huvudförhandlingen att parterna kan planera sin verksamhet utifrån detta.¹¹⁶⁶

För att en tidsplan ska vara realistisk ska domaren och parterna beakta omständigheter som kan påverka tidsplanen. Parterna har ett stort ansvar för att göra realistiska tidsplaner. Det gäller att inte vara för optimistisk i sin bedömning av tidsåtgången. Vet parterna att det kommer att bli omfattande inlagor måste extra tid läggas in för inläsning och författande av inlagor.¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁶ Se t.ex. Wallin 2016, s. 337, Brolin – Rehnström – Widebeck – Gleiss Wilborg 2016, s. 137 och Westberg 2021, s. 227.

¹¹⁶⁷ Se t.ex. Wallin 2016, s. 339.

Vidare anser jag att det är viktigt, om frågorna inte annars har aktualiserats, att domaren tar upp till diskussion med parterna huruvida sakkunnigbevisning kommer att aktualiseras i målet, huruvida det kommer att förrättas syn och huruvida ett editionsföreläggande kommer att bli aktuellt i målet. Dessa frågor behöver inte nödvändigtvis diskuteras gällande varje mål. Om domaren dock utifrån omständigheterna i målet bedömer att dessa frågor möjligtvis kan aktualiseras, anser jag att det vore ändamålsenligt att domaren tar upp dem till diskussion med parterna. Det ska exempelvis noteras att sakkunnigutlåtanden ofta är tidskrävande att få fram. Av denna orsak är det problematiskt för efterlevnaden av tidsplanen om det t.ex. under slutet av förberedelsen kommer fram att käranden vill presentera ett sakkunnigutlåtande under huvudförhandlingen, vilket i sin tur sannolikt innebär att också svaranden vill ta in ett eget sakkunnigutlåtande.

Jag förordar att ledstjärnan vid utstakandet av tidpunkterna i tidsplanen är att handläggningen ska utgöra en formellt koncentrerad helhet som kännetecknas av ett gott tempo. Långa väntetider ska så långt som möjligt undvikas. Det är viktigt att både domaren och parterna anammar handlingslinjen att fortlöpande kontrollera att tidsplanen kan hållas. Om en part bedömer att tidsplanen inte kan hållas ska detta genast anmälas till domstolen. Om domstolen bedömer att tidsplanen inte kan hållas ska parterna underrättas om detta. Enligt mig kan den fortlöpande kontrollen bl.a. motverka att huvudförhandlingen blir inställd med kort varsel och därmed att målets avgörande försenas.¹¹⁶⁸

Det ska noteras att tidsplanen inte är ”huggen i sten”. Domaren kan m.a.o. komplettera och ändra tidsplanen under förberedelsens förlopp efter att ha diskuterat frågan med parterna. Även om domaren ska vara öppen för att göra ändringar i tidsplanen ska domaren samtidigt vara försiktig med att alltför enkelt tillåta undantag från planen, exempelvis när en part begär anstånd med att komma in med en skrift. Samma gäller när en part vill skjuta på ett sammanträde för att få mer betänketid eller för att undersöka om det kan finnas mer information att samla in. En alltför stor eftergivenhet gentemot parternas önskemål kan nämligen ha en skadlig inverkan på domstolsförfarandets effektivitet. Domaren har sista ordet när det gäller förfarandets gång, och tidsfrister måste följas för att förfarandet ska vara effektivt.¹¹⁶⁹

För att kunna uppnå en snabb och kostnadseffektiv process är det viktigt att parterna tidsenligt utför sina skyldigheter under domstolsförfarandet. Om parterna inte gör det finns det en risk för förseningar, vilket också kan leda till ökade kostnader. Hot om sanktioner är ett sätt att ge parterna incitament att utföra sina förpliktelser tidsenligt.

Jag anser att upprättandet av tidsplanen är ett lämpligt tillfälle för domaren att ta upp frågan om sanktioner till diskussion med parterna, m.a.o. vilka

¹¹⁶⁸ Se t.ex. prop. 2004/05:131, s. 133–134.

¹¹⁶⁹ Nylund 2016a, s. 10, Wallin 2016, s. 339, Nylund 2019a, s. 381 och Westberg 2021, s. 227.

sanktioner som följer om parterna inte agerar i enlighet med sina skyldigheter under domstolsförfarandet. Det är nämligen viktigt för en effektiv process att sanktioner tydligt kopplas ihop med parternas förpliktelser under domstolsförfarandet, som i tidsplanen har stakats ut i form av ett kronologiskt schema över vilken förpliktelse som ska utföras vid vilken tidpunkt. Ihopkopplandet görs i syfte att få parterna att ta sina åtaganden på allvar. Tanken är alltså att hotet om sanktioner ska sporra parterna att faktiskt följa de åtaganden som slagits fast i tidsplanen. Av denna orsak är det av vikt att domaren gör det klart för parterna att domaren kommer att omsorgsfullt övervaka att parterna inom rätt tid fullföljer de skyldigheter som följer av tidsplanen och ifall det visar sig vara nödvändigt kommer domaren att sanktionera parterna.

Jag förordar att preklusionsförelägganden (se RB 5:22) används för att förstärka tidpunkterna i tidsplanen. Varje tidsfrist behöver dock inte förstärkas med ett preklusionsföreläggande, jag redogör för detta i mer detalj nedan. Syftet för användningen av föreläggandena är att inskräpa hos parterna vikten av att de sköter processföringen i linje med den uppgjorda tidsplanen. Parterna ska alltså göras medvetna om att deras ställningstaganden i tvisten måste presenteras senast med utsatta tidsfrister, med risken att de därefter inte får föra in nytt processmaterial. Genom att sätta ut tidsfrister för processhandlingar och förstärka dem med preklusionsförelägganden kan domaren aktivt och effektivt styra handläggningen mot ett avgörande, och därigenom säkerställa att handläggningen genomförs med ett gott tempo och inte stannar upp.

Jag anser dock att det är viktigt att tidsfristerna fastställs i samråd med parterna. Tidsfristerna kan sedan anpassas till den enskilde aktörens kalender. Genom att involvera parterna ökar förutsättningarna för att parterna lojalt ska hålla tidsfristerna. Samtidigt är det viktigt att understryka att också domaren ska respektera tidsplanen och utföra sina egna åtaganden i linje med den.¹¹⁷⁰ Pga. preklusionsföreläggandena och den gemensamma planeringen skulle parterna med tillförsikt kunna planera sin verksamhet utifrån tidpunkterna, eftersom de vet att tidpunkterna med stor sannolikhet kommer att efterlevas av motparten.

Ovanstående användning av preklusionsförelägganden kan möjligtvis uppfattas som alltför sträng. Jag vill dock påminna om att parterna själva har varit med och utarbetat tidsplanen där det i detalj bestäms vad som ska ske vid vilken tidpunkt. Vidare har tidsplanen i en skälig utsträckning anpassats enligt parternas egna kalendrar, vilket innebär att parterna därmed borde ha goda förutsättningar att kunna handla i enlighet med de tidsfrister som slagits fast i tidsplanen. Därmed har arbetet med själva tidsplanen tydliggjort för parterna vilka förpliktelser de har under förfarandet, när dessa förpliktelser ska utföras och vad följden är om parterna inte utför förpliktelserna tidsenligt. Om parterna

¹¹⁷⁰ Se t.ex. SOU 2012:93 En modernare rättegång II del 1, s. 101–102, Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 18 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 14.

inte sedan utför sina förpliktelser tidsenligt såsom det har överenskommit är det enligt mig helt naturligt att de får stå på sitt kast. Vidare ska det noteras att preklusionen inte är absolut. Parterna kan nämligen utföra en ”försenad” processhandling om parten gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak.

Vidare ska det noteras att fördelningen av rättegångskostnaderna (se RB 21:5 och 21:6) är en annan sanktionsform som kan användas för att få parterna att tidsenligt utföra sina förpliktelser under domstolsförfarandet. Detta innebär m.a.o. att domaren gör det klart för parterna att domaren kommer att beakta parternas agerande under processen när domaren fördelar rättegångskostnaderna. Domaren behöver därmed inte använda ett preklusionsföreläggande gällande varje tidsfrist i tidsplanen. Exempelvis om domaren uppmanar käranden att tillställa domstolen en skriftlig utsaga innan det muntliga förberedelsesammanträdet kan det vara alltför strängt att förstärka tidsfristen med ett preklusionsföreläggande. I stället kan domaren tydliggöra för käranden att om käranden inte agerar i enlighet med tidsfristen kan domaren beakta denna omständighet då domaren fördelar rättegångskostnaderna.

Särskilt i omfattande mål vore det enligt mig ändamålsenligt om tidsplanen upprättas under ett så kallat planeringsmöte som skulle hållas som ett fjärrmöte (se RB 2:16.1).¹¹⁷¹ När domaren begrundar om ett fjärrmöte ska hållas eller ej, vore det lämpligt att målets beskaffenhet skulle vara en viktig faktor eftersom fjärrmöten förutsätter resurser och det kan vara svårt att hitta datum som passar alla inblandade.

Om ett fjärrmöte hålls anser jag att det vore ändamålsenligt att domaren efter att svaromålet inkommit kontaktar parterna för att bestämma en tidpunkt för fjärrmötet. I samband med detta skulle domaren informera parterna om syftet för mötet och i huvuddrag redogöra för vilka frågor som kommer att tas upp under mötet. I samband med detta eller vid ett senare skede, dock i god tid innan planeringsmötet, ska domaren skicka ett dokument till parterna där det framgår vilka specifika frågor som domaren önskar diskutera. Exempelvis frågan om edition kommer att aktualiseras i målet och huruvida någon av parterna kommer att åberopa sakkunnigbevisning. Parterna ska också ges en faktisk möjlighet att framföra sina önskemål om vilka frågor som enligt deras mening vore nyttiga att diskutera. Jag anser att det är viktigt att parterna tar detta på allvar och själv är aktiva gällande detta.¹¹⁷²

Enligt mig är det viktigt att inte endast formella frågor diskuteras under mötet. Jag förordar att fokus också läggs på att identifiera kärntvistefrågorna och kartlägga processmaterialet. Det är viktigt att alla deltar aktivt i diskussionen.

¹¹⁷¹ Se även RP 63/2024 rd, s. 1, 15–16 och 35–37.

¹¹⁷² Se t.ex. Wallin 2016, s. 338, Storkravprocess - En veileder 2021, s. 5–6, Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17 och Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12.

Jag förordar t.ex. att domaren aktivt tar upp till diskussion vilka materiella frågor som parterna ser som centrala och vilken bevisning som krävs för dessa frågor. I syfte att parterna ska ha möjligt att förbereda sig på denna diskussion är det viktigt att det framgår tydligt i det dokument som domaren sänder till parterna innan mötet att också materiella frågor kommer att diskuteras och att det tydligt anges vilka frågor det är frågan om.¹¹⁷³ Jag vill emellertid understryka att jag ovan syftar på en kartläggande diskussion. Diskussionen under planeringsmötet ska inte vara lika djupgående som den diskussion som hålls under förberedelsesammanträdet (se RB 5:15c).

Syftet för den materiella kartläggningen under planeringsmötet är att ge domaren och parterna en god överblick över processmaterialet och kärntvistefrågorna. Insikten skulle ge domaren och parterna en bättre inblick i vilka åtgärder som behöver vidtas för att få målet klart för ett avgörande, vilket i sin tur skulle göra det enklare för domaren och parterna att skraddarsy handläggningen och dess tidtabell enligt målets enskilda behov. Den materiella kartläggningen skulle m.a.o. öka sannolikheten för att målet redan från början kommer in på rätt spår, vilket befrämjar en effektiv handläggning.

Ovan har det nämnts att utförandet av den materiella koncentrationen under den finska förberedelsen i allmänhet tenderar att vara ineffektiv. Orsaken till detta kan förklaras med att både domaren och parterna i allmänhet tenderar ha svårigheter med att effektivt lyckas utföra sin del av den materiella koncentrationen.

Jag anser att ovanstående tillämpning av omfattande tidsplaner och vid behov ett planeringsmöte skulle kunna medföra en effektivisering av utförandet av den materiella koncentrationen. Enligt mig finns det goda chanser att en omsorgsfullt upprättad tidsplan ger såväl parterna som domaren en god överblick över processen och processmaterialet, särskilt i de mål där tidsplanen upprättas under ett planeringsmöte där det ingår en materiell kartläggning. Jag anser att den förbättrade insikten i kombination med ett noggrant planerat förfarande som har skraddarsytt enligt det ifrågavarande målets enskilda behov erbjuder goda möjligheter att utföra den materiella koncentrationen effektivt.

Slutligen ska det tydliggöras att det kan göras fler planer än en. Jag anser att det vore ändamålsenligt att göra upp skilda planer för skilda ändamål.

¹¹⁷³ Se t.ex. Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024, s. 12–13. Se även de modelldokument som arbetsgruppen har utarbetat både till kallelse till *planmøtet* och protokoll från *planmøtet*. Se s. 113 ff i <https://www.domstol.no/contentassets/d49a76b05ff34821be40b-572d2671aee/rapport-med-lenker-11.9.24.pdf>. (Läst 11.6.2025).

Arbetsgruppens förhoppning är att modelldokumentet ska utgöra användbara verktyg för domaren vid förberedelsen. Modelldokumentet är relativt omfattande och innehåller ett antal frågor som enligt arbetsgruppen erfarenhetsmässigt visat sig vara lämpliga att diskutera under *planmøtet*. Arbetsgruppens utgångspunkt är att den domare som bereder målet ska gå igenom dokumenten och anpassa dem till det ifrågavarande målet (Rapport - Behandling av sivile saker 2024, s. 17.)

Exempelvis utöver den tidsplan som jag har beskrivit ovan förordar jag att det därutöver också upprättas ett skilt "körschema" för det muntliga förberedelsesammanträdet och ett skilt körschema för huvudförhandlingen. Till skillnad från tidsplanen utgör körschemat en plan för hur det muntliga förberedelsesammanträdet och huvudförhandlingen ska genomföras, m.a.o. vilka frågor som kommer att behandlas, hur de ska behandlas och i vilken ordning de ska behandlas. Körschemat medför att det muntliga förberedelsesammanträdet och huvudförhandlingen får en tydlig struktur och att skilda frågor kan behandlas enskilt från varandra utan att spörsmål som egentligen hör till ett annat temaområde som ska behandlas senare blandas in, vilket medför att diskussionen blir oklar och ofullständig. En god plan skulle enligt mig öka sannolikheten att det muntliga förberedelsesammanträdet och huvudförhandlingens syften får goda möjligheter att uppnås och att onödigt tidsspillan undviks under sammanträdena.

7.4.2 Införandet av en lagstadgad skyldighet att samarbeta och ett gemensamt ansvar

Enligt mig kan inspiration sökas från ELI-UNIDROIT:s modellregler för att effektivisera det ineffektiva finska underrättsförfarandet. Som det har framgått ovan är en bidragande faktor till det ineffektiva förfarandet att det inte har utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna, där de tillsammans grundligt planerar förberedelsen genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att reda ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande.

I ljuset av detta anser jag att det är särskilt intressant hur samarbetsprincipen används i modellreglerna för att förmå domaren och parterna att aktivt medverka i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet. Enligt mig ska kravet på en aktiv medverkan i modellreglerna ses i ljuset av att samarbetsprincipens kärnbudskap är att en effektiv process förutsätter ett aktivt deltagande från domaren och parterna både gällande formandet av domstolsförfarandets yttre förlopp och vid den materiella koncentrationen av parternas processmaterial. Således är kravet på den aktiva medverkan inte ett självändamål. Syftet för kravet är att uppnå en effektiv process.¹¹⁷⁴

I modellreglerna säkerställs domarens och parternas aktiva deltagande i verksamheten som sker under domstolsförfarandet genom att tillskriva domaren och parterna en skyldighet att aktivt samarbeta under hela förfarandet för

¹¹⁷⁴ Se avsnitt 2.4.3–2.4.7 ovan.

att uppfylla sitt gemensamma ansvar.¹¹⁷⁵ Jag förordar att den finska lagstiftaren inför en motsvarande lagbestämmelse som ger domaren och parterna 1) en skyldighet att samarbeta för att uppfylla 2) sitt gemensamma ansvar. M.a.o. förordar jag införandet av en lagbestämmelse som föreskriver att domaren och parterna måste samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten. På motsvarande sätt som i modellreglerna kan lösningen ske i form av ett avgörande eller en förlikning.

Jag anser att det inte är frågan om ett radikalt förslag att föreslå införandet av en dylik lagstadgad skyldigheten om att samarbeta och att domaren och parterna tilldelas ett gemensamt ansvar för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten. Detta eftersom den finska civilprocessen redan innehåller en förväntan om att domaren och parterna ska samarbeta under domstolsförfarandet och att också parterna, inte endast domaren, har ett ansvar för en god rättskipning.¹¹⁷⁶

Enligt mig finns det klara fördelar med att införa en lagstadgad skyldighet och ett lagstadgat gemensamt ansvar. På en allmän nivå skulle det sända en tydlig signal om att både domaren och parterna förväntas aktivt medverka (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet. Införandet skulle tydliggöra att passivt deltagande som endast fokuserar på sitt eget, t.ex. en part som endast fokuserar på utformandet av sin egen talan men som struntar i allt annat, inte är i linje med hur parterna förväntas driva sina mål.

På en konkret nivå skulle införandet av skyldigheten och det gemensamma ansvaret vara ett bra sätt att säkerställa att både domaren och parterna faktiskt aktivt medverkar i både utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp och vid den materiella koncentrationen av parternas processmaterial. Det är dock viktigt att understryka att för att säkerställa att domaren och parterna faktiskt aktivt medverkar förutsätts det två åtgärder.

Den ena är att skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar, som det har gjorts i modellreglerna,¹¹⁷⁷ tydligt kopplas ihop med parternas och domarens uppgifter under förfarandet. Exempelvis att lägga fram processmaterialet, att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp osv. Detta i sin tur kommer troligtvis att förutsätta att lagstiftaren behöver göra flera lagändringar för att få regleringen av domarens och parternas uppgifter under domstolsförfarandet tydligt ihopkopplat med den övergripande skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar.

Det ska tydliggöras att min avsikt inte är att förorda att den finska lagstiftaren exakt ska kopiera hur skyldigheten att samarbeta i modellreglerna har kopplats

¹¹⁷⁵ Se avsnitt 2.4.4 ovan.

¹¹⁷⁶ Laukkanen 1995, Virolainen 1995, s. 276, Lappalainen 1995, s. 92 och Prosessioikeus/Virolainen – Vuorenmaa 2021, s. 193.

¹¹⁷⁷ Se avsnitten 2.4.4–2.4.6 ovan.

ihop med domarens och parternas uppgifter. Det finns möjligtvis andra sätt att åstadkomma detta. Min avsikt är endast att understryka att det förutsätts ett ändamålsenligt och omsorgsfullt ihopkopplande. M.a.o. är det inte tillräckligt att endast införa en lagbestämmelse som föreskriver att domaren och parterna måste samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten och i förarbetena i allmänna ordalag förorda hur viktigt det är att parterna och domaren i fortsättningen ska samarbeta.

Då misstänker jag att det finns en risk för att domarna och parterna i praktiken inte anammar det handlingssätt och tar till sig det tankegods som föresprakas i modellreglerna, dvs. att aktivt delta (genom att samarbeta) i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet och inte ensidigt endast fokusera på att utföra den kärnuppgift som tilldelats dem i den traditionella arbetsfördelningen. Exempelvis att ange sitt processmaterial men inte aktivt delta i diskussionen med motparten och domaren om hur domstolsförfarandets yttre förlopp ska utformas. Om inte domaren och parterna i praktiken anammar handlingssättet sker det inte heller en effektivisering av det finska underrättsförfarandet, vilket i sin tur betyder att införandet av lagbestämmelsen har varit onödig.

Det ska vidare tydliggöras att skyldigheten att samarbeta och det gemensamma ansvaret inte ändrar på domarens eller parternas nuvarande uppgifter. De förblir desamma. Det nya är att det införs ett tydligt ramverk för utförandet av domarens och parternas uppgifter, vilket förhoppningsvis effektiviserar verksamheten som sker under processen. Skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar utgör m.a.o. en ledstjärna som vägleder domaren och parterna i utförandet av deras uppgifter och hur de växelvis ska interagera (agera mot och med varandra) under processen.

Därmed ger ledstjärnan endast föreskrifter om hur domaren och parterna ska utföra sina uppgifter. Ledstjärnan tilldelar t.ex. inte parterna nya uppgifter som de annars inte skulle ha. Föreskrifterna går enkelt sagt ut på att uppmana domaren och parterna att aktivt utföra något som bidrar till förfarandets effektivitet. Exempelvis att parterna uppmanas att utan dröjsmål ta ställning till och lägga fram sina ståndpunkter beträffande domarens och motpartens förslag på lämpliga datum vid utarbetandet av tidsplanen. Ytterligare ett exempel kan användas för att förklara tankegången.

Det är parternas uppgift att ange sitt processmaterial. I och med den nya lagbestämmelsen har parterna en allmän skyldighet att samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten. Ur den nya ledstjärnan kan det härledas att parterna i och med sin allmänna skyldighet ska ange sitt processmaterial under förberedelsen i enlighet med tidsplanen för förfarandet. Om parterna inte anger sitt processmaterial i enlighet med tidsplanen leder det med stor sannolikhet till förseningar, vilket i sin tur innebär att parten inte har agerat i enlighet med sin skyldighet att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten.

Den andra åtgärden för att säkerställa att parterna faktiskt aktivt medverkar i verksamheten som sker under domstolsförfarandet är användningen av slagkraftiga sanktioner som sporrar parterna att aktivt delta. M.a.o. uppmanas domaren att omsorgsfullt övervaka att parterna inom rätt tid fullföljer sina skyldigheter och ifall det visar sig vara nödvändigt, sanktionerar parterna. Jag anser att preklusionsföreläggandet som domaren kan utfärda under förberedelsen (se RB 5:22) utgör ett bra exempel på en dylik sanktion. Vi kan fortsätta på ovanstående exempel för att förklara tankegången.

I linje med ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen tar domaren initiativ till att tillsammans med parterna under ett fjärrmöte utforma domstolsförfarandets yttre förlopp genom att upprätta en omfattande tidsplan. Parterna har en skyldighet att aktivt medverka i utformandet av förfarandet. Denna konkreta skyldighet härleds från parternas allmänna skyldighet att samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten. I tidsplanen kan det slås fast att parterna ska ange sitt processmaterial vid vissa tidpunkter. Exempelvis ska parterna senast under det muntliga förberedelsesammanträdet ange sitt processmaterial. Domaren kan förstärka tidsfristen med ett preklusionsföreläggande. Ovan angavs det att parternas allmänna skyldighet att samarbeta ålägger parterna att ange sitt processmaterial i enlighet med tidsplanen för förfarandet. Om en part inte gör det har domaren en tydlig grund för att prekludera det material som anges för sent. Eftersom parten inte har följt tidsfristen i tidsplanen utgör detta ett klart tecken på att parten inte har samarbetet med domaren och motparten för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten. Parten har dessutom varit med och arbetat fram tidsplanen som parten sedan inte följer. Därmed ska det material som infördes för sent prekluderas såvida parten inte gör sannolikt att förfarandet har en giltig orsak.

Vidare anser jag att också fördelningen av rättegångskostnaderna kan utgöra en effektiv sanktion, dvs. att domaren vid fördelningen av rättegångskostnaderna beaktar parternas agerande under processen (se RB 21:5 och 21:6). Exempelvis att domaren beaktar om och i vilken utsträckning parterna handlat i god tro och bidragit till en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten. Följande exempel kan användas för att förklara tankegången.

Det är visserligen domarens uppgift att utforma domstolsförfarandets yttre förlopp. Ett effektivt utförande av denna uppgift förutsätter emellertid att domaren kan räkna med parternas samarbete. Exempelvis för att tidsplanen ska utgöra ett adekvat verktyg förutsätts det att parterna förser domaren med nödvändig och relevant information i god tid. Om en part inte aktivt deltar i utformandet av domstolsförfarandets yttre förlopp, t.ex. genom att utan godtagbar grund ta oskäligt lång tid på sig att ta ställning till och lägga fram sina ståndpunkter beträffande domarens och motpartens förslag på lämpliga datum vid utarbetandet av tidsplanen, kan domaren beakta detta agerande vid fördelningen av rättegångskostnaderna.

7.5 AVSLUTNING

Enligt mig uppfyller det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen inte den kravbild som förberedelsens målsättning ställer. Problemet är inte att förberedelsens förberedande funktion inte uppnås under förberedelsen. Det som är problematiskt är däremot att förfarandet i allmänhet tenderar vara alltför långsamt och dyrt. En bidragande orsak är det som rättsjämförelsen med förberedelsen i Sverige och Norge har tydliggjort om att förberedelsens formella dimension är underutvecklad inom det finska tillvägagångssättet.

Jag anser vidare att det finska förfarandet kan betecknas som ineffektivt. En bidragande orsak är att det i motsats till det budskap och tankegodset som förespråkas i samarbetsprincipen inte har utvecklats en allmänt vedertagen uppfattning om att förberedelsens yttre förlopp *de facto* ska utformas på basis av en aktiv medverkan från både domaren och parterna. Sett ur detta perspektiv är det problematiskt att det inom det finska tillvägagångssättet inte finns en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen för förfarandet ska ses som ett gemensamt planeringsverktyg där domaren och parterna tillsammans grundligt planerar förfarandet genom att aktivt diskutera vad som vore viktigt att reda ut i målet och vilka åtgärder som återstår för att få målet klart för ett avgörande.

Också i jämförelse med Sverige och Norge ter sig tankegodset gällande domarens och parternas aktiva deltagande i utformandet av förberedelsens yttre förlopp som förlegat. Detta eftersom det i Finland, till skillnad från Sverige och Norge, inte finns en allmänt vedertagen uppfattning om att tidsplanen kan användas som ett verktyg för att förmå domaren och parterna att ingå i en gemensam grundlig dialog om hur processen effektivt kan föras framåt och samtidigt tydliggöra domarens och parternas respektive ansvar för detta.

De lärdomar som man inom det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen kan dra från de svenska och norska tillvägagångssätten är enligt mig att:

- börja betona formella frågor vid förberedelsen,
- börja tillämpa ett planmässigt tillvägagångssätt vid förberedelsen, och
- börja betona användningen av omfattande tidsplaner.

De lärdomar som man inom det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen kan dra från hur samarbetsprincipen används i modellreglerna är enligt mig att:

- i syfte att förmå domaren och parterna att aktivt medverka i den verksamhet som sker under domstolsförfarandet vore det ändamålsenligt att införa en lagbestämmelse som föreskriver att domaren och parterna måste samarbeta för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten,

- tydligt koppla ihop parternas och domarens uppgifter under förfarandet med skyldigheten att samarbeta för att uppfylla sitt gemensamma ansvar, och
- uppmana domaren att omsorgsfullt övervaka att parterna inom rätt tid fullföljer sina skyldigheter och ifall det visar sig vara nödvändigt, sanktionera parterna med slagkraftiga sanktioner.

Jag anser att genom att anamma dessa lärdomar kan det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen förbättras och därigenom stå i bättre samklang med kravbilden för förberedelsens målsättning.

Tiivistelmä

Alexander Nybonn

RIITA-ASIOIDEN VALMISTELU KÄRÄJÄOIKEUDESSA

Tämän väitöskirjan aiheena on riita-asioiden valmistelu käräjäoikeudessa. Tutkimus vertaa Suomen valmisteluvaihetta Ruotsin ja Norjan valmisteluvaiheisiin. Vertailu sijoittuu pääkäsittelymallin (*main hearing model of civil proceedings*) viitekehykseen, joka muodostaa siviiliprosessioikeudellisen menettelyn perustan useissa Euroopan maissa, mukaan lukien Pohjoismaat. Tärkeä osa vertailua on analysoida, miten eri maiden lähestymistapoja valmisteluun suhteutuvat ELI/UNIDROITin riita-asioiden mallisääntöjen korostamaan yhteistoimintaperiaatteeseen ja sen taustalla olevaan ajatteluun. Näkemykseni mukaan Suomen valmisteluvaiheen perustavanlaatuisen heikkous on sen tehottomuus – se on sekä hidas että kallus. Väitöskirjan keskeinen tutkimuskysymys on: millaista oppia suomalaiseseen valmisteluun voitaisiin saada Ruotsin ja Norjan lähestymistavoista sekä siitä, miten yhteistoimintaperiaatetta käytetään mallisäännöissä. Tutkimusmenetelmä on sekä lainopillinen että oikeusvertaileva.

ELI/UNIDROIT:in mallisäännöissä vahvistetun yhteistoimintaperiaatteen mukaan tuomareilla ja asianosaisilla on yhteinen vastuu edistää riidan oikeudenmukaista, tehokasta ja nopeaa ratkaisemista. Tämä on kodifioitu säännössä 2, joka velvoittaa sekä asianosaiset että tuomarit yhteistyöhön tämän tavoitteen saavuttamiseksi. Yhteistoimintaperiaatteen ydin voidaan tiivistää seuraavasti: tuomarilla ja asianosaisilla on (1) velvollisuus tehdä yhteistyötä, (2) jotta he voivat täyttää yhteisen vastuunsa varmistaa, että riita ratkaistaan oikeudenmukaisesti, tehokkaasti ja joutuisasti.

Suomen valmisteluvaihetta voidaan mielestäni luonnehtia aineelliseksi. Pääpaino on aineellisissa kysymyksissä, kun taas muodolliset kysymykset jäävät takalalle. Tämä on mielestäni yksi syy siihen, että käsittelyn ulkoinen kulku on yleisesti ottaen löyhästi jäsennelty kokonaisuus, jolle on tyypillistä pitkät odotusajat. Norjan valmisteluvaihetta voidaan sen sijaan pitää muodollisena valmisteluvaiheena, jossa korostuvat muodolliset kysymykset, mutta aineelliset kysymykset jäävät liian vähälle huomiolle. Tämä johtaa siihen, että valmistelun keskittävän funktion toteutumisessa esiintyy usein ongelmia. Ruotsin valmisteluvaihetta voidaan puolestaan kuvata tasapainoiseksi, sillä siinä kiinnitetään asianmukaisesti huomiota sekä aineellisiin että muodollisiin kysymyksiin. Näkemykseni mukaan tämä tasapaino selittää, miksi Ruotsin valmisteluvaihetta voidaan pitää onnistuneimpana.

Vertailu Ruotsiin ja Norjaan osoittaa, että suurempi painotus muodollisiin kysymyksiin parantaisi Suomen valmisteluvaihetta. Valmistelun muodollisen puolen vahvistaminen voisi tehdä siitä joutuisampaa. Lisäksi suomalaista valmistelua voisivat tehostaa sekä tuomarille ja asianosaisille asetettava velvollisuus tehdä yhteistyötä että yhteinen vastuu oikeusriidan nopean, halvan ja varman ratkaisun edistämiseksi. Tällaiset velvoitteet loisivat tuomarille ja asianosaisille vahvat kannustimet osallistua aktiivisesti oikeudenkäyntiin, mikä pitkällä aikavälillä lisäisi myös valmistelun tehokkuutta.

Abstract

Alexander Nybonn

THE PREPARATORY PHASE IN CIVIL PROCEEDINGS AT FIRST INSTANCE

The subject of this dissertation is the preparatory phase in civil proceedings at first instance. The study compares the Finnish preparatory phase with the corresponding phases in Sweden and Norway. The comparison is situated within the framework of the main hearing model of civil proceedings, which forms the foundation of civil procedure in several European jurisdictions, including the Nordic countries. A central aspect of the analysis is to examine the different national approaches to the preparatory phase in light of the ideas embodied in the principle of cooperation emphasized in the ELI/UNIDROIT Model Rules of Civil Procedure. In my view, the fundamental weakness of the Finnish preparatory phase lies in its inefficiency—being both slow and costly. The overarching research question of the dissertation is therefore: What lessons can the Finnish approach to the preparatory phase draw from the Swedish and Norwegian approaches, and from how the principle of cooperation is applied in the Model Rules? The methodology employed in this dissertation is both dogmatic and comparative.

According to the principle of cooperation set out in the ELI/UNIDROIT Model Rules, judges and parties share a joint responsibility to promote the fair, efficient and speedy resolution of the dispute. This is codified in Rule 2, which requires both parties and judges to cooperate in achieving this aim. At its core, the principle of cooperation can be reduced to the following: the judge and the parties have (1) an obligation to cooperate, (2) in order to fulfill their shared responsibility of ensuring that the dispute is resolved fairly, efficiently, and swiftly.

In my opinion, the Finnish preparatory phase can be characterized as a substantive preparatory phase, with primary emphasis placed on substantive issues, while procedural aspects receive comparatively little attention. This neglect of procedural matters contributes to the slow pace of proceedings. By contrast, the Norwegian preparatory phase can be characterized as a formal preparatory phase, emphasizing procedural questions while giving insufficient attention to substantive issues. This imbalance undermines the preparatory function of the preparatory phase. The Swedish preparatory phase, on the other hand, can be

ABSTRACT

described as balanced, with appropriate emphasis placed on both substantive and procedural aspects. In my view, this balance explains why the Swedish preparatory phase can be considered more successful.

The comparison with Sweden and Norway demonstrates that greater emphasis on procedural matters would improve the Finnish preparatory phase. Strengthening this aspect could render the Finnish preparatory phase more expeditious. Furthermore, introducing an obligation for the judge and the parties to cooperate and assigning them a shared responsibility to promote a swift, cheap and fair resolution of the dispute, would likely enhance the effectiveness of the Finnish preparatory phase. Such a reform would provide both judges and parties with strong incentives to participate actively in the proceedings, thereby contributing to a more efficient preparatory phase.

Källförteckning

LITTERATUR

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria: Yleisen oikeustieteen oppikirja. Werner Söderström Osakeyhtiö 1989.
- Aarnio, Aulis, Tulkinnan taito: ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Talentum Media 2006.
- Agell, Anders, Rättsdogmatik eller konstruktiv rättsvetenskap?, s. 35–62 i verket Åke Frändberg – Ulf Göransson – Torgny Håstad (red.), Festskrift till Stig Strömsholm. Iustus Förlag 1997.
- Alexy, Robert, Theorie der Grundrechte. Nomos Verlagsgesellschaft 1985.
- Andersson, Torbjörn, Dispositionsprincipen och EG:s konkurrensregler: En studie i snittet av svensk civilprocess och EG-rätten. Iustus Förlag 1999.
- Backer, Inge Lorange, Norsk sivilprosess. Universitetsforlaget 2020.
- Bellander, Henrik, Rättegångskostnader: Om kostnadsbördan i dispositiva tvistemål. Iustus förlag 2017.
- Berglund, Cecilie Østensen, Effektiv saksforberedelse i sivile saker. Utvalgte emner, s. 137–164 i verket Gunnar Bergby – Magnus Matningsdal – Toril M Øie – Jens Edvin A. Skoghøy (red.), Rettsavklaring og rettsutvikling. Festskrift til Tore Schei. Universitetsforlaget 2016.
- Bernt, Camilla, Meklerrollen ved mekling i domstolene. Fagbokforlaget 2011.
- Bettermann, Karl August, Verfassungsrechtliche Grundlagen und Grundsätze des Prozesses. Juristische Blätter 1972, s. 57–68.
- Bettermann, Karl August, Hundert Jahre Zivilprozessordnung – Das Schicksal einer liberalen Kodifikation. Zeitschrift für Zivilprozess 1978, s. 365–397.
- Brolin, Thore – Rehnström, Åke – Widebeck, Magnus – Gleiss Wilborg, Fanny, Tvistemålsprocessen I: En handledning för förberedelsen. Wolters Kluwer 2016.
- Bruns, Alexander, Rules 11–18, General principles: Rights of parties, s. 61–78 i verket Astrid Stadler – Vincent Smith – Fernando Gascón Inchausti (red.), European rules of civil procedure: a commentary on the ELI/UNIDROIT model rules. Edward Elgar Publishing 2023.
- Bylander, Eric, Muntlighetsprincipen. En rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt. Iustus förlag 2006.
- Cadiet, Loïc – Amrani-Mekki, Soraya, Rules 2–8 General principles: Co-operation and proportionality, s. 11–34 i verket Astrid Stadler – Vincent Smith – Fernando Gascón Inchausti (red.), European rules of civil procedure: a commentary on the ELI/UNIDROIT model rules. Edward Elgar Publishing 2023. (Cadiet – Amrani-Mekki 2023a)
- Cadiet, Loïc – Amrani-Mekki, Soraya, Rules 21–28 General principles: Party disposition and principle of party presentation, s. 35–60 i verket Astrid Stadler – Vincent Smith – Fernando Gascón Inchausti (red.), European rules of civil procedure: a commentary on the ELI/UNIDROIT model rules. Edward Elgar Publishing 2023. (Cadiet – Amrani-Mekki 2023b)
- D'Alessandro, Elena, Rules 51–60 Procedural steps and contents of initial documents, s. 180–199 i verket Astrid Stadler – Vincent Smith – Fernando Gascón Inchausti (red.), European rules of civil procedure: a commentary on the ELI/UNIDROIT model rules. Edward Elgar Publishing 2023.

- Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik, Rättegång. Första häftet. Norstedts Juridik AB 2002.
- Ekelöf, Per Olof – Bellander, Henrik – Edelstam, Henrik – Pauli, Mikael, Rättegång. Femte häftet. Norstedts Juridik 2024.
- Eldjarn, Erik, Materiell processledning. UiT Norges arktiske universitet 2015.
- Ervasti, Kaijus, Käräjäoikeuksien riita-asiat 2008. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2009. (Ervasti 2009a)
- Ervasti, Kaijus, Pääkäsittelyssä ratkaistut riita-asiat ja oikeudenkäyntikulut käräjäoikeuksissa. Defensor Legis 5/2009, s. 743–760. (Ervasti 2009b)
- Ervo, Laura, Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Talentum Media 2005.
- Ervo, Laura, Swedish-Finnish Preparatory Proceedings: Filtering and Process Techniques, s. 19–56 i verket Laura Ervo – Anna Nylund (red.), Current Trends in Preparatory Proceedings. A Comparative Study of Nordic and Former Communist Countries. Springer International Publishing 2016.
- Gentele, Oskar, Den mjuka stupstocken i RB – några praktiska frågor i samband med dess tillämpning. Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet nr 2 2015–16, s. 299–329. (Gentele 2015)
- Gentele, Oskar, Preklusion under huvudförhandling. Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet nr 2 2016–17, s. 319–348. (Gentele 2016)
- Griss, Irmgard, The Austrian Model of Cooperation Between the Judges and the Parties, s. 179–184 i verket C.H. van Rhee – Fu Yulin (red.), Civil Litigation in China and Europe : Essays on the Role of the Judge and the Parties. Springer 2014.
- Göransson, Simon, Domstolarnas skyndsamhetskrav i ett ansträngt budgetläge. Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet nr 2 2020–21, s. 289–313. (Göransson 2020)
- Helenius, Dan – Linna, Tuula, Siviili- ja rikosprocessioikeus. Alma Talent 2024.
- Hellner, Johannes, Domstolsorganisationen och rättegången i tvistemål i första instans. Några grundlinjer för en reform. Svensk Juristtidning 1916, s. 5–23.
- Hjort, Maria Astrup, Tilgang til bevis i sivile saker. Særlig om digitale bevis. Universitetsforlaget 2016.
- Huber, Stefan, Rules 47–50 Case Management, s. 156–178 i verket Astrid Stadler – Vincent Smith – Fernando Gascón Inchausti (red.), European rules of civil procedure: a commentary on the ELI/UNIDROIT model rules. Edward Elgar Publishing 2023.
- Husa, Jaakko, Introduction to comparative law. Bloomsbury Publishing Plc 2023.
- Hölttä, Olavi, Asianajon taito: opas riitajuttujen hoitamiseen. Edita 2019.
- Inchausti, Fernando Gascón – Stürner, Michael, Access to information and evidence in the ELI/Unidroit European rules on civil procedure: some fundamental aspects. Uniform Law Review 2019, s. 14–41.
- Jokela, Antti, Aineellinen prosessinjohto ja asianosaisen tehtävät riita-asian valmistelussa. Lakimies 2/1994, s. 139–158.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynti. I, Oikeudenkäynnin perusteet. Talentum 2005.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäyntikulut ja maksuton oikeusapu. Alma Talent Oy 2019.
- Jokela, Antti, Oikeudenkäynti. II, Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Alma Talent 2024.
- Kavonius, Petter, Oikeusperiaatekin velvoittaa!: tutkimus oikeusperiaatteen velvoittavuuden ja voimassaolon perusteista. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2001.
- Kramer, Xandra, The Structure of Civil Proceedings and Why It Matters: Exploratory Observations on Future ELI-UNIDROIT European Rules of Civil Procedure. Uniform Law Review, Vol. 19, Issue 2 (2014), s. 218–238.
- Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo, Siviiliprosessi. I, Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Alma Talent 2022.
- Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo, Siviiliprosessi. II, Riita-asian oikeudenkäynnin edellytykset, vireillepano ja kanne. Alma Insights 2024.

- Lappalainen, Juha, Alioikeusmenettelyn kehittämisestä. *Lakimies* 8/1988 s. 957–968.
- Lappalainen, Juha, Siviiliprosessioikeus 1. *Lakimiesliiton kustannus* 1995.
- Lappalainen, Juha, Uudistuksia ja uudistusnäkyviä prosessioikeudessa. *Lakimies* 3/1996 s. 407–423.
- Lappalainen, Juha, Siviilijutun käsittely kärjäoikeudessa vuoden 2002 uudistuksen mukaan. Oikeustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto 2002.
- Laukkanen, Sakari, Tuomarin rooli: Prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 1995.
- Legg, Michael – Higgins, Andrew, Responding to Cost and Delay Through Overriding Objectives – Successful Innovation?, s. 157–181 i verket Colin Picker – Guy Seidman (red.), *The Dynamism of Civil Procedure - Global Trends and Developments*. Springer International Publishing 2016.
- Leppänen, Tatu, Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta. Prosessioikeudellinen tutkimus. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 1998.
- Levén, Staffan – Wersäll, Fredrik, En modernare rättegång — hur har det gått? *Svensk Juristtidning* 2011, s. 18–31.
- Lindblom, Per Henrik, Grupptalan: Det anglo-amerikanska class actioninstitutet ur svenskt perspektiv. *Norstedts* 1989.
- Lindblom, Per Henrik, Anmälan av Cappelletti: The Judicial Process in Comparative Perspective. *Svensk Juristtidning* 1990, s. 556–577.
- Lindblom, Per Henrik, Civilprocessens grundprinciper de lege ferenda. *Svensk Juristtidning* 2000, s. 105–155.
- Lindell, Bengt, Partsautonomins gränser: I dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen. *Iustus Förlag* 1988.
- Lindell, Bengt, Processuell preklusion av nya omständigheter eller bevis rörande saken. *Norstedts Juridik* 1993.
- Lindell, Bengt, Civilprocessen – Rättegång samt skiljeförfarande och medling. *Iustus Förlag* 2021.
- Linna, Tuula, Ulosottorealisoinnista de lege ferenda. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 1987.
- Markus, Jaakko, De lege ferenda -tutkimus prosessi- ja insolvenssioikeudessa. *Lakimies* 6/2023 s. 895–917.
- Mellqvist, Mikael, Rättens gång — Vad är meningen?, s. 253–290 i verket Stefan Strömberg – Charlotte Kugelberg – Petter Asp – Anders Eka – Boel Flodgren – Mikael Mellqvist (red.), *Svensk Juristtidning 100 år*. *Iustus Förlag* 2016.
- Michalik, Paul, Justice in Crisis: England and Wales, s. 117–165 i verket Adrian. A. S. Zuckerman – Sergio Chiarloni – Peter Gottwald (red.), *Civil Justice in Crisis: Comparative Perspectives of Civil Procedure*. Oxford University Press 1999.
- Mielityinen, Sampo, Vahingonkorvausoikeuden periaatteet. *Edita* 2006.
- Nylund, Anna, Tillgången till den andra instansen i tvistemål. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja* 2006.
- Nylund, Anna, Introduction to the Preparatory Stage of Civil Proceedings, s. 1–15 i verket Laura Ervo – Anna Nylund (red.), *Current Trends in Preparatory Proceedings. A Comparative Study of Nordic and Former Communist Countries*. Springer International Publishing 2016. (Nylund 2016a)
- Nylund, Anna, Preparatory Proceedings in Norway: Efficiency by Flexibility and Case Management, s. 57–79 i verket Laura Ervo – Anna Nylund (red.), *Current Trends in Preparatory Proceedings. A Comparative Study of Nordic and Former Communist Countries*. Springer International Publishing 2016. (Nylund 2016b)

- Nylund, Anna, Recension av Henrik Bellanders doktorsavhandling: Rättegångskostnader – Om kostnadsbördan i dispositiva mål. Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet Nr 1 2017/18. (Nylund 2017)
- Nylund, Anna, The Structure of Civil Proceedings – Convergence Through the Main Hearing Model. *Civil Procedure Review* (2018) 2(9) 13.
- Nylund, Anna, Case Management in a Comparative Perspective: regulation, principles and practice. *Revista de Processo* 44 (292) 2019, s. 377–395. (Nylund 2019a)
- Nylund, Anna, Saksförberedelsen i tvistemål i komparativt perspektiv, s. 412–432 i verket Magnus Matningsdal – Asbjørn Strandbakken (red.), *Integritet og ære. Festskrift till Henry John Mæland*. Gyldendal 2019. (Nylund 2019b)
- Nylund, Anna, Domstolenes praktiske rolle i Norden: En analyse basert på statistikk, s. 19–36 i verket Eivind Smith (red.), *Våre perifere domstoler*. Fagbokforlaget 2022. (Nylund 2022a)
- Nylund, Anna, Oral proceedings during the preparatory stage. *International Journal of Procedural Law*, Volume 12 (2022), no 1 s. 57–74. (Nylund 2022b)
- Olsson, Hans Gustaf, Förberedelse i tvistemål. P.A. Norstedt & Söners Förlag 1964.
- Peczenik, Aleksander, Vad är rätt? Om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation. Norstedts juridik 1995.
- Pieper, Helmut, Für eine Vermenschlichung der Justiz. *Zeitschrift für Zivilprozess*. Band 91, 1978, s. 459–470.
- Päivärinte, Jussi, Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2022.
- Renfors, Cecilia, Varför muntlighet?, 322–330 i verket Stefan Strömberg – Charlotte Kugelberg – Petter Asp – Anders Eka – Boel Flodgren – Mikael Mellqvist (red.), *Svensk Juristidning 100 år*. Iustus Förlag 2016.
- Reusch, Christian, Du må bruke tid for o spare mer tid senere! Om aktiv saksstyrning i sivile rettssaker, s. 165–183 i verket Gunnar Bergby – Magnus Matningsdal – Toril M Øie – Jens Edvin A. Skoghøy (red.), *Rettsavklaring og rettsutvikling*. Festskrift til Tore Schei. Universitetsforlaget 2016.
- Rosenberg, Leo – Schwab, Karl Heinz – Gottwald, Peter, *Zivilprozessrecht*. Verlag C. H. Beck oHG 2018.
- Saarensola, Satu, Oikeudenkäyntikulut ja kohtuullisuus: tutkimus kulujen jakautumisesta taloudellisesti tai muutoin eriarvoisten asianosaisten kesken. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2017.
- Samuel, Geoffrey, *An introduction to comparative law theory and method*. Oxford Hart Publishing 2014.
- Sandgren, Claes, Är rättsdogmatiken dogmatisk? *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 4–5/2005, s. 648–656.
- Sandgren, Claes, Framtidens doktorsavhandlingar i rettsvitenskap. *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 3/2007, s. 388–407.
- Saranpää, Timo, Näyttöenemmysperiaate riita-asiassa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2010.
- Sarasoja, Laura – Carling, Chris, Oikeudenkäyntikulut pääkäsittelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019. *Edilex* 2020/36.
- Schei, Tore – Bårdsen, Arnfinn – Nordén, Dag Bugge – Reusch, Christian H.P – Øie, Toril M, *Tvisteloven: Ajourført lovkommentar*. Juridika, bekreftet à jour 1.9 2023. (Schei et al. 2023).
- Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2003.
- Sippo, Jukka – Välimaa, Asko, *Siviiliprosessin muutetut säännökset*. Talentum 2003.
- Silvestri, Elisabetta, The ELI/ UNIDROIT Project: A General Introduction, s. 199–204 i verket Fernando Gascón Inchausti – Burkhard Hess (red.), *The Future of the European Law of Civil Procedure: Coordination or Harmonisation?* Intersentia 2020.

- Siro, Jukka – Aaltonen, Mikko, Riita-asiat tuomioistuimissa 2000-luvulla. Lakimies 6/2019 s. 758–782.
- Skoghøy, Jens Edvin A, Tvisteløsning. Universitetsforlaget 2022.
- Strandberg, Magne, Fordeler og ulemper med partsprosessen, særlig med tanke på rollefordelingen mellom dommer og part. Jussens Venner 2011 vol. 46, s. 165–181.
- Strandberg, Magne, ELI-UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure og norsk bevisrett, s. 795–814 i verket Berte-Elen Reinertsen Konow – Hans Fredrik Marthinussen – Knut Einar Skodvin (red.), Fakultetsbyggjar, vestlending og verdsborgar. Festskrift til Ernst Nordtveit 70 år. Cappelen Damm AS 2023.
- Strandberg, Magne, Appointment of Experts in Norwegian Civil Proceedings, s. 217–230 i verket Alan Uzelac – Stefaan Voet (red.), The Heroes of the Judicial Periphery. Court Experts, Court Clerks, and Other Actors in the Shadows. Bloomsbury Publishing 2025.
- Storskrubb, Eva, Några drag i den »nya» engelska civilprocessen. JFT 4/2000, s. 391–407.
- Stürner, Rolf, Zur Struktur des europäischen Zivilprozesses, s. 491–505 i verket Herbert Roth – Peter Gottwald (red.), Festschrift für Ekkehard Schumann zum 70. Geburtstag. Mohr Siebeck 2002.
- Stürner, Rolf, The Principles of Transnational Civil Procedure, An Introduction to Their Basic Conceptions. Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht Volume 69 (2005) / Issue 2, s. 201–254.
- Tapanila, Antti, Siviiliprosessi. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2021.
- Tirkkonen, Tauno, Oikeusvoimasta: Sen luonne ja subjektiivinen ulottuvaisuus Suomen siviiliprosessioikeudessa. Helsingin uusi kirjanpaino 1933.
- Tolonen, Hannu, Säännöt, periaatteet ja tavoitteet, s. 333–384 i verket Oikeustiede Jurisprudentia XXII. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja 1989.
- Tuori, Kaarlo, Critical Legal Positivism. Taylor and Francis Ltd: Routledge 2017.
- Tuori, Kaarlo, Properties of law: Modern Law and After. Cambridge University Press 2021.
- Uzelac, Alan, Goals of Civil Justice and Civil Procedure in the Contemporary World. Global Developments – Towards Harmonisation (and Back), s. 3–31 i verket Alan Uzelac (red.), Goals of Civil Justice and Civil Procedure in Contemporary Judicial Systems. Springer 2014.
- Uzelac, Alan, Towards European Rules of Civil Procedure: Rethinking Procedural Obligations. Hungarian Journal of Legal Studies No 1 2017, s. 3–18.
- Vaitoja, Jari, Väittämistaakka, tuomarin kyselyvelvollisuus ja pakottavaan yksityisoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien vaatimusten tutkiminen siviiliprosessissa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2014.
- Vallines García, Enrique, Rules 61–67 Proceedings before a final hearing and final hearing, s. 338–378 i verket Astrid Stadler – Vincent Smith – Fernando Gascón Inchausti (red.), European rules of civil procedure: a commentary on the ELI/UNIDROIT model rules. Edward Elgar Publishing 2023.
- Van Hoecke, Deep level comparative law, s. 165–197 i verket Mark Van Hoecke (red.), Epistemology and Methodology of Comparative Law. Oxford Hart Publishing 2004.
- Van Hoecke, Mark, Methodology of Comparative Legal Research. Law and method 2015–12, s. 1–35.
- Van Rhee, C.H – Yulin, Fu, The Role of the Judge and the Parties in Civil Litigation in China and Europe: An Introduction, s. 1–7 i verket C.H. van Rhee – Fu Yulin (red.), Civil Litigation in China and Europe: Essays on the Role of the Judge and the Parties. Springer 2014.
- Van Rhee, C.H, Case Management in Europe: A Modern Approach to Civil Litigation. International Journal of Procedural Law 2018, s. 65–84.
- Van Rhee, C.H, Towards Harmonised European Rules of Civil Procedure: Obligations of the Judge, the Parties and Their Lawyers. Access to Justice in Eastern Europe 1(6)/2020, s. 6–33.

- Van Rhee, C.H, Case management and co-operation in the model European Rules of Civil Procedure. *Journal of International and Comparative Law* 2022, s. 1-16.
- Virolainen, Jyrki, Alioikeus uudistus 1: käräjäoikeus ja siviiliprosessin muutokset. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 1993.
- Virolainen, Jyrki, Lainkäyttö: Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Lakimiesliiton kustannus 1995.
- Virolainen, Jyrki, Oikeustapauskommentti (KKO 2000:71). *Defensor Legis* 2000, s. 669–678.
- Virolainen, Jyrki – Launiala, Mika, Tuomarin prosessinjohto riita-asiassa: erityisesti materiaalista prosessinjohtoa silmällä pitäen. Alma Talent 2024.
- Vuorenperä, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrkki, Prosessioikeus. Alma Talent 2021. (Prosessioikeus/författare 2021)
- Wallin, Martin, Smörjmedel i tvistemålsprocessen — att effektivisera handläggningen, s. 331–340 i *verket Stefan Strömberg – Charlotte Kugelberg – Petter Asp – Anders Eka – Boel Flodgren – Mikael Mellqvist (red.), Svensk Juristtidning 100 år. Iustus Förlag* 2016.
- Wassermann, Rudolf, *Der soziale Zivilprozeß: Zur Theorie und Praxis des Zivilprozesses im sozialen Rechtsstaat*. Luchterhand 1978.
- Westberg, Peter, Domstols officialprövning: En civilprocessuell studie i anslutning till RB 17:3 p 1. Juristförlaget i Lund 1988.
- Westberg, Peter, Anskaffning av bevisning i dispositiva tvistemål. Norstedts Juridik 2010.
- Westberg, Peter, Civilrättskipning I, Tvistemål. Norstedts Juridik 2021.
- Øyen, Ørnulf, Prosessuell preklusjon i sivilprosessen. *Jussens venner* 4/2014, s. 187–221.

OFFICIELLA KÄLLOR

Finland

- LaUB 31/2022 rd Lagutskottets betänkande. Statsrådets redogörelse för rättsvården.
- RP 15/1990 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i tvistemål i underrätterna.
- RP 32/2001 Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av bestämmelserna om förberedelse och huvudförhandling i tvistemål samt behandling av ansökningsärenden i rättegångsbalken och i vissa andra lagar.
- RP 133/2021 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om upptagning och mottagande av muntlig bevisning i de allmänna domstolarna.
- RP 63/2024 Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lagstiftning om främjande av anlitandet av fjärranslutningar vid rättegång i allmänna domstolar.

Norge

- NOU 2001:32. Rett på sak. Lov om tvisteløsning (tvisteloven). Norges Offentlige Utredninger 2001:32.
- NOU 2020:11. Den tredje statsmakt. Domstolene i endring. Norges offentlige utredninger 2020:11.
- Ot.prp. nr. 51 (2004–2005). Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)

- Ot.prp. nr. 74 (2005–2006). Om lov om endringer i tvisteloven (endringer i straffeprosessloven og andre lover)
- Prop. 1 S (2022–2023). For budsjettåret 2023 under Justis- og beredskapsdepartementet Utgiftskapittel: 61, 400–491 Inntektskapittel: 3400–3490. Justis- og beredskapsdepartementet 2022.
- Prop. 34 L (2022–2023). Endringer i tvisteloven mv. (rettsmekling, ankenektelse mv.).

Sverige

- Prop. 1931:80. Kungl. Majda proposition nr 80.
- Prop. 1942:5. Kungl. Maj:ts proposition nr 5.
- Prop. 1982/83:126. Om underrätternas sammansättning m.m.
- Prop. 1983/84:78. Om ändringar i rättegångsbalken m.m.
- Prop. 1986/87:89. Om ett reformerat tingsrättsförfarande.
- Prop. 1992/93:216. Om prövningstillstånd i hovrätt och instansordningen i utskningsmål.
- Prop. 1999/2000:26. Effektivisering av förfarandet i allmän domstol.
- Prop. 2004/05:131. En modernare rättegång - reformering av processen i allmän domstol.
- Prop. 2015/16:39. En modernare rättegång II.
- SOU 1926:31. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning
- SOU 1926:33. Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning.
- SOU 1938:44. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.
- SOU 1982:26. Översyn av rättegångsbalken: delbetänkande
- SOU 2001:103. En modernare rättegång.
- SOU 2012:93, del 1. En modernare rättegång II – en uppföljning, del 1 huvudbok.
- SOU 2012:93, del 2. En modernare rättegång II – en uppföljning, del 2 bilagor.

ÖVRIGA KÄLLOR

Finland

- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2023. (K 15/2024 vp)
- Oikeudenkäyntikulut riita-asioissa. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:16. (OM 2021:16)
- Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:39. (OM 2022:39)
- Pienriitamenettely. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:1. (OM 2023:1)
- Pienten riita-asioiden menettely. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2025:15. (OM 2025:15)
- Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä. Helsingin hovioikeuspiirin käräjäoikeuspainotteinen laatuhanke 2012. (Prosessinjohdon ja tuomioistuinkäytäntöjen yhtenäisyys Helsingin hovioikeuspiirissä 2012)
- Riitaprosessi uudistuksen arviointi: Lakimiesten ja tuomioistuimen kansliahenkilökunnan käsityksiä ja kokemuksia uudesta riita-asioiden menettelystä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 1998. (Riitaprosessi uudistuksen arviointi 1998)
- Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke. Oikeudenkäynti riita-asioissa: Käsittelijän opas, 2015. (Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2015)

KÄLLFÖRTECKNING

- Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja XVI, 2021. (Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2021)
- Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke. Rovaniemen hovioikeuspiirin tuomioistuinten laatuhankkeen työryhmäraportteja XVIII, 2023. (Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke 2023)
- Todistelu prosessinjohdon kannalta: Keskustelupuheenvuoro. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2008. (Todistelu prosessinjohdon kannalta 2008)
- Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö. Komiteanmietintö 2003:3. (KM 2003:3)
- Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2021. Tuomioistuinvirasto – Domstolsverket 2021.
- Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2022. Tuomioistuinvirasto – Domstolsverket 2022.
- Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2023. Tuomioistuinvirasto – Domstolsverket 2023.
- Tuomioistuinlaitoksen tilinpäätös 2024. Tuomioistuinvirasto – Domstolsverket 2024.
- Finlands advokatförbunds ”Työtapareformi”: <https://advokaatti.fi/2022/02/11/tyotapareformi-oikeudenhoidon-uusilla-aalloilla/> och <https://asianajajaliitto.fi/asianajajaliitto/mita-teemme/tyotapareformi/> (hämtad 23.10.2024)
- Yhteenvedo riita-asian valmistelussa. Helsingin hovioikeuden käräjäoikeuspainotteisen laatuhankkeen 2006 raportti. (Yhteenvedo riita-asian valmistelussa 2006)

Norge

- Evaluering av tvisteloven. Justis- og beredskapsdepartementet, Oslo 2013.
- Rapport - Behandling av sivile saker. Anbefalinger fra en arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen, og representanter fra Domstoladministrasjonen, 2024.
- Riksrevisjonens undersøkelse av saksbehandlingstid og effektivitet i tingrettene og lagmannsrettene. Dokument 3:3 (2019–2020).
- Storkravprosess - En veileder utarbeidet i samarbeid med Advokatforeningen. Oslo Tingrett 2021. (Storkravprosess - En veileder 2021)
- Veileder for behandling av sivile tvister i lagmannsrettene. Anbefalinger fra en arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen og representanter fra Domstoladministrasjonen, 2024. (Veileder for behandling av sivile tvister i lagmannsrettene 2024)
- Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene. Anbefalinger fra en arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen og representanter fra Domstoladministrasjonen, 2024. (Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene 2024)
- Årsrapport 2016. Domstolene i Norge.
- Årsstatistikk 2024 – Tingrettene. Norges Domstoler.

Sverige

- Domstolsstatistik 2023. Domstolsverket – Sveriges domstolar.
- En effektiv(are) hantering av dispositiva tvistemål. Rapport av Tvistemålsprosjektet 2013.
- Årsredovisning 2022. Sveriges domstolar.
- Årsredovisning 2023. Sveriges domstolar.
- Årsredovisning 2024. Sveriges domstolar.

Övrigt

ALI/UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure.

ELI/UNIDROIT Model European Rules of Civil Procedure.

European judicial systems CEPEJ Evaluation Report. Part 1, General analyses. 2024 Evaluation cycle (2022 data). (CEPEJ Evaluation Report 2024 part 1)

Recommendation No. R (84) 5 of the Committee of Ministers to Member States on the Principles of Civil Procedure designed to Improve the Functioning of Justice.

Woolf, Harry, Access to Justice: Final Report to the Lord Chancellor on the Civil Justice System in England and Wales (HMSO 1996). (Lord Woolf report 1996)

Förkortningar

CPR	The Civil Procedure Rules
HD	Högsta domstolen
RB	Rättegångsbalken
SvRB	Svenska Rättegångsbalken
Tvl	Tvisteloven (lov om mekling og rettergang i sivile tvister)
ZPO	Zivilprozessordnung (den tyska civilprocesslagen)

Rättsfallsregister

HD 1996:135
HD 1998:117
HD 2006:54
HD 2012:18
HD 2012:93
HD 2015:51
HD 2017:10
HD 2019:56
HD 2022:14

Sakordsregister

A

Aktiv *saksstyring* 131–132, 134–135, 138
 ALI-UNIDROIT *Principles of Transnational Civil Procedure* 4–5, 65
 (Den) alternativa skolan 62–63
 Anstånd 43, 111–112, 226

B

Baktungt förfarande 36–37, 130–131, 133–134, 160, 209–210
 Balanserat förfarande 36–37, 94–95, 126
 Behandling av målet på ett strukturerat sätt 199–201

Bevis

- Avvisning av bevis 53, 57, 195–196
- Bevistema 53–54, 190
- Bästa möjliga bevismedel 54
- Proportionerlig bevisföring 56–57
- Riktande av parternas bevisning 21, 32, 56, 78–79

Billig 5, 30, 81–86

D

Dispositionsprincipen 50, 63
 Djupstruktur (rättens indelning i nivåer) 14–15

E

Editionsföreläggande (tidsplan) 47, 144–145, 226
 ELI-UNIDROIT *Model European Rules of Civil Procedure* 7, 66
 En modernare rättegång (EMR-reformen) 93

F

Fastställandet av det omtvistade beloppets storlek 55–56
 Formell koncentration (definition) 21
 Formell processledning

- Allmänt 37–48

- Finland 175–176, 177–178, 182–184, 196–201, 210–211, 216–217, 221–222, 224–230
- Norge 134–135, 138–139, 143–146, 153–157, 211, 214–215
- Sverige 96–97, 99–100, 104–105, 107–108, 109–112, 121–123, 212, 215–216

Forsvarlighetsprinsipp 78

Framtungt förfarande 36–37, 171–173, 174, 196, 202–203, 205–206, 209

Franz Klein 29

Frågeförteckning (SvRB 42:14 st. 1) 105–106

Förberedelsen

- Allokering av resurser 36–37, 94–95, 131, 133–134, 151, 171–174, 196, 202–203, 208–210
- Balanserad förberedelse 18–19, 95–97, 125–126, 207–208
- Dimensioner
 - Formell 37–48, 60
 - Materiell 37, 48–60
- Formell förberedelse 18–19, 134–136, 160, 207–208
- Funktioner
 - Beslutsfunktion 6, 36, 75–76
 - Förberedande funktion 6, 31–33, 35, 76–79, 84, 86, 94–95, 124–125, 133–134, 151–152, 158–161, 171–172, 174–175, 202–206, 208–210
 - Förlikningsfunktion 6, 35–36, 75
- Materiell förberedelse 18–19, 174–176, 206, 207–208
- Förberedelsens målsättning 75–86

Fördelning av rättegångskostnader (sanktionsform) 46–47, 75, 98–99, 137, 142, 177, 228, 233

G

Godtagbar balans (mellan snabb, billig och säker) 80–86

H

- Huvudförhandling 6, 33–35
- Huvudförhandlingsmodellen 4–7, 28–35
- Hård stupstock (se preklusion, Sverige)

I

Ideal modell (*ideal model*) 27

Inledande fasen

- Allmänt 6, 22, 30–31
- Finland 180–182
- Norge 142–143
- Sverige 103–104

K

Kooperationsmaxime 28, 61–64

Kritikrelaterade förhållandet 15

Kärntvistefråga 21, 32–33, 36, 54–56

Körschema 43–44, 107, 230

L

Lagstadgad skyldighet att samarbeta och ett gemensamt ansvar 230–235

Lord Woolf-reformen 64–65

M

Materiell koncentration (definition) 20–21

Materiell processledning

- Allmänt 37, 48–59
- Finland 170, 173–175, 178–180, 184–188, 189–192, 203–205, 210, 217–218, 228–229
- Norge 131–132, 135, 137, 139–140, 144–146, 147–148, 150 ff, 158–161, 211–212, 218–219
- Sverige 95–96, 97–98, 101–103, 105–108, 112–115, 124–126, 212, 217–218

Mjuk stupstock (se preklusion, Sverige)

Muntlig handläggningsform

- Finland 168–169, 171–173, 175, 180, 183–184, 185–188, 191–192, 199–200, 202–203, 205–206, 213, 229–230
- Norge 135–136, 143–146, 153–155, 160, 213–214
- Sverige 92–93, 96, 102, 104–105, 106–108, 115, 124–126, 213

Muntligt-protokollariskt domstolsförfarande 1, 91–92, 166–168

P

Parternas skyldigheter innan talan väcks (Tvl 5 kap) 140–142

Passiv lagstiftare (Finland) 222–224

Planeringsmöte 224–225, 228–229

Planmässigt tillvägagångssätt

- Allmänt 40–48
- Finland 175–176, 177–178, 198–201, 206, 210–211, 216–217, 221–222, 224–230
- Norge 134–135, 138–139, 144–146, 153–159, 211, 214–215
- Sverige 93–94, 96–97, 98–100, 107–108, 109–112, 122–123, 125–126, 212, 215–216

Planmøte 131–132, 135, 138–139, 143–146, 153–157, 158–159, 161, 211, 214–215

Preklusion

- Allmänt 44–46, 59–60, 74, 80
- Finland 169–170, 173, 177, 192–196, 199, 204, 227–228, 233
- Norge 133, 137, 147, 148–150, 156–157, 160–161
- Sverige 98–99, 103, 108, 116–121, 123, 124–125

Processströskel 17, 37, 128–129, 164, 171

Processuppfattning

- Liberal 61–63
- Social 62–63

Proporsjonalitetsprinsippet 84–86

Proportionerligt domstolsförfarande 38–40, 84–86, 99, 104, 121–122, 130–131, 135–136, 138–139, 159, 172, 177–178, 183, 196, 202

R

Revideringen av RB år 2002 170–174, 181–182, 185, 189, 209, 222

Riktande av parternas juridiska argumentation 21, 32, 56, 78–79

Rättskultur (rättens indelning i nivåer) 14–15

S

Sakkunnigbevisning (tidsplan) 47–48, 111, 226, 228

Samarbetsprincipen (*principle of co-operation*) 7–9, 66–75

Sammanfattning av processmaterialet

- Allmänt 57–59
- Finland 173, 175, 179–180, 184, 185–187, 189–192, 203–205, 217–218
- Norge 131–133, 139–140, 147–148, 154, 156, 160–161, 211–212, 218–219
- Sverige 95, 101–102, 112–115, 124–125, 217–218

Sammanställning av processmaterialet

(se sammanfattning av processmaterialet, Sverige)

Samarbete mellan domstolen och parterna

- Formella frågor
 - Allmänt 40–48, 74
 - Finland 176–178, 187, 198–201, 206, 210–211, 216–217, 222, 224–235
 - Norge 131–132, 134–135, 136–139, 144–146, 153–159, 160–161, 211, 214–215
 - Sverige 96–100, 108–112, 122–123, 125–126, 212, 215–216
- Materiella frågor
 - Allmänt 48–59, 61–63, 69–70, 73
 - Finland 174–177, 178–180, 186–187, 190–192, 203–206, 210, 217–218, 228–229, 230–235
 - Norge 135–137, 139–140, 150, 153–156, 159–161, 211–212, 218–219
 - Sverige 95–96, 97–98, 101–103, 107–108, 113–115, 124–126, 212, 217–218

Sanktioner för att sporra parterna att utföra sina förpliktelser 8, 44–47, 59–60, 74–75, 98–99, 103, 116–121, 124–125, 137, 148–150, 156–157, 169–170, 177, 192–196, 199, 204, 227–228, 233, 235

Skriftlig handläggningsform

- Finland 169, 172–173, 175, 183–185, 213
- Norge 135–136, 143–144, 146, 153 ff, 160, 213–214
- Sverige 93, 96, 104–106, 124, 213

Skräddarsy handläggningen 39–41, 60,

- 84–86, 92–94, 99–100, 104, 122–123, 132, 134–135, 138–139, 144–145, 153–156, 177–178, 183, 198–201, 214–217, 224–230

Slutinlägg (se sammanfattning av processmaterialet, Norge)

Snabb 5, 30, 81–86

SvRB (historisk bakgrund) 91–94

Syn (tidsplan) 47, 145, 226

Säker 30, 80–81, 82–86

T

Tidsplan

- Allmänt 41–44
- Finland 175–176, 177–178, 182, 198–201, 210–211, 216–217, 221–222, 224–229, 233–234
- Norge 132, 135, 138–139, 144–145, 153–159, 211, 214–215
- Sverige 93–94, 96–97, 99–100, 108, 109–112, 122–123, 125, 212, 215–216

Tillvägagångssätt vid förberedelsen (definition) 10

Tvl (historisk bakgrund) 129–133

U

Underrätsreformen 1993 1–2, 168–170, 189, 222

Y

Ytnivån (rättens indelning i nivåer) 14–15

Förberedelsen kan anses utgöra det viktigaste inslaget under domstolsförfarandet i tingsrätten eftersom en muntlig, omedelbar och koncentrerad huvudförhandling inte är möjlig utan den. I Finland råder det bred konsensus om att förberedelsen är behäftad med problematiska tendenser vilket i förlängningen är en central orsak till att domstolsförfarandet i tingsrätten tenderar vara alltför långsamt och dyrt.

I denna avhandling jämförs den finska förberedelsen med förberedelsen i Sverige och Norge. Jämförelsen sker inom ramverket för huvudförhandlingsmodellen. En viktig del av jämförelsen är att analysera ländernas tillvägagångssätt vid förberedelsen i ljuset av det budskap och tankegods som förespråkas i den samarbetsprincip som betonas i ELI/UNIDROIT:s modellregler för dispositiva tvistemål.

Jämförelsen med Sverige och Norge visar att en ökad betoning av formella frågor skulle förbättra det finska tillvägagångssättet vid förberedelsen. Den ökade betoningen och därigenom anammandet av ett planmässigt tillvägagångssätt skulle göra den finska förberedelsen snabbare och till en mer kompakt helhet. Det argumenteras vidare för att ett införande av en skyldighet för domaren och parterna att samarbeta och att de skulle tilldelas ett gemensamt ansvar för att främja en snabb, billig och säker lösning på rättstvisten, skulle leda till en effektivisering av den finska förberedelsen.

Ingen avhandling har tidigare så ingående jämfört förberedelsen i Finland, Sverige och Norge. Såvitt författaren vet, är avhandlingen också den första i Norden som har ett specifikt fokus på ELI/UNIDROIT:s modellregler. Denna avhandling lämpar sig väl för såväl nordiska akademiker som för finska domare och advokater som jobbar med dispositiva tvistemål.

